

ספר
דף על הדף
על מסכת תענית

פרק ראשון

דף ב' ע"א

במשנה: מאימתי מזכירין גבורות גשמים.

בחדושי הגאון ר' שלמה מוילנא, מעיר על ההבדל בין הזכרת גשמים שמזכירים בלשון מוריד הגשם, ואילו בשאלה ותן טל ומטר, ומדוע בזו גשם ובזו מטר. וכתב בספר משנת משה ליישב, דגשם המה הטיפות הגסות והגדולות וע"כ מתאים הלשון מוריד, דלטיפות גדולות צריך הורדה. אבל מטר הם הטיפות הדקות, שאינן צריכות הורדה מיוחדת. **בס'** ילקוט דברי אסף כתב עפ"י מה שחילק המלבי"ם שגשם הוא הטבעי שיוורד בזמנו ומטר הוא היורד ע"י השגחה מיוחדת, ולכן בברכה שמזכירין גבורות הגשמים, מזכירין מה שיוורד בעתו עפ"י זמנו המיוחד, אבל בברך עלינו מתפללים שגם אם עבר העת יהי מטר מחוץ לדרך הטבע.

★★

במשנה: הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג וכו'. **הגיד** אדמו"ר הלב שמחה זצ"ל בשם חמיו הרה"ק ר' נחמ"א אלתר זצ"ל בנו של מרן השפת אמת זצ"ל "גשמים בחג" מי שחושב על גשמיות בחג, הרי זה סימן קללה ח"ו.

★★

בריטב"א בסוגין הביא בשם רבינו אפרים דגשמים בחג סימן קללה אינם אלא ביום טוב ראשון שאז יש חובה לאכול בסוכה, משא"כ בשאר ימי החג שאינם אלא רשות אינם סימן קללה, (ובריטב"א תמה עליו מסוגיין דמשמע דבכל ימי החג הווי סימן קללה, וכתב דביום טוב א' הוי סימן קללה, ובשאר ימי החג הוי לא סימן קללה ולא סימן ברכה).

בביכורי יעקב (סי' תרל"ט ס"ק ל"ט) כתב בדיוק להיפוך, שבלילה הראשון, שאז יש חובה לאכול בסוכה, אז אדרבה כשזה עולה לו בקושי, הרי זה רק למען הרבות לו שכרו, דלפום צערא אגרא, ורק בשאר ימי החג, שאינו אלא רשות, אם יורד אז גשמים, הוי כעבד שבא למזוג כוס לרבו, והוה סימן קללה.

★★

וראה בספר "דף על הדף" עמ"ס סוכה (כ"ח ע"ב) אריכות גדולה בענין זה עפ"י דברי הרמב"ם בפיה"מ שם שכתב להדיא דהסימן שאינו יפה לירידת הגשמים הוא רק בתחילת החג ע"ש.

★★

והעיר בזה הגאון ר' יצחק דוד אלטר שליט"א:

הנה בספר דף על הדף בסוכה שם הביא שהקשו האחרונים על הרמב"ם והריטב"א ממה שאמר ר"א במתניתין הואיל ואין הגשמים וכו' למה הוא מזכיר, ואי נימא דרק בכניסת החג הוי סימן קללה א"כ שפיר במוסף דיו"ט ראשון יכול להזכיר גשם, וע"ש מה שתי, ולענ"ג י"ל דכיון דר' אליעזר ס"ל בסוכה דאין יוצאין מסוכה לסוכה וכל מי שיצא ביטל מצוותה של ראשונה, ולפי"ז כתב בספר הערות להגרי"ש אלישיב שליט"א דכל שירדו גשמים וירד לביתו שוב הופקע אותו חג ממצות סוכה לשיטת ר"א, ולפיכך ר"א לשיטתו י"ל דשפיר טען א"כ גם באמצע החג הוי סימן קללה דהא עי"ז יתבטל למפרע מקיום מצות סוכה, משא"כ לדידן רק בכניסת החג הוי סימן קללה,

אלא שבעצם חידוש ספר הערות הנ"ל יש לפקפק, דאולי כשהופקע ע"י אונס שנפטר ל"ש בזה שביטל מצות סוכה וכמו גר שנתגייר באמצע סוכות (ומה שדייק בספר הנ"ל אמאי לא נקיט הש"ס ירדו גשמים דהוי רבותא טפי מגר שנתגייר י"ל בזה דבגמ' איירי שבונה סוכה בחוה"מ, זאת ועוד אחרת דאולי רק מיוצא מסוכה לסוכה הוי חסרון בסוכה של שבעה משא"כ במי ששכח פעם אחת ואכל בביתו לא הופקע שם דירה של שבעה).

★★

במשנה: האחרון מזכיר וכו'.

כתב הגאון רבי יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה שנה ט"ו קו' ג' ע' כה): האחרון - פי' המתפלל מוסף, שהיו נוהגין שאחד הי' מתפלל שחרית, ואחד מוספין. ובמשנה בר"ה (דף ל"ב ע"ב) נקיט בכהאי גוונא, השני מתקיע, ור' יהודה כאן נקיט האחרון, דגם על שני יתכן לשון אחרון, כדכתיב (דברים כ"ד) ושנאה האיש האחרון, או כי ימות האיש האחרון, ועיין ג"כ בספר הזהר פ' משפטים, שהביא רא"י מזה על מקרא דכתיב גדול יהי' כבוד הבית האחרון, דגם השני קורא אחרון.

וקשיא בש"ס גיטין (דף כ"ט ע"ב) דקאמר דפשיטא לי' דשליח שני משוי שליח שלישי, מדתנן שם דשליח ראשון עושה שליח בב"ד, ואומר בפ"נ, ואין שליח אחרון

צריך שיאמר בפ"נ, ומדלא תנן השליח השני, ש"מ שכבר הי' שליח אמצעי ע"ש, והרי כאן מבואר דגם השני קורא אחרון.

שוב מצאתי בתוספות יו"ט (פ"ז דדמאי מ"ג) שכתב ג"כ להביא רא"י דשייך אחרון גם על השני, מקרא דכתיב ואת לאה וילדיה אחרונים, וכן ושמעו לקול האות האחרון, ומזה תשובה לשואל על מה דכתיב גדול יהי' כבוד הבית האחרון, ועי"ש שהרגיש לתרץ האי דש"ס גיטין, דהתם הוכיחו כן מדנקיט בלשון דאיכא למיטעי ע"ש.

וזכיתי ומצאתי ככל דברי התויו"ט בשו"ת הרשב"א חלק רביעי סימן קפ"ז, ע"ש שאחד מהגוים בזמנו טען דמהקרא דכתיב גדול יהי' כבוד הבית האחרון, נשמע דלא יהי' עוד בית שלישי, והוא השיב מכל הנ"ל להוכיח דשייך אחרון גם על שני, ואף דיש אחריו שלישי ע"ש. ועיין בזהר פ' פנחס דשם הביא דגוי אחד שאל שאלה זו לר"ע ולר"ש ע"ש, ולפי המבואר בשו"ת הרשב"א הנ"ל היא שאלות הגוי שהיו בימיו בספרד.

★★

צ"ן בזה הגאון ר' יצחק דוד אלטר שליט"א:

וכבר המליצו ע"ז באחרונים "והי' הדם לאות על הבתים" שמקרא דכתיב בדם, "האות האחרון" על אף שהי' אות אח"כ, הוי רא"י על הבתים בתי המקדש דאע"ג דכתיב ה"בית האחרון", יהי' עוד בית שלישי בב"א.

★★

במשנה: הראשון אינו מזכיר וכו'.

בפידו"מ לרמב"ם כתב דר"ל שאינו זוכר גשם, אבל אומר מוריד הטל, וביו"ט ראשון של פסח, הראשון מזכיר, פי' מוריד הגשם, והאחרון אינו זוכר גשם, אלא אומר מוריד הטל, ע"כ.

וכתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (שם לעיל): ומפרש כן לפי מנהגו מנהג ספרד, אבל לשון המשנה באמת מוכרח פירושו שנהגו כמנהג אשכנז, דאין מזכירין טל כלל, דאל"כ איך קתני סתם, האחרון מזכיר הראשון אינו מזכיר, וכן בסיפא, והלא באמת שניהם מזכירין, אלא שזה זוכר גשם, וזה זוכר טל, ועוד מדוע משני הלשון בסיפא, ביו"ט ראשון של פסח,

הראשון מזכיר והאחרון אינו מזכיר, גם שם הוי ליי למיתני כמו ברישא, האחרון מזכיר דהיינו מוריד הטל, והראשון אינו מזכיר, פי' טל אלא אומר מוריד הגשם.

אלא ודאי מוכרח דלא היו מזכירין טל כלל, ולזה נקיט ברישא האחרון מזכיר, דהיינו מוריד הגשם, והראשון אינו מזכיר כלום, וביו"ט ראשון של פסח, הראשון מזכיר עדיין מוריד הגשם והשני אינו מזכיר כלום, לפי שפוסק אז מלהזכיר, והיינו דאמרינן בגמרא דבטל וברוחות לא חייבו חכמים להזכיר, אלא דאם בא להזכיר מזכיר, וכיון דרשות להזכיר טל, לזה הנהיגו עצמן בני ספרד להזכיר.

★★

העיר הגאון ר' יצחק דוד אלטר שליט"א שאין ראייתו הנ"ל מוכרחת כ"כ, דהא בגשם הוה חיוב להזכיר, ובחיוב מיירי ולא ברשות ע"כ.

★★

בגמ': ולעבדו בכל לבבכם - איזו היא עבודה שהיא בלב הוי אומר זו תפילה.

כתב הרמב"ם (סה"מ מצוה ה') שצונו לעבדו, ואע"פ שזה הצווי הוא ג"כ מהצווים הכוללים, יש בו יחוד אחר שהוא צווי לתפילה. והיינו שהרמב"ם סובר שתפילה היא מ"ע מהתורה. והרמב"ן שם משיג עליו, דבש"ס בכמה מקומות אמרינן דתפילה היא דרבנן. כגון - בברכות (כא) שבעל קרי מברך ברכת המזון אך אינו מתפלל, משום שתפילה היא מדרבנן. וכן בסוכה (לא). עוד מקשה, דכל הספיקות שיש בדיני תפילה אמרינן ספיקא דרבנן לקולא, ולפי שיטת הרמב"ם, היו צריכים לדון לחומרא, כדין ספיקא דאורייתא.

ובספר מגילת אסתר (שם) מיישב עפ"י מה שכתב הרמב"ם בהלכות תפילה (פ"א ה"א): מצות עשה להתפלל בכל יום. ואין משנה התפילה הזאת מן התורה. ומבאר דמשנה התפלה היינו נוסח התפילה הוא רק מדרבנן. וכוונת הגמ' בברכות, דבעל קרי אינו מתפלל כל הנוסח דיי"ח ברכות, משום דהוי דרבנן, אך בודאי חייב להתפלל תפילה אחת אחרת, כפי דעתו. וכן הספיקות בדיני תפילה הם רק באופן שכבר יצא ידי החובת תפילה מהתורה, כשאמר ברכה אחת וכדו', והספק הוא על הנוסח שהוא מדרבנן.

★★

בספרי פר' עקב (פסיק' מא) יש ב' דעות אי הפסוק ולעבדו (שם יא, יג) קאי על התפילה או על תורה ע"ש. והנה במג"א (סי' ק"א ס"ק ב) ר"ל דאפשר לצאת יד"ח תפילה בהרהור כיון דכתיב כאן בכל לבבכם וקאי על תפילה, וע"ש מש"כ בזה באריכות. וברביד הזהב (פר' עקב) מביא בשם חסד לאברהם דבאמת יוצאים יד"ח תפילה בהרהור ע"ש. ואי קאי על תורה א"כ צ"ע אי יוצאים יד"ח מצוות לימוד התורה ע"י הרהור כיון דכתיב בכל לבבכם וי"ל. ועי' בקובץ מוריה (שנה י"ד גליון א-ב עמ' מ"ז - מ"ח) מש"כ כ"ק אדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל לחלק לגבי לימוד התורה בין תורה שבכתב דיוצאים במחשבה, לתורה שבע"פ דבעי דיבור, ע"ש עוד מש"כ עפ"י הספרי הנ"ל ע"ש.

ובספר חרדים (פרק ט אות י"ז) לומד ממש"כ בכל לבבכם רמז שבעי כוונת הלב בתפילה, ואי לא כיוון בתפילה לא יצא ידי חובתו ע"ש, והוכחו דבריו בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח סי' קע"ב) ע"ש. ויש לעיין דכיון דתפילה בזה"ז נגד קרבנות א"כ ליבעי שינה עליו הכתוב לעכב, ובלא"ה נימא דהא דכתיב לעבדו בכל לבבכם דבעי כוונה הוא רק לכתחילה, ומנ"ל לעכב דלא יצא בלא כוונה וצ"ע. ובפי' הרוקח (דברים יא, יג) דתיבות: את ה' אלקיכם ולעבדו בגי': תפילה בכוונת הלב ע"כ. וא"כ אין זה דין דסגי בכל לבבכם לבד היינו במחשבה או בהרהור וכספק המג"א הנ"ל, אלא תוספת על הדיבור, היינו שבעי שהדיבור יהיה בכל לבבכם, היינו עם כוונה ומחשבה ודו"ק.

★★

והנה דברי הגמ' כאן עפ"י פשט צ"ב עפ"י דברי הגמ' (ברכות ל"א). דאי' דהמתפלל צריך שיחתוך בשפתיו ע"ש וא"כ מדוע נקראת תפילה עבודה שבלב, ועי' ברמב"ן (שמות י"ג, ט"ז) מה שהביא מחז"ל מה שדרשו עה"פ (יונה ג, ח): ויקראו אל אלקים בחזקה וגו'. מכאן אתה למד שתפילה צריכה קול ע"כ. וא"כ מדוע כאן דרשו חז"ל דקאי על תפילה שהיא עבודה שבלב. וראה בישמח משה (פר' עקב) שהקשה יותר, מדוע לא דרשו חז"ל דהפסוק כאן קאי על אהבת ה' או יראת ה' שהם בודאי עבודה שבלב ע"ש. ולהנ"ל הקושי' חזקה עוד יותר וצ"ע בכ"ז.

ובמהרי"ל דיסקין עה"ת (פר' עקב) שכתב דלכן תפילה נקראת עבודה שבלב, כיון שצריך להתפלל בכל

פרנסה והוא אחד מן המפתחות דהן ביד הקב"ה - הי' ניתן לכלל ישראל ע"י שליח, הואיל ואחד מן המפתחות בפ"ע אמנם יכול להיות ניתן לשליח.

ובפרשת דרכים הביא דהראב"ד כתב דיי"מ דרק כל שלשת המפתחות לא נמסרו ביד שליח, והוא כדמשמע בדברי רש"י. וכתב דלישנא דגמ' משמע דאף מפתח א' לא נמסר ביד שליח, ולפ"ז הקשה בפר"ד את הקושי הנ"ל.

ובן בתוס' משמע שלא הסכימו עם פירש"י והרגמ"ה הנז' דרק כל הני ג' המפתחות לא נמסרו ביד שליח. שכ' התוס' בד"ה שלשה, וא"ת והא אמרינן (סנהדרין ק"ג א') דמפתח הגשמים נמסר לאליהו וכן מפתח של תחיית המתים וכן לאלישע דכתיב (מלכים א יז-א) ויאמר אליהו חי השם וגו', דה"נ אומר בפרקינן דלקמן, עי"ש. ונראה מדבריהם דסברו דאף מפתח אחד מן השלשה הנז' לא נמסר ביד שליח, וזה אשר הק' התוס' ממפתח גשמים ותחיית המתים שנמסרו לאליהו ואלישע. ועל דבריהם יקשה קושית הפר"ד ממך, דאיך יתכן שהי' המן ניתן לישראל ע"י שליח, והרי הוא אחד משלשת המפתחות שלא נמסרים ביד שליח.

מידו התוס' תירצו על מה שהקשו ממפתח גשמים ותחיית המתים שנמסרו לאליהו ולאלישע, וי"ל דהא דקאמר שלא נמסרו לשליח אינו ר"ל שלא נמסרו מעולם, דהא של תחיית המתים ושל גשמים נמסרו, אלא לא נמסרו לשליח לעולם להיות ממונה עליהם, ע"כ.

ולפ"ז י"ל דגם לא קשה קושית הפר"ד ממך, דאילו הי' אברהם אבינו לא הי' נותן למלאכים חמאה וחלב בעצמו אלא ע"י שליח, הי' המן ניתן לישראל ע"י שליח, דלהתוס' הני ג' מפתחות שלא נמסרו ביד שליח, היינו להיות ממונה עליהם לעולם, אבל היה שייך שינתן המן ע"י שליח דא"צ לשם כך למוסרו ביד שליח להיות ממונה ע"כ לעולם, ולכן אין מניעה דהיה ניתן המן במדבר ע"י שליח.

דף ב' ע"ב

בגמ': במערבא אמרי אף מפתח של פרנסה וכו'.

כתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל: הלשון במערבא קשה, דהרי גם המאמר דשלש מפתחות הובא בשם ר' יוחנן, והוא הי' מרא דארעא דישאל. וראיתי בבראשית רבה ויצא, דשם

לבו וע"ש עוד ביאור נחמד בענין זה ודפח"ת. ויש מהראשונים שמנו לב' מ"ע נפרדות, מ"ע דתפילה ומ"ע דעבודת ה', וראה בזוהר הרקיע (סי' י"ב) מש"כ בזה ובפ"י הגר"פ פרלה ז"ל על סה"מ לרס"ג (ח"א עשה ב) מש"כ בזה באריכות.

וראה בספר העקרים (ח"ד פרק כ) שהאריך דתפילה היא מצוה הכוללת את כל מצוות התורה, כי בכל מצוה יש איזה תועלת מסוימת לענין מסוים, אך תפילה היא דבר השייך לכל הענינים ולכל הזמנים ע"ש באריכות.

★★

בגמ': אמר ר' יוחנן שלש מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח וכו'.

הנה בגמ' (ב"מ פ"ו ע"ב) איתא: אמר ר' יהודה אמר רב כל מה שעשה אברהם למלאכי השרת בעצמו עשה הקב"ה לבניו בעצמו, וכל מה שעשה אברהם ע"י שליח עשה הקב"ה ע"י שליח, ואל הבקר רץ אברהם (בראשית יח-ז), ורוח נסע מאת השם (במדבר יא-לא), ויקח חמאה וחלב (בראשית יח-ח), הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז-ד) כו', ויקח נא מעט מים (בראשית יח-ד), והכית בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם (שמות יז-ו) כו'.

ודקשה בפרשת דרכים (ריש דרוש כ"א) דמשמע דאילו הי' אברהם אבינו נותן למלאכים חמאה וחלב ע"י שליח, הי' השי"ת פורע לבניו ע"י שליח, כמו יוקח נא מעט מים דנפרע ע"י שליח שנאמר והכית בצור. והרי בגמ' (כאן) אר"י ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח ואלו הן מפתח של גשמים מפתח של חיה מפתח של תחיית המתים כו', במערבא אמרי אף מפתח של פרנסה דכתיב (תהילים קמה-טז) פותח את ידך וגו', ור' יוחנן מ"ט לא קא חשיב להא, אמר לך גשמים היינו פרנסה, עי"ש. והרי מן הוא בכלל פרנסה, ואיך יתכן שהי' נמסר ירידת המן ביד שליח.

★★

ובספר משנת הים לידי"נ הגרמ"ח שטיינברג שליט"א (פר' וירא) כתב ליישב בזה עפ"י דברי רש"י כאן שכתב בד"ה ואמר ר' יוחנן שלש מפתחות, היינו שלא נמסרו לשליח אחד ביחד. וכ"כ בפ"י הרגמ"ה. והיינו דאמנם כל מפתח בפ"ע יכול להיות שנמסר לשליח, אלא שלא נמסרו כל הני ג' המפתחות יחדיו לשליח. ולפ"ז לא קשה אם המן דהוא בכלל

הובא מאמר זה, ויש אומרים אף מפתח של פרנסה, ולדעתי נתכוונו במלת במערבא, למדרש הנ"ל, ומזה הוכחה שכבר הי' הבראשית רבה מסודר לפני מסדרי התלמוד בבלי כמו התלמוד ירושלמי, כמ"ש האלפסי סוף עירובין. ולפלא כי נרמזו כל הד' מפתחות במלת מפתח, שהוא נטריקון מ'טר פרנסה ת'חיה ח'יה.

★★

אבן אם ננקוט כמו שהובא להלן מהג"ר יעקב שור זצ"ל עצמו בשם המדרשים דהגירסא כאן היא ר' יונתן ע"ש, א"כ לא קשה קושיתו הנ"ל, דהרי ר' יונתן לא נקרא מרא דארעא דישראל וכמובן.

★★

בגמ': אמר לך גשמים נמי היינו פרנסה.

מקור דברי ר' יוחנן שגשמים היינו פרנסה היא המשנה (ברכות לג) דשואלין ותן טל ומטר בברכת השנים. ומבאר הגמ' מתוך שהיא פרנסה, לפיכך קבעו לאומרו בברכת פרנסה. וכתב שם הרש"ש, וכן אמרינן במס' תענית ור"י וכו' גשמים היינו פרנסה ע"כ.

★★

ובפרשת דרכים (דרוש כא) הקשה (וכן הקשה בטורי אבן כאן) דהרי לקמן (ד' ט' ע"א) קאמר ר' יוחנן עצמו דמטר בשביל רבים. הרי דמטר ופרנסה הרי מילי גינהו ע"כ.

וכתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה הנ"ל): במדרש דברים רבה פ' תבא, וכן במדרש תהלים מזמור ע"ח איתא המימרא דג' מפתחות וכו' הנ"ל בשם ר' יונתן, ואולי גם כאן צ"ל ר' יונתן, ומיושב בפשוט קושיות הפרשת דרכים והטורי אבן הנ"ל שהקשו דר' יוחנן אדר' יוחנן דלקמן דף ט' ע"א.

★★

בגמ' מה ניסוך המים מאורתא כו'.

היינו שניסוך המים יכול לנסוך בליל ראשון דחג, ומינה מוכיח הריטב"א (יומא כ"ד ע"א וסוכה מ"ט ע"ב) דניסוך המים אינו חובת הזבח, ואינו כנסכים הבאים עם

התמיד, אלא הם חובת היום, ולכן יכול להקריבם בלילה, ויכול להקריבן לפני שהביא התמיד.

והקשה בגבורת ארי כאן דביומא (כד ע"א) איתא דזה שניסך המים ע"ג המזבח חייב עלי' מיתה ומבואר שם (כ"ז ע"ב) שזר שסידר את המערכה פטור, דאין לך עבודה שכשרה בלילה וזר חייב עלי' מיתה. וכיון דניסוך המים כשר בלילה למה חייב עליה זר מיתה.

ותירץ הגר"פ פרלא בביאורו לסה"מ (ח"א ע' קל"א טור ג') תירץ עפ"י שיטת הרמב"ם (פ"י מהל' תמידין) שלכתחילה מצוה לנסכו עם התמיד, עיי"ש בפר"מ שמקורו מהתוספתא, ולכן זר חייב עלי', כיון שלכתחי' מצותו ביום, משא"כ סידור המערכה שכשר לכתחי' בלילה.

ועוד כתב דאפי' לפי מה דמשמע ברש"י ותוס' הכא דאפילו לכתחילה יכול לנסך המים בלילה, מ"מ יש לחלק דדוקא היכי דהוכשר בלילה מחמת גריעותא אז זר פטור, משא"כ היכא בהוכשר בלילה משום דזמנו כל המעל"ע, והיינו דבסידור המערכה שהוא הכנה להקרכת קרבנות שנאמר בהם ביום צוותו, ולא הוכשרו אלא ביום, מ"מ מותר לסדר המערכה בלילה, אלמא משום דטפל וגרע לכן הוכשר לסדרו בלילה, ולכן פטור עלי', משא"כ לגבי ניסוך המים שהוא דין מחמת חובת היום וכנ"ל מריטב"א וכשר משום כן כל המעל"ע, ואין בזה גריעותא שכשר בלילה, לכן זר חייב עלי'.

עוד כתב לפמש"כ תוס' כאן דרשות להקדים בלילה, אבל בזמן הקרבת התמיד חובה להקריב, א"כ ה"נ ניחא למה זר חייב עלי', דכיון דחובתו שייכא לתמיד שהוא ביום, שפיר הוי עבודת היום.

ועיין מה שהארכנו ב"דף על הדף" (יומא כ"ו ע"ב) משמו של האבני נזר הבנין ציון והקהלת יעקב בחקירה זו אי ניסוך המים הי' חובת היום או חובת התמיד.

★★

והנה ברש"י כאן מביא ב' גירסאות בגמ' דידן ולפי הפי' הראשון לא גרסינן: דאמר מר ומנחתם ונסכיהם אפילו בלילה. אלא מפרש דמה דקאמר דניסוך המים מאורתא היינו כדאשכחן בגמ' סוכה (נ"א ע"ב) שממלאין את המים לניסוך המים בלילה ע"כ.

אומר דניסוך המים הלכה למשה מסיני הוא, דמאן דיליף ניסוך המים מקרא דונסכיה בשני ניסוכים הכתוב מדבר א"כ התורה השווה אותם יחד, וכמו דניסוך היין הוי חובת הקרבן ה"ה נמי ניסוך המים, אבל מאן דיליף לה מהלל"מ אין לזה קשר לקרבן והוי חובת היום עכ"ד.

★★

ויש לציין שכדברי הגר"ח הנ"ל ויסודו כתבו בקרן אורה בחי' כאן ובשו"ת בנין ציון (סי' מ"ג) ע"ש.

★★

בגמ': בשלמא תחיית המתים מזכיר דכולי יומא זמניה הוא.

ברבינו בחיי (דברים לג, ו) כתב: וע"ד הקבלה יחי ראובן ואל ימות, הזכיר יחי על חיי העולם הבא, ואל ימות שלא ישוב משם עוד בגוף למות מיתה שניה, וזהו שתרגם אונקלוס ע"ה ומותא תנינא לא ימות, וגלה לנו בזה כי הנשמות מתגלגלות לשוב בגוף אחר שקבלו שכרם ועונשם בגן עדן או בגיהנם, וזה ידוע ומקובל כי כשם ששטמות העולם חוזרות ומתגלגלות כן הנשמה אחר שקבלה שכרה בגן עדן או עונשה בגיהנם הנה היא חוזרת אחר זמן בגוף לקבל הראוי לה במדה כנגד מדה, והגלגול נקרא אצל רז"ל תחיית המתים, הוא שאמרו בתחלת מסכת תענית, בשלמא תחיית המתים כל יומא ויומא זמנא הוא, אלא גשמים כל יומא ויומא זמניה הוא.

★★

ובגמ': נאמר בשני ונסכיהם ונאמר בשישי ונסכיה וכו'.

הנה בפירש"י כתב דבשני הוה סגי דהיה כתוב: ונסכה ע"כ. ולפי"ז צע"ג דא"כ יש לנו יתור של מ' וי' בשני לבד, ולמה לי ה' מיום השישי וצ"ע. וראה בקובץ תורני מרכזי שע"י איחוד מסודות גור (קובץ ד עמ' ק"י) מש"כ בזה חכ"א ע"ש. וראה ברש"י (סוכה מ"ז). שכתב דהגירסא בגמ' היא: ובשמיני במספרם כמשפט ע"כ. אך ברש"י פר' פנחס (כט, יט) אצלינו כתב דהגירסא היא כבגמ' תענית, וכן כתבו בתוס' שבת (ק"ג: ד"ה בשביעי וכו') דכ"ה הגירסא הנכונה ע"ש. וכן הביא במנחת שי (פר' פנחס כט, לג בשם הזוה"ק פר' מצורע) דדריש תיבת "בוז" על הרמזים הנ"ל ביום השני, השישי והשביעי ע"ש, וראה בתורת משה לחת"ס פר' פנחס

והקשה הגאון השאגת ארי' בגבורות ארי' כאן מדאמרין דבע"ש היו ממלאין בחבית שאינה מקודשת משום פסול לינה ש"מ שבחול ה"י ממלא במקודשת ואם כן בע"כ דאין ממלאין בלילה דכיון דאייתי במקודשת איפסלי בלינה מן התורה לזעירי ולשאר אמוראי משום גזירה - בסוכה נ' ע"א ונשאר בקושי'.

אכן עמדו בזה כבר התוס' בסוכה (נ"א ע"ב) ד"ה קרא וכו' וכתבו לתרץ שאף שהמילוי ה' בסוף הלילה, מכל מקום היו שוהין להכניס עד שיאור היום ואין כלי שרת מקדשין אלא בפנים [וכן כותב המאירי בחי' לסוכה בעמוד 127 ובעמוד 132 ובחידושי הרשב"א בסוכה ד' נ"ג ד"ה תקעון ולפי"ז מיושבים דברי רש"י בפירושו הראשון, ושני פירושי רש"י וגירסותיו נמצאים גם כן בפירושו רגמ"ה כאן על הגליון.

★★

וכתב חכ"א בקובץ הפרדס (שנה ט"ו חוברת ט' סי' סב) די"ל דמחלוקת הראשונים (המובאת לעיל) אי ניסוך המים הוא חובת הקרבן או חובת היום, תלוי' בב' הגירסאות הנ"ל ברש"י ובר"ג, ובפירושו הראשון שהביא רש"י לעיקר מפרש מה לניסוך המים מאורתא לענין מילוי המים בלילה (ולא גרס דאמר מר ומנחתם ונסכיהם אפילו בלילה), ולפירושו זה באמת הניסוך עצמו פסול בלילה משום דהוי חובת הקרבן, ולפי שיטת רש"י שהביאו בתוס' מנחות (ע"ט ע"א) דהא דאמר זעירי אין הנסכין מתקדשין אלא בשחיטת הזבח הוא לענין פסול לינה אין כבר מקום לקושית הגבורת אר"י ותמיהתו איך אין המים נפסלין בלינה בכל ימי החג אחרי שנתקדשו בכלי שרת, כיון שהם מחובת הקרבן אינם מתקדשין אלא בשחיטת הקרבן תמיד של שחר, ואף על פי שנתקדשו בכ"ש בלילה אינן נפסלין בלינה, ולפי"ז אין אנו צריכין לתירוץ התוס' הנ"ל, ואפשר לומר שלא היו שוהין להכניס המים בפנים בעוד לילה ודו"ק היטב.

★★

ובחדושי הגרי"ז (על מנחות ט"ו ע"ב) מביא בשם אביו הגר"ח מבריסק זצ"ל דספק זה אי ניסוך המים הוא חובת הקרבן או חובת היום, תלוי במקור הילפותא של ניסוך המים, דר' עקיבא יליף לה מ'ונסכיה" בשני ניסוכים הכתוב מדבר אחד ניסוך המים ואחד ניסוך היין, ור' יוחנן

(ד"ה איתא בשבת וכו') מש"כ עה"פ: שופך בוז על נדיבים ע"ש.

ויש לעיין קצת דהרי הפסוק כמשפטם (במדבר כט, לג) כתיב בנסכי מוסף, וניסוך המים הרי היה בתמיד וצ"ע.

★★

כתב הג"ר מאיר צבי ברגמן שליט"א בקובץ ישורון (כרך ג' ע' רסד): מעולם הייתי תמה מדוע אנו אומרים בתפלת המוספים, ומנחתם ונסכיהם כמדובר, ובכל הנוסחאות שבתפלה שתקנו לנו אנשי כנה"ג מצאנו, ככתוב, כאמור, ונאמר, ומאי שנא כאן אנו אומרים כמדובר, וב"ה זיכני השי"ת ומצאתי באילת השחר להמלבי"ם (אות של"ד) דאמירה אם לא נתפרש בה אל הזולת, תהי' האמירה בלב, ולא כן בדיבור, רק כשמפרש ואומר ודיברתי אני עם לבי, והיינו שאמירה יכולה להתפרש גם בלב משא"כ דיבור, ולפי"ז ביארתי, שהרי יש בתורה ניסוך היין וניסוך המים, וניסוך היין מבואר בתורה במפורש, ואילו ניסוך המים יעויין תענית (ב' ע"ב) האיך שלמדו זה חז"ל, מיתור מ"ם יו"ד מ"ם ומהלממ"ס, אבל לא כתוב מפורש, יכול הוא להיחשב כאמירה ולא כדיבור, וכיון שאנו רוצים להדגיש שאין אנו מתכוונים לניסוך המים, אלא לניסוך היין, לכן אנו אומרים ונסכיהם כמדובר.

דף ג' ע"א

בגמ': וניסוך המים כל שבועה הלכתא גמירי לה וכו'.
ולעיל (דף ב ע"ב), מצינו ב' דעות תנאים אחרות: ר"ע יליף לניסוך המים מ"ונסכיה" בב' ניסוכין הכתוב מדבר. ור' יהודה בן בתירא למד מהייתור של מ"ם יו"ד מ"ם - הרי מים. והוי פלוגתא בין התנאים על ניסוך המים אם היא מהתורה או הלכה למשה מסיני. ולפי"ז מיישב האור ישר קושית התוס' במועד קטן (ג ע"ב ד"ה ניסוך המים), שמקשה על דברי ר' יוחנן שהוי הלכה למשה מסיני, א"כ מה הפשט בהא דאמרין במס' שבת - מ"ם יו"ד מ"ם דמשמע שהוי דאורייתא. ומיישב שם התוס' דזה רק אסמכתא. אך במסכתין חזינן דהוי פלוגתת תנאים, ולא קשה מידי.

★★

וכתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה הנ"ל): קשה דא"כ איך פליג ר' יהודה וסובר דכל שמונה

מנסכין, ונראה דהלכה גמירי דניסוך המים כל חג הסוכות, וס"ל לר' יהודה דשמיני עצרת דהיא שמיני של חג, ג"כ בכלל חג הסוכות, כדאמרינן בש"ס סוטה (דף מ"א ע"א) דאי כתב רחמנא בחג הסוכות הו"א אפילו יו"ט האחרון ע"ש, ועיין ט"ז יו"ד סי' ר"כ ס"ק ט"ו, ובט"ז או"ח רסי' תרס"ח, אבל כולהו תנאי ס"ל דשמיני עצרת דהיא רגל בפ"ע חג השמיני איקרי, אבל חג הסוכות לא איקרי, ועיין ירושלמי נדרים ר"פ הנודר מן המבושל, ובקרבן העדה שם.

★★

ולפי המבואר לעיל דהוא דעות בחז"ל האם ניסוך המים הלכתא גמירי לה או דילפינן לה מהרמז דמים או מקרא דנסכיה וכו"ל, א"כ לא קשה ג"כ על ר' יהודה מההלכה הזו ודו"ק.

★★

בגמ': וט"ל מנ"ל דלא מיעצר וכו'.

במדרש דברים רבה (פרשה ז, ח) איתא דמש"כ (דברים כח, יב): יפתח ה' לך את אוצרו הטוב וגו' קאי על הטל שיורד בזכות בני" ע"ש, ולכאורה הרי טל לא נעצר אף פעם כדאי' בגמ' כאן ומה"ט כתב הרמב"ן (בראשית כ"ז, כ"ח) דא"א לומר דמש"כ ויתן לך האלקים מטל השמים וגו' קאי על טל דהרי טל לא נעצר אף פעם ע"ש וא"כ צ"ע כאן. אך בירושלמי (פ"א דתענית ה"א) מפורש שבשעה שעשה אברהם אבינו רצון השי"ת מאז הבטיח הקב"ה שטל לא יעצר ע"ש, וא"כ א"ש מש"כ במדרש הנ"ל שהטל בזכות בני", והיינו בזכות א"א וכו"ל ודו"ק.

★★

באמרי אמת (פ' תולדות שנה תרצ"ג) יישב קושיית הרמב"ן הנ"ל דמה שבירך יצחק את יאע"ה בטל, היינו עפ"י מה דאיתא במדרש ויתן לך אלקים - ויתן לך אלקותא, וביאר בשפת אמת שבכל דבר יהי' דבוק בהקב"ה, ולכן אף דטל לא מיעצר, בירך אותו יצחק שיהי' לו את האמונה ואת הדבקות לדעת שהכל הוא מושגח מלמעלה.

★★

בתום ד"ה ואילו טל לא מיעצר וכו'

כתבו בתו"ד להוכיח דאין השי"ת מזכיר שמו של הרעה וכו' ע"ש. ובשו"ת להורות נתן להגאון ר' נתן גשטטנר

פי"א לא שבת ממלאכת עונש רשעים, ולכאורה הרי הכתיב ה' שביתה לעצמו, וכבר הקשה במדרש האיך מוריד גשמים בשבת, ולפי"ז ניחא, כיון דהוי ממילא, ובשבת מילי דממילא מותר, ועשי' הוא דאסור, ולכאורה קשה לפי שיטת הרמז"ל דכל עונש בשבת אסור מלאו דלא תבערו, אסור אפי' לא ע"י מלאכה וצ"ע].

א"כ ברכת נהי' בדברו דדיבור ה' הוי כמעשה, בדבר ה' שמים נעשו, וכמו"כ עושה מעשה בראשית או עושה ים הגדול כיון דמתייחס להי"ת מעשיו, שיטת ר"י דאין מברכין עליו, כיון דאין ליחס מעשה ה' על הרע, אבל הרוחות והזועות, י"ל דס"ל לר"י באמת כפשטא דמתניתין דמברך רק שכחו וגבורתו מלא העולם ולא כאוקימתא דרבא דמברך נמי עושה מעשה בראשית, וכיון דמטבע ברכת אינו מיחס המעשה לה', שפיר אף לר"י מברכין.

דף ג' ע"ב

בגמ': אפילו ט"ל דברכה נמי לא אתי וכו'.

מבואר כאן די' ב' סוגי טל, טל רגיל וטל לברכה, וטל דברכה נעצר אז בשבועת אליהו ע"ש. וכתב הגה"צ ר' ירוחם ליינער זצ"ל (בקובץ הדרום קובץ ל' ע' 111) לכאור לפי"ז לשון המשנה (פ"ט דסוטה מ"ב): ולא ירד הטל לברכה ע"ש היינו כהנ"ל, והמשנה ר"ל דמשחרב ביהמ"ק בטל הטל דברכה, וציין עוד לתרגום יונתן עה"פ (דברים לג, כח): אף שמך ירעפו טל, טלין דברכתא ע"כ.

★★

בגמ': הלכך בימות החמה אמר משיב הרוח אין מחזירין אותו וכו'.

כתב הריטב"א דכל מה דמייירי כאן בגמרא בדין חזרה דאין מחזירין אותו, זה רק כשסיים אותה ברכה, אבל קודם שחתם הברכה ודאי יש לו לחזור ולתקנה ולאמרה, ואין זה נקרא חזרה שמחזירין אותו.

וכתב עוד בשם החסיד רבינו יונה ז"ל, שאפילו אמר ברוך אתה ה' ג"כ מסיים כקורא בתורה למדני חוקיך, ונמצא שלא סיים ברכתו וחוזר לאמרה כראוי. אך אין כן דעת גדולי הצרפתים, אלא לדעתם כל שהתחיל בחתימה ואמר ברוך אתה

שליט"א (ח"א סי' א') הביא דכע"ז איתא בראשונים עה"ת (פר' יתרו) דאין דרך השי"ת שיהא שמו נזכר ברציחה וכו' ע"ש, ולפי"ז כתב לדון בספקו של הגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל בחכמת שלמה (או"ח סי' פ"ה ס"ב) אם מותר להרהר במציאות השי"ת במקומות שאסור להרהר בדברי תורה ע"ש היטב.

★★

כתב הרמב"ם (פ"י דיסודי התורה הלכה ד') דאם הנביא מתנבא לטובה ואינו מתקיים, הוא ראוי שהוא נביא שקר, אבל אם מתנבא לרעה ואינו מתקיים אינו ראוי שהוא נביא שקר, דאפשר שעשו תשובה או שהקב"ה ריחם עליהם ותלה להם ע"ש.

ודקשה הגאון ר' חיים קנייבסקי שליט"א בספרו טעמא דקרא (פר' שופטים) דהרי בפסוק (דברים יח, כא): וכי תאמר בלבבך וכו' כתיב סתמא שאם לא נתקיים הוי נביא שקר ויהרג. ותירץ די"ל שזה מרומז בתיבת בשם ה', שאמרו חז"ל (תנחומא תזריע סי' ט') ומובא בקצרה בתוס' תענית ג' א' ד"ה ואילו) דאין הקב"ה מייחד שמו על הרעה אלא על הטובה, ולכן אם הנביא הזכיר בשם ה' ע"כ הוא לטובה. (אבל זה ודאי שגם ברעה צריך לומר שהוא אומר זה בנבואה אבל לא יזכיר שם ה').

★★

הגאון ר' יצחק יהודה טרונק מקוטנא זצ"ל בשו"ת חסדי אבות (סי' ט') הביא קושית זקינו הגאון מקוטנא זצ"ל למה מברכים על ים הגדול לר' יהודה דס"ל דכל שהוא מין קללה אין מברכים עליו, והרי הים הגדול נתהווה (עפ"י הירושלמי שקלים) מקללה - מההצפה שהציף הקב"ה את העולם בדור אנוש.

ודקשה חכ"א לפי הנ"ל מהא דזועין ורוחות דמברכים עליהם, והרי בגמ' (ריש תענית) מבואר כשם שא"א לעולם בלא רוחות וכו' ומזכירין משיב הרוח.

וכתב הגאון מקוטנא זצ"ל ליישב בזה לפי המבואר בתוס' כאן וכנ"ל דלרע אין ליחס מעשה ה' ויע' בילקוט שופטים דרע הוי כמו ממילא [וצ"ל כיון דבא מהסתרת פנים רח"ל, וידועין דברי המורה נבוכים דכל העונש הוי ע"י סילוק השגחה, והוא ממילא תחת מקרי הזמן, ועי' במדרש בראשית

ה' חותם והולך לדרכו, אבל כל זה במקום שאין מחזירין אותו, אבל במקום שמחזירין אותו גם לגדולי הצרפתים יאמר למדני חוקיך וחזור לדינו, עיי"ש.

וכתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' צג), דכל הרעיון הזה לומר למדני חוקיך הוא תמוה מאוד ואינו מובן כלל, דהוא ודאי ברור ופשוט שאסור ללמוד אף פסוקי תורה באמצע התפילה ובאמצע ברכה, והלומד באמצע הוא הפסק גמור וביטל ברכה זו, וא"כ איך יכול לומר למדני חוקיך ויהי אמירת פסוק באמצע הברכה, וצע"ג.

★★

בשו"ת אבני ישפה (או"ח סי' טז) נשאל: אם צריך לחזור ולהתפלל אם טעה וביקש גשם בתפילה תיכף אחרי שמיני עצרת, כיון שהיה עדיין לפני ז' בחשון.

והנה שיטת הרמב"ן שמבקשים גשם מיד אחרי החג, אמנם הרי"ף והרמב"ם והרא"ש והשו"ע פסקו שאין אנו מבקשים עד ז' חשון. וע' בה"ל (סי' קי"ז סע' ב' ד"ה שצריכים) שכתב וז"ל: וה"ה בכל זה אם טעה ושאל מטר מז' מרחשון ולהלן במדינות שבחו"ל הצריכים מטר בתחילת החורף יחזור ויתפלל ויתנה כנ"ל עכ"ל. ומשמע רק מז' חשון אבל קודם הוא צריך לחזור בתורת ודאי, כי לא נתקן לומר גשם לפני ז' חשון.

ובשו"ת יחיה דעת (סי' י') מוכיח משיטת הרדב"ז (ב' אלפים נ"ה) שסובר שאם ביקש גשם בחו"ל לפני ס' בתקופה אינו חוזר כיון שאינו סימן קללה. וא"כ ה"ה לפני ז' חשון שאינו חוזר ע"כ. אמנם לענ"ד אינו דומה, כי שם כבר נתקן בא"י, וא"כ עכ"פ התחיל זמן החיוב לבני א"י וגם בחו"ל איננו לקללה, ולכן אינו חוזר. אבל בענינינו דעדיין לא התחיל זמן החיוב בשום מקום, וא"כ הוי כמו המבקש גשם באמצע ימות הקיץ.

וידוע שהטעם שחוזרים הוא משום סימן קללה כאשר מבקשים גשם ואין צריכים לגשם, וכמ"ש התוס' תענית ג' (ב' ד"ה בימות) בשם הירושלמי, וא"כ שמא אחרי שמיני עצרת כבר צריכים לגשם ואין כאן סימן קללה. אמנם זה אינו נראה, דכיון שעולי רגלים יופרעו עד ידי הגשם, א"כ הוי סימן קללה ולכן אין אנו מבקשים.

וב"ב בפשיטות השערי תשובה או"ח סי' ק"ח ס"ק י"ז בשם ש"ץ, שאם ביקש גשם במנחה לפני הלילה שמתחילים לבקש גשם, צריך לחזור ולהתפלל. ואין הספר לפני, אבל אם דבריו הם בחו"ל, אז כ"ש בארץ ישראל. וע' מחצית השקל סי' ק"ח ס"ק ט"ז.

וגאון אחד שליט"א אמר על דברינו, שאעפ"י שעיקר הדין הוא שצריך לחזור ולהתפלל וכמו שהוכחנו מן הפסוקים, מ"מ יש לחשוש שמא אחרי שמיני עצרת המצב בארץ ישראל הוא שכל הארץ צריכה גשם וכמו בשו"ע סי' קי"ז סע' ב', ולכן יחזור ויתפלל בתורת נדבה ע"כ. ונראה כוונתו שבניד"ד יעשה תנאי שאם אינו מחוייב בתפילה שנית, א"כ תפילתו השניה תהיה בתורת נדבה, וברור שכן עדיף וכן נכון שהרי בזה יוצאים כל הספיקות.

★★

ויש לציין שהגאון ר' בן ציון אבא שאול זצ"ל בשו"ת אור לציון (פרק ז' - הל' תפילה סי' לא) כתב: שאל טל ומטר אחרי חג הסוכות לפני ז' במרחשון, אינו חוזר ע"כ. וביאר שם בהג"ה הדברים עפ"י התוס' בתענית הנ"ל כאן, וכה"ג לא נחשב סימן קללה ע"ש היטב בדבריו. וכ"כ בתהלה לדוד (ק"יז ב') וארחות חיים (ק"יז א').

★★

בגמ': בימות הגשמים וכו' לא אמר מוריד הגשם מחזירין אותו וכו'.

וכתב בר"ן כאן: בפשיטה משמע, שהזכיר טל ולא גשם, אבל בירושלמי אינו כן וכו' ע"כ. וכוונתו לירושלמי שהביא ברי"ף (שם) וכן בר"ן שם להלן והוא בתענית (פ"א ה"א) דאיתא שם דכיון שהזכיר טל ואינו חוזר ע"ש. (ובשו"ע (סי' קיד) פסק כירושלמי ע"ש).

ומהגמ' כאן לא משמע כהירושלמי וכהר"ן הנ"ל. ומ"מ כתב הראב"ד (והו"ד בר"ן כאן) שכיון שהרי"ף הביא דברי הירושלמי, אין בידינו לדחותו, (ויש בזה אריכות גדולה בראשונים כאן ע"ש היטב).

והנה נשאל הגאון רבי עובדי' יוסף שליט"א מהרב הראשי בבואנוס איירס שבארגנטינה, דהנה ידוע הדבר שבמדינות ארגנטינה וברזיל עונות השנה הפוכות מאלו שבארץ

ישראל, וימי הקיץ שלהם הם בימי החורף שלנו בימים שבין סוכות לפסח, וימי החורף שלהם הם בימי הקיץ שלנו בימים שבין פסח לסוכות, ובימי הקיץ שלהם בארגנטינה בעיר בואנוס איירס וסביבתה וכן בברזיל בעיר סאן פאולו וסביבתה יורדים גשמים מרובים, ובימי החורף שלהם יורדים גשמים מועטים, (ובעיר סאן פאולו וסביבתה כמעט ואין יורדים גשמים בחורף שלהם כלל), ויש לדון כיצד עליהם לנהוג לענין דיני הזכרת ושאלת טל ומטר.

והנה המומחים בזמנינו טוענים שהגשמים היורדים בימי הקיץ בארגנטינה (שהם ימי החורף בארץ ישראל) הם לטובה ולברכה הן לתבואה ולחקלאות והן לבריאות האדם, ואף על פי שבדורות הקודמים רבים מהמומחים טענו שהיפך מזה, ומחמת כן נהגו שם מקדמת דנא שלא לשאול טל ומטר בברכת השנים בכל ימות השנה כלל, הנה עתה טוענים המומחים שלאור התפתחות הטכנולוגיה והניצול הנכון של הגשמים בימי הקיץ שלהם, נשתנה המצב בזה, ולא עוד אלא שעיקר ניצול הגשם לחקלאות נעשה מגשמי הקיץ.

וידי'נ הגאון ר' דוד יוסף שליט"א בתשובתו להנ"ל (המודפסת בקובץ מוריה שנה כ"ה קו' יא-יב ע' נב) כותב דלפי הנ"ל נראה להלכה שיש להם לשנות מנהגם ולנהוג כשאר ארצות שבגולה כגון מדינות אירופה וארצות הברית, ולשאול טל ומטר בברכת השנים מששים לתקופה ועד ערב פסח. ומה עוד שנראה שאין הדבר תלוי כלל בחום וקור, אלא בגשמים, שהרי לא הזכירו חז"ל קור וחום לענין זה, אלא ימות החמה וימות הגשמים, ומכיון שרוב הגשמים אצלכם יורדים בימים שבין סוכות לפסח, ולדעת המומחים בזמנינו גשמים אלו הם סימן ברכה והם צריכים להם ביותר, הרי אלו ימות הגשמים שלהם, אף על פי שמזג האויר שם הוא חם ביותר.

ואין לומר בזה שב ואל תעשה עדיף כדי שלא לשנות ממנהג המקום שהנהיגו בדורות הקודמים, שמלבד שנראה שאף הם היו מורים כן עתה לאור התפתחות הטכנולוגיה ושינוי המצב, הרי קיימא לן להלכה בברכות (כט.), ובשלחן ערוך (סימן קיז סעיף ד') שמי שלא שאל מטר בימות הגשמים מחזירין אותו, וברור הדבר שאם לא חזר לא יצא ידי חובת תפלה כלל, וכל שכן שאינו רשאי בקום ועשה שלא לשאול מטר בברכת השנים כתקנת חז"ל.

וע"ש בשם אביו, הגאון רבי עובדי' יוסף שליט"א שמסקנתו היא שיש להם להתחיל לשאול טל ומטר בברכת השנים החל מיום ששים לתקופה עד ערב פסח, כשאר בני חוץ לארץ. אלא שלענין הזכרת "משיב הרוח ומוריד הגשם" נראה שאין להם לשנות ממנהג שנהגו מקדמת דנא לומר בכל ימות השנה "מוריד הטל", כיון דקיימא לן בשלחן ערוך (סימן קיד) כדברי הירושלמי (תענית פרק א' הלכה א'), דהיכא שהזכיר טל אינו חוזר. והיינו כהירושלמי הנ"ל ודלא כבבלי דידן וככל הנ"ל.

★★

בגמ': יתן ה' וכו' זיקא דבתר מטר'א וכו'.

הנה ברש"י עה"פ יתן ה' וגו' (דברים כח, כד) כותב: מטר יורד ולא כל צרכו ואין בו כדי להרביץ את העפר וכו' ע"כ, נראה מלשונו (וכן ברש"י כאן בתענית) שהקללה מתייחסת למטר, אך בגמ' כאן נראה דהקללה מתייחסת לרוח, וכן מפורש דחזקוני בדברים (שם) ע"ש וראה ברש"ש כאן מש"כ.

★★

ובגמ': שימשא דבתר מיטרא וכו' ושמשא דביני קרחי וכו'.

ברש"ש כאן כתב ענין נפלא: "נ"ל דשימשא הראשון דביו"ד, פירושו שמש, והב' דחסר יו"ד הוא מלשון שמשותף (ישעיה נ"ד), דפי' חלונות" ע"כ.

בתוס' במס' חגיגה (יב ע"ב) מבואר דיש שלג המוכן לפורענות ויש שלג המוכן לטובה, כדאמרינן במסכתין דמעלי תלגא לטורי. ובב"ח שם מבואר, דהיוצא בשטף מוכן לפורענות, ושלג היורד בנחת - לטובה.

דף ד' ע"א

בגמ': האי צורבא מרבנן וכו'

ברש"י כתב: בחור חריף וכו' ע"כ. וכן כתב בשל"ה הק' (תושבע"פ אות צ'), אך בספר יד מלאכי (כללי הצד"י סי' תק"ל) מביא דגם ת"ח זקן איקרא צורבא מרבנן. ומסיק בספר דברי תורה (ח"ח אות ע"ח) דבסוגיין ודאי מדובר בת"ח צעיר, כמו שכתב רש"י, אך בעלמא הכוונה גם לת"ח זקן.

בדין זה ובדינים אחרים שלא יחושו להוראותיו שיאמרו שאינו ת"ח הראוי לסמוך עליו.

ובזה מדוייק מה דנקט רב אשי הלשון שאינו ת"ח ולא קאמר שאינו עושה טוב, משום שעיי"ז יאמרו שאינו ת"ח ואין לסמוך על הוראותיו, ולא יהי' ממנו התועלות שיש לעיר שיש בה ת"ח.

ובן ניחא מה שר' אבא אמר לו אנן מהכא מתניתין לה וכו', שהכוונה בלשון זה הוא שהוא אומר אותו דרשה של רב אשי רק מפסוק אחר, ולכאורה הוי ענין אחר דרב אשי קאמר שאינו ת"ח והוא דרש שצריך שיהי' כברזל ואם אינו כן אינו עושה כראוי. אך להנ"ל דרב אשי אף דקאמר שאינו ת"ח הוא לענין התועלת שיש בעיר מהת"ח, ואם אינו קשה לרצות לא יבאו לסמוך עליו בהוראותיו וכנ"ל, וזה גם מה שאמר ר' אבא שהת"ח הנחשבים בונים, כי יודעים העולם מהם איך להתנהג, וזה מה דקאמר רש"י שמקיימים עולם בבנינו, ואם אינן כברזל אין יודעין מהם איך להתנהג ולא יסמכו עליהם, וא"כ ר' אבא ורב אשי קאמרי דבר אחד משני פסוקים.

אבל במשנה באבות מיירי בכעס על דבר שעשו האנשים שלא כהוגן, ובו ודאי שכדי שיהי' נוח לרצות, כי כולם יודעים שזה מעשה לא טוב, וכאשר הוא נוח לרצות ידעו שזה מצד מעלותיו הטובות.

ובתב דלפי כל הנ"ל י"ל דגם רבינא דמסיק אפ"ה מיבעי ליה לאיניש למילף בניחותא, לא פליג על רב אשי, אלא דקאמר דהיות ורב אשי מיירי אחר שכעס לא יהא שוב נוח לרצות כדי שלא יאמרו שדיניו אינן אמת, ולא יסמכו על הוראותיו, א"כ יותר טוב שכבר מתחילה לא יכעס אלא יבקש דרך איך להורותם ולהנהיגם בניחותא, ואז שפיר יסמכו על הוראותיו אף שיהא נוח לרצות, משא"כ כשיכעס ואח"כ ירצה להיות נח לרצות וכנ"ל, עיי"ש.

בגמ' שלשה שא"ז שלא כהוגן וכו' אליעזר עבד אברהם וכו', והיתה הנערה וכו' יכול אפי' חגרת - אפי' פומא, השיבו כהוגן וכו'.

כותב בספר תורתך שעשועי לכ"ק אדמו"ר הפני מנחם מגור זצ"ל (פר' חיי שרה): פשטות דברי הגמ' מובנם שעלול להיות שהנערה שתמלא אחר הסימן של אליעזר תהיה חגרת

והגאון ר' יעקב שור זצ"ל כתב בזה: עיין פירוש רש"י, ואמנם בשו"ת מהר"ם בר' ברוך (סי' תמ"ד) מפרש להיפך מפירוש רש"י, ובספר יוחסין (חלק אמוראים אות צ') דחה פרש"י מאיזו מקומות, ולדעתו כוונת רש"י כי באמת תואר צורבא מרבנן מורה על מדרגה פחותה ממדרגת תואר תלמיד חכם, ויתכנה בו איש צעיר לימים שעדיין לא נתפרסם לת"ח מופלג גדול הדור, אבל הוא בחור חריף, או אם הוא זקן אבל אינו מן החכמים החריפים, אלא חכם קצת, אבל תלמיד חכם וזקן הוא מכונה בשם ת"ח, או ההיא מרבנן, ובזה יתיישבו כל המקומות, כנ"ל נכון.

★★

בגמ': דמי לפרצידיא דתותי קלא וכו'

כתב בקרן אורה כאן לבאר הדמיון לפרצידיא וכו'. דהנה הפרצידיא מונחת תחת עפר או אבן ואינו יכול לצמות, אך אם כבר מצא לו פתח - שוב אין האבן עומד בפניו. כן הדברים בדברי תורה, שכל הקושי הוא עד שפותח שערי הלב, אך כשגולל האבן וה' עזרו, ומצא לו פתח, אז יקל לכוחות נפשו לעלות מעלה מעלה.

★★

בגמ': וא"ר אשי כל ת"ח שאינו קשה כברזל אינו ת"ח שנאמר וכפטיש יפוצץ סלע, א"ל ר' אבא וכו' אנן מהכא מתנינן לה דכ' ארין אשר אבניה ברזל וכו' , אמר רבינא אפ"ה מיבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא וכו'.

ובפי' רבינו גרשום שאינו קשה כברזל, שאינו קשה לרצות.

הרה"ג ר' אפרים גרינבלט הקשה להגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל ע"ד רבינו גרשום כאן מהא דאי' באבות (פ"ה מי"א) דחסיד הוא קשה לכעוס ונוח לרצות.

ותירין לו הגר"מ בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' נד) שכאן בגמרא מיירי שהת"ח צריך להיות קשה כברזל ועומד על דעתו כשהוא סובר זה לאמת לפי הדין וההלכה, שבזה אם כעס על אלו שלא רצו לעשות כדעתו, אם יהי' אח"כ נוח לרצות יאמרו שזה אינו מצד מעלת מדותיו אלא מחמת שמתחילה כבר לא הי' לו לכעוס, כי יודע שאין האמת כדעתו אך אינו רוצה להודות בפי' שטעה, ויבא מזה מכשול

אפילו עבד אפילו ממזר. השיבו כהוגן ונזדמן לו דוד". והקשו התוס' אמאי גבי רבקה אין הגמ' אומרת שאליעזר שאל שלא כהוגן לפי שיכול תזדמן לו שפחה או ממזרת, ומת', דלא שייך עדיין ממזרת דהא לא נתנה תורה. והק' המהרש"א שהרי קיימו האבות כל התורה עד שלא נתנה.

וי"ף דשאני הכא שהסימן מוכיח ג"כ שהנערה כשרה וראויה לבא לבית אברהם וכדאי' בגמ' (יבמות ע"ט ע"א): "שלשה סימנים יש באומה זו הרחמנים והביישנים וגומלי חסדים וכו' כל שיש בו ג' סימנים הללו ראוי להדבק באומה זו", וע"י שראה מדות החסד שלה וצניעותה לא היה לו למיחש, משא"כ גבי שאל שהיה התנאי האיש אשר יכנו, ושפיר יכול להיות עבד או ממזר, לכן הוי שלא כהוגן.

★ ★

בש"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רכה) נשאל באחד שהשתדך עם אשה וקודם ההתקשרות הלך עמה לטייל הרבה, ואז עשו תנאים, ואח"כ טען שנודע לו שהיא חיגרת על רגל אחת ושתקנו לה רגל של עץ, והיא טוענת שבודאי נודע לו מקודם לכן, שהרי טייל עמה הרבה, ודיבר עמה כמה שעות, ואין באפשרות שלא ידע שרגלה מעץ, והבעל טוען: שאף שהלך עמה כמה שעות ושוחח עמה לא שם אל לבו שרגלה רגל של עץ, והוא טוען מקח טעות היא, והיא טוענת סבר וקבל.

הגאון המהרש"ם זצ"ל מביא בתשובתו את דברי התוס' כאן (ד"ה יכול וכו') שהקשו: וא"ת היכי קאמר דשאל אליעזר שלא כהוגן, והלא לא אמר אלא: אשר אמר אליה הטי נא כדך, ואם יראה שהיא חיגרת או סומא לא יאמר לה, ותירצו: וי"ל דה"פ, יכול אפי' חיגרת ואפי' סומא, יכול אפי' חיגרת שיהי' לה אפי' רגל של עץ והוא לא רואה וכו' עכ"ד התוס'.

מבואר בתוס', דשאלתו של אליעזר עדיין היתה שלא כהוגן, שהרי בהחלט יתכן שאותה נערה שאליעזר לא ישים לב לכך, כיון שהיא תלך עם רגל של עץ, או שתהיה סומא בצורה כזו שהעיוורון לא ניכר בצורה חיצונית, ולכן שאלתו של אליעזר היתה שלא כהוגן.

הרי לנו גמ' מפורשת, שיתכן שנערה בעלת רגל של עץ תראה לעיניו של אליעזר כבעלת רגל רגילה, ומכאן מוכיח המהרש"ם וז"ל: "הרי התם ראה אליעזר כיצד היא

או סומא, וכך יהיה על יצחק לישא לאשה בעלת מום, ולפיכך הוי שואל שלא כהוגן. אלא שא"כ קשה שהרי אליעזר היה צופה וממתין, ובראותו נערה חגרת או סומא לא יציע לה כלל הטי נא כדך, וממילא לא ישל כלל בסימן שנתן, ומדוע הוה שלא כהוגן. ואכן הראשונים הרגישו בקושיא זו והעמידו דברי הגמ' שכונתה לבע"מ שלא ירגיש בו אליעזר קודם שיפנה אליה, וז"ל התוס': "יכול אפילו חגרת שיהיה לה אפילו רגל של עץ והוא לא יראה, או סומא כגון שיש לה עינים יפים ואינה רואה כלל".

וי"ז להקשות בזה בתלתא. א - אם החשש הוא שיהיה בהמום נסתר, מדוע נקרא שואל שלא כהוגן, וכי לולא הסימן לא יוכל להכשיל בלקיחת אשה בעלת מום שבסתרי.

ב - מה מכשול יהיה לכשתמצא בע"מ, הלא הקדושין יתבטלו בכה"ג ומשנה מפורשת שנינו (קידושין נ' ע"א) "כנסה סתם ונמצאו בה מומין תצא שלא בכתובתה. כל המומין הפוסלין בכהנים פוסלין בנשים". וא"כ מום דחגרת וסומא ודאי מבטל הקדושין, ומדוע יהיה שלא כהוגן אם תמצא בע"מ.

ג - כלל ידוע הוא שבכל מילי דשליחות אמדינן דעתו של המשלח ואמרינן "לתקוני שדרתיך ולא לעוותי" (כתובות פ"ה ע"א) ומעשה השליח בטל. וכן בנדון דידן, אם יתברר שאליעזר קדש נערה בע"מ, בטלה שליחותו והקדושין אינם חלים, ושוב קשה מדוע שאלתו היתה שלא כהוגן.

★ ★

ונראה ליישב כל הני קושיות בחדא מחתא ע"י ביאור מחודש בדברי הגמ'. ונאמר שאין כונת הגמ' שאליעזר שאל שלא כהוגן מחשש שתמצא בע"מ ויקחנה, שהרי בכה"ג הקדושין יתבטלו וכנ"ל, אלא החשש הוא כשלא יקחנה דוקא, ואז יעלו דבריו שלא כהוגן, שהרי הוא אמר "והיה הנערה וגו' ואמרה שתה וגם גמליך אשקה אותה הכחת לעבדך ליצחק וגו', ולכן הוי שלא כהוגן לפי ששאלתו לא תמיד תוכל להתקיים, כיון שבמקרה של בע"מ, אף אם תאמר שתה וכו' לא תוכל להנשא ליצחק, וא"ש כל הקושיות שהערנו.

★ ★

עוד אי' שם בגמ': "שאל בן קיש, דכתיב והיה האיש אשר יכנו יעשרנו המלך עושר גדול ואת בתו יתן לו. יכול

יורדת לעין וכיצד היא עולה, ואפי' הכי אפשר שלא יהא רואה, ומוכח דמיקרי מום בסתר ואפשר שלא ראה החתן והצדק עמו". ע"כ.

★★

בגמ': יכול אפי' חוגרת ואפי' סומא וכו'.

בספר מרפסין איגרא (ע' ער-רעא) מקשה עפ"י המבואר בגמ' (ב"ק פ' ע"א) "מעשה באשה אחת שהיה בנה מיצר לה, וקפצה ונשבעה: כל מי שיבוא (לישאני) איני מחזירתו, וקפצו עליה בני אדם שאינן מהוגנין, וכשבא הדבר אצל חכמים, אמרו: לא נתכוונה זו אלא להגון לה". מדוע, אם כן, אמרה הגמרא כי אליעזר, שאול ויפתח שאלו שלא כהוגן, והלא אף הם לא התכוונו אלא להגון להם?

ומביא שם שתירץ בזה הגאון ר' אהרן ליב שטיינמן שליט"א: בנידון הגמרא בתענית בשלושה שביקשו שלא כהוגן, מדובר בתפילה או בקשה, שלא מספיקה כוונתו, אף שודאית היא, אלא שצריך שיבטא בפירוש את רצונו ובקשתו, כי זאת טיבה של בקשה, שאין ראוי שהמבקש יותיר למתבקש לפרש כוונתו, אלא יפרש אותה בעצמו.

מה שאין כן בשבועות, בהתחייבות ובקניינים, כדאיירי בבבא קמא, שעניינם הסכמים שבין אנשים, שלא כל פרט צריך לפרש, שהרי מדרך בני אדם לפרש רק מה שצריך לפרש, ואילו דברים המובנים מאליהם לא צריך לפרש ע"כ.

עוד תירץ שם: אכן, נכון, ניתן לפרש את כוונתם של אליעזר, שאול ויפתח שלא נתכוונו אלא להגון להם, כאותה אשה שמצאו חכמים בדיעבד ביאור לכוונתה כדי שלא תכשל באינם מהוגנים. אלא שלכתחילה, כולם, כולל אותה אשה, דיברו שלא כהוגן, שהרי ניתן היה לפרש דבריהם שאמרו באופן לא טוב.

★★

בספר הנ"ל (על בראשית ע' קג) מביא עוד תירוץ בזה"ל: אכן כונת אדם בכל מקום היא רק לדבר הראוי וההגון לו, אך בתפילה יש מעלה יתרה לומר ולהתפלל על כל פרט, ואם מתפללים בסתם, התפילה הולכת על הכל ואפילו על חוגרת וסומא.

ראיה לדבר מדברי רש"י בפרשת חוקת (במדבר, פרק כא, פסוק א), כשעם אחד בא להלחם עם ישראל, ולא ידעו ישראל מי הוא העם הזה שבא להלחם עמם, מאחר ולשונם היתה כלשון הכנענים, ומלבושם כלבוש העמלקים, ומכיון שלא ידעו אם להתפלל על הצלה מהכנענים או מהעמלקים - אמרו נתפלל סתם ונאמר: "אם נתון תתן את העם הזה בידי".

הרי שכשאפשר צריך להתפלל על כל הפרטים ולפרט מאיזה עם רוצים להנצל, ואם אי אפשר, מתפללים בסתם, והתפילה מתקבלת על כל האפשרויות.

ולכך אליעזר שאל שלא כהוגן שהיה לו לפרט בתפילתו את מי הוא רוצה לפגוש.

★★

הגאון ר' יהודה יואל דייטש זצ"ל אב"ד גאניטש דן (בקובץ כרם שלמה שנה י"ט ק"ז ז' ע' ט"ו והלאה) בענין א' שבעת שאחיו הי' חולה מסוכן, קיבל על עצמו להתענות זמן קצוב בה"ב אם יבריא אחיו, וכן הי' כי בעושה"ת הוחזר אחיו לבריאותו והתחיל לקיים נדרו ולהתענות, אך אח"כ ראה כי קשה עליו התעניתים, ויש חשש שלא יפול לחולי חס ושלום, ושאל אם יש להתיר נדרו.

והביא לנו דברי שו"ת תשורת ש"י (סי' קל"ד) שהורה בכיוצא בזה דאין להתיר, מטעם דמבואר ביש"ש פרק ד' דגטיין, דיש סכנה להתיר נדר בעת צרה, שלא תחזור הצרה חס ושלום, א"כ בהתיר הנדר לזה, נביא סכנה על האחר שהי' חולה, ונהי דהוא בעצמו שרי ואינו מחויב להשגיח על הזיקן של אחר, אבל הב"ד אין רשאים להתירו ולהציל הנודר בנזקו של החולה, ולסלק הנזק מזה להביאו על אחר, עכ"ד.

וכתב שם לבאר, דהטעם שיש פוסקים שכתבו דכה"ג אין להתיר הנדר, דס"ל אחרי כי בעת צרה קיבל עליו להתענות, וכן נכון כמבואר בש"ע סי' תקע"ח מדברי הרמב"ם, והוא כעין נדרי הקדש לד', ועיי"ש בהה"מ, על כן י"ל דהשי"ת נעתר לבקשתו בזכות מצות התענית וההקדש שקיבל עליו להקריב חלבו ודמו להשי"ת, על כן נתרצה לו והצילו מהצרה, ומש"ה כאשר שואל על נדרו ומתחרט עליו, והחכם עוקרו מעיקרא, א"כ בטל כל הזכות הזה, ע"כ אם אולי נתרפא

אמנם השלשה האחרים אע"פ ששאלו שלא כהוגן, היה לענין בשר ודם, ולכן לא נענשו, וענו אותם כהוגן.

★★

ברש"י ד"ה ולא עלתה על לבי וכו' בסו"ד: ובאגדה קא חשיב כלב וכו' ור"י דלא חשיב ל"י וכו' כדאמרינן בנדרים (ל"ח ע"א) שאין שכינה שורה וכו' מפי רבי עכ"ל רש"י.

כתב הרה"ק ר' צדוק הכהן מלובלין זצ"ל בספרו ישראל קדושים (אות כח): מה שכתב רש"י כדאמרינן בנדרים לח. לא נמצא שם, ובגליון הגמ' הגהתי דצ"ל "כדאיתא בקידושין וכוונתו לגמרי הנזכרת (קידושין ע:): כשהקב"ה משרה שכינתו אין משרה אלא על משפחות מיוחדות שבישראל. וכמדומה דראיתי כן באיזה ספר.

★★

ובתוס' כאן (ד"ה שלשה וכו') הקשו מדוע לא חשיב כלב בן יפונה וכו' ע"ש, ופלא שלא הביאו שבמדרש (ב"ר פרשה ס' וכן ויק"ר פרשה ל"ו) אכן איתא כלב ג"כ (וכמו שהבאנו לעיל מרש"י). (והפלא גדול יותר, שבתוס' להלן (סוף ד"ה והיינו וכו') הביאו בעצמם לדברי המדרש ויק"ר (הנ"ל ע"ש היטב).

ובפענח רוא (פר' וזאת הברכה) הביא בשם הר"י מאורלייני"ש ליישב הקושיא מדוע לא חשיב כלב בן יפונה וז"ל: "וי"ל דההוא דקריית ספר מיירי בג' מאות הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה והחזירם ענתיאל בן קנז בפלפולו, ואי אפשר שימצא זה בעבד או ממזר, שאין מלמדין אותו תורה" עכ"ל.

★★

ובעצם הדבר שכותב הפענח רוא דאין מלמדים עבד או ממזר תורה, ראה בספר להורות נתן להגאון ר' נתן גשטטנר שליט"א (פר' חיי שרה ע' עג) ביאור בענין זה ע"ש, וע"ע בפרדס יוסף החדש פר' וזאת הברכה (ע' א' שצח) עוד בזה.

★★

החולה והלכה הצרה בזכות הזה, על כן בהסתלק הזכות, תחזור הצרה למקומה, ואדרבה עוד מעורר דינים, כאלו מאנה להקב"ה.

וממשיך וכותב שם: ונ"ל ראי' לדברי, דכל הסכנה הוא רק משום שמא בשביל נדרו נעתר לו הקב"ה, מעובדא דיפתח שנדר בעת צרה, והי' כל היוצא מדלתי והעליתיו עולה (שופטים י"א), ואמרו במדרש רבה פרשת בחקותי, ושם בתנחומא, וברבה קהלת, דיפתח ופנחס שניהם נענשו על שלא התיר פנחס את יפתח נדרו. והנה קשה אם סכנה להתיר נדר בעת צרה שלא תחזור הצרה, א"כ מה פשע פנחס, והרי לא הי' רשאי להתיר שמא תחזור הצרה על כלל ישראל חו"ש, ונהי דבאמת לא חל כלל הנדר אם כונתו הי' לשוחטה, כמבואר במדרש הנ"ל דמדינא לא חל הנדר, רק לכל היותר לדמים לבדק הבית, מ"מ הרי הסנהדרין טעו אז בזה, וסברו שחל הנדר גם אם, עיי"ש היטב בתנחומא, שהרי הכל בשביל זה הי' צריך לשאלה. וא"כ קשה מה חטא פנחס, והרי אין מתירין נדר כזה, ואף כי הי' צורך גדול בשביל בתו, מ"מ סכנה דרבים עדיפא, וגם לפי בעלי הפשט דלא נדר לשחטה רק להיותה מתבודדת כנוזר ולא תנשא לאיש, ועל זה באמת חל הנדר, מ"מ קשה.

וע"כ צ"ל דאין כאן חשש סכנה רק שמא נתרצה בשביל הנדר, וא"כ גבי יפתח דהוא נחשב בין הג' ששאלו שלא כהוגן, כמבואר במדרשים הנ"ל ובגמ' תענית ד' ע"א, א"כ פשיטא שלא היתה הצלה בשביל נדרו, שהרי הקב"ה אינו רוצה בנדרים כאלה, כאשר אומר מקרא מלא אשר לא צויתי ולא דברתי, עיי"ש בגמ', וזה מוכרח.

★★

בגמ': לאחד השיבוהו שלא כהוגן וכו' יפתח הגלעדי וכו'.

בענף יוסף על המדרש (ויק"ר פרשה ל"ז) מביא מספר כלי יקר: צ"ע אמאי הוה גרע יפתח מהני שלשה שנענו כהוגן אע"פ ששאלו שלא כהוגן. וי"ל שנדרו של יפתח היה להשי"ת, והנודר לאביר יעקב צריך לדקדק בדבריו, כי אינו ראוי לדבר בשל גבוה יהיה הייצא וגו' והעליתיהו עולה ואפילו אם יהיה כלב, ולזה נענש, וענהו שלא כהגון בבתו.

בשפע כ"כ אבל אינו פוסק לעולם. וזהו מה שסיים: יפרח כשושנה. הכונה כי ע"י שאין הטובה בא ברבוי איננו עובר על דעת קונו, ולכן יפרח כשושנה, כמו שאמרו יאי עניותא כורדא סימקא, ואם יגיע לו צער ונזק הכל הוא לטובתו להטיבו באחריתו כמו שאמר (עקב ח, ג) ויענך וירעיבך ויאכילך למען ענותך לנסותך, וכמו שאמר (ברכות ה ע"א) שעה"ב ניתן ע"י יסורים וכמו כן החוחים מעמידין השושנה.

★★

והוסיף בהנ"ל הגאון ר' יצחק דוד אלטר שליט"א:

ובדברי הגמ' הנ"ל נראה לבאר לשון הפייט בתפילת טל "דוד כערכך העמד שמנו", כערכך דייקא, לא כמו שכנסת ישראל מבקשת כגשם, אלא כמו הבטחת הקב"ה אהי' כטל, ויש להעמיק יותר דאנו מבקשים דביקות בהקב"ה לפעמים, כגשם פעמים מתבקש ופעמים אינו מתבקש, אך באמת יש להיות בדביקות תמידית אהי' כטל לישראל.

דף ד' ע"ב

בגמ': הא דרב חסדא קשיא כחומין לשינים וכעשן ליעינים וכו'.

בספר מפניני הרב (ע' לה אות ו') כותב: עיין בספר נפש הרב (עמ' ר"פ) שהגר"ח מבריסק זצ"ל היה נוהג לומר בקיץ ותן טל ומטר בברכת שומע תפילה, כדי לחוש לדעת הרא"ש. ורבנו היה תמיה בזה, מכח הגמ' תענית (ד: ד) דזה כחומין לשנים וכעשן לעינים לשאול ותן טל ומטר מבלי להזכיר משיב הרוח ומוריד הגשם, וזה ברור שלא היה הגר"ח אומר משיב הרוח בימות הקיץ. ואמר בזה רבנו, שאולי היה מנהגו לומר מוריד הטל, והתוס' שם (ג:) ד"ה בימות הביאו חוזר. (וכ"ה במשנ"ב סי' קי"ז ס"ב בביאור הלכה ד"ה ושאל מטר). או אולי היתה לו להגר"ח איזו סברא לחלק בין נדון זה לדברי הגמ' תענית הנ"ל. (שמעתי מהר"מ גנק, שיחי'. ועיין חזו"א או"ח סי' י"ח אות זי"ן, דהמחבר חשש לדעת הרא"ש דוקא לענין שאלה, אבל לא לענין הזכרה, דהזכרה שאנו מסדרים שבחו של מקום, צריך לילך אחר סדרי ארץ ישראל וכו').

★★

בגמ': אף כנסת ישראל שאלה שלא כהוגן וכו'.

בהסבר דברי הגמ' כאן כתב הגה"ק רא"ל צינץ זצ"ל בספרו "שיורי קומץ המנחה" (בתוך דרוש כ"ג דרוש לשבת שובה): ועפ"ז יש לבאר מסורה הביאה בעל הטורים (בפ' האזינו) תול כטל אהי' כטל לישראל. ונראה דבתענית (ד ע"א) איתא אף כנסת ישראל שאלה שלא כהוגן שנאמר ונדעה ונרדפה לדעת ה' כשחר נכון מוצאו ויבא כגשם לנו, אמר הקב"ה בתי את שואלת דבר שלפעמים מתבקש ולפעמים אינו מתבקש, אני אהי' לך דבר המתבקש לעולם שנאמר אהי' כטל לישראל כו'. ונראה הכונה, כי כנסת ישראל שאלה מאת ה' ויבא כגשם לנו שהוא רבוי ושפע טובה כמו שמסיים וכמלקוש יורה ארץ. אבל באמת אמרו חז"ל (חגיגה ט ע"ב) יאי עניותא לישראל כורדא סומקא לסוסיא חורא, כי רבוי השפע הוא לרוב גורם בנזקין כמו שאמרו ורם לבבך ושכחת וישמן ישורון, וכן וכסף הרבית להם וזהב עשו לבעל. וכן אמר שלמה (משלי ל פ"ח) רש ועושר אל תתן פן אשבע ואמר מי ה'.

וכבר ביאר האלשיך, שנסיון העושר גדול מנסיון העוני, וכמו שביאר בזה מה שאחז"ל (אבות פ"ד מ"ט) כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני. ועיקר לאחוז במדת ההסתפקות. ומ"ש יאי עניותא אין הכונה על העניות הגמור שמעביר על דעת קונו ח"ו (עי' עירובין מא ע"ב), רק שלא לילך בגדולות ולאחוז בתאות המותרות אף אם יש אדם שזיכהו ה' לשתי שולחנות לאו כל אפי' שוין בזה, כי יש שזוכה ע"י עושרו לשתי עולמות ולפעמי' עושר שמור לבעליו לרעתו. אבל מדת המיצוע הוא טובה לעולם, וכשעושר שמור לרעתו הוא סיבה שיאבד העושר בענין רע, אבל אם הוא במיצוע שלא הי' סיבה להעביר האדם ממצות ה', א"כ אשריהו וטוב לו בזה ובבא.

וזהו הכונה: את שואלת דבר שלפעמים מתבקש ולפעמים אינו מתבקש הוא, שלפעמים רבוי הטובה סיבה לרעה ח"ו, כמו עושר שמור לבעליו לרעתו, אני אהי' לך דבר המתבקש, היינו כטל שהוא אינו בשפע כ"כ, אבל לא מיעצר, כי מדת המיצוע אינו סיבה להעביר על דעת קונו.

וזהו ג"כ כונת המסורה תול כטל אמרתי, שאינו בשפע כ"כ רק שהוא לעולם. וכמו כן אהי' כטל לישראל, שאינו

בגמ': רבה אמר, מאי עד שיעור הפסח - עד שיעבור זמן שחיטת הפסח וכו'.

ופרש"י: עד שיעבור זמן שחיטת הפסח חצות יום דארבעה עשר, עד שיעבור חצות דהיינו כל תפילת יוצר ואשמעינן ר' יהודה דפוסק במנחה. ע"כ.

וכתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה הנ"ל):
ודבריו נפלאים, דהא אדרבה זמן שחיטת הפסח אינו מתחיל אלא מן המנחה ולמעלה עד סוף היום, כדכתוב קרא, ושחטו אותו בין הערבים, וכן כתוב, שם תזבח את הפסח בערב, והפסח שנשחט קודם חצות פסול כדתנן במשנה בפסחים (דף ס"א.), ואם נדחק לומר דכוונת רש"י דהיינו עד שיעבור חצות ויגיע תחלת זמן שחיטת הפסח, הנה גם אם נסבול דוחק זה לפרש לשון עד שיעבור זמן שחיטת הפסח, שהכוונה עד שיעבור ויגיע זמן שחיטת הפסח, מלבד דקשה דהרי זמן שחיטת הפסח אינו כי אם מן המנחה ולמעלה, זולת זה קשה טובא, דהאיך אפשר לפרש אליבא דר' יהודה שכוונתו עד שיעבור חצות דהיינו כל תפילות יוצר, והרי מפורש במשנה בברכות (כ"ו ע"א) תפילת השחר עד חצות רבי יהודה אומר עד ארבע שעות, וא"כ לרבי יהודא אין זמן תפילת יוצר עד חצות כלל כי אם עד ד' שעות ותו לא.

וצ"ל דס"ל לרש"י כמ"ש הר"ף בברכות שם דגם לרבי יהודה אם לא התפלל שחרית עד ארבע שעות מתפלל עד חצות, אלא דשכר תפילה בזמנה לא יהבי לי, וכיון דאפשר שיתפלל גם לר"י עד חצות לא מיקרי העברה כל תפילת יוצר אלא משיעבור חצות, ולפ"ז צ"ל דס"ל לרש"י דמחצות ואילך עד המנחה לכ"ע אסור להתפלל שחרית עוד, וכמ"ש הב"י באו"ח סימן פ"ט, ואמנם לפמ"ש דתחילת זמן שחיטת הפסח היא באמת מן המנחה ולמעלה, א"כ אדרבא יהי מכאן ראי' כדעת הסוברים שם דעד המנחה יכול להתפלל שחרית, ועד שיעבור הפסח, היינו עד שיעבור חצות עד המנחה ויגיע עיקר זמן שחיטת הפסח, דהיינו שיעבור כל תפילת יוצר דיכול להתפלל עד שיגיע מנחה, ובתפלת המנחה פוסק, ואפשר שזה ג"כ כוונת רש"י. וצ"ע.

בגמ': כאן בזמן שביהמ"ק קיים - כאן בזמן שאין ביהמ"ק קיים וכו'.

וברש"י: בזמן שביהמ"ק קיים - דאיכא עולי רגלים ע"כ. ומבואר ברש"י דאחרי שנחרב ביהמ"ק לא הי' עלי' לרגל.

אכן אין הדבר ברור. ובגמ' נדרים (כ"ג ע"א) איתא: מעשה באדם אחד שהדיר את אשתו מלעלות לרגל ועברה על דעתו ועלתה לרגל ובא לפני רבי יוסי וכו' יעוי"ש.

וכתב (שם) המהר"צ חיות ז"ל דאע"ג דרבי יוסי היה אחרי החורבן ובזמן רבי מאיר ורבי יהודה דור שני אחר חורבן הבית, בכל זאת היו עולים לרגל גם אחר החורבן להתפלל שם, והוכיח כן ממדרש (בראשית פפ"א) דאיתא רבי ישמעאל ברבי יוסי עלה למצליא בהדי פלטינא ושם מוכח שעלה לירושלים להתפלל, דאיתא התם רבי ישמעאל ברבי יוסי סליק לצלאה בירושלים וכו'.

עוד הביא (שם) המהר"צ חיות ז"ל את המדרש (קהלת פ"א) על הפסוק שלח לחמך על פני המים דאיתא התם רבי אלעזר בן שמוע היה מטייל על כף ימא רבא וכו' ארעת ענתא דישראל סלקין לריגלא בירושלים (ויקר מקרה עת שעלו ישראל לרגל מתנות כהונה), והרי רבי אלעזר בן שמוע ידענו שהיה תלמידו של ר"ע (רש"י כתובות מ.), ור"ע היה בחורבן ביתר נ"ב שנה אחר החורבן ומכ"ש דבימי ראב"ש כבר נחרב המקדש בירושלים, ובכל זאת עלו לרגל. וכתב על זה המהר"צ חיות ז"ל: ואולי הקריבו קרבנות במקום המקדש, לפי ההלכה (מגילה י. זבחים סב.) מקריבין אע"פ שאין בית ע"כ. אם כן מבואר גם מכאן שעלו לרגל גם לאחר החורבן.

וראה עוד בפאת השדה מהשד"ח (מערכת ארי' אות ח') שהביא שחכ"א העתיק לו מדברי החתם סופר על סוגיות הש"ס שנדפס בירושלים סוגי' דלא תתגודדו שכתב וז"ל ואל תקשה לך שאין מקדש, עולי רגלים מניין. זה אינו, דידוע דכמה מאות שנה אחר החורבן עדיין היו עולים לירושלים, ואפילו בזמן הזה עדיין עולים שם הסמוכים עכ"ל. והיינו כהנ"ל.

ויש לציין למש"כ רבנו החת"ס בשו"ת (יו"ד סי' רלד) בד"ה והנלענ"ד וכו': נמצא בזמן שביהמ"ק קיים ראוי ונכון

לחייבו בסוכה הרי מתכוין לשיבת מצות סוכה וכו' ואין לעשות חובה במקום שסותרים זה את זה, כגון הכא דמברך איום שמיני ומזכיר גבורות גשמים והוא ישב בסוכה, הילכך נראה דמשום הכי הדר ביה רב אף משיבת סוכה כי היכי דהדר מהזכרה, ולישנא קמא ליתא, ואף על גב דרב חנא וכל גדולי הדור עשו כן לא סמכינן עלויה כו' דאין לישיב בסוכה, דישיבת סוכה קולא הוא ומראה בחובת ישיבתו בה כאילו הוא שביעי כו' יום שמיני עצרת שהוא מן התורה אין לנו לנהוג בו חומרא דאתי לידי קולא.

ומבואר מדבריו יסוד חדש למניעה משיבה בסוכה משום אחר שעשיתו קודש תעשהו חול.

★★

וכתב בספר צבא - אהרן להגר"א ווידר שליט"א (סי' כד) על הנ"ל: וזכה לכוין לזה הגאון ר' יוסף שאול זצ"ל בשואל ומשיב (מהדורא תליתאה חלק ב סימן קצד) שהקשה מגמרא דתענית דכאן, דאמאי לא שאל שמואל לרב גם בהא דמזכיר בקידוש שמיני חג העצרת ואחר כך אומר לישיב בסוכה, ואין לך סתירה גדולה מזו בחדא מילתא, ואחרי שנשא ונתן בזה מסיים וכותב: ואולי מהאי טעמא אנן מיתב יתבינן ברוכי לא מברכינן, דאין לך מחזי כשיקרא גדול מזה, והישיבה בלבד אין ראייה דאפשר דסוכתו עריבה לו ביותר עיי"ש.

והנה בספר יחוסי תנאים ואמוראים הנ"ל לא חילק בזה, אלא כתב דמשום האי טעמא לבר מסוכה יתבינן, דגם בישיבה בלבד שייך משום תרתי דסתרי, וכבלשונו: "ואם באנו לחייבו בסוכה הרי מתכוין לשיבת מצות סוכה כו' ואין לעשות חובה במקום שסותרים זה את זה כו' ומראה בחובת ישיבתו בה כאילו הוא שביעי".

דף ה' ע"א

בגמ': בימי יוא"ל וכו' אמר להם נביא לישראל וכו' נעשה להם נם וכו'.

והנה בפירוש הרבינו חננאל כאן מבואר, שזרעו מה שמצאו בכתלין ובחורי הנמלין, ומרש"י כאן משמע שזרעו מה שבידם אבל לתרווייהו לא זרעו עד לאחרי שלא היו בסכנה, אולם בילקוט שמעוני (ריש יוא"ל) הגירסא יצאו זרעו ונעשה להם נס ונתגלה להם מה שבחורי הנמלים ומה שבכתלים

שתכוף לבעלה לשוב לשבת בירושלים, אבל בזמן זה אין חיוב עשה לעלות לרגל וגם לא להתעכב שם ללמוד ממעשה הכהנים בעבודה, ואם הבעל רוצה לעלות לשם אינו עולה בלא רשות ומכ"ש בשעה שמחוייב לשמחה וכו' עכ"ל. ולכאורה זה סותר למה שמוכא לעיל מהחת"ס בחדושי הסוגיות, ואולי החילוק הוא, דחיוב עשה אין, וכמו שכתב בתשובה "אין חיוב עשה לעלות לרגל", אבל מ"מ אפשר לומר דמצוה עכ"פ יש גם בזמן הזה.

ולפי"ז נבאר דמש"כ בגמ': כאן בזמן שביהמ"ק קיים כאן בזמן שאין ביהמ"ק קיים, ג"כ הכוונה היא דהיות ואין חיוב לעלות לרגל רק מצוה, אם כן לא עלו כולם לרגל לאחר החורבן רק מקצת, ובגלל המקצת האלו אין חשש לשאול הגשמים מיום טוב האחרון של חג אף שיכול להפריע לעולי הרגלים שחוזרים לביתם מפני שאינם אלא מעט ודו"ק היטב. וע"ע בשו"ת תשב"ץ ח"ג סי' ר"א וסי' רי"ז אות מ"ב.

★★

בגמ': אחר שעשיתו קודש תעשהו חול וכו'.

הנה האחרונים דנו הרבה לגבי שמיני עצרת אי יש בה חיוב ישיבה בסוכה בחו"ל. ויש מנהגים שונים בזה, ויש שנהגו לאכול ביום ולא כלילה שאז הצינה חזקה. ויש שאכלו בחלק מהיום, ויש שתלו זאת במזג האויר, ובשו"ע (או"ח סי' תרס"ח) נפסק בסתמא בלא חילוק דאין יושבים בסוכה בשמיני, וע"ש בטור.

ובגמ' (סוכה מ"ו ע"ב) נחלקו בזה רב דס"ל שמיני ספק שביעי, שביעי לסוכה, ושמיני לברכה. ור' יוחנן ס"ל שמיני לזה ולזה, ולהלן (מ"ז ע"א) מבואר דמרא דשמעתא דהוא ר' יהודה, ישב בשמיני ספק שביעי לבר מסוכה, וצ"ב הענין.

וכתב בספר יחוסי תנאים ואמוראים די"ל הטעם בזה עפ"י המבואר בגמ' כאן, דאף רב הדר ביה וקבל לאתקפתא דשמואל, מכיון שעשינוהו קודש בתפילה, שוב אין לנו לנהוג בו הפסקה, דמחזי כאילו יום שמיני חולו של מועד, אלא כיון שהתחיל בקדושה ויצא מכלל חול של שביעי, שוב אינו פוסק, ולפי"ז כותב שם: והיאך יתכן לנהוג חובה של סוכה ביום שמיני משום ספק שביעי, והוא מזכיר גשמים, ועוד שצריך לברך בקידוש היום את יום שמיני חג העצרת הזה, ואם באנו

הרי שכאן הוא עצמו העתיק חזיו מן תלמא, ולא חזין, ותימה שרבי אליהו בחור בערך חזו לא זכר דברי עצמו בערך תלם וצ"ע.

★★

כתב בספר פרי צדיק (מאמרי פסח אות נא) וז"ל:

בילקוט שמעוני, אמר רבי עקיבא, בשעה שאמרו ישראל אז ישיר, לבש הקב"ה חלוק של תפארת וכו' וכיון שחטאו חזר וקרעו שנאמר בצע אמרתו [והיינו כדרש המדרש רבה ריש איכה - בוע פורפירין דיליה] ועתיד הקב"ה להחזירו, שנאמר אז ימלא שחוק פיננו. וצריך להבין למה זכר דוקא פסוק זה אז ימלא דקאי על העתיד.

אך ענין שאמר שעתיד להחזירו - אם היה הפירוש בצע אמרתו שבזע פורפירין שלו בפועל, אין שייך עתיד להחזירו, רק לשון עתיד לתקנו ולחברו. אך הוא על פי מה שאמרו בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים, כמו חלום, והיינו שבאמת לא בזע פורפירו ולא קרעו, רק שנדמה כקרוע, אבל באמת הלבוש שלם, וזהו שאמרו שעתיד להחזירו.

וזוהו שהביא מפסוק אז ימלא שחוק פיננו - שיתברר שלבוש תפארת היה שלם מעיקרו ולא נקרע. ואחר כך אמר אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה, היינו שהאומות שישארו יכירו גם הם שישראל היו תמיד קשורים בה' יתברך. וכן מורה הזורעים בדמעה ברינה יקצורו - שנתברר שלא היה כלל מה לבכות. וכענין שאמרו (תענית ה.) בימי יואל כו' יצא אדר ולא ירדו גשמים, ירדה להם רביעה ראשונה באחד בניסן. אמר להם נביא לישראל צאו וזרעו, אמרו לו מי שיש לו קב חטים או קביים שעורים - יאכלנו ויחיה או יזרענו ומות, אמר להם אף על פי כן צאו וזרעו. יצאו וזרעו שני ושלישי ורביעי, וירדה להם רביעה שניה בחמישה בניסן, והקריבו עומר בששה עשר בניסן. ועל אותו הדור הוא אומר הזורעים בדמעה ברינה יקצורו. מאי הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע, שור כשהוא חורש הולך ובוכה ובחזירתו אוכל חזיו מן התלם, וזהו בא יבא ברינה.

והיינו, שהיה בדעתם שחס ושלום אבדה תקותם, כיון שיצא אדר ולא ירדו גשמים ואחר כך ראו שלא היה כלל דאגה, ותבואה הגדילה בששה חדשים גדלה להם באחד עשר יום. והדאגה והבכיה היה רק כחלום כאשר יחלום איש וגו'.

דמשמע שזרעו לפני שנעשה להם הנס ואדרבה לגירסת הילקוט יתכן שלא זכו לנס רק מחמת שבטחו בה'.

וכתב בספר רנת יצחק (על יואל שם):

צ"ע אם הנך תרי גירסאות פליגי אם מחויב לו רשאי לשמוע לנביא בכה"ג שבדרך הטבע הוא מסכן עצמו וא"א לחיות רק עפ"י נס, דלפי גירסתנו אינו מחויב לשמוע לנביא אם בדרך הטבע מסכן עצמן, ועיין ברד"ק שמואל א' ט"ז ב', וצ"ע.

★★

בגמ': מאי הלך ילך ובכה וכו' שור כשהוא חורש הולך ובוכה, ובחזירתו אוכל חזיו מן התלם.

וברש"י: בהליכתו לחרוש התלם, ובחזירתו אוכל חזיו שחת מן התלם שזרעו בהליכתו שכשהוא זורע, מיד מתחלת ליגדל ע"כ.

הנה רבי אליהו בחור ז"ל בספרו מתורגמן (ערך חזן דמ"א ע"ב) כתב: "חזן, נושא אלומותיו (תהלים קכ"ו, כצ"ל), כד יסובר אסרתיו ורעי חזיון עם תלמא, ואיני יודע מהו, וגם בספר הערוך לא הביאו".

וכתב הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו תורת יעקב (פר' שופטים) ואיני יודע איזה תרגום לתהלים היה לפניו, כי לפנינו לא תרגם כן, ונראה לי לשער שהיו שני תרגומים לספר תהלים, וצריך בדיקה בכתבי יד ובדפוסים ישנים. [ועכשיו ראיתי שם בספר מתורגמן (ערך אסר די"ז ע"א) שהביא "ספרים אחרים" בתרגום תהלים].

אבל ברור אצלי שטעות כל דהוא נפלה בספר שלפניו, ולכן לא הבין האמור, והוא שבמקום חזיון, בן' סופית, צריך לומר חזיו, ואות ז' נתארכה לך' סופית, וחזיו הוא שחת מאכל בהמה, עיין בבא קמא (ק"ט א') ורש"י שם ועוד הרבה, והיינו טעמא שבספר הערוך לא הביאו.

והתרגום שהביא בספר מתורגמן הנ"ל, אזיל כדרשת הבבלי במסכת תענית וכנ"ל וכדברי רש"י הנ"ל ודו"ק.

שוב מצאתי לרבי אליהו בחור עצמו שם בספר מתורגמן (ערך תלם דס"א ע"ב) שכה כתב: "וכן נושא אלומותיו, יסבר אסרתיו ורעי חזיו מן תלמא", עיין שם.

לירושלים של מטה ע"כ, ונמצא שכעת אין השי"ת בירושלים של מעלה, וא"כ לא נקרא עיר הקודש רק עיר, משא"כ לעתיד שיבנה ירושלים של מטה אז ישרה שכינתו תיכף למטה ולמעלה ואז יהיה עיר הקודש והבן.

ולפי"ז אנו מתפללין שיבנה ירושלים של מטה, דכעת אינו בונה עדיין, וכשיבנה אז יהיה עיר הקודש, לכך אנו מתפללין ובנה ירושלים עיר הקודש, אבל הברכה אנו מברכין על מה שבונה כעת דהיינו ירושלים של מעלה, וכעת לא נקרא עיר הקודש והבן עכ"ד.

★★

בתפילת נחם (בט' באב במנחה) אומרים: והשוממה מאין יושב וכו'. והקשה כ"ק אדמו"ר בעל האמרי אמת זצ"ל מגור דהלא כעת יש יושב, ואמר: השוממה מאין יושב קאי על ירושלים של מעלה, כדאיתא (זוה"ק ח"ג ט"ו ע"ב, תענית ה' ע"א ועוד) נשבע הקב"ה שלא יכנס בירושלים של מעלה עד וכו'.

דף ה' ע"ב

בגמ': ומי סיב שמואל כול"י האי והא בר נ"ב הוה וכו'.

וברש"י ימיו של שמואל נ"ב שנה וכו' וכתב וישב שם עד עולם - עולמו של לוי חמישים שנה שנאמר ומבן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה וכו' ע"כ.

הגאון ר' צבי יחזקאל מיכלזון זצ"ל-ה"י"ד כותב בתשובה (בשו"ת פינות הבית סי' סא) אל הרה"ק ר' אהרן מנחם מנדל מרדומין זצ"ל: בדבר אשר הציע לפני קושיה מפוארה ברש"י תענית (דף ה'): ימיו של שמואל נ"ב שנה דכתיב עד יגמל וכו' וכתב וישב שם עד עולם עולמו של לוי חמישים שנה שנא' ומבן חמישים שנה ישוב מצבא העבודה וכו' עיי"ש.

והקשה מעכ"ת מהא דאיתא בש"ס (חולין דף כד.) מבן שלשים ועד בן חמשים כשר לעבודה ושנים פוסלין בו. כמה דברים אמורים באוהל מועד שבמדבר, אבל בשילה ובית עולמים אין נפסלין אלא בקול. ע"כ. הא חזינן מזה דאז בימי שמואל כבר לא היה חל זה הדין שיהיו השנים פוסלין בהם, וא"כ מה זה עד עולם שאמרה חנה בזה.

וכן בשוב ה' את שיבת ציון יראו שלא נקרע הלבוש מעולם כלל, שאף בגלות היה ה' יתברך המנהיג והמלך, כמו שנאמר ושמתי כסאי בעילם, וכל מקום שגלו שכינה עמהם (כמו שאמרו במגילה כט.).

★★

בגמ': לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה וכו'.

במגלה עמוקות (פר' ואתחנן אופן רח) כותב:

וכן בירושלים של מעלה יש בו כ"ד שערים, לכן גם בארץ הוצרכו להיות למטה בירושלים כ"ד שערים וכו', ולכן במזמור כ"ד אמר דוד שאו שערים ראשיכם וכו' ולכן בברכת ירושלים שבתפלה יש כ"ד פסוקים כי ירושלים של מטה היא בנויה כנגד ירושלים של מעלה וכו', נמצא בא"י נתקיים קרא ושמתי כדכ"ד שמשותף כ"ד לקביל כ"ד עכד"ק.

★★

כתב בהגדה של פסח - בני יהודה (ע' רכד-ה) על מה שאומרים בברה"מ"ז "ובנה ירושלים עיר הקודש" בשם הישמח משה:

אמרתי טעם על מה שתיקנו לומר בתחילה ובנה ירושלים עיר הקודש וכו'. ובחתימת הברכה בונה ברחמיו ירושלים ולא תקנו לומר בונה ברחמיו ירושלים עיר הקודש, דהלא בלא זה קשה, אנו מתפללין ובנה ירושלים וכו' דמשמע דכעת אינו בונה, וכך אנו מתפללין שיבנה ואח"כ אנו מברכין בונה ירושלים בלשון הווה ולא אשר יבנה לעתיד דמשמע שבונה עתה והוי תרתי דסתרי.

לכך נ"ל ברור, דתרי ירושלים איכא, ירושלים של מעלה וירושלים של מטה כמאמרם ז"ל (מד' תנחומא פקודי סי' א) דירושלים של מטה מכוון כנגד ירושלים של מעלה, והנה את ירושלים של מעלה בונה השי"ת בכל עת ע"י זכויות ומצוות ומע"ט ותורה של ישראל בונה בשמים מעליותיו, אבל ירושלים של מטה יבנה לעתיד. והנה עיקר הקדושה היא ע"י השראת שכינתו מקור הקדושה ובהסתלקותו מסתלקת הקדושה, והנה ארז"ל (תענית ה' ע"א) עה"פ (הושע יא, ט) לא אבא בעיר, אמר הקב"ה לא אבא בירושלים של מעלה עד שאבוא

כלי מקדש, וגם בשילה ובית עולמים לא הוטל המצוה עליהם רק משלושים עד חמשים.

וא"כ מיושב קושית מעכ"ת, דשפיר כתב רש"י מהירושלמי וישב שם עד עולם עולמו של לוי, היינו דגם בשילה ובית עולמים עולמו של לוי להיות מחויב בעבודה הוא עד חמשים, דגם ברש"י הנ"ל בחולין יש לפרש דלא נתכוון לומר דפסול בשנים גם קודם שלושים, רק פחות מכן שלושים למצות עשה על הלוי אינו חל קודם ויותר מכן חמשים לפוסלו, כן י"ל דבשילה ובית עולמים כל ענין שנים בעולמו של לוי הוא משלושים לחמשים, וגם זאת שאינו מחויב יותר לעבוד נקרא עולמו של לוי, היינו כל ימי חיובו והמצוה המוטלת עליו, והבן.

★ ★

וראה בספר איש האמונה ע' 263 במכתב מהגאון ר' אברהם נתן אלברג לר' אליעזר סירקיס משנת תרנ"ט: נשאלתי מהרב מוהר"מ נ"י בהרה"ק מראדזימין שליט"א אהא דמבואר ברש"י מס' תענית ה' ע"ב ד"ה כל ימיו של שמואל נ"ב שנה, שנאמר וישב שם עד עולם עולמו של לוי ולוי פסול בשנים אחרי חמשים שנה, והקשה הרב הנ"ל שי': הא מבואר בחולין דבשילה ובית עולמים, אינן נפסלים בשנים, ושם היו אז בשילה וא"כ לא נפסלו בשנים? וזוהי קושיא גדולה ונפלאה, ראויה למי שאמרה, וקו' זו נשאלה לפי גדולי הדור יחיו, ובראשם מרן מאור הגולה הגאון הק' מסאכטשוב שליט"א, ואבקשך שתחפש בין המון ספריך הרבים אולי תמצא ישוב לקושיה זו].

★ ★

ואכן קושי' זו מופיעה בשו"ת אבני נזר (חור"מ ס' עו) בתשובה להרה"ק ראמ"מ מרדזמין זצ"ל הנ"ל, ושם הביא האב"נ, שהרה"ק השואל הנ"ל השיב על קושיתו, עפ"י מש"כ הרמב"ם (פ"ב מהלכות כלי המקדש הלכה י"ב) בעת שמוליכין הארון ממקום למקום כו' מצוה לנוטלו על הכתף, וכימי שמואל שנשבה הארון וכשהחזירו פלשתים הי' נושאים אותו איזה פעמים כמפורש בקרא והי' שם עבודה בכתף.

ובתב על זה הגה"ק האבני נזר זצ"ל: אולם קשה על זה שהרי מפורש ברמב"ם (ספר המצוות מצוה ל"ד) דאין משא ארון בלויים אלא במדבר שהי' שם מיעוט כהנים, אבל

והגאון הנ"ל האריך בתשובה ארוכה בפלפול בזה, ונעתיק רק שתי נקודות מעיקרי הדברים נלענ"ד לתרץ בעזהשי"ת בהקדים שיטת הרמב"ן ז"ל בספר המצות (שער שלישי) שכתב וז"ל, וכך מה שיחשבו וכו' במנותו ולא יעבוד עוד דלויים, ואמר שאינה נוהגת אלא במדבר, אין הדבר, אבל היא מצוה נוהגת בכל הדורות, כל זמן שיצטרכו לשאת נושא בכתף, ומה שנתעורר ממנו הרב לעשותה מצות עשה ממה שאמרו חולין [כ"ד] יכול אף בשילה ובבית עולמים כן ת"ל לעבוד עבודה ועבודה משא באהל מועד לא אמרתי אלא בזמן שעבודה בכתף, מן המאמר הזה בעצמו נלמוד שהיא מצוה לדורות כל זמן שישאו בכתף, והרי נהגה כל הימים בארץ בנשאם הארץ בשילה ובבית עולמים, והנראה כי גם בהיותם במדבר מפני תדירות משא לא היו מביאים הלוי הזקן לשיר ולשאת העבודות, כדי שלא יבא לידי לישא בארון, ולא היה נכנס אלא לנעילת שערים ולעבודת בני גרשון שאינם עבודת פנים, אבל משנכנסו לארץ לא נפסלו אלא ממשא הארון בעת נסעו ממקום למקום, וכבר שמו [בש"ס סוטה דף ל"ה ע"א] דוד בנשאו הארון על העגלה טועה בדבר שהתינוקות קורין אותו בביהכ"נ, שנא' כי עבודת הקודש עליהם בכתף ישאו, וחזר בו ואמר לראשי הלויים [ד"ה א' ט"ו] התקדשו אתם ואחיתם והעליתם את ארון ה' אלקי ישראל וכו' וישאו בני הלויים את ארון האלקים כאשר צוה משה כדבר ה' בכתפם וכו', וכאשר צוה משה הוא מכן שלשים ועד חמשים וכו' עיי"ש. א"כ ניחא שפיר, דבאמת למשא היה עולמו של לוי עד חמשים גם בשילה ובית עולמים.

ועוד תירוץ כתב שם: ולפי"ז נ"ל דבר חדש, דהא דקאמר הגמ' יכול בשילה ובית עולמים כן ת"ל לעבוד וכו' לא אמרתי אלא בזמן שהעבודה בכתף, היינו דבשילה ובית עולמים אין עבודתו אחר חמשים אינו מחויב לעבוד באם ירצה לפטור א"ע מעבודת ביהמ"ק, דהא אף דלמדין הכשר לעבודתו אחר חמשים, אבל אין ללמוד כאן להיות עליו חיוב עבודה אחר חמשים, דדי לנו באם נאמר דבשילה ובית עולמים אחר חמשים, הוא כמו במשכן עד שלשים דאינו מחויב באם לא ירצה, ומ"מ אם יחפוץ לעבוד קודם שלשים אחר שיצא מכלל קטן עבודתו כשירה כנ"ל, כן בשילה ובית עולמים אחר חמשים אינו בכלל פסול דלא יעבוד עוד, אבל אינו עכ"פ בכלל חיוב לעבוד עבודה המוטלת עליו המבואר בהרמב"ם ריש פ"ג מהל'

להביאם לגבעון. ושפיר הוה בימי שמואל משא בכתף גם לדעת רמב"ם בכלי שרת.

★★

בשו"ת חלקת בנימין להגאון רא"ב זילברברג מפיטסבורג ז"ל (סי' עז) כותב בתשובה להגה"ק מרדומין הנ"ל על הקושי הנ"ל: ולענ"ד נראה דהפירוש הוא לומר דנהי דשמואל חי רק נ"ב שנה, עכ"ז חי חיות עולם, זאת אומרת שלא הי' לו כרת רק חיות של בן לוי דהוא חמשים שנה כדכתיב ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה, ע"כ כשהי' חי חמשים שנה לא נפסק חיותו וישוב לבית עולמו, ושנה ראשונה וסוף שנה לא הוי בחשבון החיות כידוע, ונהי דבנוגע לעבודת הלוי בזמנו של שמואל אינו נפסל בשנים, אבל אין הכוונה דנפסל לעבודה, רק הכוונה דכמו דמצינו בקרא דאז בזמן המשכן הי' עבודתו חמשים, כן שמואל הי' עבודתו בעולם הזה מספר חמשים.

★★

בגמ': רב נחמן ור' יצחק הוו יתבי בסעודתא וכו' וכו' אינן מסיחין בסעודה וכו' יעקב אבינו לא מת וכו'.

בספר אור זרוע לצדיק (חלק א' ע' תעג) מובא שהרה"ח מו"ר נחמי' מנדל שליט"א כתב לזקנו כ"ק אדמו"ר בעל הלב שמחה מגור זצ"ל אימרה בשם הגאון בעל פנים יפות זצ"ל, בביאור הקשר בין ב' הענינים דאין מסיחין בסעודה ליעקב אבינו לא מת, ומבאר בעל הפנים יפות, כי כל הנשמות מכל הדורות, כלולים היו באדם הראשון. ובאכלו מעץ הדעת, היה לנשמות קשר לכך, ונגזרה עליהם מיתה. ואולם על ששה אמרו חז"ל (ב"ב יז.) "שלא שלט בהן מלאך המות ואלו הן: אברהם יצחק ויעקב משה אהרן ומרים". ומסביר בעל "פנים יפות", כי אלו היו בקנה של אדם הראשון, והקנה אין לו שייכות לאכילה רק לדיבור. ועל כן, אילו היה מדבר בעת אכילתו, היו גם הם כלולים בחטא בעץ הדעת והיו מתים, ולא זוכים למעלה שנאמרה ביעקב אבינו: "יעקב אבינו לא מת" עכ"ד.

והשיב לו על הנ"ל כ"ק אדמו"ר בעל הלב שמחה זצ"ל: מה שכתבת בשם הפנים יפות - חשבתי רמז לדבר בגמ' סוף מכות (כד.), "לא רגל על לשונו (תהלים טו, ג) -

משעברו הירדן מצוותו בכהנים, וע"כ כתב (בשורש ג') דל"ת דומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד אינה נוהגת לדורות, אף דמצוה לישא ארון בכתף נוהגת לדורות, ומנאה במ"ע ל"ד, רק משום דלדורות המשא בכהנים שאין נפסלין בלויים, וא"כ אין לאחר ביאת ארץ פסול חמשים שנה דלויים.

אך בדברי הימים (א' כ"ג) ויספרו הלויים מבן שלשים שנה ומעלה. ומינה מייתי רמב"ן ראי' דאף אחר שבאו לארץ המצוה בלויים, ולא נשתנה הדבר משעברו הירדן, ואף במדבר היו הכהנים יכולים לשאת הארון והיו נפסלים ג"כ בעבודה זו בשנים, והא דאין שנים פוסלים בכהנים, היינו בעבודה המיוחדת לכהנים. אך הרמב"ם דס"ל משבאו לארץ משא הארון מיוחד לכהנים, ומשא הארון נמי אין שנים פוסלות בו, ע"כ כתב דולא יעבוד עוד אינו נוהג לדורות.

[וכאן] יש חידוש, ששיטת רמב"ם שאין שנים פוסלין בכהנים אף למשא בכתף, הוא עולה עפ"י הוזה"ק דטעם פסול לאחר חמשים שנה משום דאשתלח תוקפא דאשא אחר דאתקשר ביי' [לוואה], וע"כ כהנים אין להם ענין לפסול שנים כמובן, ורמב"ן אבי הקבלה, אין שיטתו עולה עפ"י הוזה"ק.

ולשיטת רמב"ם צ"ל דקרא דויספרו הלויים הוא למשא שאר כלי הקודש מגבעון לירושלים כשבנה שלמה המקדש [וכ"כ בספר מרגניתא טבא], דשאר כלי שרת נמי המשא בכתף כמפורש בכתוב ולא הוכשרו הלויים כי אם מבן שלשים עד בן חמשים. [אבל אין לומר כלל דס"ל קודם שלשים שנה גם לשאר עבודות הלויים נפסלים וכמו שעלה על דעת הכ"מ (פ"ג מהלכות כלי המקדש הלכה ז'), דבמחכ"ת הרמה אני אומר באימה דזה אינו כלל. וכן כתב רש"י להדיא בסוגיא חולין (כ"ד.) דפסול שנים היינו קודם שלשים ג"כ וכדעת הרמב"ן, ואין זכר למו ברמב"ם דלויים לדורות עובדים רק מבן שלשים, רק הרמב"ם למד ממדבר דאין נכנס לעבודה עד שילמוד תחילה חמש שנים, זה מה חילוק יש בין מדבר לדורות, וכן מצאתי בס' ת"ט [לכאורה צ"ל מ"ט - מרגניתא טבא]]. וע"כ מה שאמרו שבשילה ובירושלים אין ללויים משא בכתף, היינו בירושלים שמשם לא ישאו עוד הכלי שרת לעולם, וכן בזמן שילה, אבל אחר שילה הי' משא בכתף בכלי שרת כמו משחרבה שילה להביא הכלי שרת לנוב וכשחרבה נוב

אם לא מת כלל, אבל אם מת גויעת צדיקים עדיין יש לומר כן. ואם כן, זהו שאמר אין משיחין בסעודה, ומוכח דשומר מצוה לא ידע דבר רע שאני. וקשה, הרי שכיח היזקא, ומוכח מיעקב שנתירא על עצמו, ולזה אמר, יעקב לא מת כלל, מקרא אני דורש, ואם כן ליכא למימר כן.

★★

בתורה תמימה (סו"פ ויחי) כתב לבאר שייכות מימרות אלו אהרדי, דלכאורי קשה הלשון אין משיחין בסעודה, בלשון מפעיל, דהול"ל אין מדברין בסעודה. אלא דמי שאוכל בסעודה יכול להזהר לדבר רק כשפיו ריקן מאוכל, והכא קאמר לאסור לאחר לדבר עם מי שאוכל, וטעמא דמילתא פן יאמר לו מילתא דתמיהה, ולא יוכל להתאפק ומיד יגיב בקושיא על הדבר, ויסתכן שיקדים קנה לושט, וזהו לשון משיחין לשון מפעיל. ודוגמא לדבר נתן שאמר לו המימרא המופלאה הזאת - יעקב אבינו לא מת, וכמובן מיד נייער את חציו כנגדו ותמה וכי בכדי חנטוה וכו'.

★★

בגמ': יעקב אבינו לא מת.

בספר מרגניתא דבי רבנן (פר' ויחי) מביא בשם הרב ר' יושע ולק ז"ל בפסוק (בראשית נה): הנה אנוכי מת בקברי וגו'. וקשה דהרי רז"ל אמרו יעקב אבינו לא מת, והנה כאן אמר יעקב אבינו מפורש: הנה אנכי מת. אך דאיתא בגמ' שילהי מס' שבת (קנב): דאפילו צדיקים שעה אחת קודם תחיית המתים חוזרים למות מיתה ממש ע"ש. וזה שאמר יעקב אבינו ע"ה, הנה אנכי מת בקברי, כלומר שעתה אינני מת, אך בקברי, והוא שעה אחת קודם תחיית המתים, אז אמות, אך עתה לא מת כמארז"ל וא"ש.

★★

בגמ': מקרא אני דורש וכו'.

באחרונים תמהו מה תירוץ הוא לקושיא דוכי בכדי ספדי ספדייא וכו'. והגאון ר' נתן לוברט זצ"ל אמר כשלמד עם התלמידים בבדיחותא, דמזה מוכח דמקושי' לא מתים, דאע"פ שקשה הקושי' וכי בכדי וכו' מ"מ לא נאמר מכוח קושי' זו דיעקב אבינו מת עכ"ד.

וכתב בזה הגאון ר' יצחק דוד אלטר שליט"א:

זה יעקב" אע"ה - ע"ד הנ"ל שהקנה שלו נשאר כמו מקודם ולא ברגילות - ועי"ז לא מת - וחלמתי שלשום עוד רמז: תתן אמת ליעקב (מיכה ז, כ), נוטריקון יעקב לא מת כהנ"ל - וזה אולי שנתוסף לו ואז יעקוב מלא - כי ואז אמת אמת כאמרם ז"ל, וסמא דחיי כהנ"ל והבן. גם הלשון כמו ואז וכפי שמירתו זוכים לחיות - ולא רגל על לשונו כהנ"ל. עכ"ד.

★★

הגאון האדר"ת זצ"ל בספרו סדר פרשיות (פר' ויחי) מבאר בקשר שבין ב' המימרות הנ"ל, דהנה יש לומר שני פירושים על מה שאמרו יעקב לא מת, א) דמניעה הוא מיתת צדיקים. ב) דלא מת בפועל רק נדמה להם. והנה קשה על ר' יצחק שאמר לו אין משיחין בסעודה, והרי זה גופה איך אמר לו באמצע סעודה, וצריך לומר דברי תורה שאני, ורצה להוכיח זה ואמר מהא דיעקב לא מת, היינו שלא מת כלל. ולזה אמר מקרא מלא דורש דלא מת כלל, דכבר כתוב [קהלת ח, ה] דשומר מצוה לא ידע דבר רע, ומותר לשתות מים שלנו מפני התקופה. ואם כן, הכי נמי כיון שמצוה לדבר דברי תורה בתוך הסעודה, לא שייך לחוש כלל. אך יש לומר דכיון דבשכיח היזקא לא שייך שומר מצוה, אם כן, הכי נמי כשיקדים קנה לושט, הוה ליה שכיח היזקא.

וכבר למדו משמואל, שאמר [שמואל-א טז, ב], איך אלך ושמע שאול והרגני. אך הרד"ק פירש שם, יש מפרשים אדרבה, דהקב"ה אמר לו כלפי מה שאמר ושמע שאול והרגני, דזה אינו, אלא שילך בפרהסיא ויקח עגלת בקר ויקרא לישי, ונראה מי הורג את מי. אבל הרד"ק הביא ראיה לדברי חז"ל מיעקב שאמר, ושמרתך בכל אשר תלך, ומכל מקום היה ירא מעשיו, שמא יהרגנו. אך יש לומר דהיראה היה מפני בניו ונשותיו, וכמו שאמר [לב, יא], פן יבוא והכני אם על הבנים. ואף דהובטח מדכתיב ושמתי את זרעך כחול הים, יש לומר שיוליד אחר כך.

אך בספר ראש יוסף פירש מה שאמר והיה המחנה הנשאר לפליטה, על פי מה שאמרו במדרש, דהיה מהלך יום בין המחנות. וכבר אמרה רבקה שימותו שניהם ביום אחד, אם כן כשיהרג יעקב הרי ימות עשיו גם כן, ואז ישאר בהכרח המחנה השני שהוא יותר מרחק יממה לפליטה. ואם כן ממה שעשה שני מחנות, מוכח דעל עצמו נמי היה מתיירא. אך אם יעקב לא מת, אי אפשר לומר כלל זה הפירוש, רק זהו

אם שמוע תשמעו אל מצותי, ואיברא דבש"ס ברכות (דף ל"ה ע"ב) פליגי ר' ישמעאל ור' שמעון, דר' ישמעאל קאמר ואספת דגנך, הנהג בתורה מנהג דרך ארץ, ור' שמעון חלק ואמר א"כ תורה מה תהא עלה, אלא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית על ידי אחרים, שנאמר "ועמדו זרים" ורעו צאנכם, ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י עצמן, "שנאמר ואספת דגנך", ולא עוד אלא שמלאכת אחרים נעשית על ידן, שנאמר ועבדת את אויביך ע"ש, הרי דמוקי באמת הני קראי לרעה, וראיתי שהרגיש בזה גם בספר יד דוד בחי' כאן, אבל הדבר תמוה, דאיך נכחיש פשטות המקרא דכתיב בוהיה אם שמוע תשמעו אל מצותי, ולאוקמי להני קראי באין עושין רצונו של מקום, (וע"ש מש"כ עוד באריכות בזה).

★★

בגמ': או אינו יורה אלא שמשיר וכו' ת"ל מלקוש וכו' או אינו מלקוש וכו' ת"ל יורה וכו' ויורה גופי' מנלן וכו'.

כתב הגאון ר' בצלאל כהן זצ"ל בראש ספרו ראשית בכורים: הנה כעין הסוגי' כאן איתא גם בילקוט פ' עקב וע"ש בספרי. וסוגיא זאת תמוה מאוד לפי גירסתינו בזה, (מעיקרא משמע דבמלקוש הוה פשיטא לי' יותר שהוא לברכה, ואח"ז בא ללמוד בהיפך מלקוש מיוורה בזה, ואח"ז הוצרך ללמוד באמת ביורה גופי' מקרא דיואל הנ"ל דכתי' בהדיא המורה לצדקה (ופירש"י שם דאלמא דהיורה לטובה ע"ש). וצ"ל דיורה ומורה חדא הוה, וא"כ מעיקרא הו"ל למיליף ביורה שהוא לברכה מהך קרא דיואל הנ"ל (וע' מש"כ במהרש"א ז"ל שם בחידו"א), ואולם נלע"ד פשוט דיש כאן ט"ס בזה, וכצ"ל או אינו אלא שמפיל כו' ת"ל מורה ומלקוש מה מורה לברכה כו', ואח"ז צ"ל ומורה גופי' מנלן דכתי' את המורה לצדקה כו' כצ"ל, ומ"ש ת"ל מורה ומלקוש הוא מקרא דיואל הנ"ל ג"כ דכתי' ב"י גשם מורה ומלקוש כו', וא"ש דיורה לא ידעי' שהוא לברכה רק מהיקשא דמלקוש, ומלקוש לא ידעי' שהוא לברכה רק מהיקשא דמורה וכמ"ש, ובילקוט יואל ב' הגי' ומלקוש גופי' מנלן דלברכה אלא יורה גופי' ברכה הוא כו' ע"ש וא"ש ג"כ בזה. רק דלפי גי' הש"ס שלנו נ"ל להגיה כמ"ש בעז"ה.

★★

ולענ"ד בפשטות כוונת הגמ' דיעקב אבינו לא מת אין המכוון כפשוטו אלא שברוחניות עדיין הוא בבחי' חי, אלא דבהו"א סברין משום שלא נאמר בו לשון מיתה זה המקור דיעקב"א לא מת וע"כ פריך לי' דוכי בכדי ספדי וכו' וקברי וכו', דכיון דכתיב קבורה והספד ממילא הוי כאילו נכתב בו לשון מיתה, וע"ז השיב לו שמקרא אני דורש, שמקור אחר יש להא דיעקב"א לא מת.

★★

בגמ': מקיש הוא לזרעו וכו'.

הנה הערוך (ערך קש א') כותב: פי' כשהולך מקיש קרסוליו זו בזו ומשמיע קול, והוא הקישן שבגמרא ע"כ. ובמשנה במס' מכות (פ"א מ"ז): עפ"י שנים עדים או שלשה וכו', להקיש שלשה לשנים. ומבאר התפארת ישראל, כל לשון היקש כמקיש בקורנס, שמסמך ב' גופים זה אל זה. ה"נ נסמכו ונדחקו ב' הכתובים יחד, והתפעלו זה מזה, ככוונת זה כך כוונת זה ע"כ.

דף ו' ע"א

בגמ': יורה וכו' להטיח גגותיהם וכו' ולעשות כ"ל צרכיהם.

וברש"י: כל צרכיהן - שאר דברים הצריכים לימות הגשמים ע"כ.

בתורה תמימה פ' עקב (עה"פ יא, יד): בעתו יורה ומלקוש וגו' מקשה, דהרי גם להטיח הגג כלול בשאר הצרכים, ומדוע צריך לפרט טיח הגג. ומבאר באופן אחר, דבגמ' בברכות (ס ע"ב) איתא שכשלושב מנעליו אומר ברוך שעשה לי כל צרכי, הרי שמנעלים קרויים לאדם כל צרכו, וזוהי כוונת הגמ' שכשיורד היורה, מכין כל אדם את מנעליו לחורף, והיינו כל צרכו.

★★

בגמ': או אינו יורה אלא שמשיר את הפירות ומשטוף את הזרעים וכו'.

וברש"י: או אינו אלא יורה לשון קללה וכו', ולהלן כותב רש"י: מלתא בעלמא הוא ואורחא דברייתא למתני כי האי גוונא ע"כ.

וכתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה הנ"ל): והיינו דאיך אפשר שיהי' לרעה, וקרא כתוב בוהיה

בגמ': הלכה כר' יוסי וכו'.

וברש"י ד"ה כר' יוסי וכו' בסו"ד: אבל בין שניה לשלישית יש יותר ע"כ.

ובהגהות מהרב רנשבורג זצ"ל הגיה: אין יותר ע"כ. בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קו' ב' ע' י') נדפסו הגהות הגה"ק ר' נתן אדלר זצ"ל מפרנקפורט בגליון הגמ' והוא הגיה דצ"ל: אבל בין שני לשלישית יש ז' ימים עם ימי רביעה ע"כ.

דף ו' ע"ב

בגמ': מאימתי מברכין על הגשמים - משיצא חתן לקראת כלה.

כתב כאן הריטב"א: ובגשמים הבאים על ידי תענית חובה על הצבור לומר הלל הגדול וכו', מ"מ אם ברכו יחיד ברכת מודים אנחנו לך שוב אין לצבור לומר אלא הלל הגדול בלבד, אלא כל זמן שלא ברכו על הגשמים בשעתן ושהו בברכת גשמים כדי לאומרה עם הצבור בו ביום, אחר שמשלימין לומר הלל הגדול אומר כולן ברכת הגשמים מודים אנחנו לך וכו' וחותרמין כדין יחיד, שברכת השבח אפשר להשהותה בו ביום כדי לאומרה בצבור, וכמו שנהגו במקצת מקומות בברכת אשר יצר את האדם וכו' ע"כ.

והנה בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' כח) נשאל אם לברך ברכת החמה עכ"פ לכתחילה מיד כאשר רואה אותה ביום התקופה בפעם הראשונה ואפי' קודם התפלה, ולא כמנהגנו לברך רק אחר התפלה ברוב עם, ומביא דברי המג"א (סי' רכ"ט) שמהרי"ל צוה להכריז בערב שלמחר יזהר כל אדם כשרואה הנץ החמה יברך, וכ"ה גם באלפסי זוטא וכן גם מנהג ירושלים, ונראה שהטעם משום זריזין מקדימים למצות ע"כ.

וכתב שם לדון בזה עפ"י דברי הריטב"א הנ"ל דמבואר מדבריו, דזמן ברכת הגשמים הוא משיצא חתן לקראת כלה, ואפי"ה מותר להשהותה כדי לאומרה אח"כ בו ביום בצבור מדהו"ל ברכת שבת, א"כ ה"ה לברכת החמה דהוי ג"כ ברכת שבח, שגם אם עיקר זמן ברכתה כשיראנה פעם ראשונה ביום התקופה, מותר להשהותה לאומרה אח"כ בצבור.

וממשיך עוד וכותב: גם להחולקים וס"ל שאפי' בגשמים הבאים ע"י תענית, חובה על כל יחיד ויחיד לברך ברכת מודים אנחנו לך משיצא חתן לקראת כלה, ואין רשאים להשהותה עד אחר אמירת הלל הגדול כדי לאומרה עם הצבור כמבואר בריטב"א שם, נלענ"ד בס"ד טעם נכון להשהות ברכת החמה עד אחר התפלה כדי לאומרה עם הצבור ברוב עם כמנהגנו.

כי בנוגע למצות ברוב עם הדרת מלך, נראה דגם היכא דאיכא כבר רוב עם, שייכא עדיין מצוה זו כאשר יתוספו עוד עליהם, כיון שעיי"כ יהי ברוב עם יותר גדול. עיי' מנחות (ס"ב.) והא קמ"ל דבעינן שלשה כהנים משום דכתיב ברוב עם הדרת מלך. ואעפ"י שגם בנעשה בשני כהנים הוי כבר ברוב עם, מכיון שאינו נעשה בכהן אחד בלבד כמבואר בתוס' (שם ס'. ד"ה יכול), דאורחא דמילתא בשני כהנים וכן רגלים משום ברוב עם ע"ש, מ"מ בנעשה בשלשה כהנים הוי הדרת מלך טפי ולפעמים גם הקפידה תורה על ברוב עם טפי, דהיינו שלשה כהנים כהנ"ל. וע"ש עוד בזה.

★★

בספר ישא ברכה לכ"ק אדמו"ר רש"א ממודו"ץ זצ"ל (חלק ה' ע' שכ) כותב: איתא בגמרא מאימתי מברכין על הגשמים משיצא חתן לקראת כלה, אאמו"ר זצוק"ל אמר היינו לרמז שבעת שמחת חתן וכלה יכולים להשיג השפעות ברכות וישועות ע"כ.

★★

בספר המידות להרה"ק ר"נ מברסלב זצ"ל (ערך שמחה אות כג) כותב: הגשמים יורדים בזכות שמחת חתן וכלה ע"כ. ובהערות שם ציינו מקור לזה מדברי הגמ' כאן ודו"ק.

★★

בגמ': הלכך לימרינהו לתרוויהו - אל ההודאות ורוב ההודאות ע"כ.

כתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה הנ"ל): סיום זה הוא מדברי הרי"ף, שמפרש כן כוונת דברי ר"פ במה שאמר הלכך נימרינהו לתרוויהו, אלא שבריי"ף הגירסא רוב ההודאות ואל ההודאות, וכן הוא בש"ס ברכות (דף נ"ט ע"ב), אבל גירסא שלנו לדעתי נשתבשה ע"י גירסא

אחרת, שיאמר אל רוב ההודאות, כמו שהזכיר גירסא זו הרמב"ן במלחמות ה' שכ"כ, ע"ש. (והר"ן כאן העתיק דברי הרמב"ן הללו בשבוש, ע"ש מ"ש, ובמקצת הנוסחאות כתוב וכו', והעתיק לשונו בשבוש זה מרן הב"י בכסף משנה ה' ברכות הנ"ל, ובב"י או"ח סי' רכ"א, ובאמת צריך לתקן, כדאיתא במלחמות הנ"ל).

ואמנם הרו"ה בבעל המאור (ברכות שם) השיג על הרי"ף בזה, כי בודאי יספיק החתימה ברוך אל ההודאות לבד כדרבא, ומפרש כוונת רב פפא הלכך נימרינהו לתרווייהו, דהיינו שיאמר כפתיחת רב, וכחתימת ר' יוחנן דמסיים בה אילו פינו מלא וכו', והרמב"ן במלחמות שם כתב דפירוש הרי"ף היא נכון, דכיון דר' יוחנן מוסיף על דברי רב, כדקאמר ור' יוחנן מסיים בה, לא שייך בזה למימר הלכך נימרינהו לתרווייהו, אלא ה"ל לומר הלכה כר' יוחנן ע"ש.

ואמנם באמת איתא בירושלמי ברכות (פ"א סוף הלכה ה'), בברכת מודים דרבנן מסיימין ג"כ רק ברוך אל ההודאות, וכן בנוסח ברכת ישתבח, ועפרש"י ותוס' ברכות (נ"ט ריש ע"ב) וכדברי הרו"ה. ואולי דרק כאן צריך שיוסיף גם ריבוי, כמ"ש הרמב"ן, לפי שכל טיפה וטיפה צריך שבח והודיה, צריך להזכיר בחתימה לשון ריבוי מעין פתיחה.

אבל הדחיה שדחה הרמב"ן פי' הרו"ה, דלא שייך בזה לשון נימרינהו לתרווייהו, תמהתי, דגם בש"ס סוטה (דף מ' סוף ע"א) איתא כלשון הזה, על הא דרב אחא מסיים בה וכו', ואמר רב פפא הלכך נימרינהו לכולהו, ועיין פרש"י שם ד"ה רבי סימאי, ודקדוקו אינו דקדוק, שכבר כתבו התוס' ברפ"ק דכתובות (י"ב ע"ב) שכל אמורא תופס את לשונו, וה"נ רב פפא ה"ל תופס לשונו, שה"ל רגיל לומר בכה"ג הלכך לימרינהו לתרווייהו או לכולהו, כמו בכתובות (דף ח' ע"א) וברכות (נ"ט ע"א), ושם ע"ב, ומגילה (כ"א ע"ב), ונכון שפיר גם כפי' הרו"ה.

דף ז' ע"א

בגמ': אמר ר' יוחנן וכו' אם תלמיד חכם הגון הוא ממנו תאכל ואתו לא תכרות וכו'.

כתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה הנ"ל): ר' יוחנן לשיטתו דדרש כן בש"ס מ"ק (דף י"ז ריש

ע"א) על קרא כי שפתי כהן וכו', אם הרב דומה למלאך ד' צבאות יבקשו תורה מפיו, ואם לאו אל יבקש תורה מפיו, והתוס' הקשו מש"ס חגיגה (דף ט"ו ע"ב) דמותר ללמוד מת"ח שאינו הגון, כרבי מאיר דלמד תורה מאחר, ותיצרו דדוקא תלמיד חכם יכול ללמוד תורה ממנו, לפי שלא ילמוד ממעשיו, אבל אם אינו ת"ח אינו רשאי ללמוד לפניו, וזה באמת תירוץ הש"ס חגיגה שם דמשני כן, הא בגדול הא בקטן, וכוונת התוס' לפרש, דקטן וגדול דקאמר, אין הכוונה לפי רוב השנים, אלא לפי גדלות תורתו, דרק ת"ח גדול כר"מ היא דמותר לו, דגוף תורתו אינו נמאסת כדקאמר רבא שם.

ויתכן דלזה היא דדרש ר' מאיר בש"ס סנהדרין (דף נ"ט ע"א) אפילו עכו"ם העוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, ודרש כן להתנצלות עצמו, דלמד תורה מאחר אף שיצא לתרבות רעה ונשתמד, וקרא כתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת, ועל כן דרש מקרא דגם עכו"ם העוסק בתורה הרי הוא ככהן גדול, והיינו שאין תורתו נמאסת, ולזה גם בביריות הובא כמה הלכות ממנו, אבל מ"מ אין לתלמידים ללמוד ממנו רק מי שהוא כבר תלמיד חכם, וכיון שזה מילתא דלא שכיח, ולזה נקיט ר' יוחנן סתם דמת"ח שאינו הגון אין למידין ממנו, ועל כן גם הרמב"ם (בריש פ"ד מהל' ת"ת) כתב בסתם דאסור ללמוד מת"ח שאינו הגון, וכמ"ש ג"כ הש"ך ביו"ד סי' רמ"ו סק"ח ע"ש, ולחנם נתקשה בטורי אבן כאן.

בגמ': למה נמשלו דברי תורה כאש שנאמר: הלא כה דברי כאש נאום ה' וכו'.

הנה לעיל (ד' ע"א) לומדים מהאי קרא דצורבא דרבנן דרתח אורייתא הוא דקא מרתחא ב'. ובמהרש"א ביאר דתרוייהו אמת, דבשניהם יש לדמות התורה כאש. והיינו כמ"כ בגבורות ארי דפירוש הגמ' הוא, דכיון דהתורה דומה לאש, לכן היא מחממת גופו של האדם הלומדה - ולכן אורייתא הוא דקא מרתחא ב'.

וי"ף עוד, דהפי' בזה הוא עפ"י המסקנה לעיל בדף (ד'): אמר רבינא, אפ"ה מיבעי לי' לאיניש למילף נפשי בניחותא, וביאר באמרי אש (לקוטים ע' 126) דהפירוש הוא, דאפי' אם ע"י שלא יכעס ולא ירתח לא יהיה נחשב ת"ח,

שאינן לו חברותא יותר טוב שילמוד יחידי מאשר שיתבטל. ועוד תירץ שם דדוקא בתורה שבעל פה שצריך חידוד אסור ללמוד יחידי, אבל בתורה שבכתב שאין צריך כל כך הרבה חידוד מותר ללמוד לבד. עכ"ד.

★★

בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סי' שסד) עמד בקושי' זו ותירץ עפמ"ש בספר חסידים (סימן תקמ"מ) וז"ל: יש אדם מצליח בלימודו כשהוא עוסק לבד יותר ממה שהיה לו חבר. ע"ש. ולפ"ז ניחא דהגמרא בברכות איירי באחד שלומד יותר טוב בעצמו מאשר עם חבר, ולכן שכינה עמו גם כשלומד יחידי עכ"ד.

★★

ידי"ן הרה"ג ר' גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א (בעל "גם אני אודך") כתב בקובץ אור תורה (סי' קכ"ג) בזה: נראה לתרץ בס"ד בשני אופנים. א) הגמרא בתענית איירי כשלומד בפעם ראשונה, שאז חייב ללמוד עם חברותא שלא ילמד בשיבוש, אולם הגמרא בברכות איירי שחוזר תלמודו, ואז יכול גם לחזור לבד דליכא למיחש שישתבש. וק"ל. ויעויין בשו"ת מעדני מלכים על יו"ד, לזקני הגר"ל רבינוביץ שליט"א (ח"א סימן קע"ד, עמוד רס"א, אות ז') שכתב וז"ל: גמרא חדשה רצוי ללמוד בחברותא, אבל חזרה אפשר ללמוד גם לבד, אם אין חבר מתמיד. עכ"ל. ודו"ק.

ב) עוד נראה לענ"ד לתרץ בס"ד עפמ"ש היעב"ץ (בסידורו בהקדמה ד"ה ולכבוד), דבארץ ישראל מותר ללמוד יחידי ואין לחוש, דאזכור דארץ ישראל מחכים (בבא בתרא דף קנ"ח ע"ב). ע"כ. ולפ"ז י"ל "הא לן והא להו" (שבת דף ט' ע"ב) דהגמ' בברכות איירי כשלומד בא"י [וכל מקום, קאי על כל מקום בארץ ישראל], ולכן שכינה עמו אף כשלומד יחידי, ואילו הגמרא בתענית איירי שלומד בחו"ל שאז חוטא אם לומד יחידי, ואתי שפיר בעז"ה.

והוא כותב עוד: העיר על דברי היעב"ץ הבה"ח שלום מושקוביץ נ"י דרש"י באבות (פר' ו' משנה ג') כתב דאחיתופל מצא לדוד שהיה עוסק בתורה אמר לו מדוע אתה לומד יחידי ע"ש. חזינן דאף שדוד היה בארץ ישראל אמר לו אחיתופל שאסור ללמוד יחידי. עכ"ד. וכדי להצדיק את הצדיק, היעב"ץ, נראה לתרץ דמצינו הרבה פעמים בש"ס "אדם

מ"מ עדיף כן ע"ש. ולפי"ז א"ש דקאמר כאן, דמ"מ יש מה ללמוד בענין ת"ח מאש - דאינו דולק יחידי ודו"ק.

ועי' בקובץ תפארת ישראל (גליון ט' עמ' 2) מהרה"ק ר' מרדכי שלמה מבויאן זצ"ל דהדמיון הוא, כמו שטבע האש להתנועע תמיד ולעלות למעלה למעלה, כך צריך האדם לרצות ולשאוף להתעלות ולעלות כסדר מדרגה לדרגה ע"ש.

★★

בספר חובת הלבבות (שער יחוד המעשה פרק ה') כתב, שהתורה נמשלה כאש שמאירה עינים אך גם שורפת ביקודה מי שנוטה מנתיבה ע"ש, והובאו הדברים בחפץ חיים עה"ת (פר' מטות מעשי למלך אות א') ע"ש. ועי' באור החיים (ויקרא כ"ו, ט"ז) דכיון דתורה היא כאש, לכן היא מגינה על העוסק בה שלא ירד לאש של גיהנום ע"ש. (ועי' חגיגה (כ"ז): ת"ח אין אור של גיהנום שולטת בו ק"ו מסלמנדרה וכו'. ת"ח שכל גופן אש וכו', והיינו דכיון שהם גופם אש וכנ"ל בשם הגבורות ארי - דזה ג"כ ילפינן מהאי קרא דהלא כל דברי כאש נאום ה'. א"כ שפיר לא שולטת בהם אש של גיהנום וכדברי האור החיים הנ"ל).

וי"ל עוד עפ"י מה שהביא בשפתי צדיק (פר' תצוה אות ט"ו) בשם החדושי הרי"ם זצ"ל בגמ' (ב"ק ס.) כל המוסר עצמו על ד"ת - שנהיה גופו תורה. וזה הת"ח שנהיה גופו תורה, והתורה כאש. שוב אין שליטה לאש על הת"ח ג"כ ודו"ק. וראה בקובץ זכרון מרדכי מנחם (ע' קל"ט) ובספר זכר שלמה (ע' קנ"ח) מש"כ בזה מהגר"י פלקסר ז"ל.

★★

בגמ': מה אש אינו דולק יחידי אף דברי תורה אין מתקיימים ביחידי וכו'. חרב על שונאיהן של ת"ח שעוסקין בד בבד בתורה וכו'.

בעיון יעקב על העין יעקב על ברכות (ו' ע"א) הקשה מדברי הגמ' בברכות (שם): מנין שאפילו אחד שעוסק בתורה ששכינה עמו, (שמות כ' כ"א) בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבוא אליך וברכתך. ע"כ. ואם היא עבירה ללמוד ביחידי איך יתכן להיות שהשכינה עמו.

ותירץ שם דהא דיש איסור ללמוד ביחידי, הני מילי היכא דאפשר לומר לו ללמוד עם חברותא, אבל היכא

כי הא בודאי ההעדר טוב, ובד קודש ילבש עכ"ל. ולפ"ז י"ל שהגמרא בתענית מיירי שיש לו חבר טוב שלא בא אתו לידי שנאה ותחרות ובכ"ז הוא לומד יחידי, אולם הגמ' בברכות מיירי שבא עם החברותא שלו לידי שנאה ותחרות ומחלוקת, ובאופן כזה צריך ללמוד לבד.

ג) שאלתי להגר"ח קנייבסקי שליט"א סתירה זו מגמ' ברכות לגמ' תענית, וכתב לי לתרץ וז"ל: אין חייב כל היום ללמוד עם חבר, רק קצת. עכ"ל. ואתי שפיר.

★★

בגמ': חרב על שונאיהן של ת"ח וכו'.

המנחת אלעזר ממנוקטש זצ"ל בספרו דברי תורה (חלק ט' אות מח) תמה דוכי מגיע לו עונש על מיתת חרב שהוא עונש סייף על שלומד יחידי. וכתב דהמחדש חידושי תורה כשהוא לומד ביחידי בא לידי גאווה, ויחשוב דכחי וידי בתורה עשה לי את הבנין הזה, וכל המתגאה כאילו עובד עבודה זרה ומצאנו עונש סייף בעבודה זרה [בעיר הנדחת], ולכן באה לו עונש זו במדה.

★★

בגמ': ומתלמידי יותר מכולם וכו'.

בהג"ה בספר הזכרון לרבינו החתם סופר זצ"ל (בנד"מ ע' קה) מביא ממנו בביאור מש"כ: ועינו כעין הבדולח וז"ל: יובן ע"ד שפירשנו שאמר משה לחובב והיית לנו לעינים [במדבר יו"ד-ל"א], פי', דהנה לפעמים לא יכול אדם להשיג עומק השגת עצמו, ולא יכול להגיע לאשר הכינו לו למעלה לקבל, כי האור גדול מאוד, והוא כמשל הרוצה להביט אל השמש שענינו כהות, וצריך לחצוץ בשמשות העשוי מזכוכית להחשיך אור השמש שיכול להנות מאורו, וכל כואבי עינים כן מבדילים ביניהם ולדבר המובט, בעינים של זכוכית, הנקרא ברי"ל בל"א - עמ"ש תי"ט סוף מסכת כלים [פ"ל מ"ב] - הנה כי כן יקרא בראיות הרוחניים, ע"כ אחז"ל [תענית ז' ע"א] מתלמידי יותר מכולם, שלפעמים לא ישיג הרב את האור שהוא כ"א באמצעות התלמיד, אשר הוא לו כעינים של זכוכית, שאורו של התלמיד הוא גרוע הרבה ומשיגו להשיג קושי א', ועי"ז אותה הקושי צופה הרב ומביט התירוץ, ואלולי הקושי לא השיג התירוץ, כי הי' ספירי הרבה לא יכול להשיגו, ע"ד

חשוב שאני", וכתב רש"י (שבת נ"א ע"א בד"ה אדם) דהרואה אדם חשוב מיקל עומד ומיקל יותר. ע"כ. ולפ"ז אתי שפיר דאחיתופל אמר לדוד שלא ילמד יחידי אפילו בארץ ישראל, שהרואה אותו שלומד יחידי ילמד להקל יותר וילמד יחידי גם בחוץ לארץ. והבן.

★★

עוד כתב הגר"ג רבינוביץ (שם): ובמעדני אשר (גליון ס"ט במדור "מכתבים למערכת") תירץ חכם אחד עפמ"ש בשו"ת מהר"ם מיניץ (סימן ס"ה) דבזמנינו שיש הרבה ספרים מותר ללמוד יחידי, דהספרים הם חבריו ע"ש. ולפ"ז א"ש דהגמרא בברכות מיירי בזמן שיש ספרים כגון בזמנינו. ומדוייק דמיירי בזה"ז מהלשון מנין שאחד "שיושב", שדוקא בזמן הזה שירד חולי לעולם מותר לשבת (כבמגילה כ"א ע"א), ולכן מותר ללמוד לבד, מה שאין כן הגמ' בתענית מיירי בזמנם כשעדיין לא היו ספרים והיו לומדים הכל בע"פ עכ"ד. אך יש להעיר על תירוץ זה, דבגמרא תענית ליתא ללשון "יושבין". אולם בשני מקומות בגמ' שהובאה סוגיא זו, בברכות דף ס"ג ע"ב ובמכות דף י' ע"א, איתא: חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים "שיושבים" בד בבד ועוסקים בתורה וכו' ולא עוד אלא שחוטאים וכו'. ע"כ. הרי שגם הזכירו "שיושבין" והיינו בזמן הזה שירד חולי לעולם ולומדים מיושב עם ספרים, ואעפ"כ נקראו חוטאים שלומדים לבד, והדרא קושיא לדוכתא.

★★

עוד כתב הנ"ל בקובץ אור תורה (כסלו תשס"ו ע' קצד): נלע"ד עוד ב' תירוצים. א) נראה לתרץ שאם הרב לומד יחידי לעצמו, שמכין את השיעור ללמוד עם התלמידים, או אדם שלומד יחידי כדי שיוכל לכתוב חידו"ת והערות ויאיר בזה לרבים, שכינה עמו, שהרי המטרה שילמדו יחד ומקיים זאת לבסוף. משא"כ אם לומד יחידי, בלא שום מטרה ללמוד אח"כ עם אחר ולעזור לו, או לכתוב חידו"ת, זה נקרא חוטא, שלא מקיים המטרה שילמדו יחד.

ב) עוד נראה לתרץ עפמ"ש בספר אורות אלים לבעל פלא יועץ זצ"ל (על מס' ברכות דף ס"ג ע"ב) וז"ל: וכמה עונשים הנאמרים לעוסקים בד בבד בתורה. הן אמת כי קשה למצוא חבר טוב, ולפעמים מחבלים זה את זה בהלכה אשר היא עד אבדון, ובאים לידי שנאה ותחרות וכהנה רעות, וכי

במים כדי לילך אצל תלמידו. והנה הט"ז (שם סק"ו) מתמה שהרי גם ההולך לשמור פירותיו מותר לו לעבור במים, ולמה יהא זה עדיף מלילך אצל התלמיד ללמוד עמו, ותי' לפי שאפשר להתלמיד לבא אצל הרב ע"ש.

והנה לרחב"פ, דבתלמיד הגון לקראת צמא התיו מים ומצוה על הרב לילך אצלו ללמדו נראה שמותר להרב לעבור במים ביוהכ"פ לילך אצל תלמיד הגון לדבר מצוה מותר לעבור במים ביוהכ"פ, ואף שאפשר לילך אצל רבו כמש"כ הט"ז, מ"מ היינו דוקא לענין מצוה ללמוד עם אחרים, אבל המצוה של לקראת צמא התיו מים א"א לרב לקיימה רק אם הוא הולך אצל התלמיד, כן נראה נכון בס"ד.

ומעתה כדקאמר ת"ש דאריב"א אנא חזיתי' לזעירי דאזל לגבי רחב"א תלמידו, לשני שאני רחב"א דתלמיד הגון הוי, על כן שפיר הלך רבו אליו ללמדו משום מצוה לקראת צמא התיו מים, א"ו דכי קמבע"ל, הרב אצל תלמיד מהו אפי' אצל תלמיד הגון קמבע"ל, וא"כ ע"כ דאין מצוה מיוחדת על הרב לילך אצלו ללמדו, דאם הי' מצוה בזה א"כ פשיטא שמותר, דלא גרע משמירת פירות המבואר בברייתא להתירא. וכן מוכח גם מת' ר' אשי דקאמר ההוא רחב"א הוא דאזל לגבי דזעירי רבי, משמע אבל לזעירי אה"נ שהי' אסור לילך אצל ר' חייא בר אשי, אף דרחב"א בודאי תלמוד הגון הוי, א"ו דאפי"ה אסור. וא"כ לפי"מ דפסקו הפוסקים להחמיר שאסור לרב לילך אצל תלמידו כדחייית ר' אשי, מוכח דלר"א דקיי"ל כותי' אין מצוה על הרב לילך אצל תלמידו כלל, ושפיר השמיטו הרמב"ם והטוש"ע הך דהכא תלמיד הגון לקראת צמא התיו מים שמצוה על הרב לילך אצלו למקומו ללמדו תורה, כנלענ"ד נכון.

★★

ובן נלענ"ד מוכח גם מעובדא דר"א בן ערך שבקהלת רבה, שממנה הוכיח בהגהו' רצה"ח שמצוה על הרב לילך אצל תלמיד הגון, ולענ"ד מוכח משם להיפך. דהכי איתא התם חמשה תלמידים היו לו לריב"ז כו' כשנפטר הלכו ליבנה, הלך ר"א בן ערך אצל אשתו כו' המתין להם שיבואו אצלו ולא באו, כיון שלא באו ביקש לילך אצלם ולא הניחתו אשתו, כו' עכ"ל. הרי שמעיקרא המתין ראב"ע שיבואו תלמידי ריב"ז אצלו, ורק כשראה שלא באו ביקש לילך אצלם. ואם הי' מצוה על הרב לילך אצל תלמיד הגון, א"כ מי לנו תלמידים

בחשך ה' אור לי [מיכה ז' ח']. וזה אני חושב משאחז"ל [גדרים ל"ח ע"א] משה נהג טובת עין עם ישראל ומסר להם פלפולא דאורייתא, וקשה, טוב הי' לנו להשיג תורת אמת בלי שום פלפול, והא"ש שזה טוב מאוד להיות לעינים להשיג עומק המושג ע"י אמצעית מקשין ומפרקין, וזהו טובת עין דייקא, כעין זכוית. והנה מצינו בפלפולו של עתניאל בן קנז, היו תלמידיו מבני יתרו חותן משה, ועלו מעיר התמרים [שופטים א'-ט"ז], וחושב אני, כי ישראל באותו הדור היו עדיין בהירים כשחקים, והיו צריכים לגרים הללו להיות להם לעינים, וזהו שאמר משה והיית לנו לעינים כנ"ל וכו', ע"כ.

★★

בגמ': אם תלמיד הגון הוא - לקראת צמא התיו מים ואי לא - הוי כ"צ צמא לכו למים וכו'.

בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' י"ג) נשאל: אם מצוה על הרב לילך אצל תלמיד הגון ללמוד תורה, והוא מביא מדברי רש"י כאן הכותב: אם תלמיד הגון הוא שרוצה ללמוד ממך, מצוה לרב לילך אצלו במקומו, ואם לאו לא ילך הוא אצל הרב ע"כ. וכותב בבצל החכמה שם:

הנה הרמב"ם השמיט הלכה זו וכבר עמד עליו בהגהו' רצ"ה חיות בתענית שם. ומביא גם ממדרש קהלת רבה בפסוק כי העושק יהולל חכם (קהלת פ"ז פסוק ז'), כי ר"א בן ערך ביקש לילך לתלמידו ועכבתו אשתו ושכח תלמידו ע"ש. גם הטוש"ע יו"ד סי' רמ"ו לא הזכירו שתהי' מצוה על הרב לילך אצל התלמיד הגון ללמדו תורה.

ולענ"ד לישיב דבר השמטה זו. דאיתא ביומא (ע"ז): ת"ר ההולך (ביום הכפורים) להקביל פני רבו או פני מי שגדול ממנו, עובר עד צוארו במים ואינו חושש. איבעיא להו הרב אצל תלמיד מאי, ת"ש דאריב"ח אנא חזיתי' לזעירי דאזל לגבי רחב"א תלמידו. ר"א אמר ההוא רחב"א הוא דאזל לגבי דזעירי רבי ע"כ. והנה הרמב"ם (פ"ג משביתת עשור ה"ו) כ' שההולך להקביל פני רבו או אביו כו' עובר במים עד צוארו ואינו חושש, והשמיט דין הרב אם רשאי לילך אצל תלמידו. ומשמע שפסק להחמיר, דדוקא להקביל פני אביו או רבו או מי שגדול ממנו בחכמה מותר אבל אצל תלמידו אסור וכ"כ בהדיא במ"מ (שם). וכן פסק הרי"ף בהדיא ע"ש. וכ"פ להדיא בטוש"ע או"ח (סי' תרי"ג סעי' ז') שהרב אסור לעבור

שאין הכונה למכוער או ליפה בטבע, אלא למיפּים את עצמו ולא לו שאינם מיפּים עצמו, רבי יהושע בן חנני' לא הי' מיפּה את עצמו ועל כך תמהה בת הקיסר אי חכמה מפוארה בכלי מכוער, וכונת הגמ' אי הוּו סנו היינו שהיו שונאים את היופי, שהיו מצטערים על לימוד תורה ולא היו מיפּים עצמם.

העוֹלָה מתוך הדברים, שלשיטת התוס' (בתענית) אין זה חסרון לחכמה להיות יפה מראה ואין זה החסרון אלא באהבת היופי, אבל אותם השונאים את היופי גמירי טפי, משא"כ לשי' רש"י (בתענית) והרא"ש היופי בעצמו מהוה חסרון להשגת חכמת התורה, והק' הב"ח (בהגהותיו לש"ס, תענית ז. אות ח') על דבריהם מדמצינו שהפליגו חז"ל (ב"מ פד.) בשופרי' דיעקב אבינו ודרבי אבהו, וכיצד יתכן לומר ששופרייהו הי' חסרון לתורה, ובשלמא לפי' התוס' א"ש שהיו שונאים את היופי לכן לא הי' בזה גריעותא, אולם לרש"י והרא"ש קשה. ותי' השפת אמת (תענית ז.) דגם לפי' רש"י והרא"ש לק"מ, דאדרבה היינו שבחיייהו דיעקב אבינו ודרבי אבהו דאע"ג דהוי שופרייהו כ"כ מ"מ זכו לרוב חכמה.

ועדיין יש להקשות מהא דאי' בגמ' (ברכות כ.) דר' יוחנן הוה רגיל דהוה קא אזיל ויחיב אשערי דטבילה אמר וכו' ונהוי להו זרעא דשפירי כוותי, ובשלמא לשי' התוס' לק"מ שהרי היופי כשלעצמו מעלה יש בו ואין החסרון אלא באהבת היופי, אולם לשי' רש"י והרא"ש שהיופי בעצמו גריעותא הוא להשגת התורה, קשה למה ביקש רבי יוחנן שיהיו בני ישראל יפים כמותו. אלא שבמק"א אי' הלשון בגמ' (ב"מ פד.) "דלהו להו בני שפירי כוותי גמירי אורייתא כוותי", היינו שמלבד הכלי המפואר יהי' להם גם החכמה המפוארת, ושוב לק"מ.

דף ז' ע"ב

בגמ': אין הגשמים נעצרים וכו'.

בגמ' מבואר כאן כמה דעות מדוע נעצרים הגשמים, וכל אחד אומר אין הגשמים נעצרים אלא וכו'. נראה שכל אחד סובר שזוהי הסיבה היחידה לעצירת הגשמים. ומקשה הגבורות ארי, שביבמות (עח ע"ב) גבי עצירת גשמים בימי דוד, אמר להם אי יש בהם עבודת כוכבים וע"כ נעצרו הגשמים, או פוסקי צדקה שאינם נותנים. ובסוגיין לא מוזכר טעמים אלו. וכן דוד לא שאלם על הסיבות המבוארות בסוגיין. ומניח

הגונים מתלמידי ריב"ז שהוא בעצמו מנה שבחם (אבות פ"ב מ"ח). ואיך המתין רב"ע שיבואו אצלו, הא כתי' לקראת צמא התיו מים שמצוה על הרב לילך אצל תלמיד הגון. א"ו ס"ל דאף אצל תלמיד הגון אין מצוה על הרב ללכת. ומה ששכח אח"כ תלמודו כמבואר במדרש שם, היינו משום שלא עסק בתורה עם תלמידיו. וגם משום שנמשך אחר היין והרחיצה כבשבת (קמ"ז:): אימשך בתרייהו איעקר תלמודי', ולא משום שלא קיים מצות לקראת צמא התיו מים, דאין הכוונה בזה לחייב את הרב לילך אל תלמיד הגון ללמדו עיי' מפרשי הש"ס תענית שם, כ"נ נכון.

★★

העיר בהנ"ל הגאון ר' יצחק דוד אלטר שליט"א:

ויש' להעיר דהגם דנכונים הדברים לשיטת הט"ז בביאור הגמ' דיומא, אך ע' בספר הערות להגרי"ש אלישיב שליט"א למס' יומא שמפקפק טובא בדברי הט"ז וכפשטות הסברא דהגמ' שם לא איירי כשהרב הולך ללמד אלא לגבי דין דמקביל פני רבו דממציא ולפי"ז נסתרו דברי בצל החכמה.

★★

בגמ': כדאמרה לוי' ברתי' דקיפור לר' יהושע בן חנניה אי חכמה מפוארה בכלי מכוער וכו' והא איכא שפירי דגמירי, אי הוּו סנו טפי הוּו גמירי וכו'.

בספר לקוטי מאור יעקב מהגה"ק ר' יעקב מאיר בידרמן זצ"ל מביאים ממנו: נראה שיש בזה מחלוקת ראשונים אם דוקא רבי יהושע בן חנני' הי' משונה בתוארו עד שאמרה לו חכמה מפוארה בכלי מכוער, או דקאי על כלל החכמים שאינם מיפּים את עצמם אף אם הם שפירי מטבע בריאתם. רש"י (תענית ז:) מפרש את דברי הגמ' "אי הוּו סנו - אותם נאים שהם חכמים", גם התוס' במק"א (נדרים נ:) מפ' "אי הוּו סנו - פי' מכוערין", ולפי"ז בת הקיסר תמהה על כיעורו, ותשובת רבי יהושע בן חנני' היתה שאכן בכך שהוא מכוער התורה מתקיימת בו יותר משאילו הי' נאה, ואכן אותם חכמים שהם נאים, הפסד הפסידו, שאילו היו מכוערים היו חכמים יותר, אי הוּו סנו טפי הוּו גמירי. כך גם משמע מפי' הרא"ש (שם) שרבי יהושע בן חנני' הי' שחור בטבעו ועל כך נסובו דברי הגמ'. אולם מדברי התוס' כאן (תענית ז. בד"ה אי הוּו) וכן מדברי רש"י במק"א (ע"ז טז: בד"ה פתיא אוכמא) מוכח

בגמ': ועז פנים ישונא - אל תקרי ישונא אלא ישנא וכו'.

כתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה הנ"ל): באמת גם הכתוב הוא ישנא חסר ו', אלא דדריש חילוף הקריאה, שלא יקרא ישנא בשו"א תחת הנון, כקריאה בוא"ו כמו משונה, אלא ישנא בקמ"ץ כמו שנאה, והיינו דכתב רש"י "ישנא בשו"א", פי' אל תקרי ישנא בשו"א, והמהרש"א בחא"ג חשב תיבת "בשוא" שהוא בשי"ן וא' ונתקשה בזה, ובאמת היא תיבת בשו"א וכמ"ש, וז"פ.

★★

בגמ': רב נחמן בר יצחק אמר, אדם שיש בו עזות פנים מותר לשנאותו [שאינו בכלל איסור התורה לשנוא אדם מישראל] שנאמר (קהלת ח, א) "ועוז פניו ישנא", אל תקרי "ישונא" אלא "ישנא".

והקשה בגבורות ארי מגמ' פסחים (קיג, ב), דאמר רב נחמן בר יצחק דאם רואה דבר חטא בחבירו מצוה לשנאותו שנאמר "ראת ה' שנאת רע" (וחולק על רב שמואל בר רב יצחק אמר רב שאומר שרק מותר לשנאותו), וא"כ מדוע לא אמר כאן דמצוה לשנאותו? ע"ש מה שתירץ.

וכתב ידי"ג הרה"ג ר' ישכר דוד קלוזנר שליט"א לתרץ, די"ל דיש הבדל בין אדם שיש בו עזות פנים לחברו שראה בו שחטא, דגבי מי שרואה בחבירו שחטא כתב רבנו הזקן בתניא (פרק לב) דמה שמצוה לשנאותו וגם לומר לרבו שישנאהו "היינו בחבירו בתורה ומצות וכבר קיים בו מצות הוכח תוכיח את עמיתך עם שאתך בתורה ובמצות ואעפ"כ לא שב מחטאו כמ"ש בס' חרדים, אבל מי שאינו חבירו ואינו מקורב אצלו הנה ע"ז אמר הלל הזקן הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום וכו' אוהב את הבריות ומקרבן לתורה" עכ"ל.

ולפי"ז י"ל דגבי חבירו בתורה ומצות שמקורב אצלו ס"ל רב נחמן בר יצחק שאם יהיה רק הדין דמותר לשנאותו (כרב שמואל בר רב יצחק) ימנע את עצמו מלשנאותו מצד אהבתו אליו, ומכש"כ שלא יאמר לרבו שישנאהו, ולכן אמר שמצוה לשנאותו, ואז חייב הוא לקיים את המצוה, משא"כ גבי אדם שיש בו עזות פנים לא קיים חשש הנ"ל, לפיכך שם

בצ"ע. אך בספר מרומי שדה כתב, דאין הכוונה שרק בשביל זה נעצרין, אלא שגם בשביל זה. וכן מצינו בשבת (קלט ע"ב) שכל פורענות הבאה לעולם לא באה אלא בשביל דייני ישראל, והפשט הוא שגם מחמת זה באה הפורענות ומיושבת קושית הגבורות ארי.

★★

בגמ': אין הגשמים נעצרים אלא בשביל מספרי לשון הרע וכו'.

בספר שם עולם להגרי"י הרצברג ז"ל (סי' ט' ס"ק ג') מביא מהסו"ק דהמדבר לשון הרע הוא כרוצח שמסלק צורת הויה הרחמים מעצמו ונשאר בלי צלם הויה על פניו משום ששופך דם אדם בלי רחמים ומסתלק ממנו מדת אות ו' הרחמים, וכמו כן המספר לשון הרע על חבירו וגורם להרוג ג' נפשות בלא רחמים דינו ג"כ שדמו ישפך בלא רחמים, וכן קלל דוד למספר לשון הרע במיתת כרת כנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקת לשון מדברת גדולות, וכנאמר מלשני בסתר רעהו אותו אצמית וגו' במיתה (ערכין דף ט"ו, ושבת דף ל"ג רש"י שם).

ומתאים לזה דברי המד"ר (בפרשת תצא) הרשעים שמדברים לשון הרע על חבריהם ומכוונים לחתוך את חייהם על אחת כמה וכמה שיחתוך הקב"ה את חייהם שנאמר יכרת ה' כל שפתי חלקות וגו' עיי"ש. והוא הדבר שכל שאין מרחם על הבריות ומספר לשון הרע לחתוך את חייהם של נפש חבירו כי אין מרחמין עליהם מהשמים.

ומה מאד מובנים בזה דברי המד"ר (בפרשת נח) ביומא דרבי תנחומא לא ירדו גשמים, גזר רבי תנחומא תעניתא ולא אתא מיטרא וכו' אמר להם בני התמלאו רחמים אלו על אלו והקב"ה ימלא עליכם רחמים עי"ש.

ועם הביאור דלעיל יובן נכון דאמרו רז"ל (תענית דף ו'). אין הגשמים נעצרין אלא בשביל מספרי לשון הרע, והיינו טעמא משום דמספרי לשה"ר הם כהורגי נפשות ושופכי דמים בלא רחמים להכי אין מרחמים עליהם משמים כנאמר ועצר את השמים ולא יהיה מטר (כמאמרם משמים ירחמו).

זה שאמר להם רבי תנחומא בני לכו ותתמלאו רחמים זה על זה לא לדבר לשון הרע זה על זה, והקב"ה ימלא עליכם רחמים וכו' עכ"ד.

★★

אומר רב נחמן בר יצחק רק שמותר לשנאותו, ואין חשש שימנע מלשנאותו מפני שנאמר "ועוז פניו ישנא".

ועפ"ז יש ליישב גם מה שהקשו מדוע נקט בפסחים מקרא אחר, כי גבי חבירו בתורה ומצוה שמקורב אליו שאוהבו לא ימנע את עצמו מלשנאותו אלא רק מצד יראת ה' שבו שמצוה לשנוא את הרע של העבירה שראה בחבירו, וזה נאמר בפסוק זה דוקא, וא"ש מאד.

דף ח' ע"א

בגמ': כי הא דר"ל הוה מסדר מתניתין ארבעין זמנין כנגד מ' יום שניתנה תורה וכו'.

מבואר כאן דענין קיום הלימוד בלימוד ארבעים פעמים הוא כנגד מ' יום שניתנה בהם התורה. וכתב הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו שלם יעקב (סי' כא): עיין בספר הזהר הקדוש ח"ב (דק"צ ע"א): "אמר ליה יומא חדא הוינא אזיל בארחא ושמענא וחמינא ליה לרב המנונא סבא (נ"א לרבי שמעון) דהוה דריש להאי קרא לרבי אחא, וכיון דשמענא חדינא ביה, ונטירנא ליה צריר בכנפא דלבושאי דלא יתעדי מנאי לעלמין. אמר ליה וכו', אי אנת צרירת להא מלה בקשרא חדא, דלא יתעדי מינך, אנא אצורור לה בתלתין או בארבעין קשרין בכיסאי, דלא יתעדי מינאי לעלמין" ע"כ.

וביארתי בס"ד בהגהותי לספר הזהר הקדוש דהאי ענינא דקאמר ונטירנא ליה צריר בכנפא דלבושאי דלא יתעדי מנאי לעלמין, וכו', דהיינו כמבואר בדברות חז"ל דקשירת קשרים היא עצה לזכור דבר ולא לשוכחו וכדרשת רבותינו במדרש בראשית רבה (סו"פ וישב) "ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו, בכל יום ויום מתנה תנאים ומלאך בא והופכן, קושר קשרים, ומלאך בא ומתירן" ע"כ, וכן הוא בילקוט שמעוני שם ודוק. [ובא לידי ספר זהר עם הגהות נצוצי זהר וראיתי שכבר ביאר כן ע"ש. ועיין בחיבורי כנסת חיים (סימן ע"ו דף ל"ג)].

ולגאון חיד"א ז"ל ראיתי בהגהותיו נצוצי אורות שם על האי דקאמר "אנא אצורור לה בתלתין, או בארבעין קשרין בכיסאי דלא יתעדי מינאי לעלמין", שכה כתב: "וכיוצא בזה אמרו בתלמוד תנא מיניה ארבעים זימני, ואפשר דהטעם

לזה כנגד ארבעים יום שנתנה תורה, גם כנגד ארבעה יודין דשם ע"ב דמועיל לזכירה" ע"ש.

ונעלם ממני מדוע לא הזכיר שכן הוא תלמוד ערוך בתענית (ח' א'): "ריש לקיש הוה מסדר מתניתיה ארבעין זמנין כנגד ארבעים יום שניתנה תורה ועייל לקמיה דרבי יוחנן" וכנ"ל.

ועכשיו מצאתי לגאון חיד"א ז"ל בספרו דבש לפי (מערכת מ' כלל מ') שכה כתב: "בתלמוד בכמה מקומות [א"ה עיין מסורת הש"ס ברכות כ"ח א'] אמרו תנא מיניה ארבעים זימניה ודמייא ליה כמאן דמנח בכיסתיה, והפשוט בזה דמנין ארבעים זה של ארבעים הוא כנגד ארבעים יום שניתנה תורה כמו שאמרו בתענית (ח' א').

ועוד אפשר כנגד ארבעים יום של יצירת הולד, וכנגדן ארבעים מלקיות כמו שאמרו במדרש בתנחומא [פרשת במדבר סימן כ"ג], ואפשר כנגד ד' יודין דשם ע"ב שמועיל לזכירה, ועיין מה שכתב בספר שאילת שלום (ד"נ ע"ב).

ומה שכתב הרב שאלת שלום שם על מה שאמרו [בכתובות כ"ב ב'] גבי שמואל בענין אמתלא תנא מיניה ארבעים זמנין, דארבעים פעם שאל מרב במעשים שאירעו לו ע"ש, לא שמיע לי, והפשוט הוא דזה סגולה דמלבד שלא ישכח אלא יהיה נגד עיניו תמיד להקשות ולתרץ וכיוצא, דהגם שהאדם יודע הדבר, אינו תמיד בין עיניו והסגולה שהיא מזומן תמיד, ולכן גם שמואל הוצרך לזה וזהו שאמרו "ודמייא ליה כמאן דמונח בכיסתיה", עד כאן דברות קדשו של הגאון חיד"א ז"ל.

ולפי זה נראה שיש השמטה בהגהות הגאון חיד"א ז"ל לספר הזהר שם, וצריך להזכיר ולהוסיף לההיא דתענית, או שקצר וסמך על המעיין שידע לההיא דתלמודא, אלא שלא מובן מאי האי דאמר התם בספר הזהר "אנא אצורור לה בתלתין קשרין", דהא כנגד מה, ועיין.

וע"ש עוד שהביא מדברי חז"ל בפסחים (ע"ב א'): "אשכחיה רב יצחק בר יוסף לרבי אבהו דהוה קאי באוכלוסא דאינשי, אמר ליה מתניתין מאי, אמר ליה רישא בעוקר וסיפא בטועה, תנא מיניה ארבעין זימנין ודמי ליה כמאן דמנחא

ח' ס"ב) דטוב יותר להתפלל בביתו ביחיד מלאכול קודם התפלה, עיי"ש.

ושוב כותב בארץ צבי: ולכאורה יש להעיר דכיון דאיתא בשו"ע (סי' פ"ט ס"ד) דאם אינו יכול לכוון מותר לו לאכול קודם התפלה כדי שיוכל לכוין, וא"כ י"ל דה"ה דמותר לאכול קודם בתפלה כדי להתפלל בצבור, כיון דאיתא בכמה מקומות בשו"ע דהיום אין אנו יכולים לכוון כראוי, ובש"ס (תענית ח') דתפלה בלא כוונה מתקבלת דווקא בצבור ולא ביחיד עיי"ש, וכ"א בזוה"ק פ' ויחי (דף רל"ד), וא"כ תפלה בצבור מועיל כמו כוונה בתפלה ושניהם בפלס א' הן, תפלה ביחיד בכוונה ותפלה בצבור בלא כוונה, וא"כ אפשר לומר דכמו דמותר לאכל קודם התפלה כדי שיוכל לכוון, כמ"כ מותר לאכול כדי להתפלל בצבור.

מ"ב יש לדחות, דעיקר מצות תפלה בכוונה היא, כמו שאז"ל (תענית ב' ע"א) איזו עבודה שבלב הוי אומר זה תפלה, ואין זה מעלה לבד רק עיקר צורת המצוה דתפלה היא הכוונה, וכעין סנהדרין ס"ה שאני מגדף הואיל וישנו בלב עיי"ש ברש"י, וזה לעומת זה כמאמר החכם ידיעת ההפכים א' הוא, וע"כ כיון שהאכילה צורך להתפלה עצמה שתהי' ביתר שלימות, מותר לאכול קודם התפילה כדי שיוכל לכוון, עכ"ד.

★ ★

בדברי הגמ' ורש"י הנ"ל דמבואר וכו"ל, דתפילת ציבור נשמעת אפי' אם אינו מכוין אבל תפילת יחיד בעי כוונה דוקא כתב בספר חדושי מהרי"ו על שו"ע או"ח (בקו"א והשמטות לסי' צ') ענין נפלא לפי"ז, דהנה בש"ס ברכות (מ"ז ב') במעשה דר"ג דנכנס לביהכ"נ ולא מצא עשרה ושיחרר עבדו והשלימו לעשרה, הקשה הש"ס והיכי עביד הכי והרי אמר ר"י המשחרר עבדו עובר בעשה מצוה שאני, מצוה הב"ע הוא מצוה דרבים שאני ע"ש ובגיטין (ל"ח רע"ב) יש ג"כ עובדא זו והקשה הש"ס דכל המשחרר עבדו עובר בעשה ותירץ דמצוה שאני אבל קושית הש"ס ברכות מהב"ע הוא והתירוץ מצוה דרבים שאני אינו מבואר שם ותמהו בזה.

ד'הנ"ל י"ל, דהנה המג"א (סי' צ) הקשה על הר"ן שכתב דטעמא דלעולם בהם תעבודו הוא משום לא תחנם ואם אין מכוון לטובת העבד הוי כמכרו לו שמקבל דמי עצמו, והרי א"כ מה הקשה הש"ס והרי הוי מהב"ע והרי בכה"ג

בכיסיה", וכן בכתובות (נ' א'): "אשכחיה רב יצחק בר יוסף לרבי אבהו דהוה קאי באוכלוסא דאושא, אמר ליה מאן מרה דשמעתא דאושא, אמר ליה רבי יוסי בר חנינא, תנא מיניה ארבעין זימנין ודמי ליה כמאן דמנחא ליה בכיסתיה", וכן במסכת ברכות (כ"ח א') מגילה (ז' ב') וכתובות (כ"ב ב') ע"ש.

ועיין למהר"ם שיף ז"ל כתובות (נ' א') שכה כתב: "ודמיא ליה כמאן דמונח בכיסתא, לא קאמר כמנח בקופסא, ואדרבה אדם עשוי למשמש בכיסו כל שעה, [דבאמת הכי פירושו] וכן נראה דאף על גב דתנא מיניה ארבעים זימנין אפילו הכי דמי ליה בעיניו כאלו לא תפסו בכח זכרונו, רק כמאן דמונח בכיסו וממשמש בו כל שעה, וחזר והוה ליה כמאן וכו', והשתא קא משמע לן מידי בהא דאמר ודמיא ליה וכו'" עכ"ל ודפח"ח. וכיון לזה הגר"ז מולוזין הובא בספר תולדות אדם.

★ ★

ומסיים הגרי"ח סופר שליט"א (שם): ולי נראה לפרש בס"ד ענין "ארבעים" פעם שחזר על תלמודו, עם הידוע דקביעות שינוי מצב נעשית על ידי ארבעים פעם או ארבעים יום, וזו לשון הגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל בספרו גליוני הש"ס ברשימות ירושלמי זרעים (כרך ג' אות צ"ו): "מה שכתוב בשם האריז"ל דהנזהר ארבעים יום משיחה בטלה זוכה לרוח הקודש, עיין ירושלמי שביעית (פ"ו ה"א) משתשהא הגזירה ארבעים יום, והיינו דשהיית דבר ארבעים יום הוא קביעות עיין בפני משה שם" עכ"ל.

★ ★

בגמ': לא קשיא - כאן ביחיד כאן בציבור.

וברש"י: ביחיד אינו אלא א"כ לבו מכוון ע"כ. ומבואר בגמ' כאן, דלגבי כוונה יש חילוק בין תפילת יחיד לציבור. ותפילת ציבור מתקבלת גם כשאינה בכוונה, והנה הגאון מקודיגלוב זצ"ל-ה"ד בשו"ת ארץ צבי (ח"ב סי' ב') דן באיש חלוש שאין בכחו לילך לבהכ"נ להתפלל בצבור אך אם יאכל קודם הליכתו, אם נכון יותר לאכל קודם התפלה כדי שיוכל להתפלל בצבור או טוב יותר להתפלל ביחיד.

וכותב הארץ צבי זצ"ל: הנה הדבר מפורש בבאר היטב (סי' פ"ט סקי"א) בשם לקט הקמח ובקיצור שו"ע (סי'

כמו דאיתא במסכת תענית ח' ע"א: בחור קידש בחורה ונשבע לה שלא ישא אחרת עליה, ומסר עליה בעדות - חולדה ובור, לימים נשא אחרת, וילדה לו שני בנים, האחד גררה חולדה, והאחד נפל לבור, נמצא שלקה בעדיו, ויש סמך לזה מדכתיב יד העדים תהיה בו בראשונה, עכ"ל הדעת זקנים, ויסוד הדברים במדרש נחומא (פר' ויצא אות י"ג) ע"ש. והם דברי חידוש בפרט מה שמסיים שזה יסוד ענין "יד העדים תהי' בו בראשונה" וגו' ודו"ק היטב.

★★

ועיין עוד כעין זה ברש"י ר"פ האזינו (מספרי) האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ וגו'. ועוד שאם יזכו, יבאו העדים ויתנו שכרם, הגפן תתן פרי' והארץ תתן יכולה, והשמים יתנו טלם, ואם יתחייבו, יד העדים תהי' בהם תחילה, ועצר את השמים ולא יהי' מטר, והאדמה לא תתן את יכולה, ואח"כ ואבדתם מהרה, על ידי האומות. עכ"ל.

דף ח' ע"ב

בגמ': מאי דכתיב אם לשבט אם לארצו וגו'. בשדות ובכרמים, אם לשבט לארצות וכו'.

בהגהות הגה"ק ר' נתן הכהן אדלר זצ"ל מפרנקפורט שנדפסו בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קו' ב' ע' י) מצוין כאן שבין התיבות ובכרמים לבין התיבות: אם לשבט, יש להוסיף התיבות" ד"א [דבר - אחר] ע"כ.

★★

בגמ': דכי יהיב רחמנא שובע - לחיי הוא דיהיב וכו'.

בספר בארות המים (פרק א) מביא מעשה באברך צעיר שחלה במחלה קשה שהלכה והתדרדרה, והיה אצל צדיקים רבים ולא נרפא, בא אצל הרה"ק רבי פנחס מקוריץ זצ"ל, שהבטיחו שיתרפא - ואכן, כן היה.

אמר רבי פנחס זצ"ל: "לא שמעלתי גדולה משאר הצדיקים, אלא שהם הלכו בדרך הישרה ואני פעלתי בעקיפין. בתחילה ניסיתי כמותם להיכנס בשערי הרפואה, וראיתי שדלתותיהם נעולות. פניתי והלכתי לשערי הפרנסה ומצאתים פתוחים. פעלתי איפוא בשמים שתקצב לאותו חולה פרנסה, ואז חזרתי לשערי הרפואה, והעליתי את מאמר הגמרא על

ל"ה כלל הלאו כיון דאין מכוין לטובת העבד ע"ש. ולהנ"ל י"ל, דהנהגה מה שמותר לשחרר העבד ולצרפו למנין כתבו תוס' משום דמצוה להתפלל במנין דוחה המ"ע דלעולם בהם תעבודו ע"ש, וא"כ למאי דקיי"ל מצות צריכות כונה ואם לא כוון לא יצא יד"ח המצוה וממילא נשאר בזה רק העבירה לבד, וזה שהקשה הש"ס והרי מהב"ע הוא והכונה דהיאך מותר לשחרר העבד ולצרפו לעשרה ולעבור על לעולם בהם תעבודו והרי דלמא לא יכוונו בתפלתם ול"ה מצוה כלל ונשאר רק העבירה דלעולם בהם תעבודו, וע"ז משני שפיר דמצוה דרבים שאני והוא עפ"ד הש"ס תענית (ח') הנ"ל דתפלה דרבים נשמע גם בלא כונה, ושפיר דחי מ"ע דתפלה העשה דלעולם בהם תעבודו.

וממילא מיושבת קושית המג"א, דמה הקשה מהב"ע דהרי ל"ה עבירה כלל ולהנ"ל א"ש, דכל זה לבתר דמשני הש"ס מצוה דרבים הוא וחדית לן הש"ס דלא צריך כונה ושפיר כתב הר"ן דל"ה עבירה בכה"ג דיש שכר מצוה דתפלה הוי כמכרו לו, אבל לסברת המקשן דלא ידע מזה וסבר דגם בתפלה דרבים צריך כונה ואם לא כוון ל"ה מצוה כלל ונשאר רק העבירה מלעולם בהם תעבודו, שפיר הקשה והרי הוי מהב"ע וע"ז תירץ הש"ס באמת כסברת הר"ן הנ"ל וא"ש.

ובזה מיושב גם סוגיא דגיטין (ל"ח) הנ"ל, דהתם קאי אליבא דאביי שם ובסוכה (מ"ב א') בתוס' שם ד"ה כשהפכו דייקו שם אליבא דאביי דס"ל מצות אין צריכות כוונה ע"ש וא"כ לא קשה ממילא קושית הש"ס והרי מהב"ע הוא, דהכונה דלמא לא יכוונו ונשאר רק העבירה דלשיטתו גם בשאר מצות אפי' שלא דרבים ג"כ אם לא כוון עשה מצוה, וממילא גם בלא כוון דוחה העשה דלעולם בהם תעבודו וממילא לא סיים שם כל הענין כמו בש"ס ברכות הנ"ל וא"ש.

★★

בגמ': כגון חולדה ובור וכו'.

וראה ברש"י מה שהביא המעשה באריכות (מספר הערוך) ע"ש. בדעת זקנים לבעלי התוס' פר' ויצא (עה"פ בראשית לא, נב): עד הגל הזה וגו' איתא, שנעצו חרב בגל לעדות, לכך בלעם לקה בשניהם, שרגלו נלחצה בקיר, ובחרב, דכתיב ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב (להלן ל"א ח'), היינו הקיר והחרב שהיו עדים בכרית עם יעקב נפרעו מבלעם, זהו

שלא נימא איפכא, דכיון שרצו לקיים המצוה ונאנסו ע"י ירידת הגשמים נחשב להם כאילו ישבו בסוכה.

ולנכון השיב בזה חכ"א בקובץ פעמי יעקב (קובץ ל"ב ע' סו) דיש לחלק בין אם האונס הוא מעיכוב פרטי מקיום המצוה, או ענין כללי. דאם הוא מעיכוב פרטי מקיום המצוה הוי כשופך לו רבו קיתון על פניו, אבל אם הוא ענין כללי, כגון מי שנפל למשכב, ונמצא שבטל עי"ז מקיום מצוות, הנה אין ענין החולי מעיכוב פרטי מן המצוות, ובזה שפיר קרינן ביה "ולחושבי שמו" - מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה".

וירידת גשמים בחג שקלוהו חכמים כמעכב פרטי, לפי שהגשמים שיורדים הוא בהשגחה פרטית גדולה מאוד, א"כ ירידתם בסוכות, הם, לעכב את קיום המצוה, ועל כן משלו משל לעבד וכו' ושפך לו קיתון על פניו, דאין לומר דירידתם להשקות את הארץ ולהרוותה וכו' דהא "ונתתי מטר ארצכם וכו' בעתו" כתיב, וזמן לירידתם גם אחר סוכות, וא"כ כל ירידתם בסוכות, אינה אלא לעכב מהמצוה וכו"ל.

★ ★

ולפי"ו כתב שם (ע' סז) ליישב קושית המהרש"א הנ"ל כאן, דהכא לגבי ר' זירא ה"י הרי מעיכב פרטי, שגזרו עליהם שלא יתענו, וא"כ הרי הם ניזופים, ואינם בכלל "ולחושבי שמו". מיהו הרי כח התענית יפה לבטל את הנזיפה ולהיות רצויים לפניו.

והשתא יש כאן מקום עיון, מי נימא כאן "מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה" ואז מועילה התענית ואינם ניזופים ושפיר עלתה להם התענית, או נימא בהיפוך, דמכיון דניזופים הם שלא להתענות ליכא כאן מעלה עליו כאילו עשאה, ואין כאן תענית ונשארים בניזיפה. וקמ"ל קרא ד"ויאמר אלי" וגו' שהביאה הגמ', דשפיר אמרינן בזה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, ואז אין כאן נזיפה, דבאים כאחד כח התענית העולה מכח חשב לעשות מצוה, עם ביטול היותם ניזופים בשפיכת כוס על פניו ודו"ק.

★ ★

והעיר בהנ"ל הגאון ר' יצחק דוד אלטר שליט"א:

וע"ע בתשו' בנין ציון ח"ב שר"ל דרק בגשמים דהוי מפתח שנמסר ביד הקב"ה הוי שפיכת קיתון משא"כ שאר

הפסוק "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון": כי יהיב רחמנא שובעא - לחיי הוא דיהיב (תענית ח:), ולא יכלו לדחות טענה צודקת זו, ופתחו את השערים וקצבו לו בריאות וחיים!.

★ ★

בשו"ת אבני חפץ להגר"א לוי"ן זצ"ל-ה"ד מרישא (סי' כט) נשאל למקור מאחז"ל: מאן דיהיב חיי יהיב מזוני, והשיב: לא נמצא בשום מקום כן, ורק מאמר דומה לזה בסגנון מהופך נמצא, כי יהיב רחמנא שובע - לחיי הוא דיהיב ע"כ.

★ ★

בספר לחם רב (ערכים - ערך מלאכה ופרנסה) כתב לבאר לאור הנ"ל את דברי חז"ל במדרש תנחומא (פר' בשלח אות כ'): "יצאו העם ולקטו (שמות טז, ד) שלא היו יוצאין לחצרות ומלקטין אלא למדברות", עוד שם: "דבר יום ביומו, מי שברא יום ברא פרנסתו" ע"כ.

והיינו, דאם יש לאדם אמונה בה' ובטחון בהשגחתו, בודאי לא ישלח ידו בממלכת רעהו, כי הלא ידע כי מאן דיהיב חיי יהיב מזוני, וברוך ה' יום יום, ורק אם זה יחסר מאתו, אזי יחטוף לעני למשכו ברשתו לגזול המעט אשר לו, וזה כונת המדרש: "ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו". יודעים היו "שמי שברא יום ברא פרנסתו" ממילא "לא היו יוצאין לחצרות ומלקטין" ליגע בשל זרים, כי אם "למדברות" למקום הפקר יצאו ללקוט, להמציא טרף לביתו ממקום שאין בו חשש גזל. ופשוט.

★ ★

בגמ': בימי ר' זירא גזור גזרה וגזור דלא למיתב בתעניתא וכו' מנא לן הא, א"ל דכתיב ויאמר אלי וכו'.

והקשה המהרש"א בח"א כאן דמה החידוש בזה, הרי קי"ל דמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, וחשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה, ומה הענין הגדול שצריך להביא לימוד מפסוק על כך ע"ש.

והנה במפרשים מקשים בהא דסוכה (כ"ח ע"ב) דמבואר דירידת גשמים בסוכה הוא ענין של שפיכת קיתון מצד הקב"ה על בני לומר להם: אי אפשר בשמושכם וכו'. ומדוע

אונסים, אלא שהעיר שם דמדברי רש"י שלהי יומא משמע דגם בשאר אונסים הוי שפיכת קיתון, ולפי"ז גם יש להעיר על התירוף המובא בכאן בשם פעמי יעקב.

★★

הגאון ר' צבי שכטר שליט"א (בקובץ אור המזרח קובץ מ"ב ע' 21) מביא מדברי תורת השלמים הכותב ליישב המנהג לאסור בשר ויין בלילה שלאחר התענית, דתענית גדרה כעין הקרבת קרבן, ובקדשים הלא קיי"ל דהלילה הולך אחר היום. ע"כ.

וכתב שם הגר"צ שכטר שליט"א: מקור ענין זה דתענית גדרה כעין הקרבת קרבן נמצא בגמ' ברכות (יז.), רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא, בחר דמצלי אמר הכי, רבון העולמים גלוי וידוע לפניך בזמן שביהמ"ק קיים אדם חוטא ומקריב קרבן, ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו מתכפר לו. ועכשיו ישבתי בתענית, ונתמעט חלבי ודמי. יה"ר מלפניך שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתי לפניך על גבי המזבח ותרצני.

וכ"ה באגרת התשובה (שבסוף ספר התניא) פרק ב', שהתענית הוא במקום קרבן, כמ"ש בגמרא שיהא מיעוט חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתי לפניך וכו' ודרך כלל סוד התענית היא סגולה נפלאה להתגלות רצון העליון ב"ה כמו הקרבן שנאמר בו ריח ניחוח לד', וכמ"ש בישע"י הלזה תקרא צום ויום רצון לד', מכלל שהצום הנרצה הוא יום רצון, עכ"ל.

ולפי"ז כתב (שם ע' 23) לבאר דברי הגמ' כאן, דמאחר שקיום התענית הוא כהקרבת קרבן, א"כ גדר קבלת התענית גדרו כהקדשת הקרבן, וכדכתיב בקרא - קדשו צום קראו עצרה, והקדשת הקרבן היא כבר התחלת הכפרה, ואינה סתם כהכשר מצוה בעלמא [כקציצת לולב מן האילן, וכגיזת הצמר מעל הרחל ע"מ לעשותו לציצית], אשר בודאי עדיין לא התחיל קיום המצוה, אלא נראה שהקדשת הקרבן היא התחלת קיום מצות הקרבן.

וה"נ כאן הקבלה שקיבלו על עצמם את ענין התענית, יש בו ענין כפרה, ולכן אין צריכים לצום כשהתבטלה הגזירה ודו"ק היטב.

וע"ע בט"ז סי' תקס"ב (סק"ח) דנדרי תענית מהני בלב דילפינן מכל נדיר לב עולות, וכמו קרבן, דתענית הוה כמו קרבן כנ"ל, ועדיף מצדקה עיי"ש.

★★

בגמ': ואמר ר"י, שמש בשבת צדקה לעניים וכו' שמש צדקה ומרפא וכו'.

כתב בלקוטי מהר"ן (מהדו"ק סי' ל"א אות כ'): דע שעיקר שלמות הגלגלים, שלמות הצדקה, אינו אלא בשבת. וזה שמש בשבת צדקה לעניים, היינו הצדקה אין לה שלימות אור אלא על ידי שבת מאירה כשמש, בבחינת שמש צדקה.

וזה שמסמיך התנא יציאות השבת שתיים שהם ארבע, וסמיך ליה פשט העני, כי עיקר התנוצצות אור הצדקה ושלמותה, אינה אלא בשבת (עיי"ש ההסבר באורך).

וע"ע שם בסימן פ"ו: כי יש שני מיני צדקה, יש צדקה שעושיין בימי החול, וצדקה שעושיין בשבת קודש. וצדקה הוא בחינות שמש, כמ"ש שמש צדקה, וצדקה שעושיין בימי החול, הוא כנגד שמש שבזה"ז, וצדקה של שבת שהוא מעין עולם הבא, היא כנגד שמש העתידה להתחדש לעתיד לבא שהוא כאור שבעת הימים] עכד"ק.

★★

בקונטרס חדות יעקב בסו"ס שיח יצחק כותב: שמעתי מפה מפיק מרגליות החכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר אברהם שמואל ריקי נר"ו הוא מפרש לה כלפי האי דאמור רבנן גדולה מלאכה שמחממת את בעליה, וזה אינו מספיק אלא בימות החול שיש להם לעניים במה לעסוק במלאכתם ובשביל זה מתחמם גופם. אבל ביום השבת שאין בו מלאכה מוכרחים לילך אצל השמש להתחמם. וכיון שכן זריחת השמש ביום השבת הוא צדקה להם וש"י.

★★

הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א כותב בקובץ מקבציאל (קובץ ט"ו ע' ע' אות ה'): לכאורה אינו מובן חדא אמאי שמש בשבת היא צדקה, ותו מדוע דוקא לעניים. והנה בפירוש המיוחס לרש"י שם כתב: "צדקה לעניים שמתעדין בה ונות להם יום ברור ומתחממין בה ביום הצנה". ואכתי

דהיינו עד שתכלה הפרטיות מכיס הלב, שלא יהא מבקש על שום דבר שנוגע לעצמו, רק על כבוד הבוית"ש שיתגדל ויתקדש לעיני כל ישראל, עכדה"ק. והנה ביום שמיני עצרת מותר להתפלל אף על צרכי עצמו וכאז"ל בזה"ק, על יום שמיני עצרת, שאל מאי דבעי ויהיב לך. וזה יתכן להעמיס בדברי הגמרא הנ"ל, גדול יום הגשמים, היינו שמיני עצרת, יום שמתפללים בו על הגשמים (עיי' בספה"ק עבודת ישראל, לשמ"ע), שאפי' פרוטה שבכיס מתברכת בו, שהתפילות פרטיות של כל אחד ואחד מישראל, מתמלאין ביום זה לטובה ולברכה.

(קובץ כרם שלמה שנה ג' קו' א' ע' כה)

★ ★

בגמ': אין הברכה מצויה אלא בדבר הסמוי מן העין וכו'.

בתוס' (ד"ה אלא וכו') כתבו, דדבר שמתהווה ע"י נס וברכה נחשב כהפקר ע"ש. הנה הרד"ק במלכים (ב' פרק ד', ז) בנס דאלישע כתב בשם התוספתא וז"ל: וכד אירחיש לה ההוא ניסא, אמרת ליה לנביא דה' אית עלי עישור מהאי מישחא או לא, אמר לה וכו' ואף את לית על משחך עשור, דמן ניסא הוא עכ"ל, נראה מדבריו דבר חידוש גדול מאוד, דדבר שנתהווה ע"י נס פטור ממעשר ע"ש. וכתב הגאון בשו"ת בית יצחק (י"ד סי' פד) לבאר בזה עפ"י התוס' הנ"ל, דכיון דדבר שנתהווה ע"י נס הוי הפקר, א"כ הרי קי"ל דהפקר פטור ממעשר ע"כ.

וכתב הגאון הבית יצחק שם עוד להסתפק, אם דבר הנתהווה ע"י נס חייב במתנות כהונה כיון דהוי הפקר, וכתב דאם זכתה לו חצירו קודם שחיטה חייב, דתו לא הוה הפקר עיי"ש.

וכתב בקו' "נס על הגבעה" בסו"ס שו"ת גבעת הלבונה להעיר בספק הנ"ל: ולענ"ד כיון דאסור ליהנות ממעשה נסים, א"כ הוי מעשה נסים איסור הנאה, ואיסור הנאה לכמה שיטות לא מיקרי שלו, וא"כ מה מועיל זה שזכתה לו חצירו, כיון דלא מיקרי שלו, בודאי דאינו חייב במתנות.

והא לא קשי' דכיון דמעשה נסים אסורים באכילה א"כ איך יאכלו הכהנים המתנות, הלא אסורין המה מצד המעשה נסים, דשפיר יהיו הכהנים מותרים ליהנות מהם עפ"י הגבורות ארי שכתב לחדש דהא דאין נהנין ממעשה נסים היינו דוקא

אינו מבורר אמאי נקט לה רבי יצחק דייקא גבי שבת קודש, ולפירוש המיוחס לרש"י הוה ליה למימר שמש צדקה לעניים ותו לא.

ונ"ל בס"ד דהנה ביומא (ל"ה ב') איתא: "ולא הניחו שומר בית המדרש (להלל הזקן) להכנס, עלה ונתלה וישב על פי ארובה כדי שישמע דברי אלוקים חיים מפי שמעיה ואבטליון, אמרו אותו יום ערב שבת היה ותקופת טבת היתה וירד עליו שלג מן השמים" וכו'.

ודקדקתי מאי האי דקאמר תלמודא ואותו היום ערב שבת היה וכו', דמאי נפקא מינה לן בזה, ודוחק לומר דרק משום המשך הדברים דאמרו ראוי זה לחלל עליו את השבת נקט לה.

ומצאתי בעיון יעקב שעל העין יעקב (שם) שעמד בזה וכתב: "ואותו היום ערב שבת היה, כלומר דאף שהיה ערב שבת ועל פי רוב הקרירות מתגברת בערב שבת והעולם נתנו סימן וקרקר כל בני שת" עכ"ל, (פי' שהוא "קר" ביומא "שיתא" הוא ערב שבת), ועיי' לגאון רבי חיים פאלאג'י ז"ל בספרו עיני כל חי שם.

ולפי זה יובן כמין חומר הא דאמר רבי יצחק שמש בשבת צדקה לעניים, אחר שביום הששי ערב שבת הקרירות מתגברת טובא, ואם כן צער לעניים טובא איכא, דמן הסתם גם להסיק ביתם כדבעי ליכא להו, מה שאין כן ביחס לעשירים שמן הסתם יש להם עצים לחמם עצמם, ואם כן בשבת כשזורחת השמש ומחממתן ניחא לעניים ביותר, והיינו שאמרו שמש בשבת דייקא צדקה לעניים ודוק. [ולפי ביאורנו זה מצאנו מקור נפתח להא דאמרי אינשי דבימי ו' מתגברת הקרירות דו"ק].

★ ★

בגמ': אר"י גדול יום הגשמים שאפי' פרוטה שבכיס מתברכת בו.

כ"ק אדמו"ר מהר"ש (השני) מבאבוב זצ"ל ביאר ע"ד הרמז, בהקדם מש"כ בס' דברי יחזקאל להגה"ק משינאווא זצ"ל בשם חו"ז הגה"ק בעל ישמח משה זצ"ל על אוז"ל (סנהדרין צ"ז ע"א) אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס, דאין הכוונה שתכלה הפרוטה מן הכיס שלא ישאר ח"ו פרוטה בכיס, אך מקובלני הפירוש שיצא מפי אליהו ז"ל,

שאמדה, ולזה תירץ כי הי' מוכרח למדוד מפני המעשרות שאין מעשרין מאומד, ולזה שלח לו הקב"ה ברכתו תחילה שלא יפסיד ע"י המדידה למעשרות.

וזה הכוונה לדעתי מה שאמר הכתוב הביאו את המעשר לבית האוצר ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות וכו' והריקותי לכם ברכה עד בלי די, והיינו כי אפשר שלא ירצו בהבאות המעשרות, יען שע"ז לא יחול עוד ברכה בתבואתם ע"י המדידה והפרסום לכל מנינם מצד המעשרות, ולזאת אמר הקב"ה שלא יחושו לזה, כי הוא ישלח להם הברכה תחלה עוד יותר, והיינו דאמר בחנוני נא בזאת, כי יתודע להם הברכה בהמדידה שיתוסף הרבה מכמה שיאמדה תחלה, ובזה סרה מעתה קושיות הפני יהושע בחידושי ב"מ דף מ"ב שם ע"ש, כנ"ל נכון.

דף ט' ע"א

בגמ': ומאי עשר תעשר וכו'.

היינו שהוקשה לר"י כפל הלשון עשר - תעשר, ומזה דרש: עשר בשביל שתתעשר. וברוקח (דברים יד, כב) רמז תיבות: עשר תעשר את הם בגי': עשר תתעשר ע"כ. והקשה בגבורות ארי כאן, דהרי צריך את הכפל כאן בשביל הדרשא בר"ה (ת). בב' מעשרות הכתוב מדבר, ותירץ דא"כ לכתוב: עשר עשר או תעשר תעשר, והלימוד הוי משינוי הלשון ע"ש באריכות עוד, וברבינו בחיי (דברים יד, כג) הביא בשם הראב"ד דהכוונה היא, שאם תעשר - השכר שלך יהיה שתעשר הלאה והלאה עוד הרבה כיון שתתעשר ותוציא תמיד מעשרות ע"כ. וכן הביא במראית העין בתענית כאן בשם הראב"ד. וע"ע בדבש לפי (מערכת ע אות י"ז). ובאגרת הטיוול חלק הדרוש (ד"ה עשר וכו') הביא כן בשם הרשב"א (ובפירוש טיוול בפרדס שם כתב שלא מצא כן ברשב"א ע"ש).

★★

בספר פרדס שאול להגרש"מ מויערשוב ז"ל (פר' ראה) כותב שנתגלה לו בחלום הלילה הפי' "עשר בשביל שתתעשר" שר"ל שיתן את המעשר בשמחה והנאה, כמו שעושה פעולה שמביאה לו עשירות שעושה זאת בשמחה והנאה עכ"ד ודפח"ח.

★★

לזה האיש שהנס נעשה בזכותו, אבל אחרים שלא נעשה הנס בזכותם מותרין ליהנות, וא"כ הכא דהנס נעשה לבעל הבית שפיר מותר הכהן ליהנות, עכ"ד.

★★

והגה"ק ר' משהניו מבויאן - קראקא זצ"ל-ה"ד בשו"ת דעת משה (סי' סח) כתב אל הנ"ל: מה שהבאת לענין אין נהנין ממעשה ניסים בשם הגבורות ארי דזה קאי רק לאותו האיש שנעשה בזכותו הנס, אבל לאחרים שריא. יש קצת סעד לזה מדברי התוס' תענית (ח ע"ב ד"ה אלא) דדבר שנתרכה ע"י ברכה לא הוה של בעלים והוה הפקר, ומרומז בדברי הגמ' תענית כד ע"א הרי הן הקדש עליך ואין לך בהן אלא כאחד מעניי ישראל.

★★

בגמ': ת"ר הנכנס למוד את גרנו אומר יר"מ וכו' התחיל למוד אומר ברוך השולח ברכה וכו'.

וברש"י: ומזכיר בה מלכות ואזכרה ככל הברכות כולן ע"כ.

וכתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה הנ"ל): אני תמה דאיך אפשר שיברך בשם ומלכות, ושמא אינו ראוי שהקב"ה ישלח לו ברכה, ובירך לבטלה. וראיתי בשיטה מקובצת ב"מ דף מ"ב שהביא בשם הרמב"ן שברכה זו לא נתחייב אלא בהולך להפריש מעשרות, דהקב"ה הבטיח לו ברכתו עליהם, כדכתיב הביאו את המעשר והריקותי לכם ברכה, ועל כן תקנו בו ברכה לומר שהבטחתו של הקב"ה קיימת ואין זה ברכה לבטלה עכ"ל, ומזה מוכח, דבמדידה שלא למעשרות כגון בזה"ז בחו"ל, אינו מברך בשם ומלכות, וכן מוכח מהרמב"ם בפ"י מהלכות ברכות הלכה כ"ב, שכל הברכות שבאותו פרק כתב בכל ברכה הזכרת השם, ובברכה זו לבד כתב אומר ברוך השולח וכו', ומוכח דס"ל דברכה זו אינה בשם ומלכות.

ועיין בבראשית רבה פ' תולדות ע"פ וימצא מאה שערים, שכתב שהאמידו אותה הכרי ועשתה מאה מכמה שהאמידוה, והקשה והלא אין הברכה שורה על דבר הנמדד ונמנה, ומפני מה מדד אותה, מפני המעשרות, ע"כ. ונראה הכוונה דבאמת טוב יותר שלא למדוד הכרי, כדי שיהי' הברכה שורה בתמידות לזמן ארוך, וא"כ למה מדד אותה אחר האימוד

בתום' (ד"ה עשר תעשר וכו') מביאים מהספרי: עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שזה שנה, אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר, ריבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין ת"ל את כל, דהוה מצי למימר את תבואתך מאי כל, לרבות רבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויח בו.

וכתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (אהע"ז ח"ג סי' מג): הנה מבואר כאן דהא דצריך להפריש מעשר כספים מכל מה שמרויח דרשינן בספרי מקרא, אף אעפ"כ אין חיוב לתת מעשר כספים אף לא מדרבנן, אלא הוא מהמעלות הגדולות שרוצים חכמים שכל אדם יעשה, ואינו עבריינן כשאינו עושה זו, הרי דשייך אסמכתא ודרשה מקרא שלא יהיה חיוב.

וזה הוה גם ביאור שיטת הרמב"ם (בפי"ד מהלכות אישות הי"ז) שכתב שהאשה שחלתה חולי ארוך יכול הבעל לומר לה הרי כתובתך מונחת או רפאי עצמך מכתובתך או הריני מגרשך ונותן כתובה והולך, אך אין ראוי לעשות כן מפני דרך ארץ. והוא מהמשנה בכתובות (דף נא ע"א). ובמגיד משנה הביא דהרשב"א הביא ספרי דדרשינן ושלחתה לנפשה מלמד שאם היתה חולה ימתין לה עד שתתרפא, והראב"ד פירשה שהספרי מיירי במוטלת על המטה, והמשנה בכתובות מיירי באינה מוטלת על המטה. וכתב המגיד משנה דמהא דהרמב"ם לא חילק בדבר, משמע דס"ל דתמיד מותר לומר לבעל לומר לאשתו כן וא"כ יקשה מה יעשה הרמב"ם עם דרשת הספרי.

אלא דהרמב"ם יסבור דדרשת הספרי אינו לומר שיש חיוב בדבר, אלא שאין ראוי לעשות כן מפני דרך ארץ, וזהו כמו דמצינו במעשר כספים וכנ"ל, עיי"ש.

★★

בתום' הנ"ל כתבו עוד בתו"ד מהתנחומא (פר' ראה): אם לא תעשר שדך כהוגן - לא יהי' לך אלא היוצא מן השדה וכו'.

בספר נחלת יעקב יהושע (פר' כי תבוא) כותב: ונראה דבכלל כהוגן שיפריש כדין תורה בהיתר ולא באיסור, דהיינו אם מקדים תרומה לביכורים או מעשר לתרומה, מע"ש למעשר ראשון, שעובר בלאו אע"פ שאינו פוחת מן המעשר, אבל בדרך זה אי אפשר לנסות להשי"ת שיפתח לו ארובות השמים

במאור עינים (פ' וארא) הקשה בבא דאמרינן הכא עד שיכלו שפתותיכם מלומר די, והא אין אדם מת וחצי תאוותו בידו. ותירץ דזהו רק ברשעים הקרויים מתים, אבל היראים ושלמים לא יחסר להם כל טוב. ומבאר דזהו מה דקאמר גם עשר בשביל שתתעשר, והרי החוש מכחיש זה. אלא הכוונה לאיזהו עשיר השמח בחלקו, בהמדה טובה שמסתפק ודי לו במה שיש לו.

★★

בגמ': ומי שרי לנסוייה להקב"ה וכו'.

בירושלמי (פ"א דיומא ה"ד) במה דמבואר במשנה דלא היו מניחים לכה"ג לאכול הרבה בערב יוהכ"פ מפני חשש וכו', והקשה הירושלמי דלמה הוצרכו לזה, הרי אחד מהניסים שהיו בביהמ"ק הוא שלא אירע וכו' כמפורש באבות (פ"ה מ"ז) ע"ש, ותירץ הירושלמי: א"ר אבין, על שם לא תנסון וגו' ע"כ. ומבואר דס"ל לירושלמי דהוא איסור גמור, שאסור לנסות את ה'.

והנה רבינו סעדיה גאון בספרו האמונות והדעות (מאמר ז') והביאו הרד"ק (שופטים ו' ל"ט) כתב דמ"ש לא תנסון ד' אלקיכם, היינו לנסותו ח"ו לראות אם הוא בעל היכולת, כמו שנא' (תהלים ע"ח) וינסו א-ל בלבכם וגו' היכול א-ל לערוך שולחן במדבר וגו'. אבל מי שרוצה רק לבחון את מעלתו לפני הקב"ה, כמה חשוב הוא בעיניו וכדו', זה מותר, כמו שעשה גדעון נסיון בגזת צמר, ועל זה נאמר בחנוני נא בזאת וגו'.

והקשה הגרי"פ פרלא (בסה"מ לרס"ג ח"ב ע' קנ"ג) דא"כ מאי הק' ר"י לינוקא ומי שרי לנסויי והשיב לו הכי א"ר הושעא חוץ מזו שנא' ובחנוני נא בזאת, והלא במבחן כזה, שאינו בודק חלילה יכולת בעל היכולת כולם, אלא מברר חשיבותו בעיני המקום, אם יתעשר עקב מצות מעשר שנתן, שרי בכה"ג בכ"ע ולא רק לגבי מצות מעשר.

וכתב דבע"כ צ"ל פ דמ"ש ר' הושע"י חוץ מזו, הכוונה כזו ודכוותה, וזה גופא כוונתו, שלבחון היכולת הרי זה בכלל לא תנסו, אבל לבחון שכרו והשגחתו עליו זה שרי בכ"ע.

★★

דהיכי דמתעביד איסורא לא מתעביד ניסא, כמבואר ע"ז דף י"ח. והנה זהו בכלל חקה, כיון דקיים מצות תרומות ומעשרות, מה לי אם הקדים אחד לחבירו.

וּלְפִי"ז כתב ליישב שם מה שהקשה בבנין אריאל (פר') כי תבוא) על מש"כ רש"י (שם) עה"פ: השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך וגו' וכתב רש"י: עשינו מה שגזרת עלינו, עשה אתה מה שעליך לעשות, שאמרת אם בחקתי תלכו ונתתי גשמיכם בעתם, ותמה הבנין אריאל הרי כמה ברכות נאמרו בפרשת אם בחקותי ולא הביא רש"י כי אם את הברכה הראשונה בלבד.

וּלְהַנִּיחַ דמש"כ עשר ר"ל כהוגן וככל הנ"ל א"ש הקושי הנ"ל, דהנה באור החיים הק' פירש מש"כ: אם בחקותי תלכו, דמיירי במצות טבל דאסור לכהן, והלא מה האיסור בטבל הוא התרומה שבו, והרי התרומה עצמה נאכלת לכהן מכ"ש הטבל שיש בו תערובת תרומה, אלא זהו חקה, וזה אם בחקתי תלכו ע"ש.

וּלְפִי"ז י"ל, דאם בחקותי תלכו קאי על שלא הקדימו תרומה לביכורים, ואת מצותי תשמרו היינו שלא יקדימו מע"ש למעשר ראשון, אזי ונתתי גשמיכם בעתם ואפתח ארובות השמים עד ועץ השדה יתן פריו בעתו, וכאן בוידוי מעשר כתיב וגם נתתיו ללוי וגו' ככל מצותיך אשר צויתני, ופירש"י נתתי כסדרן לא הקדמתי תרומה לביכורים ולא מעשר לתרומה וכו' לא עברתי ממצותיך לא הפרשתי ממין על שאינו מינו וכו', והנה שמרתי כל החוקות אשר צויתני וגזרת עלינו, לכן עשה אתה מה שעליך לעשות שאמרת אם בחקותי תלכו להפריש תרומות ומעשרות בסדר וכדין, ונתתי גשמיכם בעתם ואפתח את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די שיבלו שפתותיכם מלומר די וא"ש.

★ ★

בתום' הנ"ל בסו"ד כותבים: וה"ר נתן האופניא"ל פי', היוצא מן השדה כלומר, ואם לאו, שאין אתה מפריש, העישור יהי' לאותו היוצא לשדה, דהיינו עשו הרשע, כלומר שיקחוהו העובדי כוכבים ע"כ.

בספרי (פר' ראה) איתא: עשר בשביל שלא תתחסר ע"כ. וי"ל הפי' עפ"י דברי התוס' הנ"ל, והיינו שע"י שתעשר, לא תתחסר, ולא יקחו העכו"ם ממך את נכסיך ודו"ק.

וי"ש להביא בהקשר לזה מדברי הגאון האדר"ת זצ"ל בהסכמתו לספר שו"ת בכורי שלמה (מהדו"ק) שכותב בתו"ד וז"ל:

מה מאושר האיש הזוכה לשני שולחנות, כי אז תורתו דיילי הוא ואין לזולתו חלק בה, ויש להמליץ ע"ז הגירסא הישנה (בפ"ג דאבות משנה י"ז): מעשרות סייג לתורה, עפ"י מה דאיתא] עשר בשביל שתתעשר, וא"כ סייג לתורתו הוא המעשר לבל יאכלו אחרים חילו וכו' עכ"ד והדברים נפלאים. ויש להוסיף על דבריו עפישמ"כ בתנחומא (פר' ראה) ושמתח בכל הטוב - אין טוב אלא תורה. לפיכך משה מזהיר לישראל: עשר תעשר ע"כ. והיינו כהנ"ל דע"י שמעשר א"כ נהיה עוד עשיר, ואז יש לו לשמוח בתורתו, כי תורתו היא שלו בלבד ואין לזולתו חלק בה וכו"ל. ושפיר יש לו לשמוח בה וכדברי הגאון האדר"ת הנ"ל ודו"ק.

וּלְפִי הנ"ל שוב מובן מש"כ הספרי וכו"ל: עשר תעשר בשביל שלא תתחסר ודו"ק.

★ ★

במדרש אבכיר איתא: שאל ר"א לאבוהו רשב"י, תלת עשר שנין הוינא גבך במערה ולא פירשת לי עשר תעשר, א"ל עשר בשביל שתתעשר ע"כ.

והביא בקובץ כרם שלמה (שנה ו' קו' ט' ע' לט) מכת"ק הגאון ר' ישראל ליפשיץ זצ"ל אב"ד קליווא שביאר בזה בהקדם מה דאיתא בספר נחלת בנימין טעם על הא דמשפט רשעים בגיהנם י"ב חודש, דהוא שס"ה ימים, שהוא נגד שס"ה מצות ל"ת, ונגד רמ"ח מצות עשה שעבר, בא אברהם דהוא כמנין רמ"ח ומוציאו מגיהנם, ע"כ. אמנם זהו ניחא אי ליכא אלא רמ"ח מ"ע, אבל הרמב"ם בספר המצות מונה רמ"ט מ"ע, וא"כ אין מקום לרמז דנחלת בנימין הנ"ל.

והנה בשבת (ל"ג ע"א) אי' בעובדא דרשב"י ור"א בנו דהוי יתבי תריסר שנין במערה כי הוי נפקי כו', אמר משפט רשעים בגיהנם כו', אמנם בשלמא אי ליכא אלא רמ"ח מ"ע ניחא, אבל אי נאמר כהרמב"ם קשה מה הועילו בתקנתן שישבו שנת י"ג כמשפט רשעים. ונ"ל דזהו דקשיא לי' לר"א, מאי עשר תעשר, וע"כ לומר ב' מעשרות, א' מעשר בהמה, וא' מעשר דגן, כפי' הרמב"ם, וא"כ איכא רמ"ט מ"ע, וא"כ מאי טעמא דיתבינן שנת י"ג, וע"ז השיב לו, דעשר בשביל שתתעשר,

וא"כ ליכא אלא רמ"ח מ"ע, ויפה כחו וטעמו דנחלת בנימין, ושפיר דיתבינן שנת י"ג, ודו"ק.

★★

והנה כאן בגמ' לכאורה מבואר דענין "עשר בשביל שתתעשר" קאי על נתינת מעשר מה שגודל באדמה. וברש"י שבועות (ט"ז ע"א) מבואר דזה קאי גם על מעשר שני ע"ש. אך בתוס' כאן הביאו מהספרי דהפסוק הזה קאי על כל סוגי הרווחים שיש לאדם כגון ריבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים ע"ש.

ובהג"ה שם מצוין שכ"ה בליקוט ובתנחומא (פר' ראה) ע"כ. ובברכי יוסף לחיד"א יו"ד (סי' רמ"ט ס"ק ג) כתב דאף דבספרי ובתנחומא שלפנינו אין כתוב כך, מ"מ אפשר לסמוך על עדות בעלי התוס' ע"ש. וראה בשאלת יעב"ץ (ח"ב סי' קי"ט) שהתחבט רבות בדברי התוס' (כיון דפשיט"ל דמעשר כספים על רווחים וכדו' אינו בכלל מה"ת ע"ש) ור"ל דט"ס בתוס' ע"ש מש"כ. אך גם בחזקוני (פר' ראה) מביא: עשר תעשר, לרבות סחורה ע"כ. וראה בראשון לציון לבעל האור החיים הק' (יו"ד סי' רמ"ז סעיף א) מש"כ עפ"י בחשיבות נתינת צדקה, ובתשו' הרדב"ז (ח"ג סי' תתפ"ב) כתב דעפ"י דברי התוס' יוצא דג"כ בסתם נתינת צדקה (ולא דוקא מעשר ממה שגודל באדמה) יכול האדם לקיים בדנפשיה: ובחנוני נא בזאת וגו' וכדברי הגמ' תענית הנ"ל ע"ש.

ובפסיקתא דר' כהנא (פרשה עשר תעשר) אי' דהאבות נתנו כבר מעשרות ע"ש וכע"ז בתנחומא פר' ראה (אות י"ד) ע"ש. וראה בשו"ת מהר"י אסאד (ח"ב סי' של"ד) באריכות בכל זה ובגליוני הש"ס להגר"י ענגיל ז"ל בתענית כאן ע"ש, ובזמנינו יצא לאור ספר מיוחד בנושאים אלו ושמו מעשר כספים מהג"ר אברהם מרדכי אלברט שליט"א ותוכנו ליקוט ואוסף עצום מכל גדולי הדורות בענין זה ע"ש היטב.

★★

בגמ': שלשה פרנסים טובים וכו' משה ואהרן ומרים וכו' באר וענן ומן, באר בזכות מרים וכו'.

בספר טעמי מסורת המקרא לרבינו יהודה החסיד זצ"ל (פר' חוקת) כתב שלכן היתה הבאר בזכות מרים, כיון שטבילה היא חיוב הנשים טפי מאנשים ע"ש ובהג"ה.

והנה בגמ' (ב"מ פ"ו:): בשכר שאמר אברהם אבינו למלאכים יוקח נא מעט מים זכו לבארה של מרים, ובמהרש"א שם הקשה, דאיך אי' בגמ' (כאן) דהבאר בזכות מרים, והרי בגמ' הנ"ל מבואר דהיתה בזכות אברהם אבינו, ותי' דאי משום אברהם אבינו היו זוכים לבאר לשעה, ובזכות מרים היתה הבאר מ' שנה ע"כ.

ובתורה תמימה (פר' חוקת פרשה כ' אות ח) הקשה דהרי ג"כ בזכות מרים לא היה מ' שנה, שהרי משמתה מרים נפסק הבאר ע"ש. אך באמת בגמ' כאן מבואר דהבאר חזרה שוב בזכות משה ואהרן. וכ"ה בתוספתא דסוטה (פי"א מ"ד) ע"ש וע"ע בתוספתא (פ"ג דסוכה מ"ג) שהיה באר כל מ' שנה ע"ש. וע"ע ביפה תואר במדרש ב"ר (פרשה מ"ח, י) שהקשה ג"כ כקושית המהרש"א הנ"ל. ותיירץ דעיקר ביאת הבאר היתה בזכות מרים. אך בלא זכותו של אברהם אבינו היתה הבאר באה ביישוב ולא במדבר וע"ש שהביא ראיות לדבריו. וכע"ז צ"ל לגבי המ' שנה, דעיקר ביאת הבאר בזכות מרים, וגם כשנלקחה במיתתה, מ"מ חזרה ונשאר ענין זכותה של מרים כל המ' שנה ודו"ק.

★★

ויש לציין לדברי רבינו אביגדור זצ"ל בפ"י התורה (שנדפס בספר הזכרון להגרש"ב ורנר ז"ל (ע' קפט) הכותב וז"ל: ומשם בארה (במדבר כא, טז), אותיות אברהם. כלומר, בזכות אברהם ניתן הבאר ע"כ. והנה כן אי' בגמ' ב"ב (פ"ו:) וכנ"ל, אך הרי בגמ' כאן איתא וכנ"ל דבזכות מרים ניתן הבאר ע"ש ובתוספתא דסוטה (פי"א מ"ד) וכן מסקנת הגמ' דתענית דאחרי פטירת מרים חזרה הבאר בזכות משה ואהרן ע"ש. ולהנ"ל מיושב.

★★

בגמ': עמוד ענן בזכות אהרן וכו'.

הנה בתוס' הרא"ש עה"ת עה"פ (במדבר יב, טו): והעם לא נסע עד האסף מרים וגו' כתב: כי לא נעלה הענן מפני כבודו של משה, לפי שהיה ענן בזכותה של מרים ע"כ. וצ"ב הדברים דהרי בגמ' בתענית כאן מפורש דהענן בזכות אהרן והבאר בזכות מרים ע"ש. וצ"ע. וגם בפענח רזא (פר' בהעלתך שם) כתב: ולפי המדרש שהיה הענן בזכות מרים הדבר פשוט

שלא נסעו ע"כ וצ"ע. אך בספורנו כתב דהענן סר מעל האהל ומ"מ לא נסעו בני ע"ש היטב בדבריו וי"ל.

ועי' בשפתי צדיק פר' בהעלתך אות מ"ח) שהקשה: פלא, למה זה עיכוב העם, הלא עיקר תלוי בהעלות הענן ע"כ. אך לפי המבואר בדברי הראשונים הנ"ל מבוארים הדברים, דכיון דהענן בזכות מרים לכן לא נסע הענן וממילא לא נסעו בני ג"כ וא"ש.

★★

ועי' בנחל קדומים לרבינו החיד"א ז"ל פר' כי תשא (כ"ה), ט"ז) שהביא בשם רבינו אפרים ז"ל שבחטא העגל הסתלקו ענני הכבוד וחזרו בזכות משה ע"ש. אך בזכותה של מרים לא נזכר. (ואולי אם חזרו בזכות משה נחשב זה כזכותה של מרים. שהרי משה נולד רק ע"י שאמרה מרים לאביה גזרתך קשה משל פרעה כדאי' בסוטה (י"ב). ולכן נשא עמרם שוב את יוכבד ונולד משה ודו"ק היטב). ובמדרש (במדבר רבה כ, י"ט) מפורש דהעננים לא פסקו מבניי כלל ודלא כרבינו אפרים הנ"ל. ועי' בשפ"א (לקוטים פר' כי תשא ד"ה וירא משה וגו') שהביא מתרגום יונתן (שיר השירים ב, י"ז) שמפורש כדברי הנחל קדומים הנ"ל שהעננים סרו בחטא העגל וחזרו בזכות משה ע"ש, ולפי"ז יש ליישב דברי התוס' הרא"ש והפענח רזא הנ"ל שכתבו דהענן היה בזכות מרים וכנ"ל ודו"ק היטב. וע"ע בבעל הטורים (דברים י"א, ל) בזה.

(אכן) בלא"ה ג"כ אפ"ל, דכיון דבענין זה שבפר' בהעלתך בדיבורים על משה רבינו היו אהרן ומרים יחדיו, ואם כי אהרן לא לקה בצרעת, מ"מ העננים שהיו בזכותו וכגמ' תענית כאן המתינו למרים עד שתגמור צרעתה ודו"ק).

★★

ובמהרש"א (סוטה ל"ג: בד"ה בפרש"י בד"ה כדרך וכו') דאפשר דאחרי מיתתו של אהרן שנסתלקו ענני הכבוד, הם חזרו בזכות משה ע"ש. ומש"כ זה בדרך אפשר, צע"ג דמפורש כן בגמ' תענית כאן דאחרי מיתת אהרן ומרים, חזרו הבאר וענני הכבוד בזכות משה.

★★

בגמ': אל תקרי ויראו אל"א ויראו וכו'.

ובתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה שם): לדעתי הכוונה עפ"י מה שפרש"י (בראשית מג, יח): ויראו האנשים וגו' כתוב הוא בשני יודי"ן, ותרגומו ודחילו ע"כ. והיינו דכשכתוב ויראו בשני יודי"ן היא לשון מורא, אבל ויראו בחד יוד היא לשון ראייה, ולזה דרשו אל תקרי ויראו אלא ויראו, דהיינו מלשון מורא, וממילא האי כי, היא לשון דהא.

★★

בגמ': כי משמש בארבע לשונות, אי, דל"מ, אל"א, דהא וכו'.

בספר משנת משה מביא ענין פלא, שמצינו עוד ג' פירושים לתיבת כי:

א. עה"פ כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלוקינו (דברים ל"ב). מפרש"י: הרי כי משמש בלשון כאשר.

ב. נשמוע פתגם המלך אשר יעשה בכל מלכותו כי רבה היא (אסתר א'). ומפרש האבן עזרא כי רבה, אעפ"י שהוא רבה, כמ"ש כי עם קשה עורף אתה.

ג. הל"ל את ה' כל גויים וכו' כי גבר עלינו חסדו (תהילים רי"ז). ובפסחים (ק"ח ע"ב) מפרשים חז"ל: הללו את ה' כל גויים אגבורות שעושה להם, וכל שכן אנו דגבר חסדו. וכתב שם המהרש"א: מצינו בקרא כי במקום כל שכן.

★★

בגמ': שאני משה כיון דלרבים הוא בעי, כרבים דמיו. הנה בפני יהושע (ברכות ל"ב ע"א) מביא בשם מדרש פליאה דמשה רבינו התפלל תקט"ו תפילות לפני הקב"ה כמנין ואתחנן כדי שיכניסו לאר"י ע"כ. והנה מש"כ ממדרש פליאה, הוא מפורש במדרש (דברים רבה פרשה יא: ע"ש. וביאר בפנ"י (שם) דמשה רבינו התחיל להתפלל ביום ט"ו באב, שאז כלו מתי מדבר ונאמר למשה: ראה נתתי בידך את סיחון וגו', ופירש"י שכפה שר של האמוריים של מעלה תחת רגליו והי' סבור שהותר הנדר והי' לו פתחון פה להתפלל. וכשתחשוב ג' תפילות בכל יום מט"ו באב עד ז' אדר ימים של חול, מלבד שבתות שאין יחיד שואל בהם צרכיו, מכאן יוצא תקט"ו תפילות כלות בז' אדר עכ"ד הפנ"י.

ולכאורה צ"ב בהנ"ל, דהרי אם משה הי' לו דין של רבים, הרי מפורש בהלכה דלצרכי רבים מותר להתפלל

גם בשבת ויו"ט, וא"כ מדוע לא התפלל משה על כניסתו לא"י גם בשבתות ויו"ט וצ"ע.

★★

ובגוף ענין זה דמשה רבינו חשיב כרבים, ע"י באור החיים הק' (דברים ג, ג) עה"פ: ויתן ה"א בדינו וגו'. דלכך כתיב לשון רבים כי יד משה כיד כל בניי תחשב ע"ש, וזה כהנ"ל ודו"ק. וע"ש במדרש שיר השירים רבה (פרשה א, ס"ד): ילדה אשה אחת במצרים ס' רבוא בכרס אחד וכו' זו יוכבד שילדה את משה ששקול כנגד שישים ריבוא וכו' ע"כ. וכל זה כהנ"ל ודו"ק.

וע"ע בשפתי צדיק פר' ואתחנן (אות י"ב) שכתב על מש"כ: ויתעבר ה' בי ולא שמע אלי - דכתיב אלי לשון יחיד דאם היו הציבור מעתירים עבורו היה שומע תפילתם ע"ש, וצ"ע דהרי התבאר דתפילת משה חשיבא כתפילת רבים וי"ל.

★★

בספר נחלת יעקב יהושע (פר' ואתחנן) מביא בשם מדרש (שהובא בספר פרשת דרכים, דרך הרבים):

אתה החילות להראות את עבדך את גדלך, זה הַמֶּן. ותמוה, ויש ליישב דבספר שער יהודה בפתיחה מביא מדרש אתה החלות וגו' אתה באת אלי בתחלה בסנה, וקשה איך בא הקב"ה למשה רבינו שהוא יחיד, הא איתא (ברכות ו') דבעשרה שכינה קדמה ואתיא, אבל לא ליחיד, וצ"ל דמשה רבינו יש לו דין ציבור (וכמבואר בגמ' כאן), והגמ' מוכיחה זאת מהא דהמֶן ירד בזכות משה, ולפ"ז שפיר הקב"ה בא בתחלה למשה בסנה, כיון דיש לו דין ציבור שפיר השכינה קדמה ואתיא, ולפ"ז מיושב נמי דברי המדרש אתה החילות להראות את עבדך היינו בסנה, וקשה האיך הקב"ה בא ליחיד, וצ"ל את גדלך זה הַמֶּן, ומן המן נשמע משה רבינו דין ציבור יש לו, ושפיר השכינה קדמה ואתיא וא"ש.

★★

בשו"ת בית שלמה (או"ח סי' לד) כתב להלכה דמותר לטלטל ס"ת משום כבוד ציבור כמבואר בגמ' (יומא ע' ע"א) ע"ש. והגאון ר' נחום וידנפלד זצ"ל-ה"ד בעל חזון נחום בהגהותיו לספר חדושי מהרי"ו (שנדפסו גם בקובץ דרך כוכב מיעקב קובץ ד' ע' עו) כתב לבאר לפי"ז דברי הירושלמי (פ"ז

דסוטה ה"ו) דאיתא שם דמותר לטלטל ס"ת עבור מלך וכה"ג. דהיינו רק משום כבוד צבור דהם חשיבי כרבים, כה"ג דתענית (ט). שאני משה כיון דלרבים הוא בעי כרבים דמיא, ור"ה (ל"ב): שרה כיון דאתי מינה רבים כרבים דמיא, וכעין זה מ"ק (ד). כיון דשתו מינה כרבים דמי, וע"י מג"א סי' קי"ט סק"ד וגמ' ר"ה (ח'): מלך וצבור מלך נכנס תחלה, ותוס' ע"ז (י"א). ד"ה עוקרין דכבוד המלך הוא כל ישראל ואתי עשה דרבים ודחי. וע' אור החיים פ' פנחס בפסוק צו את בני ישראל שאם ירצה יהושע להקריב תמידין ומוספין אינו רשאי הגם שדין צבור יש לו. כן ראיתי בשו"ת מהרי"א או"ח סי' קע"ח שחידש דקרבן יחיד של נשיא וכהן גדול כצבור הוא דבעי פייס, וע"כ זה טעם הירושלמי שמותר לטלטל משום מלך וכ"ג דהוי כבוד צבור וכו'.

וממשיך הגאון בעל חזון נחום זצ"ל-ה"ד וכותב וע"פ הנ"ל הערתי בתוס' שבועות (כ"ט: ד"ה כי) דאין ללמוד דסגי על דעת רבים בשנים ממה שהשביע משה על דעתו ועל דעת המקום כו'. וקשה למ"ש המהרי"ט בפירש"י מכות (כ"ב. ד"ה בנזיר) בנזיר שמשון ע"י מלאך, משום דמלאך חשיב כרבים דמבטל אצלו כמו בעל דעת רבים, לפ"ז גם במשה למה הי' צריך להשביע על דעת רבים לפי גמ' דתענית הנ"ל משה כיון דלרבים הוא כרבים דמי, והיא הערה נכונה.

דף ט' ע"ב

בגמ': לַיּוֹזֵר רַבֵּן בְּשַׁלְמָא.

בספר דרך אמונה להגאון ר' חיים קניבסקי שליט"א בהלכות ביכורים (פ"ד הי"ז) על דברי הרמב"ם (שם) שאומרים למביאי הביכורים: "אחינו אנשי מקום פלוני בואכם בשלום" וכותב: לפנינו במשנה הגירסא באתם לשלום, ובקידושין ל"ג ב' הגי' בואכם לשלום, אמנם בחולין נ"ד ב' הגי' כמו שהעתיק רבנו, וכבר העירו על גירסת רבנו ממ"ש בברכות (ס"ד א') הנפטר מחברו אל יאמר לו לך בשלום, אלא לך לשלום, שהרי יתרו שא"ל למשה לך לשלום עלה והצליח, דוד שאמר לו אבשלום וכו' הרי מבואר דלחי אין לומר בשלום אלא לשלום.

אמנם באמת נראה דחז"ל לא הקפידו אלא על לשון הליכה דכתיבי קראי ולא על לשון אחר, ע"י ר"ה (כ"ה א') בא בשלום רבי ותלמידו, ובנזיר (י"ט ב') אם יבא בני בשלום, ובירושלמי (פ"ג דברכות ה"א) גמרת לצאת תבא בשלום,

נה): בע"כ משמע דאחר שמיני קאמר, דהא בשמיני עצרת היו נשארין עוד בירושלים כמפורש בתוספתא עיין תוס' חגיגה דף י"ד ע"ב. ומזה מוכח דבלשון המשנה גם שמיני עצרת נקרא חג סתם, ועיין שו"ת מעיל צדקה (סי' ח') שכתב להוכיח כן ממשנה דפ"א דבכורים דתנן, מעצרת ועד החג מביא וקורא, מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא, והוא עד אחר שמיני עצרת, ובוודאי גם ביו"ט יכול להביא בכורים, ע"ש. והאמנם ברי"ט אלגאזי רפ"ד דבכורות כתב להוכיח דלכתחילה אינו מביא ביו"ט עצמו כיון שצריך להביאן עם קרבן, ואין קרבן בכורים דוחה יו"ט, ע"ש. וא"כ י"ל דעד החג דקאמר היינו עד סוף יו"ט של סוכות, ומן סוף יו"ט של סוכות ועד חנוכה מביא ואינו קורא, ושמיני עצרת אינו בכלל זה דהא אין מביאין בו כלל. אבל מהמשנה דהכא שפיר מוכח דקורא לשמ"ע חג.

ואמנם באמת נראה דאין מכל זה ראייה כלל, דוודאי בדרך כלל היכא שכוונתו על כל ימי חג הסוכות מכניס שמיני עצרת בכלל, כמו הכא, וכן במשנה דבכורים הנ"ל, כדאמרין בירושלמי פ"א דר"ה דחשבון מרובה בולע לחשבון מועט, ועיין להרמב"ן בספר המצוות (שורש הראשון) שהוכיח כן דמנהג חכמים שלא יחוש להוציא דבר אחד מן הכלל וידברו על הרוב, ולזה אמרו תרי"ג מצוות נאמרו למשה בסיני אף שבכללן קצת מצוות שאינם רק דרבנן, ע"ש. ולזה יאמרו אחר החג או עד החג דהיינו כל שמונת ימי החג [הסוכות], ולא יוציאו שמיני עצרת מן הכלל, אף דלא נקרא חג לעצמו, משא"כ היכא שמזכיר שמיני עצרת לעצמו שפיר י"ל דלא נקרא בשם חג. ובזה נסתור גם הוכחת הט"ז ביור"ד סי' ר"כ, ובאו"ח סי' תרע"ח, כנ"ל פשוט. ועיין שו"ת בית יעקב סוף סימן ע"ח.

★★

בקובץ בית הלל (קובץ כ' ע' קכה) הקשה חכ"א: איתא בשו"ע (סימן קי"ז סעיף א') שבארץ ישראל מתחילים לשאול בליל שבעה במרחשון ושואלים עד תפילת המנחה של ערב יו"ט הראשון של פסח, ומבואר במקורן של דברים שבטעם שאין שואלים עד שבעה במרחשון, הוא כדי שיספיקו עולי רגלים שעלו לרגל להגיע לביתם ולא יטרידם הגשמים בדרך, וקשיא לן א"כ מהאי טעמא גופיה, מדוע לא פוסקים מלשאול כבר שבועיים לפני יו"ט הראשון של פסח כדי שלא יטרידם הגשם בעלייתן לירושלים, וצ"ע. עכ"ל.

ובברכות (ס' א') ובקש רחמים שיצא בשלום, ובסנהדרין (י"ב א') יצאו בשלום, ובשבת (י"ב א') ושבת בשלום וכו', ובמ"א (כ"ב י"ז) ישוּבו איש לביתו בשלום, ובש"ב ט"ו שובה העירה בשלום, וביומא (ס"ו ב') אהא בשלום אני ואתה, ובתענית (ט' ב') ליזלי רבנן בשלמא, ושם צ"ע שליזלו הוא ל' הליכה, ושם דוקא בלה"ק יש קפידא, ועיי"ש בגליון דג' הע"י לשלמא. וראה שם יתר דבריו.

★★

ולגבי הערתו מכאן יש ליישב דציבור שאני, כדקיי"ל אין ציבור מתה, ואם כן ליכא החשש כמו באבשלום שהלך וכו', וזה לא שייך בציבור.

★★

במשנה: בשבעה בו ט"ו יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת.

כתב הגאון רבי יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה הנ"ל): הנה הא דקאמר חמשה עשר יום אחר החג, כתב התוס' יו"ט לפי שהי' מאה וחמשים פרסאות מירושלים עד נהר פרת, ומהלך אדם בינוני עשרה פרסאות ביום, עולה ט"ו יום כדי שיגיע וכו'. ואיני מבין דהא ביום שביעי במרחשון מתחיל לשאול, ומן אחר החג שהיא יום כ"ג בתשרי עד ז' במרחשון ליכא רק י"ד יום, וחמשה עשר יום בע"כ הכוונה יום חמשה עשר, דקמ"ל דמונה לו י"ד ימים מן אחר החג וביום חמשה עשר מתחיל לשאול, דנק"מ היכא דעברוה לאלול, ותשרי חסר, שאז מתחיל לשאול משמונה במרחשון כמ"ש התוס' יו"ט, אבל כפי רוב השנים דאין אלול מעובר, אז מתחילין לשאול בז' מרחשון, ועכ"פ ליכא רק י"ד יום.

וכן תמוהים בעיני דברי התוס' בב"מ (דף כ"ח סוף ע"א), במה שהקשו שם, דאם הי' מהלכין ביום ובלילה, שבעה ימים ומחצה בעינן, דהיינו חצי של ט"ו יום ע"ש, ובאמת רק שבעה ימים בעינן, דהיינו חצי של י"ד ימים שהיו מהלכין, וצ"ע"ג.

★★

במשנה: בשבעה בו וכו' ובגמ': הלכה כרבן גמליאל וכו'.

ובמשנה קתני: ט"ו יום אחר החג, וכותב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (בקובץ מוריה שנה כ' גליון ג-ד ע')

ולעצמם הענין מבאר שבאמת לגבי חשבון התקופות המעייין ברמב"ם בהל' קידוש החודש פ"ו ופ"ז יראה שהרמב"ם נוטה לחשבון של רב אדא, אך החשבון של שמואל לא בטל, ומדבריו משמע שיש להתחשב אם אפשר בשתי הדיעות עיי"ש.

ועל כן לגבי בקשת ותן טל ומטר שאין התחלת השאלה להתחיל דוקא ביום זה, אלא שמשם ואילך טוב שיורד מטר, על כן שפיר קבעו להתחיל לשאול לפי חשבון של שמואל שהוא יותר קל מהחשבון של רב אדא.

וגם שמואל היה מאריה דבבל מרב אדא, וא"כ נהגו בבבל כוותיה, וכיון שלא הוזכר שרב פליג עליו משמע שגם רב הי' נוהג כשמואל, וגם אנן דאמרין אחר ס' לתקופה, הלא מבואר ברש"י בהדיא שהוא משום שכל מנהגינו אחר בני בבל, א"כ שפיר מתחילים לומר מיום ס' לתקופה עפ"י חשבון התקופה של שמואל עיי"ש.

★★

בגמ': אמר ר"נ בר יצחק וסימנך **עילאי בעי מוא** וכו' **וברש"י:** רב שהי' מא"י וכו' וא"י גבוהה מכל הארצות משו"ה אמר כלאחר שישים וכו' ע"כ.

וכתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל (בקובץ כרם שלמה הנ"ל): דבריו תמוהים, דהא רב ושמואל שנים ילדי בבל היו ועלו לא"י ללמוד מרבי, ושוב חזרו לבבל, ורב קבע ישיבתו בסורא ושמואל בנהרדעא, דהוא אתרי' דשמואל.

דף י' ע"א

בגמ': אר"י משקה אותה הקב"ה בעצמו וכ"ל העולם כולו ע"י שליח וכו'.

בספר שערי ירושלים (ע' 3-32) מביא ממכתב א' המבקרים בירושלים עיה"ק לפני מאות בשנים וז"ל:

כתיב למטר השמים תשתה מים. הנה חסדי ה' בארצו אשר מי המטר טובים ומתוקים מאד לשתיה ובישול, ובכל חצר יש בור מתחת לארץ בור סיד שאינו מאבד טפה ויזוב מים מהגנות ע"י מרזיבות וגם אם יעמדו ימים יותר הם צלולים וקרים כמו נוזלים משיבת נפש, ומה גם בימי הקיץ כששואבים מהבור דלי מים הוא צלול וקר מאד, ואל יפלא

ובקובץ הנ"ל (קובץ כ"ב ע' קיב-ג) הביא הרה"ג ר' גמליאל רבינוביץ שליט"א (במח"ס גם אני אודך) ממש"כ בענין זה בספר מרפסין איגרא (ע' פא-פב):

הגאון ר' יוסף שלום אלישיב שליט"א תירץ, שאת קבלת השפע והברכה של הגשם לא מבקשים להפסיק לפני הזמן, ולכן ממשיכים לבקש טל ומטר עד יו"ט ראשון של פסח, אך אם עדיין לא התחילה קבלת השפע והברכה של הגשם, נמנעים מלבקש התחלתו עד שיספיקו עולי הרגלים לחזור לביתם, שכן חמור יותר להפסיק בטרם זמן, מלהמנע להתחיל בבקשה. עכ"ד.

הגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, תירץ, כשעולים לרגל הסוכות, עדיין לבושים בבגדי קיץ ואינם מצויידיים בבגדי חורף כדי שיוכלו ללכת בגשם, משא"כ כשעולים לרגל בפסח, שהוא סוף החורף, מצויידיים בבגדי חורף, ויכולים לעלות לרגל למרות הגשמים. עכ"ד.

הגאון ר' חיים קניבסקי שליט"א, תירץ, כשהולכים לבית המקדש אפשר ללכת אף כשיורדים גשמים ושלגים, משא"כ כשחוזרים מבית המקדש, וכן רמזו על הפסוק "בבית אלוקים נהלך ברגש" - "ברגש" ר"ת "ברד רוח גשם שלג", כלומר כאשר הולכים לבית אלוקים, אפשר ללכת גם כאשר יורדים גשמים ושלגים, משא"כ כאשר חוזרים.

★★

בגמ': תניא חנניה אומר, ובגולה עד ששים בתקופה וכו'.

וברש"י (סוף ד"ה תתמי) ובבל בגולה "מתוך שאינן צריכין לגשמים אין שואלין עד ס' לתקופת תשרי, וכן אנו נוהגין, שכל מנהגינו אחר בני בבל".

חכם אחד כתב להגר"מ פיינשטיין זצ"ל שמה שאנו נוהגין בחו"ל להתחיל לשאול ותן טל ומטר מס' יום לתקופה עפ"י חשבון שמואל בעירובין (נו ע"א) ולא על פי חשבון רב אדא שם הוא שגגה.

והשיב לו הגר"מ זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד פ"י יז), שאין לומר על מה שנהגו כלל ישראל שהוי שגגה, דהא כל גדולי ישראל גם יודעים דבר זה ואעפ"י כן, נהגו כן, וכ"ש וגו' שאין לכתוב דבר כזה.

מביצת בר יוכני ששים כרכים וכן מה שאמרו (בבא מציעא פד:) הוי מייכי סמ"ך נמטי, סמ"ך ספונאי, סמ"ך ארנקי. וכן מה שאמרו מחיוה לאליהו סמ"ך פולסא דנורא וכן הוא (חגיגה טו.) וכן מצינו (מגילה יז:) קריבי ליה שיתין צעי דשתין מיני קדרה ואכלו בהו שיתין פלוגי" ע"כ.

★★

ויש להוסיף מדברי רש"י בשבת (ס"ו ע"ב) ד"ה גושפנקי וכו' שכתב דששים לאו דוקא, וראה בספר זוטו של ים להג"ר משה לייטר ז"ל (ע' 263 והלאה) הרבה דוגמאות בענין זה ע"ש היטב.

★★

במשנה: כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת.

בתוס' פסחים (ג' ע"ב) ד"ה מאליה וכו' כתבו: ור' יהודא בן בתירא שלא עלה לרגל י"ל שלא הי' לו קרקע, או זקן הי' שאינו יכול להלך ברגליו דפטור מפסח כמו מראי, א"נ נציבין חו"ל היא כדמוכח בספרי בפ' ראה וכו' עכ"ל. והמשל"מ (פ"א דק"פ ה"א) האריך הרבה בדברי התוס' ותמה כמה קושיות בדבריהם, ותמה דהיכן מצינו דמי שגר בחו"ל פטור מראיה ע"כ.

וכתב הגרש"ב שרייבר שליט"א בספר רבי עקיבא ותורתו (ע' רכז) בזה:

נלע"ד דהנה בפ"א מ"ג דתענית (י' ע"א) תנן בג' במרחשון שואלין את הגשמים רבן גמליאל אומר בשבעה בו ט"ו יום אחר החג כדי שיגיע אחרון שבישראל לנהר פרת, ונהר פרת הוא בגבול הצפוני שבא"י כמ"ש התו"ט והתפא"י שם [וכמבואר בתוס' ר"ה כ"ג ע"ב ד"ה כמה, ובמהרש"א ב"מ כ"ח ע"א בתוד"ה ט"ו יום ע"ש], ומדחשו בשאלת גשמים רק כדי שיגיע האחרון לקצה גבול א"י, ולא חשו לחזירתם של בני חו"ל, הרי לך הוכחה דבני חו"ל פטורים מראי. - וזמן רב אחרי כתיב ראי' זו הראוני שזכיתי לכוין בזה לדברי האור חדש בפסחים.

אך אחרי העיון יש לדון בראי' זו, דהרי מבואר בש"ס תענית (י' ע"א) דבגולה מאחרים בשאלת גשמים עד ס' יום בתקופה [וכמו שפירש רש"י שם לפי שהוא מקום נמוך וא"צ מטר כ"כ], וא"כ לעולם אימא לך דבני חו"ל חייבים בראי',

בעיני הקורא הנעים על מתיקת הגשם בא"י אשר לא כן בחו"ל אם יעמדו ג' ימים מיד יסרחו, כי גמ' מפורשת היא (תענית דף יו"ד ע"א) ת"ר ארץ ישראל נבראת תחלה וכל העולם כולו נברא לבסוף שנאמר עד לא עשה ארץ וחוצות, א"י משקה אותם הקב"ה בעצמו וכל העולם כולו ע"י שליח שנאמר הנותן מטר ע"פ ארץ ושולח מים ע"פ חוצות, א"י שותה מי גשמים וכל העולם כולו מתמצית שנאמר הנותן מטר ע"פ ארץ ושולח מים ע"פ חוצות, א"י שותה תחלה וכל העולם כולו לבסוף שנאמר הנותן מטר ע"פ ארץ וגו' משל לאדם שמגביל את הגבינה נוטל את האוכל ומניח את הפסולת עכ"ל הגמ'.

ומה מאד ישמח ישראל בא"י ברדת הגשם בעתו ובזמנו ששנו רבותינו ז"ל במס' תענית וברכות הגשמים רבה הטובה, רק בצפת וטבריא כשירד גשמים הרבה אומרים תהלים ויהי רצון על רבוי הגשמים כי הבתים שם אינם חזקים ונופלים מרבוי הגשמים וזה היה תפלת כהן הגדול שלא יעשו בתיהם קבריהם ח"ו ולפני נפלו כמה וכמה בתים בעת הייתי בצפת"ו.

★★

בחתם סופר החדש עה"ת (עה"פ בראשית ל, ב) התחת אלקים אנוכי וגו' כותב:

יש לפרש ע"פ מה דאי' בגמ' [תענית ב' ע"א] דמפתח של חיה ביד הקב"ה ולא ביד שר, והנה א"י הוא תחת הקב"ה ולא תחת שר, משא"כ חו"ל הוא תחת שר [עיי' במד"ר פ"ג ח', ועיי' תענית י' ע"א], וז"ש דהע"ה כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד א"א [ש"א כ"ו י"ט]. וזה שאמר יעקב התחת אלקים אנכי שאתפלל בעדך, והא חו"ל הוא תחת שר, וק"ל.

★★

בגמ': ארץ מצרים וכו' והוא אחד מס' מכוש וכו'.

בתוס' (ב"ק צ"ב ע"ב) כותבים: "ובחנם דחק (הר"ר משולם) דאורחא דגמרא בהכי, כמו שיתין תיכלי מטי לככא דבסמוך ובאלו טריפות (נח:): שיתין מאני דפרזלא תלו ליה בקורנסיה" ע"כ.

והמהר"צ חיות ז"ל שם רמז למהרש"א (ברכות נו:): ד"ששים לאו דוקא". "ומזה המין מה שספרו (ברכות נח:)

ובשׁוׁת הרדב"ז (ח"ה סי' ב' אלפים ונה) ובשׁוׁת תורת חיים להמהרח"ש (ח"ג סי' ג) פסקו כן בבן חו"ל ששאל טל ומטר קודם ס' יום לתקופה, דאין צריך לחזור משום דאין הגשמים בזמה"ז סימן קללה, עיי"ש. וא"כ ה"ה בבן ארץ ישראל ששאל טל ומטר קודם ז' בחשוון. ודלא כהגאון מהריק"ש בשׁוׁת אהלי יעקב (סי' פז) שגם הביא כן בשם רבותיו אך כתב דלא ירד לסוף דעתם ופליג עליהם עיי"ש.

★★

בגמ': מאן יחידים אמר רב הונא רבנן וכו'.

הגאון ר' דוד פיינשטיין שליט"א מביא בקובץ ישורון (כרך י"ד ע' ש"ו): אבא - (הגאון ר' יחיאל מיכל פיינשטיין זצ"ל) היה מזכיר תמיד שבמשנה בתענית י' א' כתוב הגיע י"ז במר חשוון ולא ירדו גשמים, התחילו היחידים מתעניין. ואמרו בגמרא, מאן יחידים - אמר רב הונא, רבנן. המשנה אומרת שתלמידי חכמים הם "יחידים", כי דרך האדם להיות נמשך בדעתו ובהשקפתו אחרי סביבתו, אחרי העיתונות ואחרי הפרסומת, אבל היסוד של תלמידי חכמים אינו כן, לתלמידי חכמים יש דעה עצמית, המהות של ת"ח שהם "יחידים", ואינם נמשכים אחרי אחרים. וכמו שאמרו חז"ל על אברהם אבינו - "כל העולם כולו מעבר אחד, והוא מעבר אחד" (ב"ר פמ"ב סימן ח'), זו היא ההגדרה של תלמידי חכמים - "יחידים", מי שנמשך אחרי סביבתו ואין לו דעה עצמית אינו תלמיד חכם.

דף י' ע"ב

בגמ': למה תתראו - אל תראו עצמכם כשאתם שבעים וכו'.

בספר תורה תמימה (בראשית מ"ב א') כתב שאימרת יעקב זאת היא מקור לשתי הלכות בש"ס. א. מה דאיתא בב"ק (צב ע"ב) דמי שאינו מתענה תענית ציבור מחמת איזו סיבה, אסור לו להתראות כשבע לפני המתענים, שלא יצטערו. ב. מה דאיתא בסנהדרין (כט ע"ב) דאדם עשוי שלא להשביע (והיינו שלא להתראות כשבע) את עצמו מפני הקנאה או עין הרע. ולכן מי שאומר (מעצמו) שאין לו כסף הרבה, שהרי אני חייב לפלוני ולפלוני, ואח"כ באו הם לתבוע לו, אמרינן

ואפ"ה לא האריכו את שאלת הגשמים יותר מט"ו יום, כי אז יגיעו אף הם לגבול א"י, וכשיצאו לחו"ל יכולים בני א"י להתפלל כבר על הגשמים, כי בני חו"ל שעדיין הולכים בדרכם לא יזוקו עי"ז, שהרי שם בחו"ל עדיין אין גשמים ולא מתפללים עליהם עד ס' יום בתקופה, ומגבול א"י הרי כבר הספיקו לצאת, וא"כ דברי האור חדש צ"ע.

★★

במשנה: רבן גמליאל אומר בשבעה בו ט"ו יום אחר החג וכו'.

ובגמרא: א"ר אלעזר הלכה כרבן גמליאל.

נשאל הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א בשׁוׁת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' טו) במי שטעה ושאל טל ומטר בברכת השנים קודם ז' בחשוון אי צריך לחזור על תפילתו כמו מי שטעה ושאל טל ומטר בימות החמה או לא.

והשיב, דהנה לכאורה טעם רבן גמליאל שייך רק בזמן שבית המקדש היה קיים ולא בזמן הזה, אלא שהר"ן הסביר שטעם רבן גמליאל שייך גם היום בזמנינו עיי"ש. ובאמת בארחות חיים (הל' תפילה סי' קט) הביא בשם הרמב"ן שבזמנינו היום בני ארץ ישראל שואלין על הגשמים כבר ממוצאי יו"ט האחרון של חג. וכ"כ בפסקי גאונים ז"ל עיי"ש.

וא"כ לא מיבעיא לדעת הרמב"ן ודעימייה ודאי אף שאין נוהגים כן היום מ"מ לא יצטרך לחזור על תפילתו, אלא אף לדעת הפוסקים האחרים דס"ל דגם היום אין שואלין בא"י עד ז' בחשוון וכן פסקו הטור והשו"ע (סי' קיז ס"א) וכן המנהג, מ"מ בדיעבד אם טעה ושאל טל ומטר קודם ז' בחשוון אינו צריך לחזור ולהתפלל, כיון דכל הטעם מדוע אם הזכיר טל ומטר בימות החמה מחזירין אותו מבואר בירושלמי והובא בתוס' לעיל (ג ע"ב ד"ה בימות החמה) הוא משום דגשמים בימות החמה הוי סימן קללה וכשמזכיר דבר של קללה בתפלתו צריך לחזור, א"כ זה רק בימות החמה שהגשמים הוי סימן קללה, אבל בימות החורף שהגשמים לא הוי סימן קללה דהרי מזכירין אותם מיו"ט האחרון של חג [ור' יהושע הרי לא רצה שנזכיר מיו"ט הראשון של חג משום דהוי סימן קללה, א"כ ע"כ דיו"ט האחרון לא הוי סימן קללה כלל], וא"כ אין צריך לחזור על תפילתו.

שהוא רצה רק שלא להשביע א"ע, אבל באמת אינו חייב להם. וב' דברים אלו נלמדים מדברי יעקב אבינו.

★★

בספר נחלת יעקב יהושע (פר' מקץ) כותב: קשה להבין דלשון תתראו שהוא לשון ראייה יהיה מוכח שביעה, ונראה לפרש דאיתא ביומא (דף ע"ד ע"ב) המאכילך מן במדבר למען ענותך, ר' אמי ור' אסי חד אמר אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו, פירש"י אוכל היום ודואג על למחר, וחד אמר אינו דומה מי שרואה ואוכל למי שאינו רואה ואוכל, אמר יוסף מכאן רמז לסומין שאוכלין ואינן שבעין, ואמר אביי הלכך מאן דאית ליה סעודתא לא ליכלא אלא ביומא, הרי דשביעה יש דוקא אצל ראייה, ועי' במהרש"א דלאור הנר חשיב נמי כיממא דיש שביעה אצלו והוי כמו יממא עי"ש, וכעין שכתב הסמ"ע חו"מ סי' ו' בהא דאין דנין בלילה, דלאור הנר חשוב כיום ושפיר דנין בלילה ג"כ עי"ש.

וּלְפָז י"ל בשני הלשונות ברש"י (בראשית מב, א), דבלשון הראשון פירש"י: תתראו לשון ראי', למה תראו עצמכם כאילו אתם שבעים. ובלשון השני פרש"י שהוא לשון כחושה, למה תהיו כחושים ברעב, דב' לשונות אלו פליגי בפלוגתא דר' אמי ור' אסי בגמ' יומא הנ"ל, דהלשון הראשון דדייק מלשון תתראו שביעה, ס"ל כהך לישנא דסעודה לבוא לידי שביעה צריך ראייה, והלשון השני בשם אחרים דלשון תתראו הוא לשון כחושה, כיון דמצינו במן לשון עינוי כיון שלא היה להם פת בסלו, א"כ י"ל דזה אמר להם יעקב שיראו שיהיה להם פת בסלו, כדי שלא יכחשו מעינוי הזה שיצטרכו לקנות בכל יום ולא יהיה להם פת בסלו וא"ש.

★★

בגמ': אל תתעסקו בדבר הלכה וכו'.

בספר מרפסין איגרא (פר' ויגש ע' רעט-רפ) כותב: קשה כיצד הוראה זו עולה בקנה אחד עם דברי הגמרא במסכת תענית (י, ב): "שני תלמידי חכמים שהולכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה - ראויים להשרף"? ואף מקרא מלא אומר: "ובלכתך בדרך"?

וי"ש לתרץ, דהגמרא במסכת תענית (שם) מחלקת בין מיגרס לעינוי. וכוונתה שההלכה של "ובלכתך בדרך" ששני תלמידי חכמים ההולכים בדרך חייבים לעסוק בתורה, היא

לחזור על דברים ברורים ומוסכמים. אך אין ללמוד בעיון בדרך, שמתוך העיון יכולים לבוא לריתחא דאורייתא, ועי"ז יבאו לטעות בדרך. וזה מה שיוסף ביקש מאחיו: לא ללמוד הלכה בעיון בדרך.

עוד יש לתרץ: לדעת רבותינו בעלי התוספות ב"דעת זקנים", הוראתו של יוסף לא היתה על לימוד התורה וההלכה. אלא ציוה אותם שלא יחמירו בדבר הלכה בדרך, בענייני המאכל שלא לאכול דמאי - וכוונתו היתה שלא יחמירו על עצמם, שמא ירגז עליהם אושפיזין הדרך. וזאת על פי ההלכה שבמשנה (דמאי פרק ג משנה א): "מאכילין את העניים דמאי ואת האכסנאי דמאי", ואין להקפיד על הלכות דמאי בדרכים.

★★

עוד יש לתרץ דהנה החתם סופר מפרש, שאכן יוסף ביקש מאחיו שלא להתעסק בדבר הלכה, אך לא היתה כוונתו שלא ללמוד ולהתעסק בשום הלכה. אלא בקשם שלא יתעסקו בהלכות עגלה ערופה שמסר להם לסימן לאביו שפירש ממנו בהלכה זו.

וּפְעָמוּ היה: כיון שכשהוא עצמו התעסק בהלכה זו עם אביו, נכשל אחר כך בדרכו בדבר לא טוב, וכידוע: "סימנא מילתא היא", לכן לא כדאי להתעסק בהלכה זו בדרכים.

וְעוֹד יש לומר, יתכן שדוקא כשתלמידי חכמים הולכים בדרך רשות, אם אין הם עוסקים בדברי תורה ראויים הם להשרף. אבל בדרך מצוה - אין לעסוק בדברי תורה, כיון שזה מעכב את הדרך, ומתעכבים מעשיית המצוה.

וְלָבָן אחיי יוסף, שהיו בשליחות מצוה לבשר לאביהם שעוד יוסף חי ולשמחו בזה, אמר להם יוסף שלא יתעכבו על ידי התעסקות בהלכה, "ושלוחי מצוה אינם ניזוקים".

דף י"א ע"א

בגמ': אמר ר"ל, אכור לאדם לשמש ממתו בשני רעבון שנאמר וליוסף ילד וכו'.

הנה במדרש (ב"ר פרשה לא, יב) איתא: רבי יהודה בר סימון ור' חנין בשם רב שמואל בר ר' יצחק אמר, נח כשנכנס לתיבה נאסר לו פריה ורביה הה"ד ובאת אל התיבה אתה בניך לעצמך. ואשתך ונשי בניך לעצמו וכו'. אמר ר'

ובהגהות כ"ק אדמו"ר בעל הפני מנחם זצ"ל לספר מאור יעקב לזקנו הגה"ק רי"מ בידרמן זצ"ל כותב על דברי השבות יעקב הנ"ל. דברי השבות יעקב האלו, צריכים עיון גדול, דאם היתה ליוסף בת ומתה, הדרא קושיית הבית יוסף לדוכתה, דלפי זה, שוב לא קיים עדיין יוסף מצות פרי' ורבי', ואם כן, למה נאסר. - ואי אפשר לומר, דהי' לו מן הבת הזאת שמתה, בן ובת, ועל ידי זה נפטר ממצות פרי' ורבי', - דהא מזמן שנשא את בת פוטיפרע כאשר יצא מבית האסורים, עד אשר באו יעקב ובניו למצרים, לא עברו יותר מתשע שנים, כמבואר בתורה, ובת שמונה אינה מולידה (ועיין בסנהדרין ס"ט, ע"ב), ואפילו אי נימא דהולידה, (- ועיין באבן העזר, סי' א' סעיף ו', ובבית שמואל שם. דאפילו כי האי גוונא, לא קיים עדיין מצות פרי' ורבי') - מכל מקום חזרה קושיית המהר"ל למקומה, למה לא חשיב לה לבת (ולפי זה, לבן הבת) בהדי יוצאי ירך יעקב. - ואולי אפשר ליישב, דכוונת השבות יעקב, דמתה קודם שבא יעקב למצרים. אבל בשני שנות הרעב לפני שבא יעקב למצרים, היתה קיימת, ולפי זה, אתי שפיר הא לא חשיב לה בהדי בני יעקב, אבל יוסף בשנות הרעב כבר נאסר. (אע"ג דהותר אח"כ שוב כשמתה. ודוחק).

★ ★

והנה במהרש"א כאן כתב די"ל דהא דאסר יוסף על עצמו לשמש אע"פ שלא קיים פ"ו, כיון דיוסף לא הי' מצוה על פ"ו קודם מ"ת עכ"ד.

וכתב חכ"א בקובץ שומר ציון הנאמן (ע' שסז): ודברי המהרש"א תמוהים, דהא על פ"ו נצטוו גם ב"נ קודם מ"ת, והנראה דכוונתו דפ"ו הוי מצוה שנאמרה ולא נשנית ולישראל נאמרה ולא לב"נ כמבואר סנהדרין דף כ"ט, אכן זה אינו דהא דלישראל נאמרה ולא לב"נ היינו ממתן תורה ואילך, אבל קודם מ"ת בוודאי ב"נ מצווה על פ"ו. וכן מבואר להדיא ברש"י שם (ד"ה לזה ולזה נאמרה) וז"ל וכל שלא נישנית בסיני נאמר לישראל ולא לב"נ מסיני ואילך. דאע"ג דעד סיני נצטוו עלי' מדלא הדר תני' בסיני כו' ש"מ ישראל שיצאו לקדושה עמדו באסורן אבל עכו"ם נטלו מהם כו' עכ"ל. מבואר להדיא דאפי' במצוה שלא נישנית נתחייבו ב"נ עד מ"ת רק אחר מ"ת נטלה מהם, וכה"ג הניח הגאון במל"מ ה' מלכים פ"ו ה"ז דברי המהרש"א חגיגה ד' ב' ע"ב בתוס' ד"ה לא תוהו בראה בצ"ע יעיי"ש ועיין בתשובות מאיר נתיבים.

אבן כתיב בחסר ובכפן גלמוד. אם ראית חסרון בא לעולם, וכפן בא לעולם, גלמוד, הוי רואה את אשתך כאילו היא גלמודה, שכן בכרכי הים קורין לנדה גלמודה. ובמתנות כהונה הביא מצאתי ברקנטי הטעם, כיון שהקב"ה מתעסק בחורבן העולם, לא יתעסק אדם ביישובו ע"כ. ובחי' הרד"ל שם ציין לזוהר מקץ (ע' רד). דאיתא שם טעם אחר עיי"ש.

★ ★

תוס' (ד"ה - אסור) הקשו מיוכבד שנולדה בין החומות, והיה אז עת רעב. ומיישבים, דאין זה איסור אלא מידת חסידות, ויוסף לא נהג בזה. ולכאורה קשה מאד, חדא לשון הגמ' אסור לאדם - משמע שהוי איסור ולא רק מידת חסידות. ועוד דאין יתכן שלוי בן יעקב לא נהג במידת חסידות זו.

ובפירוש רבי אליהו מזרחי (פר' מקץ) תירץ על קושיה זו, דאם עדיין לא קיים מצות פו"ר - אין איסור בכך. וללוי עדיין לא היתה בת, ולא קיים המצוה, לכן הותר לו. ועל זה מקשה הב"י (סי' תקע"ה) דמהאי טעמא היה צריך להיות מותר ליוסף, דגם הוא לא קיים מצות פו"ר.

אך בתורה תמימה (בראשית מ"א, ג') מחדש דכל האיסור הוא דוקא לאדם שאינו סובל מהרעב, כגון עשיר וכדומה. אך אדם רגיל, אין סברא לומר שחוזן מצער הרעב נוסף עליו עוד צער של פרישות. וע"כ יוסף שהיה בעל האוצרות ולא סבל - היה עליו איסור זה, כדי שישתתף בצער הציבור. אך לוי בן יעקב, שהצטער מהרעב כמו כל אדם, לא נאסר בזה.

והנה בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' ל') הביא דברי הרא"מ הנ"ל דללוי לא היתה בת ולכן הותר לו, וקושיית הב"י הנ"ל עליו דא"כ גם ליוסף הי' מותר וכנ"ל, והביא עוד בשבות יעקב מדברי הט"ז (או"ח ס' תקע"ד ס"ב) הכותב, דלא בקיום מצות פרי' ורבי' תליא מילתא, אלא מי שחשוך בנים לגמרי, שהולך ערירי מותר. והאריך שם השבות יעקב, ומסיק, דלא כט"ז, ומסיים בשבות יעקב וז"ל: ובאמת עיקר הקושי' על הרא"ם שמקשה הבית יוסף, לא קשי' מידי, דוודאי היתה ליוסף בת, כדאיתא במדרש פרשת ויגש (פרשה צ"ג), על פסוק אדני שאל את עבדיו, מתחילה בעלילה באת וכו', וכי בתך היינו מבקשים, והא דלא קחשיב לה עם בני יוסף בירידתן למצרים, יש לומר שמתה קודם, ומ"מ הדין דין אמת עכ"ל.

★ ★

עוד יש לומר: משה שלח את יהושע שיבחר אנשים להלחם בעמלק, ואילו הוא בעצמו עסק בתפילה. א"כ אמנם משה בכלל צרת ישראל, אך זה ברור שאנשי המלחמה נמצאים בצרה ממשית גדולה יותר מאשר משה. על זה אמרו חז"ל שמשה ציער עצמו בגופו יותר מהרגלו על מנת להשתתף עם הנלחמים בצרתם הגדולה יותר, ולא הסתפק רק בכך שהוא ממילא נתון באופן כללי תחת האיום של עמלק. לפיכך ניתן ללמוד מכאן על כל יחיד שאינו כלל בצרת הציבור.

★★

עוד יש ליישב: החיוב להצטער עם הציבור שבמסכת תענית מדובר באופן שהצרה או הגזירה אינה על היחיד באופן פרטי אלא על הציבור שאליו הוא משתייך באופן כללי, ועל זה אומרים חז"ל שלכאורה הואיל והציבור הוא אוסף של יחידים, א"כ לא יאמר היחיד הואיל והצרה או הגזירה אינה מכוונת אלי באופן פרטי, א"כ מה לי ולצרה זו, אלא היחיד הוא גם חלק מהציבור כולו ולא רק יחיד בפני עצמו, וכחלק מן הציבור, צרת הציבור הרי היא כצרת היחיד.

וזה מה שנלמד ממשו רבינו, שאף שבוודאי מלחמת עמלק היתה מכוונת כלפי עם ישראל בכללותו ולא כלפי יחיד זה או אחר באופן פרטי, מ"מ משה רבינו הרגיש בלתי נפרד מן הציבור וצרת הציבור היא גם צרתו הפרטית שלו - של היחיד.

★★

בגמ': אלא כך אמר משה הואיל וישראל שרויין בצער אף אני אהיה עמהם בצער וכו'.

כתב א"מ בספרו הבן יקיר לי אפרים (ח"א ע' רנד-ה):

חז"ל הורו לנו כאן את דאגת מנהיג ישראל לעדתו. אם נתבונן במהלכים שקדמו למלחמה זו, נראה שבעצם משה רבינו כלל לא היה אשם בכל המלחמה. שכן אמרו חז"ל: "כיון שרפו ידיהם מן התורה, מיד ויבא עמלק", המלחמה נגרמה איפוא, בגלל רפיון ידיהם מן התורה, ובגלל חסרון האמונה, כדברי רש"י (ממדרש רבה ותנחומא): "סמך פרשה זו למקרא זה, לומר, תמיד אני ביניכם ומזומן לכל צרכיכם, ואתם אומרים: היש ה' בקרבנו אם אין, חייכם שהכלב בא ונושך אתכם ואתם צועקים לי ותדעו היכן אני". למשה רבינו

יש להביא כאן דבריו המחודשים שכתב המשנה ברורה בדין זה (סי' תקע"ד ס"ק י"ב) במה שנפסק שם בשו"ע: מצוה להרעיב עצמו בשנת רעבון, ואסור לשמש מטתו כו' ולחשוכי בנים מותר. וכתב ע"ז במשנ"ב ואם יש לו בנים מחללי שבת, וכוונתו רק כדי שיוליד בנים כשרים, מסתברא דדינו כחשוכי בנים. ע"כ.

★★

בגמ': אל יאמר אדם אלך לביתי - ואוכל ואשתה וכו'. יצער אדם עם הציבור, שכן מצינו במשה רבינו וכו'.

הקשה בשפת אמת כאן דלכאורה אין הנידון דומה לראיה, שכאן הנידון הוא באדם שאין הצרה נוגעת לו ולכן אין הוא מצטער בצער הציבור, ואילו הראיה היא מאדם שהצרה נוגעת לו, שהרי עמלק נלחם כנגד כל ישראל, ומשה אף הוא בכלל כל ישראל, ולכן משה היה שרוי בצער. ומניין לנו שאף אדם שאין הצרה נוגעת לו צריך לצער את עצמו יחד עם הציבור?

ותירץ השפת אמת עפ"י המבואר בחז"ל (וראה בתרגום יונתן דברים כה, ח) דהמלחמה בעמלק היתה ג"כ רק עם אותם שפלטן הענן, א"כ שפיר דומה הענין לכאן (אך לכאורה מלחמת עמלק היתה אח"כ עם כל בני". ורק התחלת המלחמה היתה בגלל אותם שפלטן הענן ובשפת אמת לא נראה כן, וי"ל).

★★

בספר מרפסין איגרא (ע' קצג) כתב בזה כמה תירוצים:

הגאון ר' יחיאל מיכל פיינשטיין זצ"ל תירץ: אמנם משה היה בכלל ישראל, אך מכל מקום החשש שהוא בעצמו ינזק היה חשש רחוק. שהרי גם אם ניתנה רשות לעמלק להלחם בישראל, מ"מ לא היה חשש לכילוי גמור, שהרי כך הובטח ע"י הקב"ה, וא"כ החשש הרחוק ביותר ממלחמה זו היה למשה, שיכול היה לבטוח שיהיה בכלל שארית הפליטה.

לפי זה, הנידון אכן דומה לראיה, כי גם משה היה יכול להרגיש כאותו אדם שאין הצרה נוגעת לו, ובכל אופן ציער עצמו עם הציבור.

בארחות צדיקים מביא דהישוב בתענית והוא צריך לה נקרא קדוש ע"כ. והיינו כדעת ר"א בגמ' לעיל. ובקובץ היכל הבעש"ט. (גליון ט') נדפסו הגהות כ"ק אדמו"ר בעל הפני מנחם זצ"ל על הארחות צדיקים והוא כותב שם:

או"י מפרש רבינו ז"ל כמו שפי' הרה"ק ר' ברוך מקוסוב בס' נחמד ונעים ובס' ברית אברם פ' פינחס וכ"כ בס' ישועות יעקב (להרב מלבוב ז"ל) ה' תענית ועוד. כי בדלא מצי לצעורי נפשי' נקרא קדוש כי רש"י ז"ל פי' בפשיטות מצי לצעורי בבריאות נקרא קדוש, לא מצי נקרא חוטא, אמנם הם פירשו ענין מצי לצעורי ע"י האכילה בלי תאוה אלא לש"ש, ולא מצי כגון שאינו יכול לעשות כך אלא אוכל בתאוה בהמית. ולפיכך כתב והוא צריך לה.

אבל בפשיטות י"ל שרבינו ז"ל מפרש כפירש"י ז"ל, כי כבר כתב למעלה שענין הצער לתשובה תלוי ביכלתו להתענות.

ואו"י י"ל כי בלא"ה לא צריך להתענות כדי להקרא קדוש, דכיון שלא חטא ממילא יש בו הרבה קדושה, שישראל קדושים הם.

★★

בגמ': יחיד שקיבל ע"יו תענית, אפילו אבל ושתה כל הליילה למחר הוא מתפלל תפילת תענית וכו'.

בבע"ה המאור (דף ג ע"א מדפי הרי"ף) כתב שנראה מכאן, שאין עיקר תפילת תענית אלא ביום, משום דהלילה אינה מהתענית, והראב"ד והרמב"ן שם חולקין עליו בזה וס"ל דהלילה הוא חלק מהתענית אף שאין מתפללין בה תפילת תענית ואוכלין ושותין כל הלילה.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קסח) נשאל הגר"מ פינשטיין זצ"ל אי מותר לעשות נישואין במוצש"ק ליל י"ז בתמוז, להשיב דדבר זה תליא לכאורה במחלוקת הראשונים, דלהבעל המאור דהלילה אינה נחשבת מהתענית א"כ גם דיני בין המצרים אין מתחילין מהלילה אלא מהבוקר, ומותר לעשות נישואין בליל י"ז בתמוז, משא"כ לשאר הראשונים דס"ל דהלילה הינו חלק מהתענית, א"כ גם דיני בין המצרים מתחילין מהלילה ואסור לעשות נישואין בליל י"ז בתמוז.

לא היה כל קשר למלחמה זו, להיפך אילו היו שומעים לקול משה רבינו מיד בתחילה והיו מאמינים בו, לא היתה כל המלחמה באה, מדוע היה על משה רבינו להשתתף עמהם בצרה, הרי הוא לא חטא כלל?

כאן רואים אנו את המנהיגות המיוחדת של עם ישראל. לא כאומות העולם, המתרווחים בארמונות פאר ובתענוגי העולם, בזמן שמרבית תושביהם יושבים בחשך ונאנקים ברעב ובמחסור. מנהיג יהודי אינו כן, מנהיג יהודי, אינו מסוגל להתרווח ולהתענג בזמן שעם ישראל בצער, מנהיג יהודי כואב את צער האומה כאילו היה זה צערו האישי. פה טמון אחד מסודות ההצלחה של האומה היהודית, השתתפות כנה של מנהיגי העם בצרכי האומה ובצורה.

דף י"א ע"ב

בגמ': הא דמצי לצעורי נפשי' - הא דלא מצי לצעורי נפשי' וכו'.

כ"ק אדמו"ר בעל הבית ישראל מגור זצ"ל הי' רגיל לחזור על דבריו של הגאון בעל ישועות יעקב זצ"ל שאמר בביאור דברי הגמ' כאן להפך מכפי שלומדים בפשטות, ואלו דבריו:

או"י דמסתפינא הוי אמינא, דבאמת יושב בתענית ממרק עוונות של אדם כו', אלא שיש תקנה לדבר שלא יתענה ויצער נפשו במיעוט מאכל ומשתה כו', שאם באמצע תאוותו לאכילה ושתיה ובעת אכילתו מונע עצמו מבלי לאכול כ"כ חשוב מצער נפשו, ומ"מ אינו מזיק לבריאות גופו.

אמנם יש בני אדם דלא מצי לצער עצמן למנוע תאות גופם באמצע אכילתן, כי לבם עלול לתאוות הגוף, ועל כן צריכין לתפוס בקצה להתענות גופם ביותר, ואלו צריכין להחליש גופם ע"י תענית. וזה כו' 'הא דמצי לצעורי נפשיה' ע"י צער הגוף בדברים אחרים, במיעוט אכילה, במיעוט שינה וכדומה, איש כזה אינו צריך לישב בתענית, ונקרא חוטא כשמחליש גופו. 'הא דלא מצי לצעורי נפשיה' באמצע אכילתו למעט הנאת הגוף באופן שגופו יעמוד בריא אולם ויצטער כו', איש כזה מותר לו להתענות למירוק עוונות שלו.

★★

והרי יעבור על לא-תשא למפרע. ולפי-מה שכתבו התוס' בתענית וכן הרא"ש (שם, סימן יז) לענין תפילת עננו דאפילו אכל אחר-כך לא מקרי שקרן כיון דאז היה בדעתו להתענות, אם כן יש לומר דהוא-הדין לענין ברכה לבטלה, ועיין לשון הר"ן בפרק ב דשבת בזה וכו'.

וי"ש להביא לענין זה דברי הריטב"א בחולין (דף קו ד"ה אמר רב נוטל אדם) שכתב בתו"ד וז"ל: והנוטל ידיו לאכילה וברך על נטילת ידים ואחר-כך נמלך ולא אכל עכשיו אין בכך כלום, ואין מחייבין אותו לאכול כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, דהא מכיון שנטל ידיו גמרה-לה ברכת הנטילה שעליה הוא מברך והיא שעתא דעתו היה לאכול, עכ"ל.

והיה נראה לי מזה, דכשיפריש עתה מחדש לא יצטרך לברך, דיוצא בהברכה שברך בהפרשה ראשונה, אף-על-גב דלא עשה המצוה אז, מכל-מקום חשב לעשות והוי כהתחלת מצוה, ואף שעסק אחר-כך בענינים אחרים ואפילו שהה איזה ימים בינתיים (דכן משמע מלשון הגמרא והרמ"א), מכל-מקום דומה למפסיק באמצע המצוה דאינו חוזר ומברך, וכמו בסוכה דאיכא למאן-דאמר (סוכה דף מה ע"ב) דאינו מברך אלא יום-ראשון וסגי לכל שבעת הימים, עכ"ל.

★★

בגמ': במה שימש משה כ"ז ז' ימי המילואים וכו'.

הנה ביומא (ה' ע"א) ברש"י ד"ה ריבוי שבעה וכו' כתב: ריבוי שבעה - שימש כה"ג שבעה ימים רצופים כשממנין אותו בכהונה גדולה וילבש שמונה בגדים בשעת עבודה וכו' ע"כ.

ובותב הגה"ק ר' דוד משה רבינוביץ זצ"ל-ה"ד בקובץ ברכת שלמה - כתר תורה (בנד"מ ע' 154):

תמהו כולם, הא במילואים לא עשה אהרן שום עבודה כל שבעה ימים עי' ברש"ש.

אולם נראה דרש"י לשיטתו, דהנה בתענית י"א ע"ב בד"ה במה שימש משה כתב רש"י ז"ל דאילו באהרן כתיב בגדי כהונה דכתיב והלבשתם, שבשעה שהי' משה עובד אהרן הי' לבוש בגדי כהונה וכו', משמע מזה שעבודת משה שהי' כה"ג כמבואר בזבחים ק"ב חשיבא עבודה לאהרן, וא"כ לדורות שאין מושחין ואין מרביץ שני כהנים באחד כמבואר ברמב"ם

ובאמת אין בידינו להכריע בין הראשונים בזה, אבל נראה שלענין נישואין שהוא רק מנהג לאסור משום אבילות, י"ל דגם שאר הראשונים יודו שאין לאסור בזה מבליה רק מהבוקר שאז הזמן שניכר שמתאבלין בו שמתחילין להתענות, ולכן יש להתיר במקום צורך, עיי"ש.

★★

בגמ': לן בתעניתו אינו מתפלל ש"ל תענית.

ובתוס' (ד"ה לן וכו'): ומפרש בה"ג דאין אומרים עננו בתפילת שחרית שמא נמצא שקרן בתפילתו וכו' ולי נראה דלא נקרא שקרן כיון שהי' בדעתו להתענות וכו'.

החתם סופר (יור"ד סימן שכ) כתב דבנשאל על הפרשת תרו"מ דאיגלאי-מילתא-למפרע שלא היתה כאן הפרשה מעולם, מכל-מקום אין בזה חשש ברכה לבטלה כלל, וז"ל: נהי דבחנם אין לשאול על הנדר ולגרום ברכה שאינה צריכה שנית, אבל מכל-מקום אם אירע שהתחרט משום טעם ויחזור ויתרום ויברך שנית, אין כאן ברכה לבטלה, שככה מברך וציונו להפריש תרומה או חלה, וענין הפרשת תרומה וחלה הוא שישאר לו כח לשאול עליהם וכה ציונו להפריש אותם על-דרך זה וכן עשה והפריש, עכ"ל. הרי מצינו דמברך על המצוה אף-על-פי שאפשר שתבטל אחר-כך למפרע, ולא עוד אלא שהמברך בעצמו יכול לבטלה אף-על-פי שברכתו היא לבטלה.

והעיר הגאון ר' צבי פסח פרנק זצ"ל על הנ"ל:

אבל לא משמע כן בתשו' חוות יאיר (סימן קל) הובא בגליון מהרש"א (יור"ד סימן שכג) שכתב שם: דלא חשיב דבר שיש לו מתירין דאי בעי מתשיל עליה, כיון דכי מתשיל יש לו הפסד שכר-מצוה של הפרשת-תרומה וברכה שתהיה למפרע לבטלה. ויעויין בספר יהושע (סימן תקיח): דהא דמהני שאלה בתרומה וחלה היינו דוקא היכא שהפרישה עם עוד עיסה, אבל כשמפרישה בפני-עצמה דאם ישאל עליה נמצא ברכתו לבטלה, הוי כשאר איסורין שאין מתירין אותם].

ויעויין בחידושי הרש"ש (נדרים דף נט ע"א בפירוש הרא"ש ד"ה בתרומה) שכתב שם וז"ל: ודע דקשה לי על הרמ"א, דאפילו קיימת העיסה מכל-מקום אי איתשיל עלה נמצא דעבר למפרע על לא-תשא' בהברכה שברך על הפרשתה, וכן קשה בגמרא דקאמר והרי תרומה דאי בעי מיתשל עלה

אינו תענית, וברמ"א הוסיף: דהיינו שיראה ג' כוכבים בינונים או שהלבנה זורחת בכח ותאיר על הארץ [הגהות אשרי פ"ק דתענית והגהות מיימוני פ"א].

בביאור הגר"א על השו"ע שם כתב על דברי המרדכי בשם רבינו אלחנן, שכתב דסברא הוא להתענות בכל תענית עד צאת הכוכבים, דרבינו יונה והרא"ש בסופ"ב דשבת כתבו, דבה"ש בתענית יחיד מותר אפילו באפוקי יומא, וכן משמע פשטא דגמרא דקאמר ספיקו וכו', ועי' בתוס' ע"ז דף ל"ד ע"א ד"ה מתענין.

★★

וכתב בלוח דבר בעתו לידיו"ג הג"ר מרדכי גנוט שליט"א הערה חשובה בענין זה: זמן תפילת ערבית וזמן היתר אכילה הוא צאת הכוכבים. רבים מקדימים תפלת ערבית לפני זמן צאת הכוכבים ותואנה בפיהם שבלוחות רשום זמן זה כ"זמן היתר אכילה", ומניחים שכוונת הרושמים היא שתפלת ערבית זמנה לפני זמן זה של היתר אכילה, כך שמיד בתום התפלה, ימצאו לפנייהם שלחן ערוך ותתענג בדשן נפשם. למעשה אין בכך כל עבירה, שהרי מותר להתפלל ערבית מבעוד-יום ובפרט בשעת הצורך.

אך יש לשים לב לשני דברים: (1) שתפילת המנחה תהיה לפני פלג-המנחה. שכן א"א לתפוס החבל בב' ראשו: להתפלל מנחה אחר פלג-המנחה וערבית לפני צאת הכוכבים. (2) שאע"פ שיוצאים ידי-חובת תפלה, מ"מ ידי-חובת קריאת שמע בזמנה אין יוצאים. ומי זה היכול ליטול עליו אחריות כל הציבור כולו, להזכירם לקרוא ג' פרשיות ק"ש בלילה בבתייהם?

ומסיק שם: זמן תחילת תפילת ערבית הוא בצאת-הכוכבים, ויאכלו לאחר-מכן. זאת ועוד, הרעב עד מאד ואינו יכול להתפלל בישוב הדעת, מוטב לו שיאכל וישתה תחילה ותתישב עליו דעתו, ואח"כ יתפלל בניחותא ובכוונה ראויה.

אמנם כיון דק"ש הוא דאורייתא, ותענית הוא רק דרבנן, ע"כ אלו המחמירים בזמן תפילת ערבית עד זמן צה"כ לכל הדעות, שהוא זמן מוצ"ש או קרוב לזה, וקשה להם לצום לאחר שייסומו תפילת ערבית, שיוצא כחצי שעה לאחר זמן צה"כ דרבנן, יש שנהגו להקל בתענית לטעום מזמן צה"כ המוקדם יותר (17 דקות אחר השקיעה, או 22 דקות אחר

מה' כלי המקדש בפ"ד שוב הי' צריך הכהן שנתרבה בעצמו לעבוד בשעה שנתרבה.

ויש להעיר מה שסיים ברש"י בתענית: ומסתמא אין הדבר כשר שיהא עובד בבגדיו של חול שיוצא בהם לשוק, ובאמת מבואר במ"ר בראשית על הפסוק ויעש וכו' כתנות עור אר"ל בגדים שהבכורים משתמשין בהן לעבודה, ומבואר שגם בבמה היו משמשין בבגדים שיצא בהם לשוק ודו"ק.

דף י"ב ע"א

בגמ': כל תענית שלא שקעה עליו חמה לאו שמו' תענית.

וברש"י: שלא שקעה עליו חמה - שלא התענה עד אותה שעה ע"כ. וברא"ש כאן כותב דהיינו צאת הכוכבים ע"כ.

ובמרדכי (סימן תרכ"ה) כתב: כל תענית שלא שקעה עליו חמה כו'. נראה דהיינו י' בטבת או י"ז בתמוז או צום גדליה וכו', אבל עשי"ת וכו', וכן שמעתי מעידין על זקיני ראב"ן, שלא היה מתענה בעשי"ת עד שקיעת החמה אלא אחרי צאתו מביהכנ"ס מיד היה אוכל, ואפ"ה מתפלל ענו.

ופי' שקעה עליו חמה, שקעה לגמרי, כדאמר בברכות (ב' ע"א): ברישא ובא השמש - וטהר יומא, דהיינו צאת הכוכבים, ומהתחלת השקיעת עד הלילה ד' מילין, עיין סופ"ב דשבת.

עוד כתב במרדכי (שם סימן תרל"א): כתב רבינו אלחנן, דסברא הוא להתענות בכל תענית עד צאת הכוכבים, וא"ת והלא אפילו גבי תשעה באב דצריך להתענות לילה ויום איכא מאן דשרי בפרק מקום שנהגו בין השמשות שלו בכניסתו, ותירץ, דשאני עיולי יומא מאפוקי יומא, דעיולי דהיינו ליכנס בתענית שרי בין השמשות אליבא דמאן דשרי, אבל אפוקי יומא דהיינו בסוף התענית מספיקא לא נפיק עד שיהא ודאי לילה.

★★

ובשו"ע (או"ח סי' תקס"ב ס"א) פסק: כל תענית שלא שקעה עליו חמה, דהיינו שלא השלימו עד צאת הכוכבים

כל ישראל בכל מקום שהם נמצאים, אלא ודאי מוכרח לומר דהתענית תלוי בחשבון של שעות היום, ואם התענה את משך של שעות היום כיום הכפורים של כ"ד שעות ומעט יותר בשביל התוספות, וכן בשאר תעניות את משך של י"ב שעות אז כבר קיים את המצוה ומותר הוא להפסיק, וממילא יש כבר יסוד לדברי המ"ב שהביא הרמ"א שיתענה י"ב שעות מצהרים עד חצי הלילה דזה מיקרי תענית בחלק העולם שאין שם ההתפלגות של היום והלילה בשמש.

ולפי זה היה נראה לי לומר דגם בנידון דידן שהתחיל להתענות בא"י ולפי הזמן של א"י אם יעבור סכום השעות שבא"י כבר שקעה החמה א"כ כבר התענה את החשבון של יום תענית, אף שבמקום שבא שמה חסר עדין איזה שעות יהיה מותר להפסיק את תעניתו ולאכול.

אמנם יש לשדות נרגא בזה, משום דפסקינן באו"ח (סי' תקע"ד סעיף ב') ההולך ממקום שאין מתענין למקום שמתענין יתענה עמהם אפילו דעתו לחזור, ומיהו כיון שלא קיבל עליו תענית אם יצא מן העיר חוץ לתחום מותר לאכול וא"צ להשלים וכו' עכ"ל, וא"כ תיכף שהגיע לשם חל עליו דין דחומרי המקום שהלך לשם ויש עליו להשלים שמה עד שתשקע החמה שם.

★★

בגמ': אר"א ב"ר צדוק אני מבני בניו של סנאב בן בנימין ופעם א' חל מ' באב להיות בשבת ודחינהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שיום טוב שלנו הוא.

כתב הרמב"ם בהל' כלי המקדש (פ"ו ה"ט): ומהו קרבן העצים, זמן קבוע היה למשפחות משפחות לצאת ליערים להביא עצים למערכה ויום שמגיע לבני משפחה זו כו', והי' להם כמו יום טוב ואסורים בו בהספד ובתענית כו' ודבר זה מנהג עכ"ל.

ותמה על זה במשנל"מ שם דאם אינו אסור בהספד ותענית רק מחמת מנהג, איך דוחה יום קרבן העצים שהוא רק מחמת מנהג, את תענית תשעה באב שהיא תקנה קבועה מדברי קבלה.

ותירץ הגרי"ז מבריסק (חידושי רבינו גרי"ז הלוי ענינים שונים ס' נ"ו) דהא דדוחה תשעה באב אינו מחמת

השקיעה), ורק אח"כ מתפללים תפילת ערבית בזמן שהוא לילה לכו"ע, ומרויחים בזה, שקוראים ק"ש בזמנה, וגם מתפללים בישוב הדעת, והיו גם מגדולי ישראל שנהגו כך, אמנם צריך להיזהר בזה, שלא לאכול הרבה יותר מכשיעור, כיון שכבר חל חובת תפילה, ואסור לאכול קודם שמתפללים.

★★

הגאון ר' אליהו זלוטניק זצ"ל מירושלים נשאל (בקובץ אוצרות ירושלים חלק צ"א סי' תת"ק): אחד נסע ב"ז בתמוז באוירון מא"י לארה"ב וכשיגיע לארה"ב עוד יהיה שם באמצע היום, ובא"י יהיה כבר לילה מכמה שעות, אם מחויב להשלים את התענית שמה, או שיהיה מותר להפסיק את תעניתו לפי החשבון של א"י וכבר הוא לילה שמה.

והוא משיב שם עפ"י הגמ' כאן, דכל תענית שלא שקעה עליו חמה אינה תענית, ולפי"ז בנידון הנ"ל כיון שבנסיעתו כל היום לא תשקע עליו החמה כי כל מה שנוסע הלאה לארה"ב יהיה יום, ועליו לחכות עד שתשקע עליו החמה שמה בארה"ב, ולפי זה נראה ג"כ להיפך אם נוסע מארה"ב לא"י והוא נסע משמה בשעה תשע לשעון של ארה"ב בבקר ואז כשיבוא קרוב לא"י איזה שעות כבר ישקע עליו החמה ויהיה לילה יהיה מותר להפסיק את תעניתו, אף שלא התענה עדיין אפילו י"ב שעות.

וכותב עוד להלן: אמנם מצינו דיום התענית מיקרי דוקא י"ב שעות לפחות דהרמ"א באו"ח (סי' רפ"ח סעיף ד') כתב וז"ל וי"א שאם חלם לו חלום רע בצהרים יתענה עד חצות הלילה ויתענה למחר תענית לתעניתו על שהתענה בשבת וכו' עכ"ל, א"כ רואים מזה דחשבון תענית הוא י"ב שעות דאל"כ למה לו להתענות עד חצות הלילה כיון ששקעה עליו החמה יהיה מותר כבר להבדיל, ובאמת המ"ב שם ס"ק י"ג כתב וז"ל ויש מקילין שלא יתענה רק עד הלילה וכו' עכ"ל וכו'.

וראיה לזה דהנה יש מקומות בעולם שהשמש מאירה שמה כל העשרים וארבעה שעות של היום והלילה, הכי נאמר דאצלם אין דין תענית כיון שאין שם שקיעת החמה, וכן בחורף ששמה כל הזמן לילה, הכי נאמר דאין שם דין תענית כיון שאין שמה שמש כלל, ומה נעשה בתענית של יום הכיפורים שזה כבר תענית מה"ת והתורה ניתנה בשביל

העיר על הלח"מ ממשמעות דברי הגמ' בזבחים דף כ', וגם עליו יש להפליא מדוע לא הקשה מגמ' מפורשת במס' תענית הנ"ל. וכדי להגן בעד שני אדירי התורה הללו, שלא לחשוב ח"ו שנעלם מהם גמרא מפורשת, אולי י"ל, דהנה במס' יומא (דף כ' ע"ב) פליגי רב ורב שילא מהו קריאת הגבר דקתני שם במתני' דבכל יום תורמין את המזבח בקריאת הגבר, רב אמר, קרא גברא (היינו הממונה על הכרוז בביהמ"ק שהי' מכריז עמדו כהנים לעבודתכם), ורב שילא אמר, קרא תרנגולא, עיי"ש. והרמב"ם לכאורה נקיט כדברי רב, דכתב בפי' המשניות שלו בפ"ק דמס' תמיד, וז"ל, וקריאת הגבר נאמר קריאת שכו' והוא בגמרא, ואמר שהוא הכרוז קריאת איש שהי' מכריז במקדש בעלות השחר וכו' עכ"ל.

וא"כ אי אפשר להקשות על הרמב"ם מהך דמס' תענית, דנוכל לתרץ דלעולם לשי' הרמב"ם קריאת גברא ועמוד השחר, חד שיעורא הוא, רק דשם במס' תענית על כרחך צ"ל דמיירי מקריאת התרנגול, דמאי קריאת גברא שייך לענין תענית, וקריאת התרנגול שפיר הוי זמן שונה מעמוד השחר, משא"כ בהך דזבחים, דשם מיירי לענין פסול לינה בקידוש ידים ורגלים במקדש, מסתבר דלהרמב"ם גם שם הכוונה על קריאת גברא, ולכן שפיר הקשו דמשמע התם דקריאת הגבר (פי' גברא) ועמוד השחר, שני זמנים שונים הם.

דף י"ב ע"ב

בגמ': מרימר ומר זוטרא מחלפי דימינא לשמאלא ודשמאלא לימינא.

הגאון ר' חיים קניבסקי שליט"א בספר זכרון הביא מחכם אחד שהעיר מכאן על מש"כ בחופת אליהו רבה שבספר ראשית חכמה דהמחליץ מנעל של שמאל לימין קשה לשכחה. וכתב הגאון ר' חיים קניבסקי שליט"א דאפשר דשאני הכא דעשו כן לצעורי בתענית הוי דבר מצוה ואינו מזיק.

★★

בגמ': אין תענית ציבור בבבל וכו'.

הר"ן כתב בשם הרמב"ן, דהטעם הוא משום שאין בי"ד סמוכין בבבל ואין גזרתם גזירה, וצריך כל אחד לקבל עליו התענית. והרא"ש כתב בשם הראב"ה דהטעם הוא משום שאין נשיא בבבל.

איסור הספד ותענית, דזה אכן אינו אלא מנהג, אלא מחמת שיום טוב שלהן היתה, ויום טוב מעיקר הדין, ויום טוב זה הוא זה שדוחה לתענית של תשעה באב. דוגמא לדבר יום מילת בנו שמחמת שהוא יום טוב שלו לכן דוחה לתענית ת"ב הנדחה, והי"נ יום קרבן עצים מחמת היום טוב נדחה תעניתו של ט"ב.

★★

בתום (ד"ה התם וכו') כתבו דעובדא זו דראב"צ היתה לאחר החורבן וכו', ומבואר להדיא בדבריהם דבעת בית שני לא הי' צום בט' באב, והאחרונים דנו הרבה בזה בר"ה (י"ח ע"ב). וע"ש בשפ"א ובהגהות הגרי"מ בידרמן זצ"ל (שם). ובפיה"מ לרמב"ם בר"ה (שם) כתב להדיא דזמן בית שני צמו בט' באב, ובשו"ת הרשב"ש (ח"ב סי' רעא) פלפל בדבריו, אך בתוס' כאן מבואר להדיא שלא צמו וצ"ע.

★★

בגמ': עד מתי אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר, דברי רבי, ראב"ש אומר עד קרות הגבר וכו'.

הנה הרמב"ם (בפ"ב מהלכות תמידין ומוספין הלכה י"א) כתב, שבכל יום תורמין את המזבח משיעלה עמוד השחר. ותמה עליו הלחם משנה, הלא ביומא (כ' ע"א) אמרו: בכל יום תורמין את המזבח בקריאת הגבר, ומתרץ דלהרמב"ם משמע ל"י דאידי ואידי חד שיעורא הוא. ע"כ.

והקשה חכ"א בקובץ כרם שלמה (שנה ח' קו' ב' ע' מד): והנה דברי הלח"מ קשים מאוד, דלכאורה הם נגד תלמוד ערוך במס' תענית דף י"ב ע"א, דאיתא התם: עד מתי אוכל ושותה, עד שיעלה עמוד השחר דברי רבי, ר' אלעזר בר' שמעון אומר עד קרות הגבר. מבואר להדיא דשני שיעורים הם.

וראיתי במנחת חינוך (מצוה קל"א) שעמד על דברי הלח"מ הנ"ל, וכתב דמסוגית הגמ' בזבחים דף כ' מוכח דעמוד השחר וקריאת הגבר הם שני שיעורים שונים. ופלא הוא למה הביא המנ"ח ממרחק לחמו, מדוקיא דגמ' זבחים, הלא ברייתא מפורשת היא במס' תענית דשני שיעורים הם, וצ"ע ע"כ.

ובהג"ה בקובץ הנ"ל כתבו בזה: גם הגאון רעק"א זצ"ל בהגהותיו על הרמב"ם שם בהל' תמידין ומוספין

בגמ': יפה תענית לחלום כאש לנעורת וכו'.

הנה בגמ' (סנהדרין ל' ע"א) מבואר דדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, וכתב בספר ברכת אברהם (עמ"ס סנהדרין ע' ק'): ע

נראה שבדברי הגמ' שלפנינו נתחדש יותר מבשאר מקומות (עי' מסוה"ש), שהרי כאן נתברר שבעל החלומות הוא דובר אמת במקום ובמנין המעות שהיו שם, וא"כ היה סברא לומר דסימנא מילתא היא להאמין לו גם מה שאומר שהם מעשר שני, וקמ"ל דאי"צ לחוש, גם במקום שניכר על רוב דבריו שהיו אמיתיים.

ובגליון הש"ס ציין לתשב"ץ, ושם מבואר דחלומות יש מהן נכונים ויש שלא, והו"ל ספק, ובממון מעמידין הממון בחזקתו. ונראה דאין מזה ראי' למש"כ הר"ן דנחשב הוצאת ממון, משום דקי"ל כר"מ דמעשר שני ממון גבוה הוא, די"ל דכאן סגי גם חזקה דמעיקרא, דכל מעות מעשר היו חולין, והספק אם חל עליהם קדושת מעשר, וסגי בחזקה להכריע במקום ספק.

ובחדושי הר"ן מבואר דדברי חלומות לא מעלין ולא מורידין לאסור לו ממונו, אע"פ שיש רגלים לדבר דקושטא קאמר, ע"ש. ומבואר דל"ש להוצאת ממון אלא גם בלא"ה לא סומכין עליו לאסור, והיינו כשנ"ת.

★ ★

ובותב שם להלן: לכאורה צע"ג ממה שמצינו בהרבה מקומות שחז"ל שפיר חששו לחלומות, הא אמרו בשבת (י"א ע"א) ובתענית (י"ב ע"ב) יפה תענית לחלום כאש בנעורת, ולשון השו"ע (סי' ר"כ ס"א) לבטל חלום רע, הרי משמע דדברי חלומות מראים פורענות, וע"י התענית יתבטל. ובשלמא לתשב"ץ י"ל דמספק ראוי לחוש לפורענות, ושוב מותר להתענות גם בשבת, וכמו בספק פקוח נפש, אבל לפי משמעות הר"ן דזה שנאמר דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין הוה דין ודאי, צ"ע.

ולפי מש"כ במשנה ברורה (סי' ר"כ סק"ז) שאין מחויב להתענות אלא רשות, ומקורו ברשב"א, א"כ אתי שפיר, די"ל דהכל מצד נפשו עגומה עליו, וזה חששא דידי, ושוב התענית מיקל עליו, אתי שפיר. מיהו לשון הרמב"ם (תעניות

ובספר קרן אורה מבאר את החילוק היסודי בין ב' הטעמים: דלפי טעמו של הרמב"ן, הפשט הוא שזה חסרון בכח הבי"ד, שאין בכחם לגזור על הציבור. אך טעם הראבי"ה הוא שאין התענית נעשתה כתקונה, דעיקר תקון התענית הוא שיהיה נשיא עמהם, וע"כ אין להם חומר של תענית ציבור. והנ"מ - אי צריכים היחידים לקבל על עצמם, דלפי טעם הרמב"ן דהחסרון שאין בי"ד יכולים לגזור, א"כ לא חל כלל חוב להתענות, וע"כ צריך כל יחיד לקבל. אבל לפי טעם הראבי"ה, אין לזה את כל דיני תענית ציבור כיון שלא נעשתה כתיקונה, אך מ"מ אינם צריכים לקבל על עצמם.

★ ★

בגמ': לצעורי נפשי קביל עליה וכו'.

וברש"י (ד"ה לצעורי בעלמא וכו') ע"ש מש"כ ובהגהות בגליון הגמ' מש"כ בדברי רש"י - ונביא מש"כ רבינו השל"ה הק' בתשובה שנדפסה בספר הזכרון להגר"ב זולטי ז"ל (ע' שכב): מ"ש מכ"ת והגיה ברש"י ועשה מדיבור א' שתים וכו' שנינו נתכוונו לדבר אחד, גם אנוכי הגהתי כך בגמ' שלי וכו'.

נלע"ד דכוונת רש"י, בדיבור הראשון שלל רש"י דלא נטעה לפרש דברי שמואל כמשמען, במ"ש אי לא מצי לא מצער נפשיה, הא כשיזדמן דיהא יוכל לצער נפשיה יתענה, רק אינו כנדר דלא סגי דלא משלם כמו לרב, דע"כ צריך לשלם, אף שמוותר ללות משום צער, מ"מ לא סגי דלא משלם, ולבסוף יצטרך לשלם אף כשמצטער, ולשמואל פטור לעולם במצטער, כך יש הוה אמינא לפרש, ע"כ שלל רש"י וכתב ואי לא לא, ר"ל פטור לגמרי מאחר שלא היה יכול להצטער היום, אז פטור לגמרי משום דלא קיבל אלא לצער היום, אי מצי לצער. ובדיבור השני שכתב רש"י לא יהא אלא נדר ומצי לשלומי ליומא אחרנא, שלל רש"י פי' הראבי"ה שהביא המרדכי [וז"ל: ה"פ לא יהא אלא נדר שקבוע לו זמן ועובר בכל תאחר כדאיתא בפ"ק דר"ה, א"נ צדקה שעובר מיד דהא קיימי עניים, ואם נאנס ולא קיים וכי יפטר בכך והלא כשיוכל ישלם, עכ"ל]. וק"ל עכ"ד השל"ה הק'.

★ ★

לידע זאת התורה, שביום שחטא יהי' טהרתו וילך אל הכהן אשר בימינו למען ילמד אותו דרכי התשובה, וא"כ התשובה המעולה על חטא של תענית בשבת אשר לפי דעת תשובת הרשב"א ז"ל ח"ב סי' רס"ב בשם ר"י בן גיאיות ז"ל הוא דאורייתא ודאי יותר מועיל אם הוא תיכף בלי איחור.

אב"ל לעומת זה הרי המרדכי בפ"ק דשבת וההמ"ג בפ"א מהלכות תענית פסקו דאין צריך להיות דייקא אחר שבת מיד, וכן פסק הטור והמחבר בסי' רפ"ח סעיף ד' דאם תשש כחו ואינו יכול להתענות ב' ימים רצופים מתענה אח"כ, וכן כ' הטור בסי' תקס"ח דאין צריך להתענות דוקא יום שאחר השבת. ע"כ.

ועיין בכף החיים (סי' רפ"ח ס"ק ל"ב) שהביא מהרשב"א הטעם דיתענה למחרתו דוקא, שלא יאחר סליחתו, והיינו כביאור הנ"ל. ומפסקי ריקאנטי הביא דאז מוכח כבוד השבת, שמיד הוא מתענה למחרתו.

★★

בגמ': כעצרת - מה עצרת אסור בעשיית מלאכה וכו'.

וברש"י: עצרת - שבועות ושמיני עצרת ע"כ. וצ"ע כאן לכאורה, דבתוה"ק לא מפורש על יום שבועות השם עצרת. ולגבי שביעי של פסח נזכר כמה פעמים שם עצרת (ראה: ויקרא (כג, לו) ודברים (טז, ח) ע"ש) וכן לגבי שמיני עצרת (במדבר כט, לה). ואילו לגבי שבועות לא, וא"כ צ"ב מדוע נקט כאן רש"י שבועות.

★★

בגמ': מכאן ואילך, ריבעא דיומא קרינן בספרא ואפטרותא וכו'.

הפרי מגדים (אשל אברהם או"ח ריש סי' קלה) כתב שקריאת התורה בתענית לא הוי מתקנת עזרא אלא מתקנת הגמרא עיי"ש.

והקשה השואל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' ח) מדברי הגמרא כאן דמבואר דילפינן קריאת התורה בתענית מדכתיב בעזרא ויקראו בספר תורת ה', הרי דהוי מתקנת עזרא.

פ"א הי"ב) הרואה חלום רע צריך להתענות למחר, ע"ש בלחם משנה, דמשמע דחייב להתענות, הרי דס"ל דשפיר צריך לחוש. ולכאורה צ"ל לדידי' דרק להוציא ממון אין לחוש, ולר"ן נימא דזה רשות.

ואו"י יש לחלק בין אם מראים לו פורענות וגזירות דגרע מנדר. וצ"ע.

★★

שוב מצאתי בעה"ת שכבר עמד על זה בריטב"א בתענית שם על מש"כ יפה תענית לחלום כאש בנעורת בזה"ל, פירש אע"פ שבדברים בעלמא אמרו חכמים דברי חלומות לא מעלין ולא מורידין, ואפילו בזה שיש צורך איסור, מ"מ כשבא לו התעוררות בחלום על עניני עצמו, ראוי לו לחוש לדבר, אם רואה עצמו נבהל ונפחד, שזה ודאי הערה מן השמים הוא שבא עליו שיחפש במעשיו ויחזור בתשובה, ועל הדרך הזה אמר בנדרים בפ"ק במי שנדוהו בחלום שילך לפני עשרה דתנו הלכתא ויתירו לו, והטעם לענין שאמרנו, כי הערה הוא מן השמים שעשה נסתרות, והיה צריך לנדוהו, או היה נגלות או שעשה עבירות חמורות שהוא נזוף לשמים, ומתוך שיטרח בכל זה יפשפש במעשיו, ואתן חכמים יורוהו דרכי התשובה וכו' ע"ש שהאריך.

ועד"ז פי' מש"כ דיתענה בו ביום, דעי"ז מתעורר טפי שעדיין הוא תחת רושם הפחד ויראה ויעשה תשובה.

★★

בגמ': מאי תקנתיה, ליתיב תעניתא לתעניתא.

וברש"י (ברכות ל"א ע"ב) כותב: יתענה למחר, וכ"כ התוס' נזיר (ב' ע"ב) ד"ה ואמאי וכו' ע"ש.

וכתב בשו"ת מהר"ם בריסק זצ"ל (ח"ב סי' סט): ודבריהם לקוחים מזוה"ק פ' ויקהל הובא בב"י סי' רפ"ח, ואנו אין לנו עסק בנסתרות להבין טעם הזוה"ק בפנימיות הענין, אבל בפשטות י"ל הן ידוע מפי סופרים וספרים שהתשובה היותר מעולה הוא אם החוטא שב תיכף ומיד ביום עשיית החטא, כמדרשם ז"ל על הקרא צדק ילין בה שלא לן בעבירה, וכמליצתם ז"ל סירכא בת יומא לאו סירכא הוא.

וכאשר רגיל אני לפרש הקרא זאת תהי' תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן, שהמצורע החוטא צריך

צריך להיות שהיום לא יהא בכלל נשיאת כפים בצום במנחה, אף שמתפללין סמוך לערב, כיון שהיום רוב בית ישראל מתפללין מנחה כל השנה סמוך לערב א"כ איכא למיגזר, אלא ע"כ כיון שחז"ל לא גזרו בשעתו, וחייבו נשיאת כפים במנחה כיון שלא היה מקום לגזור, ע"כ נשאר גם היום הדין כן ואנן לא גזרינן. והוא הדין גבי מנחה גדולה, מאחר שחז"ל קבעו שבמנחה נושאים כפים, ולא חילקו בין מנחה גדולה לקטנה, לכן אף שבמנחה גדולה איכא למיגזר, אין לנו אלא דברי חז"ל שסתמו שבמנחה נושאים כפים, וכיון שלא חילקו אמרינן דהיינו גם במנחה גדולה וכמש"נ.

ולכאורה נראה להכריח כדברינו. דהנה יסוד הטעם שכל יום התפללו מנחה גדולה וביום צום סמוך לערב הוא, דילפינן בתענית (י"ב ע"ב) מקראי, שמחצי הצהרים קראו בתורה ובנביאים, ואחר כך בסוף היום התפללו מנחה ותחנונים, וכמבואר נמי ברמב"ם ספ"א דתעניות, "ורביע היום האחרון מתפללים מנחה ומתחנונים וזועקים ומתוודים כפי חכם" ע"ש, ולכן מדינא מתפללין מנחה ביום צום סמוך לערב דוקא.

והנה כתב הרמב"ם (פרק י"ג דתפלה) לחלק בין תעניות שגזרינן אותן הצבור מפני הצרות דמיירי בספ"א וכמבואר בלשונו שם, לבין ד' תעניות שאנו מתענין על מה שאירע לאבותינו. והנה בד' תעניות נראה שמתפללין מנחה גדולה כבכל השנה. ולכאורה קשה, לפ"ז למה סתם התנא שבתענית נושאים כפים במנחה, כיון שמתפללין סמוך לערב, ולא פירש שד' צומות שאני, אע"כ שלא מחלקינן ובצום לא גזרו כלל וכמש"נ.

★★

ונלע"ד דאף שנושאים כפים בתענית גם במנחה גדולה, מ"מ אין להתפלל תפלת מנחה בצום אלא סמוך לערב, וכדילפינן בגמרא הנ"ל מקראי, דכתיב ובמנחת הערב קמתי מתענית ופרשה כפי אל ה', ואף דתענית דהאי קרא מיירי בצום מפני הצרות, נראה דראוי למעבד הכי בכל צום, שלאחר שמקריבין החלב ודם בצום שעיקרו הוא סמוך לערב כשגומר להקריב חלבו ודמו, אז זועקין בתפילה עננו ומתפללין שיתרצו. ומה שנהג רבינו החזו"א זצ"ל להתפלל מנחה גדולה וגם התפללו עמו, אפשר שהיתה לו אז סיבה מיוחדת להתפלל מנחה גדולה, אבל גם הוא לא נתכוין שבכל ציבור ינהגו כן לכתחילה.

ותירין לו הגר"מ פיינשטיין זצ"ל שם, דהנה מה דילפינן כאן מהפסוק בעזרא זה קריאת התורה במנחה, וכמו דהקשתה הגמרא איפוך אנא ופירש"י דהקושיא היא דילמא דיומא קמא הוי קרו ומפטרו ובעו רחמי, וע"ז מתרצינן לא סלקא דעתך וכו' דהלא כתוב ובמנחת הערב קמתי, אבל הקריאת התורה בשחרית של יום התענית לא ילפינן מהפסוק בעזרא, ועל זה כתב הפרי מגדים דאינה מתקנת עזרא, עיי"ש.

דף י"ג ע"א

בגמ': ובמנחת הערב קמתי מתענית ופרשה כפי אל ה' וכו'.

בספר מועדים וזמנים להגאון ר' משה שטרנבוך שליט"א (חלק ז' סי' רמח) דן בענין נשיאת כפים במנחה של יום צום, לאלו הנוהגים להתפלל מנחה גדולה ולאילו הנוהגים להתפלל מנחה קטנה, והוא כותב: מצינו בזה ספק גדול, דבספר מובח אדמה (על א"ח) פשיטא ליה שאם מתפללין מנחה בעוד היום גדול דאין נושאים כפים, וכן פירש בשו"ת רב פעלים (ח"ד סימן ה') ובסידור עץ חיים ועוד מפרשים, וכן תפס הגאון רבי מיכל טוקצינסקי זצ"ל בספרו, שזהו מנהג ארץ ישראל, שאין נושאים כפים במנחה דתענית אלא כשמתפללין סמוך לערב.

אמנם החזו"א זצ"ל (א"ח סימן כ') דן בזה ומצדה, דאפשר מאחר שבזמן חתימת התלמוד קבעו שנושאים כפים במנחה דתעניתא אין לנו לשנות מנהגן, ואפילו אם מתפללין מנחה בעוד היום גדול נמי נושאים כפים, ומסיק מאחר שבלאו הכי במנחה אם עלה לא ירד, בספק יש לומר דיעלה וצ"ע ע"ש. ולמעשה נהגו בבית מדרשו להתפלל בתענית מנחה גדולה ונשאו כפים, וכן נתפשט המנהג בכמה ישיבות ובתי מדרשים, ובחידושי דינים מרבני ירושלים הקדמונים (משנת רס"ט) מובא, שאחד מת"ב והוצרכו לקוברו באותו יום והתפללו מנחה גדולה ונשאו כפים כאלו היה שעת נעילה, וצ"ע"ג ההכרעה בזה.

★★

ומסברא נראה פשוט שראוי לישא כפים במנחה גדולה, דלא אזלינן בתר הטעם לומר, כיון שבמנחה גדולה איכא לאיחלופי בשאר ימים לא נושאים כפים, שאם כן היה

לקבל ע"ע תשובה כשהגדיל על מה שעשה כקטן, והיות ועכשיו אינו בר תשובה - אינו בכל הענין של אבילות.

★★

והנה חכ"א שאל להגרש"א ורטהיימר ז"ל מה הדין באבילות בקטן שבאמצע ימי האבילות נעשה גדול בן י"ג. והעיר עוד דלפי הפי' הב' ברש"י להלן (ד"ה בימי וכו') דאיירי כאן כשמת אבי, א"כ י"ל דכיון דמצות החינוך של קטן וקטנה מוטלים על האב, ולא על האם, א"כ כה"ג שמת האב אין כבר מצות חינוך ופיר פטורה. (אך כשמתה האם יתכן שיהי חיוב אבילות על האם). ושוב העיר אותו חכ"א דלרש"י בריש חגיגה לשיטתו דס"ל דג"כ האם חייבת בחינוך, א"כ בלא"ה אין נפק"מ בהנ"ל עכ"ד.

והשיב לו הגרש"א ז"ל בשו"ת שאלת שלמה (ח"ב סי' סה): הנה אי משום הא לא איריא, לפמ"ש הגאון יעב"ץ בספר משנה לחם דפירוש תענית אינו מרש"י, ויעי' בספר שה"ג לרבינו החיד"א ז"ל.

אמנם אעפ"כ יש מקום אתי לקיים הראי' הנ"ל של ספר בית הלל אף למ"ד דבאם ליכא חיוב לחנך, עפמ"ש בספר היקר חקרי לב להגאון האדיר ר' יוסף חזן ז"ל (או"ח סי' ע') דאף למאן דסבר דמצות חינוך רק על האב, זה רק כשיש לו אב, שאז לא הטילו חז"ל חינוך על האם, אבל כשאין לו אב, אז לכו"ע האם מחוייבת לחנכו, דהויא כמו אפוטרופוס בגיטין נ"ב וכמו גר קטן מטבילין אותו ע"ד ב"ד, כ"ש ישראל קטן והאם במקום האב עומדת יעיי"ש שהאריך בזה ותירץ בזה הקושי מהילני המלכה ומשאר מקומות, דבכולהו איירי כשאין אב.

והוא ממשך וכותב: וראיתי שהדר"ג מביא שם משו"ת כתב סופר שכתב דמ"ש בשו"ע (סי' שצ"ו) קטן שמת אביו ואמו אפי' הגדיל, האי וא"ו במלת ואמו ע"כ וא"ו המחלקת כמו או אמו, וכ"ת פירש שהוא וא"ו החיבור, דס"ל דשייך חנוך באבלות, וס"ל דגם על האם יש מצות חנוך. לכך נקט בדוקא אביו ואמו, דתרויהו ליתנייהו, וא"כ ליכא חנוך ולא חל אבלות בעודו קטן אפי' הגדיל תוך ז' בטל ממנו כו' עכ"ד.

אמנם זה א"א, שהרי אלו הם דברי מהר"ם מרוטנבורג ז"ל והוא בעצמו כתב בתשובותיו הקטנות (דפוס קרימונה סי' רי"ש) דאין חיוב על האם לחנך כשאין אב. והקשה מהילני

נמצא לפי דברינו שמצוה לדקדק להתפלל ביום צום סמוך לערב דוקא, אבל באדם חלש או כשהציבור מתפללין מנחה גדולה, יש יסוד לשיטה שאין לפטרם ממצות נשיאות כפים, ואף שכבר נשאו שחרית ואין חובה באותו יום, איכא תקנת חז"ל לישא כפים במנחה בצום ולא חילקו, ובמקומות שנהגו לא לישא כפים בצום במנחה גדולה יש להו לסמוך על גדולים שהבאנו. עכ"ד.

★★

בגמ': וכשאמרו ברחיצה וכו'.

וברש"י (ד"ה כשאמרו וכו'): מהכא משמע דבליילי ט' באב מותר במלאכה ואין ביטול אלא ביום, אבל אין מפרסמין הדבר ע"כ. וביד דוד כאן הביא בשם ספר שדה הארץ שהקשה על רש"י דהלא בפסחים נ"ד אמרו בהדיא על ברייתא דכשאמרו אסור ברחיצה וכו', דמיירי דווקא בתענית ציבור, ואיך למד רש"י מכאן לת"ב, והיד דוד מוסיף דמוכח כאן בתענית שהיא ברייתא אחת עם האמור לעיל כשאמרו אסור במלאכה וכו', וא"כ ודאי צ"ע על רש"י דכמו דסיפא מיירי דווקא בת"צ ה"ה רישא. עכ"ד.

וכתב הגרי"ד גולדשטיין ז"ל בספר אהל יששכר (סי' קלז): יש לתמוה על דבריו, דהא שם במציעתא תני, וכשאמרו אסור בנעילת הסנדל לא אמרו אלא בעיר אבל בדרך מותר, וזה הדין נוהג גם בתשעה באב, כמובא בשו"ע או"ח סי' תקנ"ד סעיף י"ז, והוא מהירושלמי, א"כ חזינן דאין זה הכרח לומר דמדבבא אחת מיירי דווקא בת"צ ה"ה האחרת, וא"כ י"ל דגם רישא דכשאמרו אסור במלאכה וכו' מיירי גם בת"ב.

דף י"ג ע"ב

בגמ': אין הבוגרת רשאה לנולד וכו'.

וברש"י: וקטנה אינה חייבת ולא כלום ע"כ.

ומשמע דס"ל דבקטנה והכי נמי בקטן אין חיוב אבילות. ורש"י למד דבר זה מלשון הגמרא, דאיתא - נערה ולא קטנה. ובחידושי בית הילל (על שו"ע יו"ד סי' שפ"א ס"ו) הקשה: אמאי באמת אין חיוב לקטן באבילות מדין חינוך. ומיישב עפ"י הרמב"ם והטור, שעיקר טעם האבילות הוא משום שיפושפש במעשיו ויחזור בתשובה. והנה קטן אינו חייב

דף

תענית - דף י"ד ע"א

על הרף

תנא

ובן נפסק להלכה בשו"ע (או"ח סי' תקס"ה ס"א): יחיד אומר עננו בשומע תפילה, בין יחיד שקיבל עליו תענית ובין יחיד המתפלל עם הציבור בתענית ציבור, וכן שליח ציבור שמסדר תפילתו בלחש כיחיד דמי ובשומע תפילה ע"כ.

ובביאור הלכה (שם) מביא בשם האחרונים, דאפי' יחיד המתפלל עם הש"צ בשוה, ג"כ לא יאמר ברכת

עננו עמו, אלא רק בשומע תפילה, כשאר יחידים, ע"כ.

★★

וע"ע בפ"י הרבינו חננאל שנדפס בגליון הגמ' דנראה דס"ל דבס"ד דגמ' למדנו דיש חילוק בין יחיד המתפלל בבית הכנסת עם הציבור ובין יחיד המתפלל מחוץ לבית הכנסת בלא עשרה ע"ש. וכל זה רק לס"ד. אך לפי מה שהביא באור זרוע (הל' תענית סי' תג) מהירושלמי (פ"ב דתענית ה"ב) נראה דס"ל חילוק זה גם למסקנת הגמ' ע"ש וצ"ע. (ובראבי"ה סי' תתנ"ז) יש גירסא אחרת בלשון הירושלמי ע"ש היטב וצ"ע.

עכ"פ להלכה נפסק דאין חילוק, ויחיד תמיד אומרה בשומע תפילה ואין שום חילוק לגבי יחיד עצמו וכנ"ל ודו"ק.

★★

והנע"מ שלש"צ קבעו לומר בין ברכת גאל ישראל לרפאנו, כתבו בראשונים (מאירי בתענית כאן ב"י סי' תקס"ו מארחות חיים ועוד) לפי שמצאנו, שאחר הפסוק יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי (תהלים י"ט, ט"ו) נאמר: יענך ה' ביום צרה (תהלים כ', ב'), ולכן סמכו אחרי "גואל ישראל" ברכת "העונה בעת צרה" ע"כ. וע"ש במאירי שהביא כן בתלמוד המערב, וכ"כ בחיבור התשובה למאירי (עמוד תקצ"א) בשם הירושלמי, וע"ע בשו"ת מהרש"ל סוף סי' ס"ג.

★★

ועיין עוד בירושלמי ברכות (פ"א ה"א, דף ו' ע"א) דיליף מהאי סמיכות דיש לסמוך גאולה לתפלה עיי"ש.

דף י"ד ע"א

ובגמ': אמר רב אשי - נקוט אמצעייתא בידך דמיתרצון כוליהו.

הנה רש"י פירש כאן דעוברות ומניקות לדעת כל הברייתות מתענות תעניות שניות ולא ראשונות ולא אחרונות,

המלכה, ותירץ שמא הי' להם אב, ואפי' ל"ה אב, היתה היא מחנכת למצוות בעלמא יעיי"ש, ומובא במג"א סי' שמ"ג ס"ק ח' והם המה דברי התוס' ישנים יומא פ"ב שכתבו ורבי אומר, דחינוך ל"ש אלא באם כו' (ומכאן ראי' שהתוס' ישנים חברו אחד מתלמידי ר"מ מרוטנבורג ולא כמ"ש בשה"ג שהר"מ עצמו חברים).

א"כ מפורש דעתו, דבאם ליכא חיוב לחנך אף בדליכא אב, והא דהילני המלכה לאו בתורת חיוב חינוך כי אם למצוה בעלמא כאינה מצוה ועושה, וא"כ שוב א"א לפרש בשו"ע דהוא וי"ו החבור, דהא גם כשיש לו אם אין חיוב חינוך עלי' ושוב לא חל עליו אבלות כשהגדיל, וע"כ כונת שו"ע כמ"ש הכתב סופר אביו או אמו ור"ל בדרך לא זו אף זו, לא מבעי' כשמת אביו שאין חיוב חינוך על האם דודאי פטור הקן כשהגדיל, אלא אף כשמתה אמו דעל האב חיוב לחנכו במצות מ"מ בזה פטור, דאין אבלות לקטן ע"כ.

★★

בשו"ע (יו"ד סי' שפ"א סעיף ו') איתא שבוגרת שאירעה אב, כיון שעומדת לינשא מותרת ליקשט אבל אסורה ברחיצת חמין כל גופה ע"כ. ובהגהות הגרע"א זצ"ל נשאר בצע"ג על לשון המחבר, דהרי למבואר בגמ' כאן גם להושיט אצבעה בחמין אסור ולא רק רחיצת כל גופה ע"ש. וראה בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' שמו) האריך בקושי' זו וסיים: נלע"ד דאי אפשר בלי הג"ה וט"ס הוא וכך צריך להיות: בוגרת וכו' אבל אסורה ברחיצת חמין. וכל גופה בצונן וכו' ע"כ.

★★

בגמ': אדבריה רב יהודה לרב יצחק בריה וכו'.

הגה"ק ר' נתן אדלר מפרנקפורט זצ"ל בהגהותיו שנדפסו בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קו' ב' ע' י') כותב: אדבריה - מנהיגו ע"כ. ובהג"ה הוסיפו מדברי הגמ' סנהדרין (ח' ע"א): דבר אחד לצור. וברש"י מנהיג אחד ע"כ.

★★

בגמ': והיכן אומרה - בין גואל לרופא וכו'.

ולפי מסקנת הגמ' יחיד אומרה בשומע תפילה וש"צ אומרה בין גואל ישראל לרופא חולי עמו ישראל ועי' בתוס' (ד"ה אלא אמר וכו').

ליכא שופרות וחצוצרות ביחד, אלא במקום שיש שופר עכ"פ כגון ר"ה ויובל אין חצוצרות, ובמקום שאפשר להיות חצוצרות כגון בתעניות אם יש שם חצוצרות אין שופר, וה"ה אם יש שם שופר אין חצוצרות, ולא בא לעכב שלא יתקעו בשופרות כלל בתעניות, וסיים הריטב"א ז"ל, ומה שנוהגים העולם בשופר, שהוא מצוי, הרשות בידם, ובלבד שלא יביאו שם חצוצרות עכ"ל.

וב"ב הריטב"א בתענית דף יב:, והוסיף, שלפי סברא זו לכן נהגו בצרפת שלא לתקוע לעולם בתענית ציבור בחצוצרות כיון שאין לנו חצוצרות ע"כ עיי"ש.

★★

והגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל באגרות משה (ח"א או"ח סי' קס"ט) הביא בשם חכ"א שהקשה על הריטב"א הנ"ל. וכי אין אנו יכולים לעשות חצוצרות של כסף, והשיב לו באגרות משה שם שבעינין חצוצרות שנעשו לתקוע בהם בביהמ"ק דוקא, ותירץ בזה גם למה הרמב"ם כלל כל מצות תקיעה בחצוצרות במצוה אחת שהוא בעצם קושיית המ"מ בפ"א מהל' תענית הל"א עיי"ש, כי בעינין לכל תקיעת חצוצרות דוקא החצוצרות של המקדש של הקרבנות, יוצא שהמצוה הוא מה לעשות בחצוצרות, והכל כלול במצוה אחת לתקוע בחצוצרות במקומות שונים, משא"כ תקיעת שופר בר"ה ותקיעת שופר במוצאי יוה"כ הם שני מצות נפרדים שאינם שייכות זל"ז כלל ע"כ.

★★

ולעצם הענין אם בתעניות תוקעים בשופרות, הנה בספר מור וקציעה סימן תקע"ח הביא קושית המגן אברהם באורח חיים סימן תקע"ו, למה אין תוקעין בזמן הזה בתעניות, וכן הקשה החיד"א בברכי יוסף בסימן הנ"ל. ותירץ היעב"ץ דתקיעה בחצוצרות אינה מצות עשה אלא בארץ ישראל, שנאמר וכי תבואו מלחמה בארצכם ואכולה מילתא קאי, ועוד שאין המצוה אלא בכהנים ודאין ולא ספקין, וכן דוקא בחצוצרות של מקדש, ועכשיו שאין לנו כהנים מיוחסים, ולא חצוצרות של תורה, פירוש אותן חצוצרות שתוקעין בהן על הקרבן.

משום הכי מסתברא אפי' בארץ ישראל אין מצוה לתקוע, ולא שמענו שינהגו כן בארץ ישראל בזמן הזה, ושופר כיון דתקנתא דרבנן הוא, לא תקנוהו אלא בתענית ציבור ואין

וראשונות דברייתא קמייתא היינו אמצעיות, וכן אחרונות דברייתא שניה היינו אמצעיות, וברייתא השלישית לא מיירי מתעניות אמצעיות אלא מיירי בראשונות ושלישיות, ולדעת רש"י לא פליגי הנך ברייתות, ולפי"ז א"ש הלשון: דמיתרצון כולהו. אמנם הר"מ (בפ"ג מתעניות ה"ה) כתב שמעוברות ומניקות מתענות בשבע אחרונות, וביאר דבריו במגיד משנה שם שהיתה לו גירסא בגמ' נקוט מציעתא בידך, והוא לא גרס בגמ' כמו שכתוב לפנינו: דמיתרצון כולהו, והיינו דההלכה כברייתא השניה שכוונתה לשבע אחרונות. ודו"ק.

★★

בגמ': במאי מתריעין - רב יהודה אמר בשופרות

הרמב"ן במלחמות (פ"ג דר"ה) מקשה דהכא משמע שתקיעות תענית היו בשופרות, ובר"ה (כ"ו ע"ב) אמרינן ובתעניות שופר מקצר וחצוצרות מאריכות, שמצות היום בחצוצרות. ובמה דברים אמורים - במקדש, אבל בגבולין, מקום שיש שופר - אין חצוצרות, מקום שיש חצוצרות - אין שופר. ומפרש רש"י דמקום שיש חצוצרות קאי אתעניות.

ומיישב הרמב"ן, דמקום שיש חצוצרות, אין הכוונה על תענית, אלא על מלחמה. ועוד מיישב דאין קפידא דוקא בחצוצרות.

וכתב בגבורות ארי דהנ"מ בין ב' התירוצים היא באופן שרוצה לתקוע בחצוצרות, דלפי התירוצ הראשון א"א והתקיעות הם דוקא בשופר, אך להתירוצ השני - אפשר לתקוע בשופר וכן בחצוצרות.

★★

הראב"ד תירץ על הקושי הנ"ל, דבמסכת ראש השנה איירי בברכות שעל סדר התפילה, ובזה תוקעין בחצוצרות. אבל במסכת תענית שפירש רבי יהודה בשופר, איירי בשאר חלקי תפילה שמרבים בסליחות ותחנונים, בזה סגי בשופרות ע"כ. (ועי' במגיד משנה על הרמב"ם פ"א דתענית שהביא תירוצ הראב"ד ופלפל בדבריו).

★★

הריטב"א (בר"ה כ"ז ע"א) הביא כל התירוצים הנ"ל לקושי' מהגמ' כאן לר"ה ודחה אותם, ותירץ הריטב"א תירוצ חדש בשם י"א, דבר"ה לא אתא לומר אלא דלעולם

של הר"ח צ"ב קצת, וכי מפני שר' אמי לא יכול להתענות הוא מורה לצבור לא להתענות, וכי טובת עצמו הוא דורש?

ובתב בספר זריחת השני (ע' 112): יש לבאר את דברי הר"ח, ר' אמי לדעתו שאין מטריחין את הצבור יותר מדאי ולא גוזרים תענית נוספת אחרי שהתענו כבר י"ג תעניות, מפני שזו תהא גזירה שאין הצבור יכול לעמוד בה, אולם צריך לברר האם אמנם תענית נוספת על הי"ג הקודמות היא טירחה יתירה על הציבור, וכדאיתא בתענית (כה, ב) מעשה ברבי אליעזר שגזר י"ג תעניות על הצבור ולא ירדו, אולם כיצד יברר, אלא שר' אמי דן מעצמו אם הוא שרגיל בסיגופים ובתעניות לא יכול לקבל עליו תענית נוספת על הי"ג שהתענה, יש להניח שהציבור בוודאי לא יוכל לעמוד בכך, וזוהי משמעות פירושו של הר"ח: ר' אמי לא יכול היה להתענות, ומעצמו דן על הציבור כולו, ולפיכך פסק שאין להוסיף תענית על הי"ג שכבר צמו.

★ ★

והוא כותב עוד (שם): נראה לי להציע פירוש משלי. שנראה לי פשוט ביותר, עד שאני תמיה על שלא מצאתיו באחד הראשונים, והוא, כי רב אמי השיב לשאלת רבי יהודה נשיאה שאין להטיל על הציבור תענית נוספת לאחר שכבר התענו י"ג תעניות, אלא ש"הוא דעבד לגרמיה הוא דעביד", רבי אמי עצמו צם תענית יחיד, וכדאיתא במתניתין (תענית יב, ב) שאחרי י"ג תעניות של הצבור. עברו ולא נענו. הצבור לא ממשיך להתענות "אלא יחידים חוזרים ומתעניין". ונהג ר' אמי בעצמו כנוהגם של גדולי ישראל, וכדאיתא בכיצה יא, ב במשנה: אמרו ליה [לרבן גמליאל] מה נעשה לבית אביך שהיו מחמירין על עצמן ומקילין לכל ישראל. ע"כ. ולפי זה הגמרא מדברת בשבחו ודו"ק.

★ ★

בגמ': שלחו ליה בני נינוה לרבי כגון אנן דאפי' בתקופת תמוז בעינן מיטרא היכי נעביד וכו' שלח להו כיחידים דמיתו ובשומע תפלה.

מכח דברי הגמרא אלו פסק הגאון מהריק"ש בשו"ת אהלי יעקב (סי' פז) על מה שנשאל בכ"ח חו"ל ששאל טל ומטר בברכת השנים בחו"ל אחר ז' בחשון שהוא זמן שאלה

תענית ציבור בבבל, וגם לא בארץ ישראל האידנא דליכא נשיא כדאיתא לעיל בסימן תקע"ה, בטעמא דאין תענית ציבור בבבל. עכ"ד.

★ ★

ויש לציין למובא באנצקלופדי' תלמודית (חלק ט"ז ד' תפ"ז הערה 172) עדות נאמנה שעפ"י הוראת הבית דין שבעיה"ק ירושלים תקעו בחצוצרות ליד הכותל המערבי בתעניות ע"ש.

★ ★

בגמ': אי'מא בשופרות שופרות בשבת מי דחי.

האמבוהא דספרי (בהעלתך ד' קל:): תמה לדעת הרמב"ם (ריש הלכות תענית) דס"ל דתקיעת שופר בעת צרה היא מצוה דאורייתא, א"כ ידחה השבות של תקיעת שופר וכמו תקיעת שופר בר"ה לולא גזירה דרבה שיבוא להעביר אמות ברה"ר, ובתקיעה בתענית אין לגזור שיעבירו ד' אמות ברה"ר, לפי מש"כ הרי"ף דלא גזרו שמא יעבירו רק משום דאין אנו בקיאיין בקביעת דירחא, ואין כאן ודאי מצוה, ובתענית לא שייך חוסר בקיאות ביומיה.

ובתב האמבוהא בספרי, דמכאן ראייה למש"כ הפרי מגדים (או"ח סי' תקע"ו) דאין חיוב תקיעה רק בא"י. וי"ל דרק בזמן שבית המקדש קיים דאז קרינן ביה כי תבא מלחמה "בארצכם", ומשנה זו סתמא קתני אפילו בחו"ל ובזמן שאין ביהמ"ק.

דף י"ד ע"ב

בגמ': רבי אמי דעבד - לגרמיה הוא דעבד

וברש"י: לפי שהוא לא הי' רוצה להתענות ע"כ.

וברש"ש תמה לנכון דהדברים תמוהים, וראה בגליוני הש"ס להגר"י ענגיל ז"ל כאן מש"כ בזה ובשדי חמד (קונטרס הכללים, מערכת הל' כלל קח) ע"ש והדברים תמוהים.

והנה רבינו חננאל מפרש לכאורה כרש"י, אלא שבמקום לא היה רוצה, כותב לא היה יכול, כלומר לא היה יכול להתענות ובשביל עצמו אמר אין מטריחין. והנה גם פירושו

שחברים היינו תלמידי חכמים. והרמב"ם (בפיה"מ דמאי פ"ב מ"ג) מבאר דהטעם שנקראו כך משום שחברתם זה לזה חברה נאמנה, כי היא חברה לשם שמים. והמלאכת שלמה (שם) הביא מהר"ש שירלאו דקרי ל"י חבר, משום דכתיב גבי מצוות עמיתך, ודרשינן עם שאתך בתורה ומצוות, ותרגומו חברך. וזה שמקבל עליו חומרת המצוות כדי שלא להכשיל את הרבים קרוי חבר, כלומר זהו חבר האמור בתורה. ע"כ.

★ ★

בגמ': לא הכל בקימה ולא הכל בהשתחויה, מלכים בקימה ושרים בהשתחויה וכו'.

הגאון הבית יצחק זצ"ל בהקדמתו - פתח הבית לשו"ת בית יצחק יו"ד (ח"ב אות י"ד) כותב: י"ל הכונה, דיש צדיקים ות"ח המעתירים ומתפללים לאדונינו יתברך, ומלמדים זכות על ישראל הכל בשפלת רוח וענות צדק כדכתיב תפלה לעני כי יעטוף. ויש ת"ח שמתלבשים במדת הרוממות על דרך המקרא שנאמר ויגבה לבו בדרכי ד' כמו שאמר הפייטן והם בזרוע באו עדיך, ע"ד צדיק גזור והקב"ה מקיים, והם ת"ח שלומדים תורה לשמה ורזין דאורייתא איתחדש מפומיהו כדאיתא בהקדמת זוהר הקדוש הובא לעיל. ועל זה אמרו לא הכל בקימה והוא ברוממות, ולא הכל בהשתחויה, אלא מלכים מאן מלכי רבנן בקומה, שרים בהשתחויה.

דף ט"ו ע"א

בגמ': לא הכל לאורה ולא הכל לשמחה - צדיקים לאורה וישרים לשמחה וכו'.

וברש"י: דישרים עדיפי מצדיקים ע"כ.

ומבואר מדברי רש"י ב' דברים א. דישרים עדיפים מצדיקים. ב. דשמחה עדיפה מאורה. וברשב"א כאן פירש איפכא, דאורה גדול משמחה, וצדיקים עדיפים מישרים ע"ש. והמהרש"א הביא רא"י לרשב"א מנוסח תפילת "נשמת" שהסדר: ישרים, צדיקים, חסידים, קדושים ע"כ. והיינו, דהנה זה ברור דחסיד עדיף מצדיק כמבואר (בנדה י"ז): שורפן חסיד. קוברן צדיק ע"ש. ועי' רש"י (סוכה נ"ג): כל חסיד הוי חסיד מעיקרו ודו"ק. אך בב"ק (ק"ג): מבואר דמשתבע והדר הוי חסיד וצ"ע. ובהקדמת יוחסין הביא מגמ' ב"ק דחסיד הוי רק מי שהוא חסיד מעיקרו ע"ש וצ"ע"ג מהנ"ל וראה בהג"ה לספר

בא"י אך הוא קודם זמן שאלה בחו"ל אי בעי לחזור על תפילתו.

והשיב דאם לגבי בני נינוה שהיו הרבה אנשים וצריכים היו למטר גם בתקופת תמוז, אעפ"כ אמרינן דהני כיחידים ובטלה דעתן אצל כל אדם ושואלין רק בשומע תפילה, כ"ש כאשר הוא יחיד בלבד ואינו צריך למטר אלא בטעות שאל ע"ז, ודאי שבטלה דעתו וצריך לחזור על תפילתו. ויש מרבתי נוחי נפש שלא הצריכו ליחיד לחזור על תפילתו כששאל בטעות טל ומטר קודם ס' יום לתקופה, ולא ירדתי לסוף דעתם עכ"ד.

וכתב בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' טו), דהנה מדבריו יש ללמוד דאם בבן חו"ל ששאל טל ומטר אחר ז' בחשון שהוא כבר זמן שאלה בא"י צריך לחזור. כ"ש בן א"י ששאל טל ומטר בטעות קודם ז' בחשון שיצטרך לחזור על תפילתו.

אבל בשו"ת הרדב"ז (ח"ה סי' ב' אלפים רכה) וכן בשו"ת תורת חיים למהר"ש (ח"ג סי' ג) כתבו בהדיא שאין צריך לחזור על תפילתו. וכן נראה לדינא, דהלא כל הטעם שצריך לחזור בימות החמה כששאל טל ומטר הוא משום דגשמים בימות החמה סימן קללה הם וכדאי בירושלמי הובא בתוס' (ג ע"ב ד"ה בימות החמה), אבל בימות החורף דאין הגשמים סימן קללה והרא"י שהרי מזכירין אז את הגשמים, א"כ אין צריך ליחיד לחזור על תפילתו כאשר בטעות שאל טל ומטר קודם ז' בחשון, עיי"ש.

★ ★

בגמ': בשני מטיין עד הערב.

בהגהותיו של הגה"ק ר' נתן אדלר מפרנקפורט זצ"ל שנדפסו בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קו' ב' ע' י') כותב: נרשם ב' חצאי עיגול סביב תיבת עד ונכתב בגליון: לעת ע"כ. ובהג"ה שם: עי' בספר דקדוקי סופרים כאן דהביא שכן הוא גירסת הרי"ף והרא"ש והג"מ וגם בכת"י ע"כ.

★ ★

בגמ': חברים אין שאילת שלום ביניהן וכו'.

חברים - היינו ת"ח. כדאיתא בכבא בתרא (עה ע"א) "היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך", מכאן

בעל תשובה - שעליו נאמר ולבבו יבין ודו"ק. ועוד מביא בלב שמחה (שם) שהאמרי אמת הגיד בשם השפ"א זצ"ל דישרי לב הכוונה, די גלייכא הערצער עכל"ק. וי"ל.

★★

והנה במדרש (במדבר רבה פרשה כ, א) אי: מה תמר זו יש בה לולבין וכו' כך ישראל צדיקים ישרים חסידים בני תורה אפילו סוריהן גומלי חסד אינון ע"כ.

ומדברי המדרש הנ"ל מבואר ג"כ דצדיקים הם בדרגה לפני ישרים, אך צ"ע דאח"כ כתיב חסידים וזה א"א וכנ"ל מהגמ' נדה, וא"כ נהיה מוכרחים ג"כ כאן לומר דהסדר הפוך וישרים עדיפי וצ"ע. וראה באבות (פ"ו מ"א): ומכשרתו להיות צדיק, חסיד, ישר וכו'. ומבואר דצדיק גדול מישר (אך ע"ש בשפ"א בשם הרה"ק ר"ח מאלכסנדר זצ"ל דחסיד וישר הולכים יחד, ור"ל שיהיה חסיד ישר ולא חסיד שוטה, וא"כ אין ראייה לנדון דידן וצ"ע). וע"ע בענינים אלו בספר חוקות עולם להג"ר משה נחמי' כהנא ז"ל (עמ' כ) שהביא מילקוט תהלים עה"פ: ישר יחזו פנימו, דמבואר להדיא דישרים עדיפי מצדיקים ע"ש וע"ע בספר עבודת עבודה עמ"ס עבודה זרה (כ"ה. ד"ה וידום וכו'), ובספר שער יששכר על המועדים ח"א (מאמרי חודש אייר מאמר גל עיני סי' ט') וח"ג (מאמר חדשי כסלו-טבת מאמר ימי אורה סי' מ"ד) ואכמ"ל עוד בזה. (וראה עוד בספר תולדות יעקב יוסף (פר' כי תצא). מש"כ דצדיק קאי על הדין הכללי בבנ"י, וישר קאי על דין פרטי לצדיק ע"ש, ולפי"ז אולי אין ראי' מכאן להגדרת צדיק וישר בשאר המקומות וצ"ע).

שארית נתן על סוכה (שם) מש"כ ליישב בזה בדוחק וי"ל. (וראה להלן (ו, ב) מש"כ בענין זה ואכ"מ). וא"כ ע"כ מש"כ בנשמת הוא מלמטה למעלה - והסדר הוא: קדושים - חסידים - צדיקים וישרים. וא"כ שפיר מוכח כהרשב"א וזה כוונת המהרש"א ודו"ק היטב.

וי"ש לציין ג"כ לנוסח התפילה "ובכן צדיקים" בר"ה ויוהכ"פ שג"כ שם הסדר: צדיקים - ישרים = חסידים, וצ"ע, דאם כדברי המהרש"א בנוסח נשמת, א"כ יש סתירה בין הנוסח דתפילה זו לתפילת ובכן צדיקים וצ"ע, וראה בקובץ כרם חב"ד (קובץ ב עמ' 115) במאמר מהרה"ק רי"נ מנעזיץ - חב"ד זצ"ל מה שביאר באריכות דישרים גבוהים יותר מצדיקים ע"ש היטב.

★★

בהקדמת ספר דברי נחמיה - אבהע"ז כתב דצדיק חשיב מי שהיה רשע ועשה תשובה, וישר הוא מי שהיה ישר מעיקרו, וכן ביאר דשמחה הוא יציאה מצער, ואורה הוא שמחה מעיקרו. וכתב שם דלפי"ז מסתבר יותר לפרש כרש"י הנ"ל בתענית ודלא כרשב"א ע"ש. וצע"ג דבריו דהרי לרש"י שמחה חזקה יותר מאורה והפך דבריו וצ"ע. וראה באמרי אמת לקוטים (לתענית כאן) שכתב להיפך מהדברי נחמי' הנ"ל וז"ל: צדיק הוא צדיק גמור, וישר הוא בעל תשובה, ישר מכלל שהיה עקום. ולכן יש לו שמחה וכו' עכ"ד. וצ"ע. ומצאתי בלב שמחה (על יוהכ"פ - תשמ"ה) שכותב דמש"כ "לישרי לב שמחה" מרמז על יוהכ"פ דכתיב בו: ולבבו יבין וגו' ע"כ. נראה דס"ל כהאמרי אמת הנ"ל דישרי לב קאי על

פרק שני

במשנה: ונותנין אפר מקלה וכו'.

וברש"י אפר מקלה אפר ממש ולא עפר.

ובתוס' (נדפס בעמוד ב) ואותו אפר הוא מעצם אדם, שהרי האפר הוא לזכרון העקידה ובעקידה הי' עצמות. וכ"כ גם לקמן (טז ע"א ד"ה אפר מקלה) עיי"ש.

בשו"ת חלק לוי (יו"ד סי' קכה) הקשה איך הי' מותר לשרוף עצמות אדם והרי צריכים קבורה.

ותיריץ דהנה מצאנו מחלוקת אם יש מצות קבורה בכזית מן המת, עיין תו"ט ותפארת ישראל פ"י משבת, ומשנה למלך סוף הל' אבל, ומנחת חינוך (מצוה תקלז), מ"מ אם נקבר ראשו ורובו של המת וכבר נתקיים בזה המצוה של כי קבור תקברנו, שוב אין מצוה לקבור אבר או עצם מהמת, וע"כ שפיר היו יכולין לשרוף עצמות אדם עיי"ש.

אבל הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד סי' כב) דחה דבריו, וכתב דאדרבא אם קברו ראשו ורובו ודאי יש חיוב לקבור אברים או עצמות שנשארו.

אלא על קושייתו על דברי התוס' איך שרפו עצמות אדם, י"ל דמיירי בעצמות גוי שאין כל מצוה מן התורה לקברו, וכדגרסי' בירושלמי רפ"ז דנזיר (לפי פי' הקרבן העדה שם), [ועיי"ש עוד שהאריך בדין זה אי יש מצוה בזה או לא], ואע"פ שזה הי' זכר למעשה העקידה, אין קפידא בלקיחת אפר של עצמות גוי.

אכן יותר נראה לתרץ על קושייתו דמיירי בעצם של ישראל שנשר מן האדם בחייו, שאין כל מצוה דקבורת אבר מן החי וכמו שהוכיח השבות יעקב (ח"ב סי' קא) ועוד מדברי הגמרא בב"ק (פה ע"א).

וכתב עוד ביביע אומר שם, דבשו"ת חלק לוי הנ"ל הקשה עוד איך שרפו עצמות אדם להזכיר על ידו עקידת

יצחק, הרי מת אסור בהנאה, וכאן שעיי"ז נזכר עקידת יצחק אין לך הנאה גדולה מזו, ולא שייך בזה מצות לאו ליהנות ניתנו, משום דלא הוא מצוה.

אך ביביע אומר שם דחה דבריו וביאר דזה לא נחשב הנאה כלל עיי"ש.

★★

במשנה: על גבי התיבה ובראש הנשיא ובראש אנב בית דין וכו'.

ברמב"ם (הלכות תענית פ"ד ה"א) הוסיף, שנותנים אפר אף ע"ג ספר תורה. ומעיר הכסף משנה, שאינו יודע מה מקור הוספה זו, דבמשנה נזכר תיבת ותו לא. השפת אמת מיישב, שמקור הרמב"ם הוא הירושלמי שמביא הפסוק: יצא חתן - זה ארון, וכלה - זו ס"ת. ומשמע שמה שנעשה עם הארון עושים גם עם הספר תורה.

וכתב הגרי"ד סלוביצקי ז"ל מבוססון (קובץ הפרדס שנה נ"ז ח"ו ד' ע' ז'): האישיות היהודית משולה לספר תורה וכו' גם בדברי הרמב"ם הנ"ל אנו רואים זאת, כי משמעות דברי הרמב"ם שמניחים אפר מקלה על גבי הספר תורה היא שאם כלל ישראל שרוי באבל, גם התורה מתאבלת כמו שנאמר ו"בכל צרתם לו (לא) צר" (ישעיה ס"ג ט') ע"כ.

דף ט"ו ע"ב

במשנה: וכשבא דבר אצל חכמים אמרו, לא היינו נוהגין כן אלא בשער מזרח ובהר הבית וכו'.

הרמב"ם בפ"ד מהל' תעניות (ה"ז) כתב ואין עושים הסדר הזה אלא בהר הבית בלבד.

רק משמר היוצא בלבד. א"כ התקנה דיחלוקו מע"ש לע"ש יוכל להיות על כל ז' בתי אבות ועיי'.

אבל צ"ע, הלא ע"כ עורות קרבנות תמיד ומוספי שבת דזכו בהם משמר היוצא חלקו בשבת ואיך אמרו דהתקינו שיחלקו מע"ש לע"ש. אלא ע"כ נ"ל דלאחר שתקנו שיהיו חולקין מע"ש לע"ש הטעם כל זמן שהם כולם יחד לא יבואו לחטוף, וע"כ תקנו ג"כ דבשבת לא יהי' בית אב והי' יד כולם שוין בו וע"כ לא יבואו לחטוף, ומה"ט כתב רש"י בפסחים ששה בתי אבות. אבל לפני התקנה שהיו חולקין בכל יום בערב, א"כ גם בשבת הי' בית אב לחוד, ובתענית פירש רש"י כאשר הי' טרם שתקנו לחלוק מע"ש לע"ש כנ"ל ועיי'.

ודברי רמב"ם בפ"ה מה' מעשה הקרבנות כ' דכתב כל העורות מחלקין אותן מע"ש לע"ש צל"ע, שלא הזכיר דעורות של קרבנות שבת הי' מחלקין בשבת, ומלישנא דרמב"ם פ"ד מה' כלי המקדש הי"א נראה דס"ל דהי' ז' בתי אבות וצ"ע.

★★

בגמ': בגדולה מתחילין מן הגדול ובקללה מתחילין מן הקטן וכו'.

בגמ' סנהדרין (ק"ה ע"ב) איתא: מברכתו של אותו רשע אתה למד וכו' מה טובו אהליך יעקב וכו'. והקשו המפרשים איך מוכח מברכתו שהי' בלבו לקללם. וביאר בספר בנין אריאל (פר' בלק) עפ"י דברי חז"ל כאן, דבגדולה וכו' ובקללה וכו'. והנה ידוע דצדיקים מכונים בשם ישראל והמון עם בשם יעקב, וא"כ למה שינה בלעם הסדר באומרו מה טובו אהליך יעקב ואח"כ משכנותך ישראל, הלא בגדולה מתחילין מן הגדול, אלא ודאי שהי' בלבו לקללם, לכן התפיס יעקב תחלה, ומזה מוכח שפיר שהי' בלבו לקללם.

★★

עפ"י דברי הגמ' כאן ביאר הגאון ר' חיים קנייבסקי שליט"א בספר טעמא דקרא מש"כ במגילת אסתר: למגדול ועד קטן משתה וגו'. ובתורה כתיב: הכו בסנורים מקטן ועד גדול וכו' הקדים הקטן לגדול, ולפי"ד הגמ' כאן א"ש, דכאן לגדולה וכאן לקללה, ודפח"ח.

★★

וכתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד [קדשים] סי' סג), דמה שהשמיט הרמב"ם "שער מזרח" המפורש במשנה, הוא משום דהרמב"ם ס"ל דהדין הזה קיים בכל הר הבית ולא רק בשער מזרח, דכל הר הבית נקרא מקדש ולפני המלך ה', ומה דהמשנה נקטה שער מזרח ובהר הבית, הוא משום שהדרך היה שהיו מתאספין בהר הבית כנגד שער מזרח, וכמו שכתב הרמב"ם עצמו שם בהט"ו כשהיו מתפללין על הסדר הזה בירושלים היו מתכנסין להר הבית כנגד שער המזרח ומתפללין כסדר הזה, אבל הדין הוא שדין זה נוהג בכל הר הבית, וע"כ השמיט הרמב"ם שער מזרח.

וכן בפ"א מהלכות שופר (ה"ב) כתב הרמב"ם דבמקדש היו תוקעין בראש השנה בשופר אחד ושתי חצוצרות מן הצדדין, ו"מקדש" הכוונה כולל כל הר הבית, ולא הזכיר הרמב"ם שערי מזרח וכמו שאיתא בגמרא בר"ה (כו ע"א), משום דגם זה כנ"ל דהרמב"ם ס"ל דכל הר הבית הוי מקדש וקרוי לפני המלך ה' ותוקעין בשופר ובחצוצרות ולא רק בשערי מזרח, אלא בגמרא נקטו שערי מזרח משום דשם היו מתאספין לתקיעות, עיי"ש.

★★

במשנה: אנשי בית אב וכו'.

וברש"י: המשמרה מתחלקת לשבעה בתי אבות, כנגד שבעת ימי השבוע, בית אב ליום ע"כ.

בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' ב') הקשה השואל דרש"י סותר עצמו במ"ש סוף פ' נושאים על האנוסה [דף ק"א ע"א] דכל משמר מתחלק לששה בתי אבות, אף גם נראים דבריו מתנגדים דברי ש"ס מנחות (ק"ז ע"ב) ששה לנדבה נגד מי אמר חזקי' נגד ששה בתי אבות עיי"ש.

ובשו"ת משיב דברים (או"ח סי' קי"ב) כתב: מחמת חומר הקושי' נ"ל דודאי לי מה דאמר רב יהודה במס' סוכה (נ"ו ע"ב) דבמוספין חולקין א"כ כיון דזכו בהם ב' משמרות א"כ ודאי מה שהתקינו בפסחים (נ"ז ע"א) שיהי' מחלקין מע"ש לע"ש ע"כ רק לששה בתי אבות דחול, כי בקרבנות של שבת דכבר עשו ביום השבת חלוקה בין ב' משמרות ודאי תיכף עשו חלוקה גם לבית אב של שבת. כי למה יעשו שני פעמים חלוקה. אבל לפי מה דהעלה בסוף סוכה דרב יהודא בתיובתא, א"כ לא זכו ב' משמרות במוספים

צנוע הי' לנו ונתבזה בעוונינו, הרי דע"י העוונות מתבזים כלי הקודש, והוא הדין כאשר נפל ספר תורה ונתבזה, הרי זה מאשמת עוונות הציבור, וע"כ צריכים הם להתענות.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' ג) הביא דבריו, והוסיף דלטעם זה לכאור' גם על בני בית הכנסת הקבועים שהס"ת שייך להם שבעוון כולם נתבזה, ואף שלא ראו הנפילה מ"מ יש להם להתענות, אבל אנשים הבאים להתפלל בבית הכנסת רק לפרקים ולא שייך הס"ת להם, אף שראו הנפילה לא יצטרכו להתענות, כי לא שייך לומר שבגללם נתבזה הס"ת.

ואח"כ כתב דאולי י"ל דגם מה שאנו אומרים שהס"ת מתבזה בעוונינו, זה רק מחמת שאנשי העיר מתבזין מזה, וא"כ זה שייך רק כאשר בני בית הכנסת הקבועים ראו הנפילה ומרגישים בזיון בנפשם, אבל כשלא היו שם ולא ראו הנפילה הרי לא הרגישו בזיון בעת הנפילה, ואף שסיפרו להם אח"כ מהנפילה, מ"מ אין מרגישים בזיון ע"י שמיעה כי אם ע"י ראייה, וא"כ גם בני ביהכ"נ הקבועים יש להם להתנות רק אם ראו את הנפילה.

וע"כ לפי הטעם של הדברי חיים יש להקל שלא יהיו צריכים להתענות גם בני ביהכ"נ הקבועים שלא ראו הנפילה, וגם האנשים שבאו להתפלל שאינם קבועים אף שראו הנפילה. אך מ"מ מצד המנהג יש להתענות כל אלו שראו הנפילה אף אותם שאינם קבועים עיי"ש.

בשו"ת מהרש"ם (ח"ב סי' רס"ד) תמה על הדברי חיים הנ"ל שאין כל ראייה, דבסוגיין התענית היא על העוונות שגרמו לעצירת הגשמים - ומוציאין הס"ת מחמת - עמו אנוכי בצרה, שגם התורה עמנו בצרה, ועי"ז יתעוררו רחמי שמים, וע"כ לוקחים בידים התיבה והס"ת, ומוציאין לרחוב, ומניחין אפר וכו'. אך מה זה ענין וראיה לאופן שאירע בזיון לס"ת בשוגג.

ובספר משנת משה מבאר, שיש ראייה עפ"י דרכו של המאירי בסוגיין, שכתב דמוציאין התיבה כדי להגדיל הרעדה בלבבות, לומר אוי לנו. ורואים שהתענית היא על העוונות, שגרמו לבזיון התורה (ולא כמו שלמד המהרש"ם שהתענית היא על העצירת גשמים, והוצאת התיבה היא רק לעורר

בקונטרס טוב הארץ להרה"ג ר' טובי' שולזינגר שליט"א (הערה טז) העיר מדוע מביאה הגמ' הא דלגדולה מתחילין מן הגדול מהפסוק ויאמר משה אל אהרן וגו'. ואמאי לא הביא מקראי ומשה ואהרן וחור עלו ראש הגבעה (שמות י"ז - י"), ויקרא אליהם משה וישבו אליו אהרן וכל הנשיאים וגו', ואחרי כן נגשו כל בני ישראל (שם ל"ד - ל"א), ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן ולבניו ולזקני ישראל (ויקרא ט' - א'), וכל אלה ג' הפסוקים הם מוקדמים למקרא שהביא. עכ"ל.

ובספר גם אני אודך להרה"ג ר' גמליאל רבינוביץ שליט"א (סי' י') תירץ בזה עפ"י מה שכתב המהרש"א (בברכות ס"א) וז"ל: בגדולה מתחילין וכו' שנאמר ויאמר משה אל אהרן וגו', מה שהקדים אהרן שהוא אב לבניו ודאי דאין ראייה, וכן מה שהקדים אלעזר שהוא הגדול לאיתמר שהוא קטן ממנו אין ראייה, דבכמה מקומות כתיב כן, אלא מדכתיב בניו הנותרים לשתוק מאלעזר ואיתמר ולא הל"ל אלא על אהרן ובניו הנותרים קחו וגו', דודאי הם הנותרים, אלא לאשמועינן דבגדולה כו'. עכ"ל.

ולפי זה א"ש, דאה"נ שהיה יכולה הגמרא להביא ראייה מפסוקים הנ"ל שהם מוקדמים לזה הפסוק, אבל כיון שזה הפסוק היה לו לכתוב ויאמר משה אל אהרן ו"בניו הנותרים" קחו וגו', ומדלא כתב כן אלא פירט ואמר, ויאמר משה אל אהרן "ולאלעזר ולאיתמר בניו הנותרים" קחו וגו', אז "מיתורא" ילפינן דבגדולה מתחילין מן הגדול (וכנ"ל ממהרש"א), ולכך עדיפא ליה להביא פסוק זה כיון שיש בזה "יתור" ללמוד דבגדולה וכו', ומשא"כ בשאר פסוקים הנ"ל שאין בהם "יתור".

דף ט"ז ע"א

בגמ': ולמה מוציאין את התיבה לרחובה של עיר, אמר ריב"ז לומר כ"י צנוע היה לנו ונתבזה בעוונינו.

בשו"ת דברי חיים להרה"ק מצאנו זצ"ל (ח"א יו"ד סי' נט) דן לגבי מקור המנהג שנוהגים שמתענים הציבור כשנופל ספר תורה ח"ו, וכתב די"ל דמקור הדבר הוא דברי הגמרא כאן דמוציאין התיבה לרחובה של עיר לומר דכלי

(תהלים קי"ט) אשרי אותם שלא רק כאשר נמצאים בביתם, התורה היא נר לרגלם, אלא גם תמימים הם "בדרך" בזמן "שהולכים" תמיד הולכים בכל המסעות בתורת ה' ראה בהדרש והעיון ויקרא (מאמר מ"ז).

ולכן ביום התענית כאשר מוציאים תיבה לרחובה של עיר ונותנים אפר מקלה ע"ג התיבה, ולגירסת הרמב"ם והרי"ף והרא"ש (שם בתענית) גם על גבי ספר התורה נותנין אפר מקלה, אומרים, כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעונינו, ר"ל, היות והס"ת היה בבחינת "צנוע" מוסגר בארון, ואם אפי' הוא נמצא בארון מפואר בכתרים נאים, אך כאמור היה צנוע ומוסגר ולא הוצאנו אותו לרחובה של עיר שידריך אותנו גם בדרך, גם במסעות, יאיר את דרכינו, על כן זה עצם הבזיון שנתבזתה התורה בעונינו, ולכן פרש"י במילה אחת "וידווי", כלומר זה הוידוי שנאמר ריב"ל, שזה אומרים בוידויים, שהיה הס"ת רק "צנוע" בתוכינו ולא יצא עמנו ע"ד יוצאת ונכנסת עמו, זה גרם בעונינו לבזוי הספר תורה.

★ ★

בגמ': ולמה נותנים אפר מקלה וכו'.

ובתוס': פירוש, אותו אפר הוה מדבר הנשרף מעצמות אדם כדי לזכור עקידת יצחק וכו' ע"כ.

והגאון יעב"ץ זצ"ל כותב כאן בהגהותיו: אינו מוכרח שבשביל כך יצטרכו לאפר של עצמות אדם דווקא, שגם באפר של עצים יש זכרון לאפרו של יצחק, אדרבה משם ראי' שא"צ לאפר של עצם אדם, שהרי יצחק לא נשרף אלא אפר של עצים שנשא לצורך עקידתו נשרפו ונעשו אפר, זהו שקרוי אפרו של יצחק, לכן באפר של שריפת עצים בעלמא יש זכירה זו וכו', עכ"ל.

וכתב על זה חכ"א בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קו' א' ע' ס):

יעויין בביאור הרד"ל על פרקי דרבי אליעזר (פרק ל"א אות נ"ט) שהביא בא"ר משבלי הלקט ותניא רבתי סי' ד', בשם מדרש אגדה, כשנעקד יצחק ע"ג המזבח ונעשה דשן הי' אפרו מושלך על הר המורי' והביא הקב"ה עליו טל וחי' וכו'. ואולי לדברי האגדה נאמר, שאף שאברהם לא שלח בו יד וכו' אבל האש כבר משלה בו וכו', וכבר נעשה אפר. ולפ"ז יתיישב לשון אפרו של יצחק דנקטינן בכמה מקומות,

(רחמים), וכתוצאה מזה יש עצירת גשמים. ואיכא ראייה שכל פעם שמתבזה הס"ת, יש להתענות.

★ ★

בגמ': ולמה מוציאים את התיבה לרחובה של עיר. אריב"ף לומר, כלי צנוע היה לנו ונתבזה בעונינו.

וברש"י (ד"ה נתבזה וכו'): וידוי ע"כ. וצ"ב מה הכוונה בדבריו.

וכתב הגאון ר' אברהם יפה-שלזינגר שליט"א באקדמות מילין לשו"ת באר שרים (חלק ו):

ואמרת לבאר, כי תפקיד הס"ת הוא להיות מסוגר בארון קודש מפואר ובכתרים של כסף ויהי' מונח בתוך הארון למשמרת, אלא שם באמת מקום מושבו, ושם מקום חנייתו של ספר התורה, אך יחד עם זאת, תפקידו של ס"ת עבור כלל ישראל הוא להדריך אותנו בכל מהלך חיינו, גם ברחובה של עיר, ועל משקל הדברים שדרשו רבותינו בסנהדרין (כ"א ע"ב) על הכתוב "וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר" וגו' כותב לשמו שני תורות אחת שיוצאת ונכנסת עמו ואחת שמונחת לו בבית גנזיו. אותו הס"ת שמונח בבית גנזיו אותו הספר תורה יוצאת ונכנסת עמו לכל מקום, להדריכו בכל ימי חיו, וכפי שנאמר לקמן (דברים י"ז, י"ט) "והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו" וגו'. וכבר פי' כק"ז מרן החת"ס זתע"א, שעל כל יהודי לקרא כל מסכת חייו בספר תורה, ומשם בארה איך יתנהג בכל ימי חייו.

וכבר פי' דברי חז"ל בברכות (י' ע"ב) שנאמר אצל שמואל הנביא, "ותשובתו הרמתה כי שם ביתו" (מלכים ב' ד') וא"ר יוחנן, שכל מקום שהלך שם ביתו עמו. כי כל הנהגתו בביתו כן הנהגתו בכל מקום שהלך כי שם, גם בחוץ, ביתו עמו, כי אותו הס"ת שהיה לו בביתו אותו הס"ת היה נר לרגליו גם בלכתו בדרך. ראה בספר הדרש והעיון שמות (מאמר רכ"ז). וכן פירשו דברי הירושלמי ביומא (פ"ד ה"ו) "אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה", מסייעא לרבי יוחנן לא תכבה אף במסעות (ויש גם רמז בכך שהוא אותו המ"ד בברכות בש"ס הנ"ל). ר"ל דאש התורה חייבת להיות יוקדת ביהודי לא רק בביתו אלא גם במסעות, לא תכבה, גם כשיוצא על פני חוצות, תמיד היא נר לרגליו ועל פיה ישק כל דבר. ועל דרך הכתוב "אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'"

עכ"ל. ולפי הנ"ל אפשר לומר שהתוס' ס"ל כמדרש אגדה הנ"ל, וא"כ ראיית היעב"ץ אינה ראי'.

★★

ובלב שמחה (פר' וירא תשמ"ג) כתב: דאי' בשם מדרש דכשנעקד יצחק אבינו על גבי המזבח ונעשה דשן והי' אפרו מושלך על הר המוריה מיד הביא עליו הקב"ה טל והחיה אותו וכו' וזה דכתיב יען אשר עשית את הדבר הזה וגו' אשר עשית ממש, שבאמת עשה מעשה והקריבו וכן אמרו ז"ל אפרו של יצחק נראה לפני צבור ומונח ע"ג המזבח. דמשמע אפרו של יצחק ממש, כי באמת נשחט ונשרף כנ"ל, דאי כפשוטו שלא נשחט ולא נעשה דשן, מהו לשון אפרו צבור ומונח וכו' ע"כ, וא"ש לפי"ז דברי התוס' הנ"ל וכו"ל ודו"ק.

★★

ועי' ברכות (ס"ב ע"ב) ובהשחית ראה ה' וכו' מה ראה וכו' ושמאל אמר אפרו של יצחק ראה וכו'. ובמהרש"א (בח"א שם) כתב: היינו אפר אותו השה שבא תחת אפרו של יצחק וכו' או אפרו של יצחק לפי מחשבת אברהם וכו' עכ"ד.

★★

בגמ': למה יוצאין לבית הקברות וכו', וחד אמר כדי שיבקשו עלינו מתים רחמים.

בשו"ת יביע אומר (ח"ז יו"ד סי' לב אות ב) בתשובתו אם מותר לכתוב על מציבה שם הנפטר ותאריך פטירתו בלועזית, הביא בתוך דבריו דברי שו"ת שערי צדק (יו"ד סי' קצט) שהשיב שאיסור יש בדבר והוא בכלל אביזרייהו דעכו"ם, וכתב דהלא איתא בגמרא כאן דהמתים מתפללים בעד החיים, וכן אי' גם בזוה"ק (פ' שמות) שאלמלא תפלת המתים על החיים לא יתקיימו אפי' חצי יום, ואם יעשו איסור גדול זה על מצבת הקבר של המת, באיזה פנים יעמוד להתפלל על החיים, אשר על ידו נגרם בזיון גדול כזה ללשון הקודש שניתנה בו התורה וכו', ולכן אין ספק שיש איסור גדול וחמור מאד לעשות כן, ובשום אופן אין להרשות לכתוב על המציבה אלא בלשון הקודש וכמנהג כל ישראל, עיי"ש.

★★

בגמ': כלומר - עמו אנכי בצרה וכו'.

במהרש"א (בח"א בסו"ד) כאן כותב: "ועי"ל בזה למ"ד ארוסה שגירשה מותר להחזירה, ומשום דבעוה"ז לא הי' לו להקב"ה דיבוק עם ישראל רק כארוסה בעלמא, שנא' וארשתיך לי באמונה, ואף שגירשה מותר להחזירה, אבל לעתיד וינשאם לעולם שיהי' כו' כנשואה, ולא תהי' גרושה ממנו כדי שלא יהי' מחזיר גרושתו משנשאת" עכ"ל.

וכתב הגאון ר' שאול אלטר שליט"א בקובץ נר ישראל (ע' קלז): ודבריו מרפסן איגרי, חדא במה שכתב דיש מ"ד דארוסה שגירשה מותר להחזירה, וכוונתו לר"י בן כיפר (יבמות יא:): דס"ל מן הארוסין מותרת, הנה כבר תמהו האחרונים דר"י איירי בנתארסה לשני אבל בנתארסה לראשון אין מאן דמתיר דס"ל דל"ה מחזיר גרושתו, ע' הגהות רש"ש בתענית כאן.

אך בר מן דין תמוהים דבריו מסוגיא דיומא (פ"ו ע"ב) דמוכח דאף בעוה"ז הוה כמחזיר גרושתו, ואף לעתיד יהא שרי מטעם עדל"ת, וצע"ג.

★★

בגמ': מאי הר המוריה וכו' הר שיצא ממנו הוראה לישראל וכו'.

וברש"י ובתוס' בפ"י א' דקאי על הר סיני ע"ש. והעירני ידי"נ להלחט"א הגאון ר' חיים נחום ליכטנשטיין ז"ל בדברי חז"ל (במדבר רבה א, ז): ו' שמות להר סיני וא' מהם הר המוריה ע"ש ובמתנות כהונה ובפ"י מהרז"ו תמהו היכן מצינו שהר סיני נקרא הר המוריה ע"ש. ופלא שלא הביאו מדברי הגמ' כאן ועפ"י רש"י ותוס' הנ"ל וב' ביאורים בגמ' מדוע נקרא הר סיני - הר המוריה ע"ש.

★★

בגמ': אם אין אתה מרחם עלינו - אין אנו מרחמים על א"ל.

ובותב בספר מפניני הרב (ע' נד): לכאורה תמוהה היא הנהגה זו של אנשי ניונה, אשר הוא מנהג המחבלים, לאיים על אחרים בהתראה שיהרגו לאנשים (או אפילו לבעלי

שאי' שם: אדם שיש בידו עבירה ומתודה וחוזר בו - למה הוא דומה לאדם שתופס שרץ בידו וכו' ע"כ. ויש הרבה לפלפל בזה.

ובספרי (פ' שמיני) דרשינן והנוגע בנבלתם יטמא הלל אומר אפילו הם (-הנבלה והשרץ) בתוך המים יטמא, ועיין בראשונים בנדרים (דף ע"ו ע"א).

★★

בגמ': אין מורידין לפני התיבה אלא אדם הרגיל וכו' מטופל ואין לו ויש לו יגיעה בשדה וביתו וריקם וכו'.

ובגמרא להלן (בע"ב) מייתי מקרא "היתה לי נחלתי" וגו'. והנה בפשטות מדברי הגמ' נראה דבעינן תנאים אלו בכל ש"צ ולא דווקא דתעניות, ומה גם שהפסוק שמובא בגמ' מדבר בכללות על כל ש"צ שאינו הגון, אך אפשר לומר דגמ' זו נאמרת רק בתעניות ולא בש"צ דעלמא, מפני שבתעניות בעינן ש"ץ שיתפלל בלב שבור ונדכה וכמו שנקט רש"י במטופל וכו'.

ומצינו בזה ב' דעות בראשונים, בתשו' הרי"ף (סי' רפא) נשאל לגבי חזן שמשורר בשירי ישמעאלים אם מסלקין אותו או לא. והשיב וז"ל, ש"צ שמוציא מפיו דברים שאינם מהוגנים, כגון שהוציא מפיו דבר נבלה, ומרנן בשירי ישמעאל, מסלקין אותו. ועל כיוצא בו נאמר נתנה עלי בקולה וגו' עכ"ל. ולכאורה ממשמעות דבריו נראה שגם בש"ץ דעלמא נאמר עליו הפסוק נתנה וגו'.

ובן הבינו בדעת הרי"ף בשו"ת משפט צדק (סי' יח) ובשו"ת מהרש"ל (סי' כ) ע"ש. הרמב"ם מביא התנאים המוזכרים בגמ', כאן (בפ"ד מהל' תענית הלכה ג' וד') ע"ש (וע"ש שהוסיף עוד דברים וצ"ב מקורם) וגם בל' תפילה (פרק ח' הלכה י"א וי"ב) הביא חלק מהדברים, ושם נראה לכאורה דהרמב"ם מחלק, דיש דברים הקשורים גם לש"ץ דעלמא, אך ענין "פרקו נאה" לא מביא הרמב"ם בהל' תפילה ורק בהל' תענית, ונראה דענין זה שייך רק בתענית לשיטתו.

★★

הטור (סי' נג) פסק דבש"ץ דעלמא הוי ליה אותם דינים כש"ץ דתענית, להוציא כמה תנאים דאינם שייכים

חיים) שהם חפים מפשע, אלא אם כן יסכים השני להיכנע לבקשתם, וכאן משמע כאילו רו"ל שיבחו להנהגה שכזו.

ושמעתו מהר"א לנדמן, שיחי', בשם הגרי"ד סלוביצקי ז"ל מבוססון דנ"ל דהכי פירושו, דלא היתה כוונת אנשי נינוה לאיים על הקב"ה ולהכריחו לרחם עלינו, אלא כך טענו לפניו, שמידת הרחמנות הנמצאת אצל בני אדם אינה ענין טבעי כלל, אלא ע"כ מקורו נובע מזה שכל אדם נברא בצלם אלקים, ונצטוו להידמות לו יתברך, ומידת הרחמים הוא ממידותיו של הקב"ה, ולפיכך נמצאת היא גם אצלנו. אבל "אם אין אתה מרחם עלינו", כלומר, אם אנחנו לא נראה היאך שמידה זו נוהגת אצלך, אז ממילא, שוב לא יהיה לנו שום מקור ללמוד ממנו שננהוג אנחנו במידה זו, והפועל-יוצא מזה יהיה ש"אין אנו מרחמים על אלו", ותאבד לגמרי מידת הרחמים מכל בני אדם, כי פשוט לא יהיה לנו ממי ללמוד מידה זו.

★★

בגמ': אדם שיש בו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו, למה הוא דומה לאדם שתופס שרץ בידו שאפי' טובל וכו'.

והובאו הדברים ברמב"ם (פ"ב דתשובה הלכה ג') ע"ש. אחרונים הסתפקו לגבי "טובל ושרץ בידו", האם ר"ל דנחשב כאילו נטמא מחדש בשרץ, או ר"ל דהטומאה הקודמת לא סרה ממנו, והגר"ח מבריסק זצ"ל בספרו (סטנסיל ע' רפג) הוכיח מזה שהגמ' מדמה אדם שמתודה ואינו חוזר בו לטובל ושרץ בידו, וזה ודאי דאם מתודה ואינו חוזר לא חשיב כלל וידוי, ולפי"ז מוכח דג"כ טובל ושרץ בידו ר"ל שאין כאן כלל טהרה עכ"ד ודפח"ת.

★★

וראה ברבינו יונה בשערי תשובה (שער א' אות י"א) שכתב לגבי מתודה בדברים ולא עזוב דחשיב כטובל ושרץ בידו וז"ל: עוד טומאתו בו ולא הועילה לו טבילה עכ"ל. ומפורש כדברי הגר"ח הנ"ל ודו"ק.

★★

והנה בגמ' לפנינו וכו"ל: אדם שיש בו עבירה ומתודה ואינו חוזר בו וכו', ויש לציין ענין פלא ברי"ף פרק יוהכ"פ

והקשה הגבורות ארי דדבריו תמוהין מאוד שיהיו בניו ובניו ביתו מעכבים עליו מלירד לפני התיבה, והא לא מצינו דבר זה אלא גבי סוטה דאפי' אין בניו ובניו ביתו מנוקים מעון אין המים בודקין את אשתו כדאי' בסוטה (מז ע"ב) מפסוק לא אפקוד וגו', אבל במקום אחר לא מצינו זאת.

ועוד הקשה עליו מדוע הברייתא כתבה ביתו ריקם דמיירי על בני ביתו קודם ופרקו נאה דמיירי על עבירות שלו עצמו.

ועיין שם מה שפירש דביתו ריקם היינו מעבירות של עכשיו ופרקו נאה מיירי מעבירות שהי' בילדותו, עיי"ש.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד סי' א אות ג) הביא קושיית הגבורות ארי על הרמב"ם, וכתב דבשו"ת מי יהודה (או"ח סי' יד) כתב דאף לדברי הגבורות ארי דאין עבירות בני ביתו מעכבין עליו מלעבור לפני התיבה, מ"מ אם אשתו הולכת בגלוי ראש ועוברת על דת יהודית שמחוייב לגרשה והוא אינו עושה כן, ודאי אסור לו לירד לפני התיבה, כיון דגם הוא אינו מקיים את חיובו שיש לו לגרשה, ובפרט לדברי הגמיי' בשם מהר"ם שאם אינו מגרשה נקרא רשע, עיי"ש.

הרה"ג ר' יצחק אריה ארליך שליט"א כתב לתרץ קושיית הגבורות ארי על הרמב"ם, די"ל דהרמב"ם מיירי שיכול למחות באנשי ביתו שלא יעשו כן ולא מיחה, ומבואר בגמרא שבת (נד ע"ב) דכל מי שיש בידו למחות ולא מיחה נתפס על אנשי ביתו, ועיי"ש שהעבירה נקראת על שמו, וא"כ שפיר נחשב כמו שהוא עצמו חטא, ושפיר זה מונע ממנו לירד לפני התיבה.

ולפי"ז מוכן מה שגם הוסיף הרמב"ם "הנלוים אליו", דזה ודאי לכאורה תמוה מה שייך שהם יעכבו עליו. אך להנ"ל ניחא דמיירי שיש בידו למחות דהרי גם מי שיש בידו למחות באנשי עירו או בכל העולם ולא מיחה נתפס הוה על אותו עוון וכדאי' בגמרא שם.

ומה שנכתב וביתו ריקן קודם ופרקו נאה, הוא משום דביתו ריקן כולל גם אותו, וגם עבירות אלו נחשבים כשלו ושפיר זה קודם למה שהי' אצלו בזמן בחרותו.

בש"ץ דעלמא, כגון מטופל ויגיעה וכו'. וביש"ש פ"ק דחולין (סי' מ"ט ובשו"ת סי' כ') התקשה בשיטת הטור דמנ"ל שתנאי ש"ץ דתענית נאמרו לכל ימות השנה, דילמא רק בתענית נאמרו, דחז"ל הפליגו ודקדקו בש"ץ דתענית בכדי שיוכל לבקש בלב שבור על עם ישראל, ואי תימא שלמד זאת מהפסוק נתנה וגו' שנאמ' בכללות על כל ש"ץ שאינו הגון, מ"מ זה אינו אסמכתא לכל תנאי ש"ץ רק למי שעכשיו אינו הגון אך אינו מלמד על פרקו נאה וכו'. ע"כ.

הנה מבואר דג"כ היש"ש ס"ל דיש חילוק בין הענינים, והענין ד"פרקו נאה" הוא רק בתענית ציבור ולא בשאר תפילות, כפי שנראה קצת מדקדוק לשון הרמב"ם וכנ"ל.

וראה גם בשינוים שיש בין לשון הטור (בסי' נ"ג) הנ"ל לבין לשינוי (בסי' תקעט) לגבי תעניות וצ"ע.

בתשו' מהרש"ל (סי' כ) כותב להדיא בשיטת הרא"ש דהתנאים בגמ' כאן הם רק בתעניות ולא בש"צ דעלמא ע"ש. ואכן בתשו' הרא"ש (כלל ד' סי' ר"ב) נראה כדברי המהרש"ל ע"ש. אך בתענית כאן (פ"ב סי' כד) נראה שלא חילק הרא"ש בין תעניות לשאר ימים, ע"ש היטב וי"ל.

ועיין באלי' רבה (סי' תקפ"א) דדין ימים הנוראים כדין התענית, ובעי התנאים בשליח ציבור המבוארים בסי' תקע"ט כנ"ל.

דף ט"ז ע"ב

בגמ': זהו שבינתו ריקם מן העבירה.

וברש"י ביתו ריקם מן העבירה שאין חמס וגזל בביתו.

בגבורות ארי כתב דלפי רש"י שפיר קחשיב בברייתא שני דברים, ביתו ריקם היינו מן גזל וחמס והיינו עבירות שבין אדם לחבירו, ופרקו נאה היינו שאין בו עבירות שבין אדם למקום, ושפיר אי' בברייתא ביתו ריקם לפני פרקו נאה, כי עבירות שבין אדם לחבירו חמורין יותר מעבירות שבין אדם למקום.

אבל הרמב"ם בפ"ד מהל' תעניות (ה"ד) כתב דביתו ריקם פי' שלא יהי' בבניו ובבניו ביתו וכל קרוביו והנלוים אליו בעל עבירה אלא יהי' ביתו ריקן מן העבירות עיי"ש.

ומצאתי שבאבני נזר (או"ח סי' ל' אות ג) באמת כתב בשם בנו השם משמואל זצ"ל דהרמב"ם מיירי במי שיכול להחזירם בתשובה כדאי' ביומא, או באופן שמחפה עליהם, עיי"ש.

★★

בגמ': ובאחת אומר הריעו: במה דברים אמורים וכו'.

בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קובץ ב' ע' יא) מובא מהגהות הגה"ק ר' נתן אדלר זצ"ל מפרנקפורט שכתב בגליון הגמ' כאן וז"ל שם: נטה קוים על הב' נקודות שאחרי בתיבת הריעו ע"כ.

★★

בגמ': לפי שאין עונין אמן במקדש וכו'.

הנה בסוטה (ל"ז ע"ב) איתא: ברכת כהנים כיצד במדינה אומר אותה שלש ברכות ובמקדש ברכה אחת. ומפרש רש"י (שם) שבמדינה מפסיקין הכהנים בין פסוק לפסוק והציבור עונין אמן, משא"כ במקדש הכל ברכה אחת לפי שאין עונין אמן במקדש, וא"כ אין על מה להפסיק בין ברכה לברכה כדאמרינן בגמ' לקמן מ' ע"ב.

והקשו תוס' (שם) מ' ע"ב ד"ה וכל, הרי במקדש היו עונין ברוך שכמל"ו כשהיו שומעין שם הקדוש וזה היה הפסק גדול יותר מעניית אמן, ותירצו דשם היו עונין בשכמל"ו לאלתר כששמעו השם הנכבד והנורא ולא היו ממתנין עד סוף הפסוק, ולפי שלא היו מפסיקין בין פסוק לפסוק חשוב להו כמו ברכה אחת, ע"כ.

ביאור דברי התוס' כפשוטו הוא, דהא דמברכים ברוך שם כמל"ו על שם המפורש נלמד מקרא דכי שם ד' אקרא הבו גודל, ולהכי צריכים לברכו מיד כששומעים השם ולא להמתין עד סוף הברכה, דזהו כבודו של שם המפורש לברכו מיד כששומעים אותו, משא"כ עניית אמן היא בסופה של הברכה דוקא, הלכך במקדש שאין עונים אמן בין ברכה לברכה נמצא שכולם ברכה אחת.

★★

והנה הרמב"ם (פרק י"ד מהל' תפילה הלכה ט') פוסק וז"ל כיצד ברכת כהנים במקדש, הכהנים עולין לדוכן וכו'

ואחר מקרא אותם מלה במלה כדרך שעושין בגבולין עד שישלימו ג' פסוקים, ואין העם עונים אחר כל פסוק אלא עושין אותה במקדש ברכה אחת, וכשישלימו כל העם עונים ברוך ה' א' ישראל מן העולם ועד העולם עכ"ל.

ועיין בכסף משנה שמציין למשנה דסוטה (ל"ז) במדינה אומר אותם ג' ברכות ובמקדש ברכה אחת, ומפרש בגמ' לפי שאין עונין אמן במקדש ואין צריך כאן שום הפסק, וזהו המקור לתחילת דברי הרמב"ם. ועל סוף דבריו שעונים ברוך ה' וכו' מציין לסוגיא דתענית (ט"ז ע"ב) תניא אין עונים אמן במקדש ומהו אומר ברוך ה' אלקי ישראל מן העולם ועד העולם וכו'.

ובקריית ספר הקשה וז"ל: דבברייתא גמירי הא מילתא מעזרא דכתיב קומו וברכו כו', ופי' רש"י דבבית המקדש בכל סיום ברכה (ר"ל דחזרת הש"ץ) במקום ברוך אתה ה' היו מסיימים ברוך ה' א' ישראל מן העולם ועד העולם והעם עונים ברוך שם, והכי נמי כתב הרב עצמו בהל' תענית והכא כתב בהיפוך וצ"ע.

ולכאורה כוונתו להקשות דאה"נ הרמב"ם למד ברכת כהנים מחזרת הש"ץ אלא דאם כן הול"ל שהציבור עונים ברוך שם וכו', אבל נוסח זה דברוך ה' א' ישראל וכו' מבואר בגמ' תענית שהוא נוסח של המברך ולא של העונים.

ובתב חכ"א בקובץ קול התורה (קובץ מ"ט ע' רלד) דתירין התוס' לא יועיל ליישב שיטת הרמב"ם מקושיית הקרית ספר הנ"ל, דהרי בפשיטות אין הרמב"ם סובר כשיטת התוס' שהרי אינו מזכיר דעונים ברוך שם מיד על שמיעת שם המפורש.

ומביא עוד שם (בהג"ה) דברמב"ם (דפוס קאפח) מביא המגיה בשם ספר ראשון לציון (סוף ברכות) שפירש הרמב"ם שאמרו ברוך שם בברכת כהנים אצל כל שם כשיטת התוס', ומש"ה לא חזרו עלי' פעם שניה בסוף אלא ברכו ברכה חדשה (וכן שם בשם בי"ד שאמרו על כל שם ושם ברוך שם). והרמב"ם סומך עך מה שפסק בהל' יוה"כ, ולכן לא הזכירה פעם שנית בהל' תפילה. ע"כ.

★★

בספר חדושי הגר"ח מבריסק זצ"ל (סטנסיל - ע' רנז) כותב בהא דיומא (ל' ע"ב): כשהיו שומעין את השם יוצא

וממילא אם עונין אמן אחרי כל פסוק זה כבר עושה שחל הברכה של אותו פסוק, וא"כ אם עונים אמן אחרי כל פסוק יש כאן ג' ברכות, משא"כ במקדש אע"פ שענו בשכמל"ו, מכיון שזה היה באמצע הפסוק ולא ענו בסוף כל פסוק, לא מתחלקים הפסוקים זה מזה, וכל הברכת כהנים היא ברכה אחת שחל בסיומה.

★★

ובן מבאר שם עפ"ז מה שהקשו בירושלמי ומובא ברמב"ם (פט"ו הל' נשיאת כפים הלכה ט'), בביהכ"נ שכולם כהנים שכולם נושאים כפים ומברכין העם שבשדות, ומי יענה אמן נשים וטף, וקשה מה שייך להקשות על עניית אמן, וכי אינו שייך לברך בלי זה, והרי בכל ברכה אפשר לברך אפילו כשאין שומעים, אלא מבואר שזהו חלק מחלות הברכה, ומשו"ה מקשה מי יענה אמן כדי שיחול הברכה.

ובזה מבאר ג"כ בזה את דברי הגהות הגרעק"א על דברי השו"ע או"ח סי' קכ"ח סעי' כ"ה, בביהכ"נ שכולה כהנים כולם עולים לדוכן ונשים וטף יענו אמן. וכתב במשנ"ב (ס"ק צ"ט) שאם אין שם נשים וטף ג"כ נושאים כפיהם דעניית אמן אינו מעכב הברכה. וכתב בשעה"צ (ס"ק ע"ט), שזהו דלא כהגהות הגרעק"א דסבר שבכה"ג מעכב עניית אמן בדיעבד, ע' שם. והביאור בדברי הגרעק"א הוא כנ"ל, שעניית אמן היא חלק מחלות הברכה, ובלא"ה א"א לחול כלל, ולמעשה חולקים עליו שזהו רק לכתחילה, ועכ"פ מבואר שאמן זה חלק מחלות ברכת כהנים.

★★

וראה בקובץ ישורון (כרך י"ד ע' תקפד-ה) שהביא כעין המהלך הנ"ל בדברי התוס' בסוטה ובדברי המשנ"ב מהגרע"א הנ"ל בשם הגאון ר' יחיאל מיכל פיינשטיין זצ"ל ע"ש היטב.

★★

בביאור דברי הרמב"ם הנ"ל, כתב הגרא"ב זילברברג ז"ל מפייטסבורג בשו"ת משנת בנימין (סי' צה): למצוא מקור לדברי רבינו הרמב"ם נראה ממה דאיתא בגמרא סוטה (דף ל"ט ע"ב) בזמן שהכהנים מברכים את העם מה הן אומרים ופירש"י העם מה הם אומרים שיראו מסבירי פנים ומודים לפניו על ברכותיו להראות שהן נוחות להן עיי"ש, מבואר

מפי כ"ג היו כורעין וכו'. ואומרים ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד. יש לעיין אם הא דאומרים בשכמל"ו, אם זה היה בגמר השם כדילפינן מקרא כי שם ה' אקרא הבו גדול לא' כמו דאומרים "אמן" בגמר הברכה, או דזה היה תיכף בהתחלת ה'. והנה מהא דמסיימין ואף הוא היה מתכוין לגמור את השם כנגד המברכים. ואומר להם תטהרו. וכן הוא ברמב"ם (אף דלא ידעינן המקור לזה), מוכח דבתחילה אמירת השם היו תיכף אומרים בשכמל"ו, ומשו"ה היה מתכוין לסיים בב"א כנגד המברכים.

והנה בסוטה אמרינן, דבמדינה היה מברכין ג' ברכות, ובמקדש ברכה אחת מפני שאין עונין אמן במקדש ע"ש. והקשו התוס' והלא היו אומרים ברוך שם כבוד וכו' דזה הפסק יותר גדול מעניין אמן דלהוי ג' ברכות. ותירצו משום דזה היה בהזכרת השם באמצע הברכה ולא בסוף הברכה משו"ה חשיב ברכה אחת ע"ש. ולפי הנ"ל דאומרים ברוך שם כבוד בתחילת הזכרת ה' א"כ הקושיא מעיקרא ליתא דלא הוה כלל הפסק, כיון שהיו אומרים בב"א בשעה שאומרים הכהנים וע"כ משמע מדברי התוס' דהיו אומרים ברוך שם כבוד מלכותו אחרי גמר השם, ומשו"ה שפיר הקשו דיש כאן הפסק כמו אמן ועוד יותר גדול וצ"ע.

ובזה יובן מאי דכתב וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו (שמות ל"ח ח') וברש"י כשראה משה שכנינה עוברת ושמע קול הקריאה מיד וישתחו וע"כ, והיינו כיון דהתם ויקרא בשם ה' וכו', א"כ הדין דצריך להיות כורעין ומשתחוין (כמו שהיה במקדש שזה הדין כבוד ה' ולומר ברוך שם כבוד), וזה צריך להיות בתחילת הזכרת השם ולא בסופו, משו"ה כששמע קול הקריאה, מיד וישתחו תיכף, ומשו"ה "וימהר" כי החיוב חל בתחילת מיד.

★★

בספר שי לתורה מביא בשם הגאון ר' משולם דוד סלוביצקי שליט"א שדן בדברי התוס' בסוטה הנ"ל מש"כ ליישב דלפי שלא היו מפסיקין באמן ה' זה נחשב כברכה אחת, ולכאורה תימה הוא, מה שייך עניית אמן לעשיית ברכה אחת או שתי ברכות, הרי אמן זהו מצוה על השומע ואינו חל בכלל על המברך.

וכתב שם, דלכאורה מבואר מכאן דאמן זו אחרת, וזהו חלק מברכת כהנים, והברכה חל ע"י אמן של הציבור,

שצריך גודל לשם המפורש, שבגבולים יש גודל גם על ידי
אמן לחוד, היינו דוקא בגבולים.

עוד טעם לענין זה כתב במאירי כאן, דאמן הוא תהלה אחת
על הכל, ואנן ילפינן מעל כל ברכה תהלה, שבמקדש
צריך תהלה על כל ברכה וברכה, וכיון שהשליח צבור פתח
ברוך ה' אלקי ישראל וכו', לכן צריך לענות גם כן על כל
ברכה תהלה שהוא באמירת ברוך שם דוקא, ולא סגי בעניית
אמן שהוא רק תהלה אחת על כולם.

★ ★

בגמ': והן עונין אחריו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם
ועד.

וכתב בריטב"א כאן ביאור הדבר, משום דבמקדש היו אומרים
השם ככתיבתו, וכן כתב הרע"ב כאן (פ"ב מ"ה): לפי
שהיו מזכירין שם המפורש בחתימת הברכות לא סגי בעניית
אמן, דס"ל דהא דדרשינן בסוטה (לח) דברכת כהנים במקדש
אומר השם ככתיבתו, היא לאו דוקא בברכת כהנים, אלא דגם
בשאר ברכות שהיו אומרים במקדש היו מזכירין השם ככתיבתו,
עכ"ל.

וכתב על זה חכ"א בקובץ מוריה (שנה כ"ד קו' ז-ט ע' קב
בהג"ה): אולם עיין תוס' רי"ד יומא על הא דאיתא
במשנה (סח, א) ומברך עליה שמונה ברכות. וז"ל מבעי לי
הני שמונה ברכות בשם המפורש ככתבו מברך להן, או בכינוי,
אי אמרת בכינוי מ"ש מברכת כהנים דתנן בסוטה במקדש
מזכירין את השם ככתבו ובמדינה בכינוי, ואי אמרת ככתבו
א"כ היכא אמרינן לעיל עשרה פעמים מזכיר כהן גדול את
השם ביו"כ וכו', והאיכא נמי הני שמונה, ובשלמא ברכת
כהנים יש לומר שאר כהנים היו נושאים כפיהן שאינה חובה
בכה"ג אלא שמונה ברכות הן חובה בכ"ג. הרי דבאמת מסתפק
בזה אי בשאר ברכות ג"כ מזכיר השם ככתבו, ועיין תוס'
ישנים (יומא לט, ב) ובהגהות רא"מ זצ"ל (ברכות סג, א).

והנה ביומא (סט, ב) ויברך עזרא את ה' האלקים הגדול,
מאי גדול אמר רב יוסף שגדלו בשם המפורש, רב
גידל אמר ברוך ה' אלוקי ישראל וכו' ודלמא בשם המפורש
א"ל אין אומרים שם המפורש בגבולין, ע"כ. הרי מבואר דדין
מקדש לגבי הזכרת שם המפורש הוא בעזרה ולא הר הבית
דהרי ברכת עזרא היה בהר הבית, וא"כ צ"ע על הריטב"א

מכאן דמוטל על העם להיות אומרים דברי הודאה על ברכת
כהנים, והמעייין שם עד גמירא מתוך שהתחיל בברכותיו של
הקב"ה מסיים בברכותיו של הקב"ה עיי"ש, וזה שכתב רבינו
הרמב"ם ז"ל שהעם הי' עונין בסוף ברכת כהנים ברוך ד'
אלקי ישראל מן העולם ועד העולם, וזהו הוא בגדר הודאה
על ברכת כהנים, ונמצא דאין זה בגדר עניית העם על הברכה
כמו שעונין אמן, דאולי יש לומר דבאמת הי' עונין גם בברכת
כהנים אחרי אמירת השם מן יברכך וכן אחרי אמירת השם
מן ויאר, וכן מן וישא על כל שם הי' הציבור אומרים בשכמל"ו,
כמ"ש תוס' סוטה (דף מ' ע"ב) תוד"ה וכל כו' תימה והלא
הי' עונין בשכמל"ו כשהי' שומעין את השם הקדוש וכו',
ושמא הי' עונין לאלתר כשהי' שומעין את השם, ולא הי'
ממתינין עד סוף הפסוק, ולפי שלא הי' מפסיקין בין פסוק
לפסוק חשוב להו כמו ברכה אחת עיי"ש.

הכוונה בזה דדוקא באמירת אמן הי' הפסק בין ברכה
לברכה, כיון דאסור לומר אמן קודם שנגמר הברכה,
דאין לענות אמן חטופה ואמן יתומה, אבל בשכמל"ו יכולין
להקדים היינו תיכף אחר אמירת ד', וע"כ ל"ה הפסק בין
הברכות, ואולי גם רבינו הרמב"ם ס"ל כן דהי' אומרים אחר
השם בשכמל"ו, ואחרי שהשלימו ברכת כהנים, הי' אומרים
הודאה על ברכת כהנים, ובזה שאומרים ברוך ד' אלקי ישראל
מן העולם ועד העולם, הוי הודאה, להראות שנוחות להן
הברכות. עכ"ד.

★ ★

בעצם דברי הגמ' דאין עונין אמן במקדש כתב כאן במאירי
בשם הערוך וז"ל: מפני שמלת אמן סוף ברכה הוא
ואין סוף לברכותיו של הקב"ה, וחומר הדבר מפני שמזכירים
שם המפורש עכ"ל. וכעין דבריו כתב הריטב"א לעיל (ט"ו
ע"א) ע"ש.

וכעיי"ז בתוס' אנשי שם (סוף ברכות): והטעם שאין עונים
אמן במקדש, הוא משום שבמקדש היו אומרים השם
ככתיבתו וילפינן מקרא דכי שם ה' אקרא הבו גדול, והוא
ברוך שם, אבל אמן אין זה גודל, משא"כ בגבולין שאין
אומרים השם אלא בכינויו די באמן עכ"ל. וביאר חכ"א בקובץ
קול התורה (קובץ מ"ט ע' רלו): ולפי דבריו אין שום גריעותא
במה שאין עונים אמן במקדש, אלא אדרבה הטעם הוא משום

השביעית הוא אומר מי שענה את דוד ואת שלמה בנו בירושלים וכו' ע"כ. וא"כ מדוע לא מקשה הגמ' על זה, ואי נקטינן כמ"ד דס"ל דפנחס זה אליהו (עי' בזה"ק ח"א צ"ג ע"א, ופרקי דר"א פרק כ"ט ופרק מ"ז ועוד) א"כ א"ש הקושי' הנ"ל, דפנחס קדם שפיר ליונה ודוד ושלמה ודו"ק.

★★

בגמ': משום דבעי למיחתם מרחם על הארץ וכו'.

וראה ברש"י ב' פירושים בזה, והנה רבינו הרמ"ע מפאנו זצ"ל בספרו עשרה מאמרות (מאמר חקור דין, חלק ד' פרק טז) כתב, שמכיון שיונה הנביא הוא משיח בן דוד - נבין גם כן מה שאמרו בתעניות גבי עשרים וארבעה ברכות, דמשום דבעי מחתם "מרחם על הארץ" הקדימו יונה לדוד ושלמה. כי אחרי השתפך כמים מרתו של זה יציץ ופרח כסא דוד'.

ועל פי פ"י יד יהודה בעשרה מאמרות שם, פירש הרמ"ע את תירוץ הגמ' הנ"ל: משום דבעי למיחתם מרחם על הארץ, דר"ל, כי לעתיד לבוא סדר הדברים יהיה, שמשיח בן יוסף - הוא יונה - יבוא קודם משיח בן דוד שהוא מזרע דוד ושלמה, אשר על כן הקדימו את יונה לפנייהם ע"כ.

★★

ויש להוסיף הנ"ל מה שכתב ב'שער הגלגולים' (הקדמה לב, עמוד צא בדפוס ירושלם החדש): 'אמר הכותב: נלע"ד... ואותה הבחינה הנקראת טפה דיוסף נתנה אליהו אל יונה בן אמתי כשהחיה אותו. וזהו סוד מה שאמרו בזהוהר (פרשת ויקהל דף קצו ע"א) וזה לשונם: "תנא, יונה - מחיליה דאליהו קא אתי, כמא דאת אמר: 'ודבר ה' בפין אמתי'. וזהו סוד מה שאמרו חז"ל: תנא דבי אליהו: אותו הנער שהחייתי - משיח בן יוסף הוא, כי להיותו מטפת יוסף, ולכן הוא יהיה משיח בן יוסף'. עכ"ד והוא כהנ"ל.

★★

בגמ': מכאן אמרו: כל בהן שמכיר משמרתו וכו' אסור לשתות יין כל אותו היום.

מקשה הגבורות ארי: הרי איתא במשנה (מנחות דף מט), אין מחנכין את מזבח העולה, אלא בתמיד של שחר. והיינו שכשמחדשים המזבח, הקרבן הראשון צריך להיות תמיד

והתוריד שהרי הברכות שהיו מוסיפין בתענית היו בהר הבית וכן השמונה ברכות של כ"ג ביו"כ, ועיין קונ"א בספר אפיקי ים, וצ"ע בזה.

★★

ובקובץ קול התורה (קובץ מ"ו ע' סא) כתב חכ"א ע"ד הרע"ב הנ"ל: וצ"ע דביומא לז. ילפי' מכי שם ה' אקרא וגו', שאחרי הזכרת השם עונים בשכמל"ו, ולמ"ל קרא הכא. וע' בתו"י ביומא שם, ונראה שמחלק דבברכות שבמקדש הזכירו השם רק ככתבו, וילפינן הכא שבברכה בשם ככתבו עונים בשכמל"ו, והתם הזכיר הכהן גדול השם של י"ב וכדו', וילפינן התם דע"ז עונים בשכמל"ו אף בלי ברכה.

אכן דעת הרא"ש ביומא ס"ט דאף הכה"ג הזכיר השם רק ככתבו, וא"כ הדק"ל.

וי"ל ע"פ מה שראיתי בשם הרא"ש סוף תמיד, דבברכת כהנים אע"פ שהזכירו השם המפורש לא ענו בשכמל"ו, דרק בברכה עונים, ומה שענו ביוה"כ אע"ג שלא היה בברכה, משום קדושת היום. ולפ"ז י"ל דהכא ילפי' שעל ברכה צריכים לענות בשכמל"ו, וביומא ילפי' דמשום קדושת היום עונים בלי ברכה. [אבל דעת התוס' בטוטה דגם בברכת כהנים עונים, וי"ל דס"ל דדינו כברכה].

דף י"ז ע"א

בגמ': ובשעת מלחמה וכו'.

וברש"י: ולא ידעינן מנא איתפריש דאומר ברכות ופסוקי מלכיות זכרונות ושופרות בשעת מלחמה ע"כ. בהגהות הגה"ק ר' נתן אדלר זצ"ל מפרנקפורט שנדפסו בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קו' ב' ע' יא) איתא: נרשם ב' חצאי עיגול סביב תיבת מלכיות ע"כ.

★★

בגמ': מכדי יונה בתר דוד ושלמה הוה מ"ט מקדים ל"י ברישא וכו'.

לכאורה היתה הגמ' צריכה להקשות ג"כ על הא דמקדימים את אליהו הנביא קודם לדוד ושלמה ראה במשנה לעיל (ט"ו): על החמישית הוא אומר, מי שענה את אליהו וכו' על השישית הוא אומר מי שענה את יונה וכו' על

רבא לדביתהו דאביי ידענא בי' בנחמני דלא שתה חמרא כתובות דס"ה עיי"ש.

והקשה חכ"א להגאון מטשעבין זצ"ל מדברי הגמ' ברכות (מ"ב ע"ב) דאי' שם: ריב"י אקלע לבי' אביי ביו"ט וחזי דהוי בריך אכל כסא וכסא, וא"כ מוכח להדיא דאביי ל"ה חושש להא דרבנן שאסרו בזמיה"ז לכהנים לשתות חמרא ורק סבר כרבי וע"כ שתה חמרא, ואין לומר דלעולם סובר אביי כרבנן, והא דשתה חמרא משום דביו"ט ל"ש שמא יבנה בהמ"ק, זה אינו, דגם ביו"ט שייך לומר שמא יבנה בהמ"ק כמבואר בתוס' שבועות דט"ו דבנין לעתיד שהוא ביד"ש יבנה גם ביו"ט.

בשלמא מהא דרבא גופי' דאמר ידענא בי' בנחמני דלא שתה חמרא, לא קשה מהא דברכות, דאדרבה משם מוכח דל"ה רגיל בכל השנה לברך אכל כסא וכסא, אבל לדעת הר"ח הי' אביי נזהר מצד הדין מלשתות חמרא, א"כ שפיר יוקשה מדוע לא הי' נזהר גם ביו"ט כנ"ל. ע"כ.

והאריך הגאון מטשעבין זצ"ל בשו"ת דובב מישרים (ח"א סי' צב) הרבה בקושי' זו ובסו"ד כותב: י"ל בישוב הקושי' בפשיטות עפ"י דברי התוס' בתענית שם די"ז ד"ה ויודע, דיין בתוך הסעודה מותר לו לשתות משום דאינו משכר, ועיין בירושלמי פ' ערבי פסחים ה"ו, ועי' בשג"א סי' י"ח מה שכתב בזה, ובמג"א או"ח סי' צ"ט ס"ק א'.

והרב הגאון רש"ז פרוש העיריני, דהרי מבואר בר"ה (דף י"ח) שרבה ואביי מבני עלי הוי יע"ש ברש"י ותוס', א"כ גם רבה לא היה יכול לשתות יין לפירוש הר"ח, וא"כ יקשה מהא דאיתא במגילה (דף ז' ע"ב) רבה ור' זירא עבדו סעודת פורים בהדי הדדי אבסוס, קם רבה שחטיה לר' זירא, הרי להדיא דרבה שהי' כהן שתה יין הרבה עד שנשתכר ושחטי' לר"ז, ומסתמא לא היה יין מזוג ולא בתוך הסעודה דוקא ולא לאחר כא"פ דהרי חזינן שנשתכר, אם לא דנאמר דרבה זה אחר אחר הוא ולא רבה בר נחמני דקשה לומר דאביי יפליג על רבה רבן. ע"כ. וע"ש עוד בזה.

★★

בגמ': וכהן גדול בכל שבוע ומלך בכל יום וכו'.

במג"א (או"ח פתיחה לסי' רס) כתב שלא יסתפר ביום חמישי, מפני שגדל בשבת ע"כ. ובבאר היטב (ס"ק ב')

של שחר. וא"כ מדוע אסור כהן המכיר משמרתו לשתות יין כל היום, הרי זמן התמיד הוא לר' יהודה עד ד' שעות, ולרבנן עד חצות, ולאחר זמן זה יהיו מותרים לשתות יין, שהרי אפילו אם בית המקדש יבנה באותו היום כבר לא יוכלו להקריב, דהקרבן הראשון צריך להיות תמיד של שחר ועבר הזמן כבר. ומתוך, דמ"מ את המנורה מחנכין ב' הנרות בין הערבים, וכן את מזבח הזהב מחנכין בקטורת של בין הערבים, ואם ישתו יין בסוף היום, לא יוכלו לעבוד בעבודות אלו.

★★

בגמ': רבי אומר, אומר אני אסור לשתות יין לעולם אבל מה אעשה שתקנתו קלקלתו, אמר אביי כמאן שתו האידנא כהני חמרא כרבי.

הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' עד) מביא ספיקו של השער הציון (סי' ר"י ס"ק ד) בשתה חצי רביעית יין וחצי רביעית שכר אם מצטרפין לבורא נפשות, דמאחר דאפשר דעל חצי רביעית יין שהוא יותר מכזית צריך לברך מעין ג', א"כ לא נפטר בברכת בורא נפשות, וגם אין לו לברך בורא נפשות כיון דאם יצטרך לברך מעין ג' הוי ברכת בורא נפשות לבטלה.

וכתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל דיכול לברך בורא נפשות, כי הרי ידוע לנו שלא יברך מעין ג', כי הלא אין בדוריניו מי שיכריע בהלכה זו אם יצטרך לברך מעין ג' ואין לחוש שמא יבא אליהו ויברר הדין שחייב לברך מעין ג', דהלא קיי"ל כאן בגמרא כרבי דלא חוששין לזמן קצר של כמה שעות שמא יבנה כעת המקדש, וכל שכן כאן שהחשש הוא לזמן קצר מאד והיינו בזמן שעדיין יכול לברך מעין ג' על שתייתו, וא"כ אין לחוש שאליהו יבוא ויברר, וא"כ הרי לא יברך מעין ג', וא"כ שפיר יכול לברך בורא נפשות ולא הוי ברכה לבטלה, עיי"ש.

★★

בגמ': אמר אביי כמאן שתי האידנא כהני חמרא - כרבי.

ברבינו חננאל כאן כותב וז"ל: מכלל דרבנן סברי כשמעתי, ואביי דהוי כהן מבני עלי ל"ה שתה חמרא, כדאמר

ובשו"ע הרב (בקו"א) הקשו דהרי איתא כאן דמלך מסתפר בכל יום.

וכתב הגאון האדר"ת זצ"ל בספרו עובר אורח (סי' רנח):

כבר כתבתי בס"ד בימי עלומי בשם כבוד אחי הרב זצ"ל דלא קשיא כלל, שהכוונה [במימרא זו לאפוקי שאינו מסתפר] דווקא בערב שבת או פעם אחת לשלושים יום, אלא שבכל יום שירצה מסתפר, דודאי לא שייך כלל בכל יום ממש, דאין השיער גדל כלל בכל יום להאמור.

אלא שיש להתעקש ולומר דאין הכי נמי, דמדאמרינן שמסתפר בכל יום הרי חזינן שיש מה להסתפר באמת גם ליום אחד, וא"כ למה נחמיר שלא להסתפר ביום חמישי מפני שיתחיל לצמוח בשבת, מאחר שגם למחרתו יהיה שיער.

ואולם בנוזר [ה, א] מפרש דבשני ימים ליכא כובד שער, ועל כרחק אי אפשר לומר שם דבכל שני ימים היה מגלח, עיין שם, א"כ משמע דדוקא 'כובד' הוא דליכא בשני ימים, אבל התחלת צמיחה איכא.

★★

הנה בכנסת הגדולה (סי' רס) מביא מנהג להסתפר בכל ערב שבת. וכן הביא בסידור ר' קאפיל זצ"ל ע"ש.

ובתורת חיים הקשה על מנהג זה מה דאמרינן בגמ' כאן שכהן הדיוט מסתפר בכל חודש וכהן גדול בכל שבוע ומלך בכל יום, וכיון שכן מהיכי תיתי שינהוג כל אדם בזה ככהן גדול ויחמיר יותר מכהן הדיוט, וכבר קדמהו בקושיא זה הגריעב"ץ במור וקציעה ע"ש.

וכתב בספר מנהג ישראל תורה (שם אות ו'): מיהו יתכן שינהג אדם עצמו עכ"פ ככהן הדיוט, וכן כתב ביפה ללב ח"ג ומביא ראיה מדברי רש"י בפרשת אמור בפ' את ראשו לא יפרע שכתב ואיזהו גדול פרע יותר משלשים יום עיי"ש, וכן הובא בדרכי חיים ושלום שהמנח"א היה מסתפר בכל ד' שבועות, אכן אין המנהג לדקדק כ"כ שלא לגדל השערות יותר משלשים יום.

★★

בגמ': א"ל אי הוה כתיב לא ישלחו פרע כדקאמרת, השתא דכתיב ופרע לא ישלחו פרע ליהוי שלוחי הוא דלא לישלחו.

כתב הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר (ח"א או"ח סי' יט אות ג), דהגאון הרב ר' עזרא עטייה זצ"ל הקשה לו, מהא דאי' בביצה (כו ע"ב) לגבי בכור דכתיב ביה כל מום לא יהי בו, דגם לגרום לו מום אסור דכתיב כל מום עיי"ש, וא"כ מדוע בשבת אמרינן דגרמא שרי ולא אמרי' דמדכתיב לא תעשה כל מלאכה אסור גם גרמא.

והשיב לו עפ"י ד הגמרא כאן דמחלקינן בין אם הי' כתוב לא ישלחו פרע למה דכתיב ופרע לא ישלחו, וכן בסוטה (מג ע"א) ילפינן מדכתיב אשר בנה בית ולא אשר בית בנה דאפי' בית התבן ובית הבקר ג"כ הוי בכלל אשר בנה עיי"ש, א"כ ה"ה גם כאן דבשלמא בבכור דכתיב כל מום ואח"כ כתיב לא יהי בו, אמרינן דכל מום מרבה אפי' גרמא ועל הכל כתיב לא יהי בו דגם גרמא אסור, אבל בשבת דכתיב לא תעשה ורק אח"כ כתיב כל מלאכה אמרי' דעשייה הוא דאסור הא גרמא שרי.

ועיין שם שמביא שהגאון זצ"ל הנ"ל תירץ בזה דבמשמעות הלשון לא יהי בו דכתיב בבכור שפיר יש להעמיס גם גרמא, אבל בשבת דכתיב לשון עשייה, א"א להעמיס בזה גרמא, דאין גרמא במשמעות עשייה. ועוד תירץ דגם בבכור איסור גרמא אינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא עיי"ש.

ועיין עוד שם בחלק ד (או"ח סי' כו) אותיות ט-יג) שהביא שהעירו לו על תירוצו דבפרשת אמור (כג, ב) כתיב גם גבי שבת כל מלאכה לא תעשו, וא"כ הי' לנו לאסור גרמא כמו בבכור, ותירץ דכיון דפסוק אחד מרבה ופסוק אחד ממעט אין לנו להוסיף מדעתינו לאסור גרמא. ועיי"ש עוד שהאריך בקושית הקול אליהו (ח"ב קונטרס מחנה ישראל סי' טו) שהקשה כקושיא הנ"ל לגבי יו"ט דכתיב כל מלאכה לא יעשה בהם, מדוע לא מרבינן בין ע"י נכרים בין ע"י גרמא, עיי"ש.

דף י"ז ע"ב

בגמ': בעינן כהנים הראויים לעבודה וכו'.

באחרונים כתבו לתרץ את הקושיא הנודעת, מדוע הוצרכו לנס פך השמן הטהור בחנוכה, הלא טומאה הותרה בציבור.

וכתבו לתרץ ביסוד חדש, דהא דקיי"ל דטומאה הותרה בציבור, היינו דוקא בדבר שכבר התחילה עבודתו להיעשות בכשרות מהודרת ורק אח"כ נקלעו לטומאה, אבל בדבר שכל התחלת חינוכו יהא נעשה בטומאה, בזה לא אמרינן ההיתר דטומאה הותרה בציבור, כי ההתחלה צריכה להיות באופן של לכתחילה ובהידור היותר גדול ובטהרה.

והדברים עתיקים נראה מה שקיבץ בזה בקונטרס נס לשושנים] והאמרי אמת זצ"ל במכתבי תורה (מכתב 10) הביא יסוד זה בשם הרבי מקאצק זצ"ל ע"ש.

וכתב שם להעיר ע"ז מדברי התוס' כאן (ד"ה בעינן וכו') שכתבו דמה אהני שהכהנים לא ישתו יין, והלא יצטרכו בלא"ה להמתין ולהיטהר, וכתבו "דמ"מ מותרין בעבודת ציבור דטומאה הותרה בציבור" ע"כ. והרי לעתיד יצרכו לחנוך את הבית מחדש, וחזינן דגם בחינוך וכתחלה טומאה הותרה בציבור.

וכתב חכ"א בקובץ נזר התורה (כסלו תשס"ג ע' קסא): ושמעתי בזה דבר נפלא מאד מפי הרב הגאון ר' שמחה בונם ליברמאן שליט"א מצפת ת"ו (בעמח"ס בשבילי אורייתא) לתרץ, כי דין חינוך תרי מילי אית ביה. חדא, מצוות חינוך, שעליה נאמרו הכללים איך מחנכין בכל הפרטים, ומלבד זאת יש עוד דין שהחינוך הוא המקדש, שנתקדש הבית ע"י החינוך, - ומסתברא מילתא, דעד כאן לא נאמרה הך סברא דבחינוך לא אמרי' טומאה הותרה בציבור רק כלפי דין הקידוש על ידי חינוך שאי אפשר שיהיה קידוש בטומאה, אף אם הותרה, דהא הו"ל ב' הפכים בנושא אחד, וז"פ, ומעתה הנה הלא "מקדש העתיד שאנו מצפיין בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבא משמים שנאמר מקדש ה' כוננו ידיך" (ל' רש"י סוכה מא.), ומן השמים ירד מקודש בכל מיני קדושות, [כמשמעות לשון הכתוב מקדש ה' כוננו ידיך], ואינו צריך אלא שתקיים בו מצוות חינוך, וזו המצווה יכולין לקיים גם בחינוך בטומאה, כי התם אי"צ כלל קידוש על ידי חינוך. עכתו"ד בקיצור.

והעיד לפני הרב נר"ו כי הסכים עמו בחילוק זה כ"ק הגה"ק אדמו"ר מוהר"י מגור זי"ע בעל 'בית ישראל' אשר ע"פ הוראתו נפק לעיין בהא מילתא, ואשכח דהא מרגניתא, ושפירא מילתא בעיני קדשו.

★★

עוד כתב בקובץ הנ"ל בנידון הקושי הנ"ל והתוס' כאן: ובעיקר הקושי שמא יש לומר דקושיא מעיקרא ליתא, כי הך מקדש דלעתיד אשר בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבא משמים יתכן דאין בו דין חינוך כלל, כי הלא מעת שנבנה ביהמ"ק יש מקדש למעלה, כי הלא דרשו רז"ל (תנחומא ויקהל ז ובכ"מ) מכון לשבתך פעלת ה' מקדש וגו' שמקדש של מעלה מכוון כנגד בה"מ של מטה, וכ"ה בזוה"ק (ח"ב נט:), ואי' שם (ח"ג רכא.) שהוא בניינא קדמאה דקב"ה וכו' בונה ירושלם ה' איהו ולא אחרא וכו', ואמרו (במדב"ר יב יב) א"ר סימון בשעה שאמר הקב"ה לישראל להקים את המשכן, רמז למלאכי השרת שיעשו אף הם משכן, ובעת שהוקם למטן הוקם למעלן, והוא משכן הנער ששמו מטטרון שבו מקריב נפשותיהם של צדיקים לכפר על ישראל בימי גלותם, ולכן כתיב את המשכן, שמשכן אחר הוקם עמו, וכה"א מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך, - ומבואר דבמקדש דלעילא נעשית גם עתה העבודה, וכ"ה בתוס' שלהי מנחות שפי' בזה מ"ש בעבודה ואשי ישראל וכו' ע"ש.

ומעתה שמא איכא למימר דהך מקדש דלעילא הוא עצמו יתגלה לעתיד גם לנו, והלא אוון מילין תבחן בדקדוק ל' רש"י בנוי ומשוכלל הוא יגלה ויבא משמים, שיתגלה לן מקדש העליון, וגם אם הוא בנין חדש, מ"מ מצד היותו בניינא דקוב"ה, ה"ז המשכה והתגלות דמקדש עילאה, שעליו נאמר מקדש ה' כוננו ידיך, ונמצא אם כן דאין כאן דין חינוך כלל, שהרי אינו אלא המשך העבודה הנעשית גם האידנא במקדש העליון בלא הפסק.

ואפילו נימא דיהיה מקדש דלעתיד נחשב מקדש חדש ולכן יהיה בו דין חינוך, יש מקום גדול לומר דכמו שכל עצם הבנין אינו בנין בידי אדם כלל רק בניינא דקוב"ה, כן גם החינוך בו אינו נעשה בידי אדם, רק בידי שמים, וממילא דאין לעבודת ה' שייכות לדין חינוך אשר בו. [ויש לדייק כזאת בלישנא דהשגת הראב"ד (על הר"מ ה' בית הבחירה ו יד) שכ' "שהמקדש וירושלים עתידים להשתנות ולהתקדש קידוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם כן נגלה לי מסוד ה' ליראיו", ובשמעתתא דשבועות (טו. ואילך) מבואר דקידוש היינו בחינוך, והבין].

וסברא נמי איכא לן למימר בה, דלכאורה נראה לצרד דגדר 'חינוך' אינו רק התחלת הפעולה דעבודת המקדש,

באותו היום שיבנה ביהמ"ק - ועוד דלשיטת רש"י בשבועות (י' ע"ב) ביקור צריך להיות אחר הקדשו ע"ש והרי א"א להקדיש בזה"ז קודם שיבנה ביהמ"ק אם נניח דיש דחוי בבצ"ח.

ברם י"ל עפ"ד רש"י בסוכה מא דביהמ"ק שאנו מצפים יבוא משמים בנוי ומשוכלל ע"ש, ומבואר במד"ר שמיני (פרשה יב) דאמר משה לאהרן אחי בסיני נאמר לי שאני עתיד לקדש את הבית הזה ובאדם גדול אני מקדשו וכו', עכשיו ב' בניך גדולים ממני וממך, ועי' בידי משה שכתב האלשיך הק' דבנשמותיהן נתחנך מזבח של מעלה ע"ש, ועי' בסוף מנחות בהך דמיכאל עומד ומקריב דמביא בתוס' ד"א כבשים של אש, לפ"ז כיון דיהי' מקדש של מעלה שוב לא יצטרך בחינוך והמזבח לא יצטרך בחינוך של תמיד, ושפיר נימא טומאה הותרה בציבור ודוק.

★★

בגמ': רב אשי אמר שתווי יין דמחלי עבודה גזרו בהו רבנן פרועי ראש דלא מחלי עבודה לא גזרו בהו רבנן, מיתבי ואלו שהן במיתה וכו' ומינה אי מה שתווי יין דמחלי עבודה אף פרועי ראש דמחלי עבודה, לא כי איתקוש למיתה הוא דאיתקוש אבל לאחולי עבודה לא איתקוש, א"ל רבינא לרב אשי הא מקמי דאתא יחזקאל מאן אמרה א"ל וליטעמך וכו' ה"נ גמרא גמיר לה ואתא יחזקאל ואסמכה מקרא וכו'.

במסכת סנהדרין (כב ע"ב) לא נכתב בגמרא על הקושיא על רב אשי אלא כי אתקוש למיתה הוא דאיתקוש אבל לאחולי עבודה לא איתקוש, אלא נכתב בגמרא קשיא, ועיין במהרש"ל שם שכתב שהיא הגירסא האמיתית, וכן משמע בתוס' שם ד"ה אלא, וכ"כ גם המהרש"א כאן בסוגיין.

ובשו"ת אגרות משה (אהע"ז ח"ד סי' מד אות ד) כתב דהנה לדברי התוס' שם בתירוץ שפיר אפשר לגרוס דהגמרא מתרצת דכי איתקוש למיתה הוא דאיתקוש וכו', דהיות והלכה למשה מסיני הוא, אלא דאתא יחזקאל ואסמכה מקרא, א"כ שפיר בהלכה למשה מסיני יש לומר דההלכה היתה רק לגבי מיתה דיש לדמות פרועי ראש לשתווי יין ולא לגבי חילול עבודה, אלא לפי קושיית התוס' לא הי' הדבר בגירסת הגמרא.

רק הוא השלמת וגמר הבנין, וה"ט דאמרו (שבועות טו:) בעינן קידוש בשעת הבנין ע"ש, וסימוכין דבר י"ל כי הנה כל דיני חינוך וקידוש ילפינן ממשה כמבואר בשבועות (טו:) וכן תעשו לדורות וע"ש ברש"י.

והנה חנוכת המשכן היתה בשבעת ימי המילואים כמבואר במקראות, ואעפ"כ אמרו שר"ח ניסן הוא יום הראשון לעבודה כמ"ש בגמ' (שבת פז:) אותו יום נטל עשר עטרות וכו' ראשון לעבודה וכו' ופי' רש"י ראשון לעבודה - לסדר עבודת ציבור תמידין ושאר קרבנות של תרומת הלשכה, והלא כבר מקודם היה עבודת ימי המילואים, ומ"מ כינו יום הזה ראשון לעבודה, ונראה דרש"י דקדק בזה, ולכן פי' שהוא ראשון לעבודה הניטלת מתרומת הלשכה, אבל מ"מ פלא הוא למקרייה ראשון לעבודה בכללות.

ול"הנ"ל נחא, דכל עבודה דמילואים היה מגדר חינוך דהוא ענין השלמת הבנין ואין זה בסדר העבודה הקבועה, וה"ט דלא היתה עבודה בכהנים ובבגדי כהונה, כי דין מיוחד היה להאי עבודה, ולכן היו קרבנות ימי המילואים משלו (יומא ג.) ולא משל ציבור מתרומת הלשכה, [ועי' ברש"י יומא ג:] ד"ה אילימא תחלה במקום. ויום שמיני למילואים היתה עבודה תחלה במזבח החיצון, ואם כשביל ששימש משה כל ז' ימי המילואים, אין קרויין עבודה אצל עבודת הפנים שהוא בלבוש בגדי כהונה ושל משה בחלוק לכן, שלא הוכשר אלא לשעה. ואילו היה חינוך גדר תחילת העבודה היתה הדעת נותנת שיהיה ראשית העבודה נעשה כסדר העתיד להיות בכל הימים, ועיין, - וממילא שפיר מצינו למימר דכיון דבנין דלעתיד בידי שמים הוא, ובונה ירושלים ה', אף חינוך דיליה דהוא מכלל גמר והשלמת הבנין הוא נמי בידי שמים הוא, וממילא לא קשיא מידי.

★★

בעינן הנ"ל כתב הגאון ר' יחיאל אברהם בלנקמן זצ"ל בקובץ אהל מועד (קו' ו' סי' כ"ו): נלע"ד לתרץ דלכאורה קשה אהך דתענית י"ז מהא דמבואר במנחות מ"ט דאין מחנכין מזבח העולה אלא בתמיד של שחר ועי' בר"ם בפ"א מתמידין ומוספין, ואיתא בסוכה מב' א' דשוחט תמיד שאין מבוקר כהלכתו בשבת חייב חטאת וכתבו התוס' אפילו נמצא תם ע"ש, והרי כל זמן דלא איבנא ביהמ"ק מסתמא לא ביקרו כבשים מקודם, וא"כ איך תהא אפשרות שהכהנים יעשו העבודה

בגמ': ערל כו' דבר זה מתורת משה לא למדנו כו'.

ובתבו התוס' (ד"ה דבר זה) וא"ת נילף מק"ו מה בעל מום שמותר באכילת קדשים כו' אסור לעבוד עבודה, ערל שאסור באכילת קדשים כו' אינו דין שאסור לעבודה. וי"ל דחלל יוכיח שאינו אוכל ואפ"ה כשר לעבודה.

הנה דעת התוס' קידושין (ס"ו ע"ב) דחלל לא הוכשר לעבודה רק קודם שנודע פסולו, אבל אחר שנודע פסולו ה"ה ככל זר ומחלל את העבודה, אבל הרמב"ם ס"ל (בפ"ו מביאת מקדש ה"י) דמקרא דברך ד' חילו ופועל ידיו תרצה ילפינן דאם עבד עבודתו כשרה, ומשמע אפילו אם עבד אחרי שנודע פסולו עבודתו כשרה בדיעבד.

ובתב בשער המלך (שם) דמדברי התוס' כאן יש לדייק דס"ל כהרמב"ם דחלל עבודתו כשרה אפילו לאחר שנודע פסולו, דאם נימא דס"ל כתוס' בקידושין דאיירי רק לפני שנודע פסולו, הא לפני שנודע פסולו גם אכילתו בקדשים לא הוי אכילה בפסול, כדמוכח לגבי תרומה במשנה (רפ"ח דתרומות), ומאי קאמרי חלל יוכיח שאינו אוכל קדשים וכשר לעבודה, ומוכח דס"ל דגם לאחר שנודע פסולו שאז אינו אוכל בתרומה וקדשים, והו"ל כזר לגבייהו, מ"מ לענין עבודה בקדשים לא חילל, וכהרמב"ם.

ועיין בקהלת יעקב (זבחים ס' י"ד) שמדייק מדברי התוס' כאן, דס"ל עוד יותר חידוש מזה, דלא רק שאינו פוסל העבודה, אלא דשרי מעיקר הדין לכתחי' לעבוד, אלא שאין אחיו הכהנים מניחים אותו עיי"ש.

★★

בגמ': א"ל רבינא לרב אשי האי מקמי דאתא יחזקאל מאן אמרה כו' אלא גמרא גמירי לן ואתא יחזקאל ואסמכא אקרא כו'.

באור שמח (פ"א מהל' ביאת מקדש ה"ח) העיר דמאי שייך להקשות מאן אמרה, וכלומר דאין נביא רשאי לחדש דבר, הא זהו דוקא בדין השייך לנו לעשות או לא לעשות, אבל הכא דאיירינן לגבי עונש מן השמים, אין זה אלא גילוי מילתא בעלמא דבשמים יש עונש כך וכך.

ותירין האו"ש דנפק"מ בזה לדינא להסוברים דאמרינן קלב"מ גם בעונש מיתה, שאם פרע ראשו ועבד ותוך כדי

וכתב דזהו מה שכתב המהרש"ל שכך מצא מגמרות ישנים שלא הי' שם מסקנת דברים אלו, משום דבגמרות ישנים הי' כתוב כמו שהי' להתוס' בקושייתם, אך עפ"י תירוצם הוסיפו לגרוס דברים אלו, וע"כ בגמרות שהי' נמצא בזמן המהרש"ל הי' כתוב דברים אלו.

ואפשר דהמהרש"ל שכתב דכן כתבו התוס', ס"ל דהיות והתוס' לא הזכירו במפורש דצריך לגרוס כן בגמרא, משמע דאף לתירוצם לא הוסיפו כן בגירסת הגמרא, אלא שפירשו כן בכוונת רב אשי.

וכתב עוד באגרות משה דגם המהרש"א שמחק גירסא זו, אישתימט להו מה שהרמב"ם פסק בפ"ג מה' ביאת מקדש (ה"ט) ובפרק ט (הט"ו) כרב אשי, וכתב הכסף משנה דהיא מסקנת הגמרא בתענית ובסנהדרין, הרי שהי' לו גירסא זו בשני המקומות, וכן מפורש בחידושי הר"ן בסנהדרין עיי"ש.

וכתב עוד באגרות משה שם די"ל ששני הגירסאות פליגי אי לגבי חייב מיתה בידי שמים שאינו נוגע לדינא אסור לנביא לחדש והוי גם בכלל אלה המצוות, או שזה מותר לו לחדש, דלפי גירסת התוס' גם חיוב מיתה הוא בכלל אלה המצוות, וע"כ אף לרב אשי דס"ל דלא מחלי עבודה מ"מ הוצרך לומר שהכל מהלכה למשה מסיני, דאל"כ גם חיוב מיתה לא היה יחזקאל יכול לחדש.

משא"כ להגירסא "קשיא" י"ל דחיוב מיתה יכול הנביא לחדש, וכל קושית רבינא עד דאתא יחזקאל מאן אמרה, הי' רק מחמת שנוגע לדינא דחילול עבודה, ונצרך לומר שרב אשי חזר בו בשביל הקושיא.

גם אפשר לפרש שרבינא הביא לו ראי' שלא מחלל עבודה, מהא דאם גם הי' מחלל עבודה לא הי' יחזקאל יכול לחדש דבר זה, כי אין נביא רשאי לחדש דבר, ורק למיתה הי' יכול לחדש מעצמו ולהקיש אותם, וע"ז השיב לו רב אשי דאין מזה ראי' דלא הי' בזה הלכה למשה מסיני, ורק למיתה הוקש, ואין בזה משום אלה המצוות, ולגבי חילול עבודה לא הי' יחזקאל יכול לחדש דבר זה ולא חידש דבר זה, וע"כ פרועי ראש לא מחלי עבודה, ועיי"ש עוד שהאריך קצת בזה עיי"ש.

★★

והוספתו בראיות כפמ"ש התוספות שר' אלעזר בר צדוק היה חתנם של סנאב של בנימין ולא מבניהם (עירובין שם תוד"ה מבני) וכו'. ובחידושי ביארת, שעיקר מה שבא להשמיענו, שאע"פ שנתחנן עמם אחר החורבן, וכבר חל עליו גזרת התענית קודם קבלת הירוש"ט שלו, מ"מ לא השלים תעניתו ביר"ד באב.

והרי קמן שיש כח ביד הקהל לתקן עליהם ועל הנלוו עמו ולא יעבור, וכך נוהגים כמה קהלות ישראל ומגדולי יחידיהם שעושים כן ביום שאירע להם נס".

והביא החת"ס שם את דברי הפרי חדש (בקו' המנהגים או"ח סי' תצ"ו ס"ק י"ד) הכותב דלדין דקי"ל בטלה מגילת תענית, התבטלו כל היו"ט.

והחת"ס דוחה דבריו, וכותב די"ל שבפירושו הדברים דבטלה מגילת תענית, אם הכוונה היא ביטול כללי או ביטול חלקי, דהיינו אם כל הימים טובים הנזכרים דהיינו במגילת תענית בטלו, או רק ימים יודעים בטלו, ודעתו שיש בזה פלוגתא בין הגמ' תענית (יח.) ובין הסוגיא בר"ה. והגמ' בתענית סוברת, שרק הימים טובים שנקבעו בשביל נסים שאירעו במקדש בטלו, ברם אותם הימים טובים שהוקבעו בשביל נסים אחרים שאירעו לאבותינו לא בטלו, ולפיכך כתב החת"ס שמותר כיום לכל קהלה לקבוע להם יו"ט לזכר הנס שאירע להם.

★★

והה"ל כותב עוד רבינו החתם סופר: וכן יש להוכיח נמי מברייתא דהפגיננו בלילה ואמרו אי אחיכם וכו' דהיה אחר החורבן, ובמס' תענית (י"ח ע"א) מוקי לברייתא דמגילה תענית כר' יוסי דאוסר לאחריו, ור' יוסי הא ס"ל בטלה מגילה תענית, וא"כ קשה אחרניתא איך מוסיפין, אלא ע"כ כנ"ל כיון דהך דהפגיננו הי' נס דאין לו שייכות בבית המקדש - שפיר מוסיפין וכו'.

★★

בגמ': ה"נ לא נצרכה אלא לאסור יום שלאחריו.

בשאלת ארי' (סי' קא) הקשה דמה שאסרו חכמים לפניו ולאחריו הוא משום חיזוק הירוש"ט, דדברי סופרים צריכים חיזוק, והכא הרי יו"ט דפסח מה"ת הוא, וא"צ חיזוק,

עבודה קרע שיראין של חבירו, שאם הוא חייב מיתה אמרינן קלב"מ ופטור מלשלם לחבירו על קריעת השיראין, אבל אם אינו חייב מיתה ה"ז לאו בעלמא וחייב לשלם לחבירו על השיראין.

ועפ"ז יישב דברי הרמב"ם (שם) שהביא למקור איסור עבודה בפריעת ראש מקרא דיחזקא, וק' דהא בסוגיין מסיק דגמרא גמירי לן ואתא יחזקא' ואסמכה אקרא, אולם להנ"ל ניחא, דהגמרא איירי רק אליבא דמ"ד דיש קלב"מ בחיוב מיתה, וא"כ נק"מ בחידוש זה גם לגבי ממון, אבל הרמב"ם לשיטתו שפסק דלא אמרינן קלב"מ במיתה, א"כ אין חידוש הנביא נוגע לדיני התורה, אלא רק לעונש גרידא שבשמים, ולזה שפיר יכול יחזקא' לחדש ולגלות עונש זה, ומשו"ה הביא הרמב"ם קרא דיחזקאל.

★★

באבי עזרי (הל' ביאת מקדש שם) יצא לחלוק אהאור שמח בעצם חידושו דבעונש שבידי שמים יכול נביא לחדש דבר, דהרי התורה לא בשמים, וכל דיני שמים נפסקים עפ"י החכמים אשר נמצאים בארץ, וכמו שא"א לחדש דבר בדיני התורה דנוגע לב"ד שלמטה, ה"נ אין הנביא יכול לחדש שום דבר הנוגע לב"ד של מעלה.

עוד תמה על עיקר תירוצו של האור שמח במה דנקט דמקרא דיחזקאל ילפינן רק העונש, דבראשונים מבואר דבלי זה אין אנו יודעין איסור כלל, ומש"כ בתורה ראשיכם אל תפרעו כתב בכסף משנה שאפשר לפרש שאינם צריכים לפרוע ולפרום, ע"ש עוד בזה.

דף י"ח ע"א

בגמ': לא נצרכה אלא לאסור יום שלאחריו, כמאן כרבי יוסי וכו'.

הנה בחתם סופר (או"ח סי' קצא) נשאל: "אם יכולים ציבור או יחיד לקבוע עליהם יו"ט לעצמם על נס שיעשה להם". והביא המקור מתשובת מהר"ם אלשקר (סי' מט), והעלה שחייבים לקיים עליהם. "ואפי' מי שעוקר דירתו, חייב לקיים היום ההוא, ומייתי ראייה מר"א בר צדוק שהי' מבני סנאב בן בנימין, וקיים יו"ט קרבן עצים אפי' אחר החורבן ולאחר ששינו מקומם (עירובין ס"פ בכל מערבין).

ואמאי אסרו לפניו ולאחריו. ומוכיח מזה שעשו חיזוק לדברי סופרים אפי' במקום שיש בו גם איסור מה"ת, דלא פלוג רבנן, ולכן בפסח כיון שיש בו אף יו"ט מדרבנן דאיתותב חגא דשבועיא עשו לו חיזוק. [וכיו"ב כתב הפנ"י ר"ה יט].

אולם בקונטרס אחרון בשאג"א שם חולק עליו, וס"ל דכיון שיש בו איסור מה"ת א"צ חיזוק, והכא לא אסרו חכמים לפניו ולאחריו לחיזוק, אלא לזכרון הנס שנעשה בו, דכיון דבלא"ה הוא יו"ט מה"ת, חיישינן שלא יזכור הנס ויתכוין רק ליו"ט מה"ת, ולכן תקנו איסור גם לפניו ולאחריו, דעי"ז יזכור הנס דאיתותב חגא דשבועיא. ובאמת הגבורות ארי עצמו כתב כאן דלא כדבריו בשאג"א. וכ"כ השפת אמת (ר"ה יט) ע"ש.

★★

בגמ': שפעם אחת נגזרה גזירה על ישראל שלא יעסקו בתורה ושלא ימלוך את בניהם ושיחללו שבתות וכו'.

הקרבן אורה מבאר מדוע דוקא גזרו על ג' דברים אלו, משום שהגויים מתקנאים דוקא על דבר שאין להם חלק בו. וזה דוקא בג' מצוות אלו. כמו שאיתא שגוי ששבת חייב מיתה, וכן גוי שלמד תורה חייב מיתה, וכן מצות מילה היא אות לישראל לבד, דכתיב: ואתנה בריתי ביני ובינך.

ולפ"ז מבואר היטב המשך הגמ': מה עשו וכו', לא אחיכם אנחנו, לא בני אב ואם אחד אנחנו. וכוונת דבריהם היתה, דמפני מה אתם גוזרים עלינו על ענינים אלו, הלא הם ירושה לנו ממקור מחצבתינו, ומה לכם ולזה.

★★

בגמ': וזה הואיל ומוטל בין שני יו"ט עשאוהו כיו"ט עצמו וכו'.

ברמ"א (או"ח סי' תצ"ד סעיף ב') איתא: ואין אומרים תחנון מתחילת ר"ח סיון וכו'. ובמג"א כתב הטעם, מפני שמיד ביום ב' התחיל משה לדבר מן התורה ע"כ.

וכתב הגאון ר' שלמה קלוגר זצ"ל בשו"ת האלף לך שלמה (סי' שלא): אבל העולם נוהגין לקראו יום מיוחס, וכוונתם מחמת שהוא בין שני ימים מקודשים בין ר"ח ובין ימי הגבלה, ולזה הדעת נוטה, ויש סמך לזה מתענית (דף י"ח) גבי וזה הואיל ומוטל בין שני ימים טובים עשאוהו כיו"ט עצמו, א"כ כמו דהתם שלולי זה הי' מותר בהספד,

וע"י שהוא בין שני ימים קדושים אסרוהו ועשאוהו ג"כ כיו"ט עצמו, כן ה"נ ביום זה, כיון שהוא בין שני ימים שאין מתענים ואין אומרים בו תחנון, עשאוהו כאלו הי' ג"כ מהם לענין שאין אומרים בו תחנון ואין מתענין.

ולפ"ז נראה דאפשר להספיד בו, דבודאי בשביל זה שהוא בין שני ימים קדושים אינו ראוי שיהי' שקול כמותם ממש, כיון דמצד עצמו אין בו שום קדושה, א"כ הוא טפל, רק התם במס' תענית בלא"ה הי' אסור בו כמ"ש שם משום יום שלאחריו ושלפניו, נמצא דאין צריך למעלה שהוא בין שני ימים טובים רק להספד, לכך לחד דרגא מעלינן לי' בשביל שהוא בין שניהם ואסור אף בהספד, אבל הכא ביום המיוחס מצד עצמו הי' מותר אף בתענית, א"כ בשביל שהוא באמצע לא מעלינן לי' לב' דרגות, רק לחד דרגא, ודי לומר בשביל זה שאין מתענין בו וה"ה מלומר תחנון, דזה אחת הוא ואין זה בלא זה, אבל להספד לא מעלינן לי', שהרי מוכח שם דהספד מתענית חלוקין זה מזה.

לכן נראה להקל ביום זה בהספד, אך לטעם המג"א אסור ג"כ בהספד, ולכן נראה דעכ"פ לחכם ראוי להקל, דאף שכתב המג"א בהל' חוה"מ דאין בזה"ז דין ת"ח, מ"מ כה"ג נראה להקל, דבלא"ה נראה שאין העולם נוהגין בזה כדעת המג"א לענין חכם, וז"ב בעיני.

★★

בספר מנהג ישראל תורה (סי' תצד) מביא מטעמי המנהגים (אות תר"י) הכותב דמצינו דכע"ז מצינו גם בסנהדרין (דף ק"ד) דמשום הכי לא מנו את אחז, מפני שמוטל בין שני צדיקים יותם וחזקיה ע"ש, והוא כענין הנ"ל. ע"כ. וכבר כתבו הראשונים דזהו הענין של קדושת חול המועד, שכיון דיש קדושה לפניו וקדושה לאחריה, גם בימי חול שבינתיים חל עליהם קדושת המועד, וברמב"ן (אמור כ"ג ל"ו) כתב דימי הספירה הם כימי חולו של מועד שיש קדושה לפניו וקדושה לאחריו.

דף י"ח ע"ב

בגמ': כי הא דרב נחמן גזר וכו' אמרו לי' רבנן יום טוריינום הוא, אמר להו יום טוריינום גופי' בטולאי בטולאי.

הנה לעיל הבאנו דברי החתם סופר שדן בענין אי בטלה מגילת תענית ואי יש לתקן בזה"ז ימים טובים על נס

הירושלמי המבטא הוא שהנו"ן בפת"ח, ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' נג) שהאריך הגר"ע יוסף שליט"א בדברי הפרי חדש (ס' תרפב) והבירך יצחק והביאם החיד"א בברכי יוסף שם ועוד, אי צריך לומר חשמונאי כשהאל"ף בחירי"ק או הנו"ן בפת"ח והאל"ף נחה, והוכיח דמהירושלמי משמע שהגירסא בפת"ח, וכמו שמצאנו בירושלמי תענית (פ"ד ה"ב) גבי ר' ינאי שאצלנו נכתב באל"ף ואילו בירושלמי נכתב ר' ינאי בשני יודי"ן, והמבטא גם לדין וגם להירושלמי הוא בפת"ח תחת הנו"ן, עיי"ש.

★★

בגמ': כשביקש טוריינוס להרוג את לוליינוס ופפוס אחיו בלודקיא.

וברש"י בלודקיא היא לוד, והיינו דאמרינן בכל דוכתא (ב"ב י ע"ב) הרוגי לוד אין כל מלאך ובריה יכולה לעמוד במחיצתן, ויש אומרינן שנהרגו על בתו של מלך שנמצאת ואמרו היהודים הרגוה, וגזרו גזירה על שונאיהן של ישראל, ועמדו אלו ופרו את ישראל ואמרו אנו הרגנוה, והרג המלך לאלו בלבד.

כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קעד ענף ד), דאם נגזר על אחד מיתה, אסור לאדם אחר להצילו ע"י שיתן עצמו למיתה תחתיו, אפי' שזה שנגזר עליו הוא ת"ח והאדם השני הוא עם הארץ.

וזוה שפפוס ולוליינוס אמרו על עצמם שקר שהם הרגו את בת המלך ומסרו עצמם למיתה כדי להציל את ישראל, אף ששמע שהם לא היו בכלל הגזירה, מדחזינן שעשו דבר גדול מאוד שעל זה אמרו אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן, ואי היו בכלל גזירה מה הרבותא הגדולה שעשו שמסרו עצמן למיתה, אלא ודאי שהם לא היו בכלל הגזירה, ואפי' הכי מסרו עצמן למיתה כדי להציל אחרים שלא יהרגו, הרי דמותר לעשות כן. התם שאני דהוי הצלת ישראל, אבל באדם יחיד שרוצים להרגו אסור להצילו ע"י שימסרו עצמו למיתה.

אבל כל זה הוא כאשר זה ודאי שיהרגו את השני המציל, אך אם הוי רק ספק מותר לו לנסות להציל את חברו ממיתה ודאית, אך אינו מחוייב בזה, עיי"ש.

★★

שקרא לקהילה - וכו' וכו"ל. והנה בתוס' לעיל (ע"א ד"ה רב אמר וכו') וכן ברמב"ן במלחמות (פ"א דמגילה) כתבו ליישב את הקושיא היאך אנו צמים ב"ג באדר הרי הוא יום שלפני פורים, וכתבו שזה מטעם שהוא היה יום נקנור ובטל, ממילא בטלו ממנו ג"כ כל ההלכות שהיו עליו מצד שהוא לפני פורים. והביאו ראיה לזה מהא דאיתא בגמ' כאן דרב נחמן גזר תעניתא בתריסר, א"ל רבנן, יום טוריינוס הוא, א"ל יום טוריינוס גופיה בטוליה בטלי הואיל ונהרגו בו שמע"י ואחיו. ותפוק ליה דהוה יום שלפני נקנור, א"ר אשי השתא איהו גופיה בטלוהו, משום יום נקנור ניקום וניגזר. ולפ"ז כתבו, שגם י"ג באדר לדין שבטל משום יום נקנור בטל ג"כ מצד יום שלפני פורים.

והר"ן בתענית כאן כותב ע"ז: "שאינ הנידון דומה לראיה, דיום טוריינוס כיון שבטלוהו מצד שנהרגו בו שמעיה ואחיו שמפני כך ראוי שלא לנהוג בו יו"ט כלל, ומהווא טעמא נמי אין לנהוג בו תורת יו"ט משום יום שלפני נקנור וכו' מחמת אותה תקלה עצמה, אבל לדין שלא נתבטל יום נקנור מפני התקלה שאירע בו, אלא מפני שבטלה מג"ת, יש לנו לומר שישאר בקדושתו עדיין משום יום שלפני פורים שחל עליו קודם שעשאוהו יו"ט מפני נקנור".

★★

וכתב חכ"א בקובץ הפרדס (שנה ל"ט חוברת ח' סי' סה): ויש לבאר פלוגתת הראשונים הנ"ל, דנחלקו האם יום שלפני פורים הוא גזירה קדומה מגזירת מרדכי ואסתר, ובשעה שנקבע פורים נקבע גם אז היום שלפני פורים, וא"כ כיון שפורים לא בטל הוא תופס אתו גם יום שלפניו. כן הוא דעת הר"ן. והרמב"ן במלחמות שם ספ"ק דמגילה כתב מפורש שמרדכי ואסתר לא גזרו על יום שלפניו, אלא כשגזרו על הימים שלפניהם בימים טובים שקבעום במגילת תענית, תקנו גם אז על יום שלפני פורים, וכיון דיום לפני פורים נתקן מצד הימים טובים של מגילת תענית, כל דיני מגילת תענית עליו, וכשבטלה מגילת תענית בטל גם הוא.

★★

בגמ': וכשגברה מלכות בית חשמונאי וכו'.

בגמרא שלנו איתא חשמונאי, אך בירושלמי (פ"ק דמגילה ה"ד) הגירסא "חשמוניי" עם שני יודי"ן, ולפי

בגמ': כשביקש טוריינום להרוג את לולינום ופפוס אחיו וכו'.

הגאון ר' יצחק פלקסר ז"ל הי' רגיל לחזור על דברי מהר"ם שפירא זצ"ל מלובלין בביאור דברי הגמ' (ברכות ס"א ע"ב): פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה, בא פפוס בן יהודה ומצאו לר"ע שהי' מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה, אמר לוי': עקיבא אי אתה מתיירא מפני המלכות וכו' ע"ש כל הגמ'.

ואמר מהר"ם שפירא זצ"ל: כאן התבטא עוז הויכוח שהיה נטוש בין רבי עקיבא רבן של ישראל, ובין פפוס נציג המתבוללים, טענת פפוס היתה, נתבולל בין הגוים, נהיה עם אחד אתם, וככה ניפטר לתמיד מגזירותיהם, כי רק התורה היא החוצצת בינינו ובין הגוים, ובביטול התורה נבטל גם גזירותיהם - ורבי עקיבא לעומתו טען: טועה אתה פפוס, שנאת ישראל לא תיעלם בביטולה של תורתנו, ומה במקום חיותנו כך, במקום מיתנתנו על אחת כמה וכמה. ע"כ.

על הנ"ל העיר הגאון ר' יוסף נפתלי שטרן זצ"ל (בספר אמרי דעת ח"ב ע' טיט) ממש"כ בסדר הדורות בשם ספר יוחסין דפפוס בן יהודה הי' חכם גדול בברייתא, והי' טוב לישראל בעבורו, ובפרק חלק ב' דרשות בשמו וכו' ע"כ, וא"כ איך אפשר לומר כהנ"ל.

★ ★

וכתב להשיב על כך הגר"י פלקסר זצ"ל: אם פפוס בן יהודה הי' תנא, איפה מוזכרת מימרות במשנה או בברייתות בשמו, מש"כ בסדר הדורות ב' מימרות בפרק חלק בסנהדרין זהו בדף צ"ד ע"א ושם הגירסא רבי פפיס, והוא הי' תנא ידוע והיה גם דרשן, [כמוש"כ בספר הדורות בעצמו שם באות פפיס בשם היוחסין וציין שם ג"כ לסנהדרין דף צ"ד], וכבר העיר עליו בזה בתולדות תנאים ואמוראים.

ומה שכתב בספר היוחסין הנ"ל והיה טוב לישראל בעבורו, לא ידעתי למה התכוון, ואולי התכוון שהוא משני האחים פפוס ולוליאנוס שהובא במס' תענית (י"ח ע"ב). ומבואר ברש"י שם שמסרו עצמם על קידוש השם ופדו את ישראל מהגזירה שגזרה המלכות, אולם גם בזה אין שום אסמכתא, שפפוס זה היה שמו פפוס בן יהודה, וכמו שהבאתי לעיל

בשם התולדות תנו"א. וגם שם כתב ערך בפני עצמו בשם פפוס ולוליאנוס אחיו.

ועוד נראה דאמר בפסחים (נ' ע"א) הרוגי מלכות אין יכול לעמוד במחיצתן מאן נינהו ר"ע וחביריו, ומתמה הגמרא משום הרוגי מלכות ותו לא, אלא הרוגי לוד עי"ש, ולרש"י הרוגי לוד הם פפוס ולוליאנוס, ואם פפוס הכוונה לתנא ר' פפוס בן יהודה חבירו של ר"ע, א"כ תו קשה הרוגי מלכות ותו לא. ולכן נראה מזה ברור דפפוס ולוליאנוס, אין הכוונה על איזה תנא שהוא חבירו של ר"ע, אלא אנשים צדיקים שמסרו נפשם על קידוש השם.

בכ"ל אופן המתבאר לנו עד כאן, שפפוס בן יהודה הוא לא תנא שמוזכר בברייתא ולא אותו פפוס אחיו של לוליאנוס שנהרג על קידוש השם.

★ ★

בגמ': בלודקיא וכו'

וברש"י: וגזרו גזירה וכו' ועמדו אלו ופדו את ישראל ואמרו אנו הרגנוה והרג המלך לאלו בלבד ע"כ.

הנה המג"א (סוף סי' קנ"ו) כתב להוכיח מהגמ' (שבת לג) דמותר לאדם לברוח כשיש סכנת נפשות, אע"פ שמתוך זה גורם צער לחבירו, ומשמע שהוא מחויב לסבול צער כדי שלא יהרג חבירו בחינם ע"כ.

והגאון הנצי"ב בהעמק שאלה על השאלות (שאלתא קכ"ט אות ד') דן באריכות בענין זה והביא מהגמ' (נדה ס"א ע"א) דאיתא: הנהו בני גלילא דנפק עלייהו קלא דקטול נפשא, אתו לקמיה דר' טרפון אמרו ליה לטמרינן מר, אמר להו היכי נעביד, אי לא אטמרינכו חזו יתייכו, אטמרינהו הא אמור רבנן האי לישנא בישא אע"ג דלקבולי לא מיבעי מיחש ליה מיבעי, זילו אתון טמרו נפשייכו, והנה רש"י שם פי' שהצד לחשוש ללשה"ר הוא משום דעל הצד שהם כן הרגו אסור להציל אותם (דאסור להציל רוצחים).

והנצי"ב דייק בגמ' דר"ט נמנע מלהסתירם רק משום שחשש שהלשה"ר אמת "דלמא איתא למילתא", משמע שאם היה מבורר לו שהלשה"ר הוא שקר ועלילה ובודאי לא רצחו, היה ר' טרפון מחביאם למרות שבכך הוא נכנס לספק סכנה, ומזה הביא ראיה להג"מ עפ"י הירושלמי שחייב אדם

ליכנס לספק סכנה כדי להציל את חברו מודאי סכנה, ודחה הנצי"ב דמוכח מזה רק ד"מותר" להכנס לספק סכנה, ומידת חסידות איכא בזה אך חובה ליכא.

ומבואר מדברי הנצי"ב שאין חייב להסתכן עבור חברו, ור"ט הסתכן רק ממדת חסידות וכנ"ל.

★★

וכתב בשו"ת יד אליהו (סי' מג) שזה מותר רק אם הניצול יותר במעלה מהמציל, דבכה"ג אף דאינו חייב להסתכן בשבילו מ"מ נראה דמותר ואף מצוה איכא, דבב"ק ס"א מצינו שסיכנו עצמם בשביל ד"ת, וא"כ כש"כ דלהצלת ת"ח מותר, אך כשחברו אינו קודם לו במעלה אסור עי"ש. והא דפפוס ולולינוס מסרו עצמם (תענית י"ח) הוא משום דהתם היו אף ת"ח, ועוד דהצלת רבים שאני, ועוד דשם הם עצמם היו ג"כ בכלל הגזרה מותר, משא"כ מי שאינו נמצא בכלל הסכנה (ובזה י"ל באסתר "אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים", דכיון שגם היא בכלל הסכנה מותר לה לסכן עצמה ועי"ש ברש"י ובמפרשים).

★★

בגמ': ונבוכדנצר מלך הגון היה וכו'.
המהרש"א מבאר, שהיה הגון כי לא בא עליהם בעלילה. ובדרשות חת"ם סופר (ח"א דף כ"ג) כותב, דהיה הגון, משום שלא עלה על ירושלים עד שהבין שע"י חטא ישראל נתוסף כח לקליפה שלו להתגבר עליהם.

★★

בגמ': והרבה דובין ואריות יש לו למקום וכו'.
במאירי (כתובות ל' סע"א) כותב: "לעולם יזהר אדם מן העבירות ואל יקל ראש להיות בטוח בעשייתם, אם מצד שאין שם עדים, אם מצד שאין בית המקדש קיים וכלו סנהדרין ועונש בית דין בטל, שמכל מקום דין שמים במקומו עומד, הוא עד הוא דיין הוא בעל דין, וכמה דובים יש למקום" עכ"ל.
ועל דברי הרב המאירי שכתב וכמה "דובים" יש למקום. כתב הרב המהדיר (שם אות ז'): "דובים, אולי צריך לומר דרכים" עכ"ל.

וכתב הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספר אוצר ישעך (סי' י"ח): אבל לא ירד לדעת המאירי ז"ל שמליצתו מיוסדת על פי התלמוד כאן: והרבה דובין ואריות וכו' ע"כ.

פרק שלישי

דף י"ט ע"א

במשנה: על אלו מתריעין וכו' ועל החרב מתריעין עליה וכו'.

בהגהותיו של הגה"ק ר' נתן אדלר זצ"ל מפרנקפורט שנדפסו בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קו' ב' ע' יא) א"י: נרשם ב' חצאי עיגול סביב תיבות מתריעין עליה ע"כ.

★★

במשנה: על אלו מתריעין בשבת וכו'.

וברש"י: מתריעין - בעננו ע"כ.

וכן מפורש לעיל (י"ד ע"א): במאי מתריעין וכו' ור' יהודה וכו' אמר בעננו וכו' וברש"י (שם) ד"ה ולא לצעקה וכו' כתב שאין צועקין בשבת כיון שאין אנו בטוחין כל כך שתועיל תפילתנו לצעוק עליהן בשבת ע"כ. ומבואר מדבריו לכאורה, דאם היינו בטוחים שתועיל תפילתנו, הרי אין דבר עומד בפני פקוח נפש והי' מותר ג"כ לצעוק בשבת ודו"ק (וזה כנראה החילוק בין קמיע מומחה לקמיע שאינו מומחה בפ"ה דשבת ודו"ק היטב ואכ"מ).

★★

בירושלמי שבת (פט"ו הל"ג): תני אסור לתבוע צרכיו בשבת, ר' זעירא שאל ר' חייא בר בא מהו מימר רוענו פרנסתינו, א"ל טופס ברכות כך הן, נוסח הברכה כך הוא, ואין לשנות מחול לשבת שלא יתבלבל בברכתו עכ"ל, והפני משה פירש: נוסח הברכה לא ישנה, ולא אמרו אלא שלא להוסיף בתחנונים על צרכיו כדרך שהוא עושה בחול עכ"ל.

וכתב הב"י (או"ח סי' קפ"ח) בשם השבלי הלקט (בסי' צ"ד) דמהיא ירושלמי דא"ל טופס ברכות כך הוא, יש

מוכיחין דאין למעט בהרחמן, שהרי טופס ברכות כך הוא, וכן מוכיח ה"ר בנימין, וסיים הב"י וז"ל, ולמוכיחים מכאן דאין למעט בהרחמן לא ינעם לי, דהרחמן תוספת שנהגו להוסיף בעצמם הוא ולא מיקרי טופס ברכות עכ"ל, וכתב ע"ז הדרכי משה שם וז"ל, ובאור זרוע (ח"א סי' קצ"ט) כתב כדברי השבלי הלקט וז"ל, ואומר הרחמן בשבת כדרך שאומרו בחול ואין בזה משום שואל צרכיו בשבת עכ"ל, והמג"א שם (בסוס"ק ג') כתב, שמותר לומר רוענו זונינו אבל לא הזכיר אם לומר הרחמן או לא, אבל המ"ב שם (בסק"ט) הביא את דברי הב"י והדרכי משה דכל הרחמן יכול לומר בשבת אע"פ שאינו מטופס הברכה שתקנו חכמים, שכיון שנהגו הכל לאומרם בכל פעם שמברכים בהמ"ז נעשה להם כטופס ברכה, ואין בזה משום שאלת צרכיו בשבת עכ"ל. וכן פסק בשו"ע הרב שם (סעיף ד').

★★

עוד ראינו להביא דברי האור זרוע (הלי' עבודה אות קצ"ט) שכתב וז"ל, הא דתני אסור לתבוע צרכיו בשבת, היינו שלא יתקן תפילות ויסדיר תחינות ויאמרם בשבת כדרך שהוא עושה בחול, אבל טופס תפילה שתיקנו חכמים וקבעו להתפלל בכל יום מותר להתפלל אפילו בשבת, אלא דרבנן לא אטרחהו משום כבוד שבת, וההיא ירושלמי אסור לתבוע צרכיו משום הכי מצלינן שבע ולא י"ח, לא גרסינן ליה, ותלמיד טועה כתבו על הגליון, והכתיבו הסופר בפנים עכ"ל האור זרוע.

★★

ובאחרונים דנו לגבי ענין שאילת צרכיו בשבת, והביאו מסוגית הגמ' דתענית כאן ודברי הירושלמי והפוסקים הנ"ל, ראה בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' מ"א) ואז נדברו (חלק י"ד סי' כ"ג) ועוד. ובספר ודרשת וחקרת (ח"ג סי' לז) לגבי מי שקיבל על עצמו ללכת לכותל המערבי

קרבת, וכל הפוסקים תמהו עליו מאין לקח לחלק בין חטאת לשאר קרבנות, וי"ל דמכאן הוא מקורו דהא חזינן דקרבת פסח צלו בתנורים של חרס, הרי דלא צריך שבירה.

עוד תירץ הפלתי עפ"י מש"כ שם לבאר, דבישול בלא בלוע אינו אלא גזירה דרבנן אטו בלוע, ובפסח לא גזרו, דבלא"ה יזהר שלא יגע בתנור, דהו"ל צלי מחמת דבר אחר, ולכן בבישול בתוכו בלי נגיעה אין התנור צריך שבירה.

בחזון איש (קדשים, קמא סימן ל"ז אות י"א) תירץ על פי מש"כ תוס' בזבחים (צ"ו ע"א ד"ה אלא) דגם בכלי חרס מהני חזרה לכבשונות, וא"כ י"ל דהיו מסיקין אותן ודי בכך, עיי"ש.

★★

גם בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' ס') נגע בהנ"ל, והקשה בהא דבעי רמי בר חמא (בזבחים שם) האם גם באופן שנתבשלו קדשים בתנור חרס בלא בליעה גם צריך שבירה, למה לא פשטו ממעשה דחוני המעגל ששמרו התנורים של כלי חרס אע"פ שנתבשלו בהם הפסחים.

ותירץ בכמה אופנים א. דהתנורים שלהם היו מחוברים לקרקע ולכן לא היו להם דין כלי כלל, ולכן לא צריכים שבירה, דלא היו להם דין כלי חרס, אבל מעיר ע"ז שברש"י מבואר שיכלו לטלטל אותם ולא היו מחוברים לקרקע ב. ולכן מתרץ בעוד אופן ד"ל שהתנורים הללו לא היו משנה שעברה, ד"ל דאת התנורים הישנים שנתבשלו בהם הפסחים שברו, והתנורים הללו היו תנורים חדשים שכבר הכינו ליו"ט פסח העומד לבוא והמעשה היה בזמן סמוך לפסח, ומוסיף שמסתבר יותר לפרש כך, דאילו בתנורים ישנים שכבר נצלו בהם הפסחים על האש, לא היו לו לחשוש שימוקו מהגשמים כיון שכבר נתקשו התנורים מהאש, אלא נראה שהיה מדובר בתנורים חדשים שעדיין לא נתקשו מהאש, ועל אלו חשש חוני המעגל שימוקו הגשמים ולכך הזהירם.

★★

במשנה: עד שיצאו ישראל מירושלים להר הבית מפני הגשמים וכו'.

התוס' יו"ט כאן מביא מהירושלמי שהוכיח מכאן דהר הבית היה מקורה (וע"ע רש"י סוכה מ"ב ע"ב ד"ה ע"ג

לבקש ענין א' משך ארבעים יום רצופים אי מותר ללכת בש"ק באריכות, ובריטב"א בסוגיין האריך הרבה בענין זה.

★★

ובמשנה: שמעון התימני וכו'.

בקובץ כרם שלמה (שנה י"ט קו' ב' מד והלאה) כתב הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א מערכה שלמה עם הרבה דוגמאות שמצינו בראשונים ב' דעות בפירוש ענין מסוים, וב' הדעות נובעות מזה דהראשונים נחלקים איך קוראים את תיבות התלמוד או חז"ל, ויש שינויים בצורת הקריאה, ראה שם ענינים נפלאים, ובקובץ הנ"ל (שנה הנ"ל קו' ז' ע' נט) הוסיף חכ"א דבמשנתנו פי' הרע"ב תיבת: התימני, פי' מתמנת הי'. ובמלאכת שלמה ביאר דהניקוד הוא בחיריק תחת התי"ו. ועל הגליון במשניות יכין ובעזו ציין לגירסא אחרת לנקד בצירי תחת התי"ו והכוונה שהי' מתימן ע"כ.

★★

במשנה: אמר להם חוני המעגל צאו והביאו תנורי פסחים שלא ימוקו בגשמים.

ופירש"י שהיו עשויים בחרס והיו נתמעכים בגשמים, לכן אמר להם להכניס אותם.

בפלתו (יור"ד סי' ק"ט ס"ק ו') הקשה דבסוגיא דזבחים (צ"ה ע"ב - צ"ו ע"ב) מבואר שהתנור של ביהמ"ק היתה של מתכות, ולא של חרס, דכיון שנאסרה מחמת הבליעה של הקרבנות, בשל מתכות אפשר להגעיל, משא"כ בשל חרס בעי שבירה. והקשה א"כ אמאי עשו תנורים של פסח משל חרס הא צריכים שבירה אח"כ.

ועוד דבירושלמי מבואר שעובדא זו היתה בי' אדר (וי"ג כ' אדר), וא"כ תנורים אלו הי' של שנה שעברה, דלא מסתבר שכבר הקדימו לעשות תנורים לפסח הבאה, ול"ל שברו אותם, כיון שהי' בהם בליעות של פסח.

ואין לומר משום שתלאו הק"פ בפנים, ולא בלעו מהפסח, שלא נגעו בחרסו של תנור, דהא בזבחים (צ"ה ע"ב) הוא אבע"י דלא איפשטא אי תלאו ולא בלע אי צריך שבירה או לא, ד"ל דאבישול גרידא קפיד רחמנא, וכמו שנאמר וכלי חרש אשר תבושל בו וגו'.

ותירץ הפלתי דמכאן שאב הרמב"ם מקורו דרק בחטאת נאמרה שצריך לשבור הכלי חרס, משא"כ בשאר

דף

תענית - דף י"ט ע"ב

על הרף

תעט

בתהילים. ואיתא במס' שבת (דף קי"ח) אר"י יהא חלקי עם גומרי הלל בכל יום. ומסקנת הסוגי' דכוונתו על פסוקי דזמרה. ב. הלל הגדול, הם הכ"ו פעמים כל"ח. ג. הלל המצרי, והמה מזמורי התהילים קי"ג-קי"ח. וסתם הלל בש"ס הוא הלל המצרי.

★★

בגמ': מהו דתימא אקנתא מילתא היא קמ"ל.

וברש"י: דהואיל ונתקנו מעט, אם יתפלל מועיל להם, קמ"ל ר"ג דאקנתא לאו מילתא, ל"א אבל יבשו לא, דממילא חוזרין ע"כ.

בספר חדושי מהרי"ו על שו"ע או"ח (סי' כ"ג) מביא ספק האחרונים במי שיכשה ידו השמאלית אי הוה כמו חסר ויניח ביד הימנית או יניח על ידו השמאלית שיכשה ולא הוה כמו חסר. וכתב שם בחדושי מהרי"ו דיש לתלות ענין וספק זה אי יבש הוה כחסר בב' הלשונות ברש"י כאן הנ"ל ודו"ק.

דף י"ט ע"ב

בגמ': דאיתא בשפיכותא.

וברש"י: שוב אמר רבי, שפיכותא, מטר דק ועבה יותר מדאי וכו' ע"כ.

בהגהות הגה"ק ר' נתן אדלר זצ"ל מפרנקפורט שנדפסו בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קו' ב' ע' יא) כתב: נרשם ב' חצאי עיגול סביב תיבת ועבה ע"כ.

★★

בגמ': ת"ר מתריעין על האילנות וכו' אפילו בשביעית, ושב"ג אמר אף על האילנות בשביעית מפני שיש בהן פרנסה לעניים וכו'.

כ"ק גאב"ד ערלוי שליט"א כתב במכתב להגאון בעל מנחת יצחק זצ"ל להסתפק האם שרי להתריע על הגשמים בשנת השמיטה, דהנה בש"ס (תענית ד"ט ע"ב) איתא מתריעין על האילנות בשאר שני שבוע על הבורות ועל השיחין ועל המערות אפילו בשביעית, רשב"ג אומר אף על האילנות בשביעית מפני שיש בהן פרנסה לעניים וכו', וגם בירושלמי שם (פ"ג ה"א), איתא תני כשם שמתריעין עליהן בשאר שני

האיצטבא, וז"ל רחבה של הר הבית היתה מוקפת איצטבאות לישב שם, ומסוככת למעלה מפני הגשמים עכ"ל. וכתב בבתי כהונה (ח"א סי' יז) דאין כוונת התוי"ט דכל הר הבית היה מקורה, דבמס' מדות (פ"ג מ"ג) נקט התוי"ט בפשיטות שלא היה מכוסה רק על גבי האצטבאות שהיו סביב הר הבית. [מיהו ברמב"ם פ"ב דבית הבחירה כתב דכל הר הבית היה מקורה.] עוד הקשה הבתי כהונה (שם, ומובא בפתח עינים) האין נכנסו להר הבית מפני הגשמים, הא אפי' לענין ביהכנ"ס איתא במגילה (כ"ח:): דאין נכנסין בו מפני הגשמים, וקדושת ביהכנ"ס פחותה מקדושת הר הבית. ואולי התנו לכתחילה שיהיו רשאים להתעכב בהר הבית שלא לצורך עבודה, וכמו דמצינו בע"פ שחל בשבת, שהכת הראשונה המתינו בהר הבית.

ומהירושלמי מבואר שהלכו להר הבית מחמת הקירוי, וצע"ק דאטו לא היה להם מקומות מקורים בתוך העיר, ולולי דברי הירושלמי היה אפ"ל שעלו להר הבית מפני שהיה גבוה מכל העיר, ולא היה מוצף מפני הגשמים. (קובץ קול התורה קובץ מ"ו ע' סב)

★★

במשנה: מעשה שגזרו תענית בלוד, וירדו להם גשמים קודם חצות. א"ל ר' טרפון: צאו ואכלו ושתו ונישו יו"ט.

ברמב"ם (פ"א מהלכות תענית הל' ט"ו) פסק: ציבור שהיו מתענים וירדו להם גשמים, לא ישלימו אלא אוכלים ושותים ומתכנסים וקורין הלל הגדול. ותמה בס' עזרת ישראל, מדוע השמיט הרמב"ם דעושין יו"ט. ומיישב, דצ"ל שהפירוש ועושים יו"ט היינו שקבעו יום זה ליו"ט לכל השנים הבאות, שביום זה ירדו גשמים. ומה דלא פסק הרמב"ם כך משום שלהלכה פוסקים שבטלה מגילת תענית ואין לקבוע יו"ט לדורות. אבל ר"ט סבר כמו ר"מ, שמגילת תענית לא בטלה.

★★

במשנה: וקראו הלל הגדול.

והיינו הודו לה' כי טוב כל"ח, עד סוף הפרשה. ורש"י מבאר דאיקרי הגדול, משום שמוזכר בו נותן לחם לכל בשר. וביאר בספר משנת משה דבחז"ל נזכרו ג' סוגי הלל: א. פסוקי דזמרה, שהם ששת המזמורים האחרונים

וסוברים דגם ספיחי זרעים מותרין, מתריעין גם עליהם, ולא דווקא על ספיחי אילנות.

והנה מה שכתבו התוס' דספיחי אילנות מותרים גם לרבי עקיבא, זה ממש כשיטת רבנו תם בתוס' (פסחים נ"א ע"ב ד"ה כל וכו') דדעתו דרבי שמעון אליבא דר' עקיבא סובר דגם ספיחי כרוב מותרין, דדמו לאילן, דלא אסרה תורה אלא ספיחין דומיא דזריעה, דכתיב 'הן לא נזרע', ולא גזרינן ספיחי כרוב וכל אילנות אטו שאר ספיחים. וזה פשוט.

אמנם בנוגע לדעת חכמים, מוכרח מתוס' כאן דחכמים סוברים דספיחין מותרין לגמרי, אפילו מדרבנן, דאי לא תימא הכי, אלא שסוברים דמדרבנן אסורים, הרי יש לאוקמי דברי רשב"ג אפילו כחכמים, שמתריעין על ספיחי אילנות, דמותרין לגמרי, אבל לא על ספיחי זרעים, שאסורים מדרבנן. אלא על כרחך דחכמים סבירי להו שספיחים מותרים לאכול אפילו מדברי סופרים וזה לא כדברי רבנו תם בתוס' פסחים הנ"ל שכתב "דלרבנן דפליגי עליה דרבי עקיבא וסברי איסור ספיחים דרבנן".

והגרע"א בגליון הש"ס בפסחים (שם) ציין לדברי התוס' כאן, וכוונתו כנראה להעיר, דהתוס' בתענית כאן קיימי כשיטת ר"ת בתוס' פסחים שם אליבא דרבי עקיבא, שהתורה אסרה רק ספיחי זרעים ולא ספיחי אילנות, וחולקים על שיטת רבנו תם דהכא, דאליבא דחכמים ספיחים אסורים מדרבנן, ומשם מוכח דהתוס' סוברים דאליבא דחכמים ספיחים מותרים לגמרי לאכול אפילו מדברי סופרים.

(קובץ הדרום כרך ל"ב ע' 123)

★★

בגמ': תניא אידך וכו' רשב"ג אומר אף על האילנות, מתריעין על הספיחין בשביעית מפני שיש בהן פרנסה לעניים.

הר"ש בשביעית (פ"ט סוף משנה א') כותב דמדברי רשב"ג כאן משמע דס"ל דשרי ספיחין באכילה, והוא כותב עוד: אבל יש ספרים דלא גרסי תניא אידך ע"כ.

ובישועות משה להגר"מ אהרונסון זצ"ל (חלק ד' ס"י לו) כתב: יש לפרש (בכוונת הר"ש) דאותם ספרים לא גרסי כלל את הברייתא השני', ויש לפרש דהם לא גורסים

השבוע כך מתריעין עליהן בשביעית מפני פרנסת אחרים וכו', ומקורו בתוספתא שם (פ"ב ה"ט), וכבר העיר במראה הפנים על הירושלמי שהרמב"ם לא הביא את דברי התוספתא וירושלמי הנ"ל, וגם לא הובא בש"ע, וכתב שם המראה פנים דאיכא למימר דהאי תוספתא דתני בשם וכו' אתיא כיחידאה היינו רשב"ג ולא קיי"ל כוותי', וצ"ע דלכ"ע בין לת"ק בין לרשב"ג על בורות שיחין ומערות מתריעין, ועוד דהירושלמי מייתי ברייתא בסתמא וכידוע דרך הרמב"ם לקבוע הלכה עפ"י הירושלמי כמ"ש מהר"ק, וכידוע באה"ק יש מחסור תמיד במים מלבד שצריך לאילנות, והשאלה איך לנהוג למעשה ע"כ.

★★

והשיב לו על כך בשו"ת מנחת יצחק (חלק ח' סי' נב): הנה לענ"ד הי' נראה לדקדק מדברי הרא"ש והרמב"ם והש"ע דס"ל דגם בשביעית מתריעין, כיון לשון הברייתא המובא בש"ס (דתענית) שם בדברי ת"ק מתריעין על האילנות "בשאר שני השבוע", ועל השיחין והמערות אפילו בשביעית, רשב"ג אומר וכו' כנ"ל, והרא"ש שם, והרמב"ם (בפ"ב מה' תענית) ובטוש"ע (או"ח סי' תקע"ה) השמיטו החילוק בין שאר שני השבוע ובין שנת השביעית ש"מ דס"ל דאין לחלק.

וכאשר בנותי בספרים ראיתי בספר כף החיים שם (סי' תקע"ה אות מ"א) וז"ל וכתב הרב חוקי חיים גאגין סי' ד' דהגם דאין נוהגין בירושלים להתענות על גשמי בורות מ"מ מתענים בשנת השמיטה על עצירת גשמים בעבור התבואה והאילנות ע"פ מ"ש הרב חסדי דוד על התוספתא דתענית פ"ב ה"ט יעו"ש, והביא דבריו ארץ חיים על סי' זה עכ"ד.

ומסיים שם: וכן עשינו הבר"צ הלכה למעשה לפני שבועיים בערך כשהי' עצירת גשמים ופרסמנו לאמר התפילה על הגשמים, ובעז"ה נתקבל תפילתינו לרחמים ולרצון.

★★

בתוס' ד"ה רשב"ג אומר וכו': וצ"ל דסבר כמ"ד ספיח זרעים אסור דהיינו ר"ע מדקאמר על האילנות ולא קאמר על הספיחים ע"כ.

היינו, דרשב"ג קאי אליבא דר"ע שסובר דספיחין אסורין, לכן מתריעין בשביעית רק על האילנות ולא על ספיחי זרעים דאסורין, אבל לחכמים, דפליגי עליה דרבי עקיבא

סמיקון ולא ירדו, וממילא ניטל טעם הפירות, ולפי"ז ב' הפירושים של רש"י והערוך מכוונים לדבר אחד ודו"ק היטב.

★★

בגמ': ה'ויני שתיים עשרה מעיינות מים וכו'.

ובצד יש גירסא: מעלות ע"כ.

בהגהות הגה"ק ר"נ אדלר זצ"ל מפרנקפורט שנדפסו בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קו' ב' ע' יא) איתא: צ"ל תעלות ע"כ.

★★

בגמ': הלך נקדימון בן גוריון וכו'.

הסבא זצ"ל מנוכהרדוק ביאר בסיפור מופלא זה (ספר מדרגת האדם - בקשת השלמות פרק יא) דלמדים אנו כאן, מלבד עצם הנס שנקדרה חמה בעבורו, גם ע"י הדרך שבה זכה לנס רואים אנו את מידת הבטחון, שהרי כשהלך לאדון לא הלך על דעת לפרוע לו י"ב ככרים כסף, אלא בבטחון גמור שמעיינותיו ימלאו מים, עד כדי כך שהוא מבטיח זאת לאדון, אלא כדי שהאדון יתרצה ליתן לו המים, הרי הוא מבטיח לו י"ב ככרי כסף במקומם, מנין היה נקדימון בן גוריון בטוח שימלאו המעיינות מים?

נקדימון בן גוריון ידע שישראל צריכים מים בעלותם לרגל, וכשידיעה זו משתרשת לדבר בטוח, הרי בכח הבטחון ודאי ירדו גשמים, ולפיכך הגם שכל השנה לא ירדו מים, לא עלה בדעתו שום צד שלא ירדו גשמים, ולא נכנס לבית המקדש להתפלל על הגשמים, לא לפני אותו היום ולא באותו היום בשחרית ולא בצהריים, כי מאחר שלפי סדר הנהגת הקב"ה, כשישראל עולים לרגל הם מקבלים מים, אין זקוק הוא לשום תפילה נוספת על זה, כי בזמן שיש שהות לגשמים לירד, בטוח הוא שירדו בו גשמים, כשם שאדם בטוח בשעות הלילה כי למחר יהיה יום.

במנחה נקדימון נכנס לבית המקדש, אם כל אותו הזמן היה בטוח שירדו גשמים, למה ראה נקדימון להתפלל? אלא שגם לאחר שעמד במדרגה גדולה זו, חשש נקדימון שמא יש פגם במידת הבטחון שלו, שמא יסבור שירידת הגשמים הוא פעלם בכח הבטחון, ובתוך מידת הבטחון יצטרף גם משהו של בטחון בעצמו, ולפיכך נכנס נקדימון לבית המקדש

את המילים תניא אידך ורק: רשב"ג אומר אף על וכו' הספיחין בשביעית. ואז קיימא דרשב"ג ס"ל כן ע"כ.

ובירושלמי כאן (פ"ג ה"א):

תני כשם שמתריעים עליהן - על צמחים - בשאר ימי שבוע, כך מתריעין עליהן בשביעית מפני פרנסת אחרים, מהו מפני פרנסת אחרים, חברייה אמרי מפני פרנסת עכו"ם, ר"ז אמר מפני פרנסת חשודים, אתיא ר"ז כרבי - דמקיל לעניים - ודחברייא כרפב"י, יעו"ש במפרשים.

★★

בגמ': מיום שחרב ביהמ"ק נעשו גשמים צימוקים לעולם.

וברש"י: שורדים בקושי וכו' ע"כ.

הערוך גרס: "סקיימיון" ומפרש, שהגשמים מבררים ומבחינים האם הדור זכאי או חייב עכ"ד והוא דבר נפלא.

ויש להוסיף אולי בזה, דמצינו בחז"ל דמיום שחרב ביהמ"ק נשתלחה מארה בפירות וכדאי' במשנה (סוטה מח, א): מיום שחרב ביהמ"ק ניטל טעם הפירות וכו', אף ניטל שומן הפירות ע"כ. גם בתנא דבי אליהו (זוטא פרק ג) מצאנו כיו"ב: אין פירות ותבואה באים לידי הרקבה אלא מתוך דרכיהם של בני אדם. [אגב, בתוס' סוכה מט ע"א ד"ה שכל וכו' כתבו להוכיח, דמה דאי' במשנה סוטה דמשחרב ביהמ"ק ניטל טעם הפירות, מסתמא לאחר חורבן בית שני קאמר, תדע, דאשכחן בבית שני שהיו פירות מתברכים, בימי שמעון בן שטח (תענית כג ע"א), שנעשין חטין ככליות של שור הגדול וכו' ע"כ. וכתב בשפת אמת בסוכה שם: מ"ש להוכיח דמשחרב בהמ"ק קאי אבית שני וכו', ובימי שמעון בן שטח היו הפירות מתברכין. י"ל דאע"ג דהטעם ניטל, מ"מ היה ברכה בריבוי כפי זכות הדור וכו'. והשפ"א מסיים: מ"מ ודאי דבריהם אמת דכוונת המשנה על ביטול בית שני וכו' ע"כ].

וע"ע בשפת אמת זכחים (נד ע"ב בתוס' ד"ה אבנים וכו') שכתב וז"ל וגם הך דניטל טעם הפירות י"ל במקדש ראשון, ונהי דהיו מתברכין בימי שמעון בן שטח בגדלות, מ"מ הטעם ניטל מהם וכו' ע"כ, וזה כנ"ל.

וכנראה שיש קשר לדברי הערוך הנ"ל, דכאשר מעשיהם של בני האדם לא היו כשורה, נעשו הגשמים -

גשמים עד תאריך מסויים, ולמרות שכבר שקעה החמה באותו התאריך, מכל מקום מכיון ששוב זרחה החמה על ידי תפילת נקדימון, הרי זה נחשב שירדו גשמים לפני סיום היום.

ואם כן, גם כאשר איחר את זמן קריאת שמע במקום מגוריו וטס למדינה אחרת שבה עדיין לא עבר זמן קריאת שמע, אין זה גרוע מאם שקעה החמה ושוב זרחה, ומדוע אין יכול לצאת ידי חובת קריאת שמע בזמנה?

★★

תירץ בזה הגאון ר' חיים קנייבסקי שליט"א: נקדימון הטעה את הגוי, ובאמת התחיל יום חדש ע"כ.

עוד יש ליישב: לגבי אדם שאיחר זמן קריאת שמע במקומו, נפסק שאין לו אלא את מקומו, ומקומו הוא שקובע לו את תחילת וגמר זמן חיובו, והואיל ובמקומו הפסיד את זמן קריאת שמע, א"כ לא יוכל לשוב ולהתחייב אם יעזוב את מקומו וילך למקום שעדיין לא נגמרה שעת החיוב.

אך אין זה סותר את מה שמצינו במעשה של נקדימון, שהרי שם נשמעה תפילתו והפכו עבורו את סדרי בראשית, ושוב במקומו זרחה חמה, כלומר במקומו שלו נשתנה התאריך וחזר לאחור, ובכך האי גוונא אם מאן דהוא נאנס ואיחר תפילת מנחה לפני השקיעה במקומו של נקדימון, אכן יוכל שוב להתפלל בזמן שהחזר אחור, שהרי במקומו עדיין החמה זורחת.

עוד יש לומר: לגבי נקדימון מסביר המהרש"א במסכת תענית, שהנס שנעשה לו היה עיכוב זריחתה של חמה שלא תשקע, ולא שכבר שקעה ועל פי נס חזרה משקיעתה וזרחה בשנית. ובאמת, על פי זה נוכל לומר, שבמקרה שעוכבה חמה שלא תשקע, יוכל אדם להתפלל ולעשות כל מצוה אחרת שחייב לעשותה בעוד יום, שהרי עדיין יום הוא.

אבל במקרה שהחמה שקעה כבר, גם אם יתרחש נס ותזרח בשנית, מכל מקום לא יועיל לאדם שנאנס ולא התפלל מנחה או לא קרא קריאת שמע, שהרי עבורו כבר שקעה חמה פעם אחת, ועבר זמנו. לכן גם יועיל לו שיטוס למקום אחר בו עדיין לא שקעה חמה.

★★

כדי לעקור מחשבה זו, ואמנם זו היתה כל תפילתו "לא לכבודי אלא לכבודך" בתפילה ראשונה, "הודע שיש לך אהובים בעולמך" בתפילה שניה.

★★

בספרים שונים מביאים כאן את דברי הגמ' בכתובות (ס"ו ע"ב): "תנו רבנן מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים והיו תלמידיו מהלכים אחריו. ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים, כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו, אמרה לו: רבי פרנסני. אמר לה: בתי, מי את, אמרה לו: בת נקדימון בן גוריון אני, אמר לה: בתי ממון של בית אביך היכן הלך? אמרה לו: רבי לא כדין מתלין מתלא בירושלים: מלח ממון חסר ואמרי לה חסד. ושל בית חמיך היכן הוא. אמרה לו: בא זה ואיבד את זה. אמרה לו: רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי אמר להן לתלמידיו: זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה".

וברש"י ד"ה 'מלח ממון חסר' כתב וז"ל: הרוצה למלוח ממונו, כלומר לגרום לו שתתקיים, יחסרנו לצדקה תמיד, וחסרונו זהו קיומו: ואמרי לה חסד. יעשה ממנו חסד. ושל בית אבא לא עשו צדקה כראוי וכלה ממונם, עכ"ל. והדברים מופלאים. ועיי"ש עוד בסוגיא מצדקתו של נקדימון בן גוריון ומשני דעבד לכבודו, א"נ שכפי רוב עשרו לא עשה מספיק.

דף כ' ע"א

בגמ': מיד נתפזרו העבים וזרחה החמה וכו'

כתב בספר מרפסין איגרא (ע' ל): רבים סוברים, כי אדם שנכנס ואיחר את זמן קריאת שמע, שוב אינו יכול לתקן את עיוותו על ידי שיטוס למדינה אחרת שבה עדיין לא עבר זמן קריאת שמע ראה במכתבי תורה לאדמו"ר מגור זצ"ל סיי"מ"ב שמביא ספק זה בשם ספר עלהו רענן (סי' לב) ע"ש היטב.

וקשה מהגמ' תענית (כ, א) שם מספרת הגמרא על נקדימון בן גוריון שהתחייב לפרוע סכום עצום אם לא ירדו

פאביניץ שם שהאריכו בענין זה של יום שנתארך ע"י נס אם דינו כיום או לא.

★★

בגמ': היתה כאלמנה - לברכה. כאלמנה ולא אלמנה ממש וכו'.

במהרש"א בח"א (סנהדרין ק"ד ע"א) ביאר דברי חז"ל כאן, לפי שבעובדי כוכבים נאמר ועתה שמעי זאת עדינה וגו' לא אשב אלמנה וגו' ותבאנה לך ושתי וגו' שכול ואלמון וגו', דהיינו במפלתם סר כחם ומזלם מן השמים שאין לך אומה שנפלה שלא תפול מתחלה מזלה ויהיו אלמנה ממש ממושיעם ואלהותם, שמת כחם, אבל ישראל אינם כן, כי גם בצרתם לא סר כחם מעליהם כי הוא חי וקיים לעולם, ואינו אלא בדמיון אלמנה שאין בעלה אצלה, דהיינו שהלך למדינת הים ע"י שסרחה אשתו ודעתו לחזור כשהיא תשוב אליו. עכ"ד.

ובספר רנת יצחק על ירמיהו (פרק נ"א) כתב לבאר הפסוק (שם פסוק ה'): כי לא אלמן ישראל וגו' לפי הנ"ל, דזה ר"ל הפסוק שלא הרי ישראל כשאר האומות שבמפלתם סר כחם ויהיו אלמנה ממש, ומשא"כ ישראל אינו אלא בדמיון אלמנה.

★★

וכתיב בשיר השירים (ו, א): אנא הלך דודך וגו' וברש"י: מאנים ומקנטרים האומות את ישראל, אנא הלך דודך, למה הניח אותך עזובה אלמנה ע"כ. וכתב בספר רינת יצחק (בשה"ש שם) לבאר עפ"י המהרש"א הנ"ל, וזה מש"כ רש"י הניח אותם עזובה ולא כאלמנה, מפני דהאומות טוענין שסר כח וצלם של ישראל מעליהם ואין דעתו של הקב"ה לחזור אליהם.

והנה כתיב (שם) אנה פנה דודך, ופירש"י כשחזר והשרה רוחו על כורש ונתן רשות לבנות הבית והתחילו לבנות, באו ואמרו להם אנא פנה דודך אם חוזר הוא אליך נבקשנו עמך.

ולפי המבואר דהגוים טענו דכלל ישראל נהיו אלמנה ממש ממושיעם ואלהותם שמת כחם, נראה דזהו ג"כ מאי דטענו דאם הוא חוזר אליך, נבקשנו עמך, ר"ל דכיון שנעשיתם

כ"ק אדמו"ר מוהר"י מסאטמר זצ"ל בספרו דברי יואל (פ' תזריע) גם כן העיר בזה אשר לכאורה לא קיים נקדימון את תנאו כיון שכבר שקעה השמש, אע"פ שאח"כ זרחה לו.

ותירין שבאמת נקדימון ס"ל כשיטת "רבינו תם" דגם אחרי השקיעה עדיין יום, ונמצא שעדיין הי' לו זמן שירד הגשם, אולם הגוי סבר שאחרי השקיעה כבר לילה, ולשיטתו כמו דעת חכמי העולם (בפסחים צ"ד ע"א) וכמו שביאר בשו"ת מהר"ם אלשקאר דלדעתם משקיעה הוה לילה, ולכן הוצרך לעשות נס ששוב יזרח לו השמש.

★★

בגמ': ת"ר שלשה נקדמה להם חמה בעיבורן, משה ויהושע ונקדימון בן גוריון.

הנה בפרקי דר"א (פרק נב) מבואר דמלחמת יהושע דאז היתה בע"ש, והעמיד את החמה כדי שלא יחללו את השבת. ומבואר דע"י העמדת החמה משתנים גם הדינים התלויים ביום ולילה. וצ"ע מירושלמי (מעשרות פ"ט ה"ג) דהלוינו של רבי היתה בע"ש, ואיחרה השמש לשקוע עד שחזרו העם מהלוייה ומלאו מים והדליקו נרות שבת, וכיון ששקעה החמה כבר קרא הגבר, ודאגו העם שחיללו את השבת, יצתה בת קול ואמרה כל שלא נתעצל בהספדו של רבי מזומן לחיי עוה"ב, חוץ מכובס שלא היה בהספדו, ופירש השטמ"ק (כתובות ק"ג:) דנמצא שהכובס חילל שבת, אלמא דגם כשהשמש מאחרת לשקוע נכנסת שבת בזמן הראוי לו.

וצ"ל דמעשה דהלוינו דרבי שאני, שלא נשתנתה כל מערכת השמש, דהא חזינו דמיד ששקעה החמה כבר זרחה, משא"כ ביהושע נשתנתה כל המערכה, כדאיתא בפרד"א דגם הירח וכוכבים עמדו, ע"כ לא נכנס שבת.

(קובץ קול התורה קובץ מ"ו ע' סב-ג)

ושם יש הערת המערכת:

בשו"ת בית אפרים סוף חלק יו"ד פירש, דמה שאמרה בת קול דאין להוא כובס עוה"ב, לא משום שחילל שבת הוא, אלא מפני שלא השתתף בהלוינו דרבי, ולפ"ז אפשר דל"ק. והצפנת פענח (בדגל התורה) רצה להוכיח מהא דנקדימון דאם השמש מאחרת לשקוע עדיין יום הוא, ודחה דאפשר שאני בתנאים שבממון וכיו"ב. ע"כ. ועיין בפרדס יוסף (שמות ד' כ"ד) ובהערת הגה"ח הרמ"מ אלטר הי"ד אב"ד

בגמ': אלא שזכה קנה לַיטוֹל הימנו קולמוס לכתוב בו ס"ת ונ"ך וכו'.

הנה בשו"ע יו"ד הל' ס"ת (סי' רע"א ס"ז) כותב הרמ"א: וי"א שיש לכתוב בקולמוס של קנה ולא בנוצה. ע"כ. ובביאור הגר"א (ס"ק כ"ג) מציין דהמקור הוא הגמ' כאן דוכה קנה וכו' וכן הבני יונה סי' רע"א כתב: מצוה מהמובחר בקולמוס קנה כדאחז"ל זכתה קנה ליקח ממנה קולמוס, שאין לגזול ממנה מה שזכו לה מן השמים ע"ש.

אכן הט"ז כותב (שם) בתחילת דבריו: איני יודע טעם לדבר ע"כ, ואח"כ כתב כסברת הלבוש דנוצה חוקקת, ואף שחק יריכות כשר, מ"מ כל שאפשר לעשות בלי שום חקיקה עדיף טפי ע"ש.

והחתם סופר בהגהותיו על לשכת הסופר (סי' ג' ס"ק ה') כתב להלכה דנוצה עדיפא לכתוב סת"ם כי הוי מן המותר בפין ע"ש. ובשו"ע אבהע"ז לגבי כתיבת גט (בסי' קכ"ה סעיף כב) הביא בשם יש מי שאומר כדברי הרמ"א בהל' ס"ת הנ"ל דעדיף קנה ע"ש. והגר"א (בס"ק ד') שם מביא הטעם דלא לכתוב בברזל בגלל גזירת חקיקה, וצ"ע שלא הביא הגר"א באבהע"ז לגבי כתיבת גט אותו מקור מהגמ' בתענית כאן גבי כתיבת ס"ת. (אם ס"ל דהגמ' כאן היא להלכה כמש"כ בהל' ס"ת), ומצאתי שעמד בזה ידי"ע הגאון ר' יוסף יצחק בלינוב שליט"א בקובץ פעמי יעקב (קובץ י"ח ע' פח והלאה) ע"ש הרבה חדשות בענין זה.

ואולי י"ל דכתיבת גט אינו ענין של זכיה לקנה, ורק כתיבת סת"ם היא זכיה, ודו"ק היטב.

וראה בלבוש שבין בהל' ס"ת ובין בהל' כתיבת גט כתב דאין נוהגין לכתוב בקנה אלא בנוצה ע"ש. ובבאר הגולה באבהע"ז כתב דסופר א' ניסה לכתוב בקנה ולא עלתה בידו ע"ש היטב וי"ל הרבה בכ"ז.

דף כ' ע"ב

בגמ': אמר לו שלום עליך רבי ולא החזיר לו וכו'.

כתב היעב"ץ בהגהותיו דיש לדנונן לזכות במה שלא החזיר לו שלום, כי חשש שמא שד הוא ואסור ליתן לו שלום,

אלמנה בטל הקשר שלכם עם דודך, והרי אתם ככל הגויים שאין להם קשר מיוחד עמו, ולכן אם הוא חוזר אליך אנו שוין עמכן ונבקשנו עמך. [והיינו הכותים והשומרונים שרצו לעזור בבנין בית המקדש ואמר להם עזרא לא לנו ולכם לבנות בית אלקינו].

אבל כלל ישראל עונין להם כמש"כ רש"י בפסוק ב' דמה שאתם אומרים לבקש עמנו ולבנות עמנו אני לדודי ודודי לי ולא אתם, וביאור הדבר דכלל ישראל אומרים שאין אנו אלא כ"אלמנה, דאף בצרתם עדיין לא סר כחם וצלם מעליהם, כי הקשר שלנו חי וקיים לעולם, וא"א לנתקה דאני לדודי ודודי לי, ורק הלך למדה"י מפני שסרחנו, אבל דעתו לחזור כשנשוב אליו, וכמו שפירש הרוקח אני לדודי ודודי לי, אני אשוב אליו בתשובה והוא ישוב אלי כדכתיב במלאכי (ג') שובו אלי ואשובה אליכם, ולכן אין לכם לבקש ולבנות עמנו.

★★

כתיב: איכה ישבה בדד וגו' היתה כאלמנה וגו' ברכה תבכה בלילה, אין מנחם לה וגו'. וכתב בספר שארית יעקב להגה"צ ר"י פאנעט זצ"ל (ע' ריג) לבאר, על פי דברי הישועות יעקב (בהל' תשעה באב) על הפסוק שישו אתה משוב וגו' דמקשה למה מתאבלין על חורבן ביהמ"ק דהא הוי אבילות ישנה, ותירץ כי הטעם דאבילות ישנה אין מתאבלין דגזירה הוא על המת שישתכח, משא"כ על החי אין מקבלין תנחומין, וא"כ אגן דמצפין על בנין ביהמ"ק שיבנה ב"ב ושירחם ה' על אבלי ציון וירושלים מהרה וא"כ הוי כאבילות על החי דאין מקבלין תנחומין, וע"כ לזאת אנו מתאבלין ונאנחים על חרבן ביהמ"ק שיבנה במהרה בימינו, לכן שישו אתה משוב - כל המתאבלים עליה, שמעצם האבילות יש לשוב שזוהי הוכחה שאנו מייחלים ומצפים עדיין לישועת ד', וכן הביא בחתם סופר עה"ת בשם הרב גאלאנטי.

והנה רש"י ז"ל פי' על היתה כאלמנה ולא אלמנה ממש, וז"ש היתה כאלמנה בכ"ף הדמיון דהיינו אלמנה חיה שמצפה על ביאת בעלה כמ"ש במדרשים ז"ל, לזאת בכה תבכה וגו' אין מנחם לה, כי אין מקבלין תנחומין על החי, וה' הטוב יתן מְבַשְׂרֵינו במהרה בבנין בית המקדש ציון וירושלים אמן.

★★

כדאי במגילה (ג ע"א), ואף דאמרינן שם בגמרא דלא מפקי שם שמים לבטלה ושלום הוי שמו של הקב"ה, י"ל דאף דהוי שמו של הקב"ה, מ"מ לא מיקרי שם שמים, ואין זה הזכרת שם שמים לבטלה עיי"ש.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ו או"ח סי' טו אות י) כתב דהיעב"ץ סותר עצמו למה שכתב הוא עצמו במגדל עוז (אבן בוחן פנה ב אות מד) דשלום נחשב לשמו של הקב"ה ואסור במחיקה וכדברי המהרי"ל בשם התשב"ץ ודלא כהרא"ש בתשובה.

אך יש לתרץ דלא הוי הזכרת שם שמים לבטלה, דעד כאן לא קאמרי בגמרא במגילה שם דגמירי דלא מפקי שם שמים לבטלה, זה רק לגבי מה ששם א"ל המלאך ליהושע כי אני שר צבא ה', ואם ה' שר נמצא ששיקר בדבר והזכיר שם שמים לבטלה, אבל בזה שמקדים השד בשלומי וקאמר לו שלום לא הוי כלל שם שמים לבטלה דמותר להקדים בשלום חבירו בשם.

וכן כתב החיד"א בפתח עינים בברכות (ג ע"א) ע"ד העיון יעקב שם, עיי"ש.

★★

בגמ': מפולת שאמרו - בריאות ולא רעועות וכו'.

בפוסקים דנו לגבי אשה שהיו לה שני בעלים ושניהם שבקו חיים לכל חי, באיזה אופן נחשבת כקטלנית. ובתשו' תשובה מאהבה (ח"א סי' צב) כתב מדברי הגמ' כאן בריאות ולא רעועות. ובירושלמי (פ"ג ה"ה) מוסיף: בחורים ולא זקנים ע"כ. א"כ דכוותה יש לומר ג"כ הכא בענין קטלנית, דדוקא כשמתו בעליה בחורים אבל לא זקנים, אנשים ולא חולים. ע"ש. וע' גם להגאון יעב"ץ בספרו מור וקציעה (סי' תקעו), עמ"ש הב"י למעט נשים שהן חלושות המזג, וכדאמר בירושלמי לגבי זקנים, שלפ"ז כ"ש שאין בכלל זה, אותם שנולדו חלושי המזג בטבע רע, או הידועים בחולי ארוך ומדוכאים ביסורין מזמן רב קודם המכה. ויש ללמוד מזה לענין קטלנית. ע"ש.

וגם בתשו' חתם סופר (אבהע"ז ח"א סי' כד) ושו"ת קהלת יעקב להגאון מקרלין זצ"ל (סי' ד') ומהר"ש ענגיל (ח"ז

סי' לח) כתבו עפ"י הגמ' כאן גם כן להקל כה"ג לגבי קטלנית ע"ש היטב.

★★

בגמ': לעולם אל יעמיד אדם במקום סכנה ויאמר עושין לי נס וכו'.

וענין זה נפסק ברמב"ם (פ"ג דרוצח ה"ו) ובשו"ע (יו"ד סי' קט"ז ס"ה ברמ"א) ע"ש.

ובספר הליכות שלמה (על הל' תפילה) מביא מהגאון ר' שלמה זלמן אויערבך זצ"ל שהעיר על מש"כ היסוד ושורש העבודה בצוואתו (אות כז) דבכל יום כשהלך מביהכ"נ לביתו ומביתו לביהכ"נ היה עובר ליד כותל רעוע, וקודם שעבר שם התפלל שלא יפול לא עליו ולא על שום אדם אפי' נכרי, ולאח"כ כשעבר נתן שבח והודיה להשי"ת שניצל, ותמה הגרש"ז זצ"ל דאיך עשה כן הלא אסור לעבור ליד כותל רעוע וכמו שפסק הר"מ והשו"ע הנ"ל וצ"ע ומצווה ליישבו ע"כ.

וכתב בזה חכ"א בקובץ נזר התורה (שנה ג' קו' ב' ע' ר):

צריך לומר לכאורה דאיירי בליכא דרכא אחרינא, והוכרח לעבור שם, והאיסור הוא רק לעבור ולסמוך על הנס ולא היכא דא"א, דאל"ה הלא גם נחותי ימא ושאר כיו"ב נחתי למקום סכנה, וע"כ דבמקום ההכרח לא נאסר. שו"ר מובא כן בשם שו"ת שם אריה (יו"ד סי' כז) דדרך הכרח ומנהגו של עולם אין לחוש, וראיה מיורדי ים והולכי מדבריות, ועי' שו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' מז אות ב) שהכריח עד"ז בדעת מהר"ם שיק או"ח סי' פח, עש"ה, וע' בדברי יציב (או"ח פו אות ד), ובציץ אליעזר (סי' כה פכ"ג, וח"ז סי' ח) וחזון איש חו"מ ליקוטם סי' י"ח אות ב'

★★

וכותב שם עוד:

ובעיקר הא דאל יעמוד במקום סכנה וכו' יש לברר הרבה, כי לכאורה מוכרח דלא מיירי בסכנה מוכרחת ממש, כי בזה הרי הוא בכלל ונשמרתם מאד לנפשותיכם (עי' ברכות לב:), ומאי קאמר דטעמא משום שמנכין לו מזכותיו. ובאמת מפורש כתב במחזור ויטרי (סי' שכה) ואור זרוע ח"א (ה' ק"ש סי' כ) דהך דאל יעמוד במקום סכנה לאו דווקא הוא,

דירושלים זצ"ל: ע"ד מ"ש הרמב"ם (פ"ד מה' תפילין סוף הלכה כ"ה) וז"ל אמרו עליו על רב תלמידו של רבינו הקדוש שכל ימיו לא ראוהו שהלך ד' אמות בלא תורה או בלא ציצית או בלא תפילין עכ"ל. לדעתי שלמד כן ממס' תענית (כ' ע"ב) שאלו תלמידיו לרב אדא ב"א במה הארכת ימים וכו' ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה בלא תפילין, והא ר"א הי' חבר לרב ושמואל, ובודאי הי' תלמיד לרבינו הקדוש, ועיי' ב"ב כ"ב ע"ב תוס' ד"ה אמר דכתבו דרב אדא הי' בימי רבי, ולדעתי גם ברמב"ם צ"ל רב אדא, ובכ"מ דפוס וויען איתא אמרו על רב וכו', ונרשם שם מגילה כ"ח ע"א, ושם איתא ר' זירא, ובעין יעקב רב אדא וכן הוא הנכון מסוגית הש"ס שם דאמרו מאי הוי עובדא דר"א ב"א, ומייתא להא, משמע ליתא להאי דשאלו תלמידיו את ר"ז כנ"ל.

★★

בגמ': קסבר מאכל אדם אין מאכילין לבהמה וכו'.

כתב הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בקובץ אוצרות ירושלים (חלק ק"ז ע' ק' אות טז): אע"ג שאמרו במס' תענית (דף כ' ע"ב) קא סבר מאכל אדם אין מאכילין לבהמה, אנן לא קיי"ל הכי, והוא היפך מכמה משניות וברייתות ומימרות בש"ס, עיי' פ"ק דפאה (מ"ו) ומאכיל לבהמה לחיה ולעופות ופטור מן המעשרות עד שימרח, וברמאי פ"ק (מ"ג) הלוקח לזרע ולבהמה, והך דפסחים (דף ט' ע"א) אמר ר' אושעיא מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא בהמתו אוכלת, וע"ע פ"ק דחולין, וע"ע שבת (דף קכ"ח סע"א וע"ב) ברש"י ותוס' שם, ובתוס' שם (דף מ"ה ע"ב) ד"ה הכא, ושם (דף קנ"ו ע"ב) מחתכין את הדלועין לפני הבהמה (ודף קנ"ה ע"ב) ופירש"י שם, וע"ע מס' חלה פ"ק (מ"ח) ופ"ב דביצה (דף כ"א ע"ב), וכן נראה ממ"ש בשבת (דף קמ"ג ע"א) דאף דאסור לאבדם ביד שרי ליתן לבהמה, ומדברי התוס' שם לא תברא להא כלל.

ול"א מבעיא בשעורים דשרי, ומקרא מלא הוא במלכים א' (פרק ה') והשעורים והתבן לסוסים ולרכש, וכן אמרו במתני' דפ' היה מביא (סוטה ט"ו ע"ב) היא עשתה מעשה בהמה לפיכך קרבנה מאכל בהמה, וכן אמרו בש"ס סו"פ אין צדין (ביצה כ"ט ע"א) לא ימוד אדם שעורים ויתן לפני בהמתו ביו"ט אבל קודר הוא קב או קביים ונותן לפני בהמתו ואינו חושש, ופ' הרמב"ם (פ"ד מהל' יו"ט) ובשו"ע (סוסי' תקי"ו),

(דאינו איסור ממש עש"ה), והיינו כמ"ש בשו"ת יהודה יעלה (ח"ב חו"מ סי' ט) שהוא רק איסור דרבנן ע"ש, וע' שו"ת מהרי"ל (סי' מא) דמייתי הא דאל יעמוד במקום סכנה, וסיים בסו"ד "מכל הני מורה דאין טוב לעמוד במקום סכנה", ומוכרח כהנ"ל, וע"כ דאל יעמוד במקום סכנה הוא רק באופן שאין הסכנה ברורה, דבכל גונא דסכנה ברורה הוי דאורייתא.

ועדיין יש לעיין, כי עיי' שו"ת עין יצחק (ח"א אה"ע סי' פ אות יז) דהאיסור לעמוד במקום סכנה כמו הא דאין נכנסין לחורבה מפני המפולת הוא דאורייתא משום ונשמרתם מאד לנפשותיכם, (וע' בנין ציון סי' קעא מקור אחר), והרי עובדא דרב אדא (בתענית כ:) מיירי בביתא רעיעא, ומייתי עלה הא דאל יעמוד במקום סכנה, ומוכח דאיירי בסכנה ברורה, ולומר דחורבה גריעא מביתא רעיעא, ובחורבה הוא סכנת מפולת יותר מבית רעוע, צ"ע, כן מבואר שם בגמ' דאחר שיצא מן הבית נפל הבית מיד, הרי דהוי כמפולת ממש, וצ"ב.

וייש להעיר עוד ממש"כ בשו"ת חלקת יעקב בכמה דוכתי (או"ח סי' נה, חו"מ סי' לא, אה"ע סי' לה, וסי' ס) דבהך דאל יעמוד במקום סכנה יש היתר היכא דדשו בה רבים, (וע' ציץ אליעזר הנסמן לעיל), ומוכרח דלית בה משום ונשמרתם, כי בזה מה יועיל מה דדשו בה רבים, נוצ"ע לפימ"ש הוא עצמו בחלקי" ח"ד סי"ב דשומר פתאים ה' אמרינן רק היכא דנזכר בגמ' או בראשונים].

ובעיקר התירא דשומר פתאים ה', עיי' מבואר לספר שמירת הגוף והנפש פי"ב אריכות מדברי האחרונים אם גם בסכנה ברורה אמרינן כן, או רק בסכנה רחוקה, ולא באתי רק להעיר כי עדיין איני יודע דבר מבורר בזה. [שוב שמעתי מחכ"א שי' שצ"ל דהא דאל יעמוד אדם במקום סכנה הוא במי שיש לו צד לתלות שיעשו לו נס, ולכן אין זה בכלל ונשמרתם, וע"כ אמרו שמא אין עושין לו נס כי מי יודע אם יצדק, ואם עושין לו נס מנכין לו מזכותיו, ולפ"ז מתורץ הנ"ל], וע"ע בכל זה במבוא לספר שמירת הגוף והנפש פ"א.

★★

בגמ': ולא הלכתי ד' אמות בלא תורה ובלא תפילין וכו'.

כתב הגאון ר' גרשון ליטש-רוזנבוים זצ"ל בשו"ת משיב דברים (או"ח סי' לח) בתשובה לאביו הגאון בעל מתא

בגמרא בבא בתרא (קמ"ט ע"א) איתא שאיסור גיורא היה לו שתיים עשרה אלף זוז שהלוה לרבא, ורב מרי בנו היתה הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה, ורבא אמר שאין דרך שאיסור גיורא יקנה במעות לר' מרי, שלא הי' בנו עפ"י דין, שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי.

ואח"כ בא רב איקא בריה דרב אמר, ואמר שיש פתרון, שאיסור יודה בהודאה שהמעות הם של רב מרי, ואכן איסור עשה כן, והקפיד רבא על שלימדו לאיסור טענות ומענות, ועי"ז הפסידו אותו ממונן.

ותמה שם בחזון איש (ח"מ ליקוטים לב"ב קמ"ט א') דהא מזונותיו של אדם קצובים מר"ה ועד ר"ה, אלא שהאדם חייב בהשתדלות, אבל אם עפ"י דין זיכו מעותיו לאחר, למה היה לו לרבא להקפיד על זה.

ותירץ עפ"י המבואר הכא דרבא אמר כולו מצינא מקיימנא כו', ומסתמא כמו שאמר אכן כן עשה, ונמצא שכל מעותיו השתמש לצורך צרכי ציבור וצדקה לפרנס עניים, ואילו רב מרי מצינו בב"מ (ע"ג ע"ב) שהי' מלוה כספים לגוים, ומשמע שם שהי' עשיר, ולכן הקפיד רבא שהוציא ממנו כסף זה שהי' יכול ליתן לעניים ולפרנסם, ותחת זה הקנה אותו לרב מרי שלא הי' חסר לו כסף.

דף כ"א ע"א

בגמ': אילפא ור' יוחנן הוה גרסי באורייתא דחיקא ליה מילתא טובא אמרי ניקום וניזוזל וניעבד עיסקא וכו' אתו תרי מלאכי השרת וכו' נישדי עלייהו האי גודא ונקטלינהו שמניחין חיי עוה"ב ועוסקין בחיי שעה וכו'.

כתב הגר"מ פיינשטיין בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' פב) לגבי לימודי חול לבני תורה וזה לשונו: הנה ידוע לעולם התורה מה שדברתי הרבה פעמים לפני בני התורה בענין לימודי חול, אשר לבני תורה וגם לבני הישיבות הקדושות אשר ראויין להתגדל שם בתורה וביראת ה' טהורה, הרי עצם לימודי חול אף כשליכא לימודי כפירה וגם לא תערוכות נשים, הוא איסור דמניחין חיי עולם, שהוא איסור אף לאחר שנתגדלו בתורה במדריגה גדולה, עיין בתענית בעובדא דר' יוחנן ואילפא מתרי מלאכי השרת עיי"ש, ואף שהי' שם לזמן קצר ולהכרח פרנסתן, שהיו עניים גדולים והיו צריכים להחיות עצמן ובני ביתם, שמטעם זה לא נענש אילפא.

וע"ע ס' הישר לר"ת (דף ס"ו ע"א) סי' תקפ"ט, ובאגודה פ' כל שעה (סי' ל"ו) כתב אין זורקין שבולת שועל לפני התרנגולין במקום מים וטוב ליתן להם מצה, ע"כ, וע"ע ברמב"ם (הל' מתנות עניים) ובשו"ע יו"ד (סי' ס"א) דמתנות כהונה שרי ליתן לכלבו, ובערך השולחן יו"ד שם דהרדב"ז ס"ל דשרי אף בראויה לאדם.

★★

והנה במג"א (סי' קע"א ס"ק א') הביא דברי הגמ' כאן ע"ש. ובפירש"י כאן כתב הטעם דהביא משום ביזוי אוכלין, א"נ משום דחסה התורה על ממונן של ישראל ע"כ. וכתב במחצית השקל שם דלפי הטעם השני שהביא רש"י וכנ"ל, א"כ אם אין לו דבר אחר להאכיל לבהמתו כי אם מאכל אדם שרי, ואפשר ע"ז סומכין העולם שנותנים לתרנגולים לאכול פת הראוי למאכל אדם, ועיין שם באל"י רבה ושו"ת כתב סופר סימן ל"ג.

★★

וכתב בשו"ת משנה שכיר (או"ח סי' ה' ס"ק ג'):

מה שתמהת דהמג"א בסי' קע"א [סק"א] הביא מש"ס דתענית (דף כ' ע"ב) דמאכל אדם אסור ליתן לבהמה לאכול, ולמה אין נוהרין בזה, עכ"ד. עיין בזה בבית יצחק יו"ד חלק ראשון סי' ע"ט.

והנה המחצית השקל שם [סק"א] כבר ישב מנהג העולם, דסומכים על טעם שני דרש"י שם בתענית [ד"ה אין מאכילין], עיי"ש. וכן בהגהות חתם סופר על הש"ע הביא בשם אליה רבה, דדייק מדקאמר הגמרא קסבר משמע דאנן לא קיי"ל כן, והח"ס מביא ראיה לזה ממה דאמרו בש"ס [ביצה ו' ע"ב], מוכן לאדם לא הוי מוכן לכלבים, משמע דליכא איסור, וכן עמא דבר, ולי נראה לתרץ, דרש"י פירש [עיי"ש בשפ"ח] בפסוק [בראשית מ"ז, י"ב] לפי הטף, דדרכן לפרר ולקלקל, ומה שהן מפררין הדרך להיות מטונף ואינו ראוי למאכל אדם, ושם בגמרא מיירי בשהיו ראויין למאכל אדם ולק"מ ודו"ק.

★★

בגמ': אמר רבא כולו מצינא מקיימנא לבר מהא כו'. **היינו** שכל הפזרון לצדקה שרב הונא עשה יכול רבא לעשות חוץ מדבר אחד.

מבואר דשיטת הרמ"ה היא שאין לת"ח לקבל ממון על כך שהוא מרביץ תורה ויושב בישיבה וכדו'.

והובאו דברי הרמ"ה ז"ל בתשב"ץ ח"א (סימן קמ"ז) וז"ל: "וכן ראיתי בפירושו אבות להרב החסיד רבינו יונה ז"ל בשם ר"מ הלוי ז"ל שאין היתר לתלמיד חכם לקבל ממון מעם הארץ, אלא אם כן הוא חולה כרבי אלעזר ברבי שמעון (בבבא מציעא פ"ד ע"ב), או אם יש בו סכנת נפשות דאין בזה יהרג ואל יעבור, או דורון כמו שעושין לעם הארץ נכבד, וההיא דמביא דורון לתלמיד חכם בהכי איתא, או לקבל אכסניה כאלישע, או שיטיל לו מלאי לכיסו, ושימכור סחורתו קודם לכל אדם (ב"ב כ"ב ע"א), אבל בענין אחר אסור להשתמש בכתרה של תורה כדמוכחי הני תרי עובדי [דרבי טרפון, ודרבי עם יונתן בן עמרם] וזאת היא הסכמתם של המפרשים הללו [הרמב"ם והרמ"ה ז"ל]. וכו' ע"ש עוד באריכות.

★★

ובתשב"ץ שם הביא מדברי רש"י כאן בתענית דמבואר דס"ל דהמנהג הי' שם שנתנו ממון למי שהי' ראש ישיבה וכו'.

אכן רש"י לשיטתו בהוריות פירש כהנ"ל, והרמ"ה פליג עליו וככל הנ"ל.

וכתב הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בקובץ מקבציאל (קובץ ז' ע' קט) בענין זה: בפירושו המיוחס לרש"י ז"ל בתענית אכן מבואר דהיו מעשירין אותו, אבל בתלמוד גופיה אינו מבואר כלל ועיקר שהיו מעשירין אותו, וא"כ הרמ"ה ז"ל דסובר דאין לו לתלמיד חכם ליהנות מכתרה של תורה אינו משועבד כלל לפרש כרש"י ז"ל.

ול"ה כתב עוד לבאר הסוגי' בתענית כאן, דהא דנתנו לר' יוחנן ממון הי' כיון שהוא היה חולה כמבואר בחולין (פ"ד א') שרבי יוחנן העיד על עצמו ואמר "אבא (רב) ממשפחת בריאים הוה אבל כגון אנו (שאין אנו בריאים רש"י) וכו', וכן בירושלמי מבואר שרבי יוחנן היה חושש בראשו מקרירות ולא היה מניח תפילין אלא פעם אחת בשנה, ומחמת אותו הפעם היה צריך לעטוף ראשו מפסח ועד עצרת", וכמובא ברא"ש (הלכות תפילין סימן י"ט) עי"ש, וע"ע בזה בשו"ת כוכבי יצחק ח"ב (דף קמ"ג ע"ב) עי"ש.

אבל לבחורים ואברכים צעירים שעדיין לא למדו כל הצורך, ובוה שיכניסו עצמן ללימודי חול הרי לא שייך שיגיעו למדריגת ת"ח שיודע התורה בדור הזה דצריך לזה כל כוחות הנפש שחננו השי"ת בדעת ובהבנת הדברים, ויבזבו כוחותיו גם ללימודי חול, ובמשך הזמן יעשו לימודי החול אצלו עיקר בהכרח, כי הרי כח עצת היצר שבשביל זה התרגלו לבטל לימוד התורה וללמד לימוד החול באיזה משך זמן, יאמר לו אחרי עבור קצת זמן שצריך יותר זמן ללימודי החול אם אתה חושב להתפרנס, ואפי' בלא זה לא שייך להתגדל בתורה, ואפי' להיות קצת ת"ח ובן תורה אי אפשר בגזילת הזמן וגזילת העמלות בכשרונותיו מתורה ללימודי החול, ותחת להתגדל ירד מטה מטה וכו'.

וגם כל בן תורה בישיבות הקדושות צריך להשיב אל לבו חורבן התורה הגדול שנעשה בעולם, שהוא חיוב גדול על כל לומדי התורה בהישיבות, שישתדלו להיות גדולי תורה והוראה ויראי שמים תחתם, שזה ענין מוכרח לכל קהל ישראל. עיי"ש.

★★

בגמ': מליך ר' יוחנן וכו'

וברש"י: מנהג הוא מי שהוא ראש ישיבה היו מגדלין אותו משלהן ומעשירין אותו כדאמרינן לגבי כהן גדול בסיפרא וביומא (יח ע"א) והכהן הגדול מאחיו גדלוהו משל אחיו.

הנה בהוריות (י' ע"א) ר"ג ור"י הוו אזלי בספינתא וכו' נתן דעתם להושיבם בראש וכו'.

וכתב רש"י שם: "נתן רבן גמליאל דעתו עליהם להושיבם בראש כדי שיהיו מתפרנסים [מאותה] שררה שיתן להם".

ורש"י קאי כשיטתו כאן, דהמנהג הי' שהיו מעשירין ומגדלין את מי שמינוהו כראש ישיבה וכדו'. אכן בתוס' הרא"ש בהוריות (שם) הביא את דברי רש"י (שם) הנ"ל, וכתב עליו: וכתב הרמ"ה ז"ל ולא נהירא דלשון להושיבם בראש, בישיבה משמע, כדאמרינן בכתובות (ק"ג ב') דרבי חנינא בר חמא ישב בראש, ובישיבה מאי פרנסה איכא, אלא משום דאחשבינהו רבי יהושע כולי האי אמר רבן גמליאל דראויים הללו לשבת בראש ולמנותם פרנס על הציבור" עכ"ל.

קיבל עליו נחום איש גמזו יסורים נוראים כל כך, ושמח בקבלתם עד שאומר אי לי אם לא הייתי סובל יסורים אלו, כי רק ע"י יסורים אלו יתכן לנקות חטאו, עדיף היה לו לקבל יסורי איוב בעולם הזה כדי לבוא נקי לעולם הבא ללא פגם.

ומוצא הגה"צ ר"י הנ"ל מקור לזה שמצינו בתורה (בראשית לד, לו): "ויקרא יעקב שמלותיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים, וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה ויבך אותו אביו". וברש"י, "גיהנם, סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה, אם לא ימות אחד מבני בחיי מובטח אני שאיני רואה גיהנם". בראות יעקב אע"ה אחד מבניו שמת בחייו, שוב אין לו את הסימן המבטיחו שלא יירש גיהנם. והנה לא מבואר שהסימן היה שאם ימות אחד מבניו בחייו ודאי יירש גיהנם. אלא הסימן היה בדרך שלילה, לו לא יראה במיתת אחד מבניו מובטח לו לא לרשת גיהנם, נמצא רק את הסימן המבטיחו שלא יירש גיהנם איכד במיתת יוסף, ושוב חשש יעקב אע"ה שמא ינחל גיהנם. כן דרכו של הצדיק ירא אלוקים, לעולם חושש וירא שמא אין מעשיו ראויים, וחששו רב כ"כ עד אשר מיאן להתנחם, וכל ימיו עמד יעקב בצער ובחשש שמא יירש גיהנם.

ובספורנו שם ביאר שיעקב ירא וחשש שמא היה חטא בידו, וז"ל "קבל עליו אבילות לכל ימיו, מפני שאירעה התקלה על ידו ששלח את יוסף אל אחיו", תבע יעקב אע"ה מעצמו, מדוע בידועו כי האחים אינם בשלום עם יוסף, שלח את יוסף לראות את שלום אחיו, והיה צריך מרוב זהירות לא לעשות זאת, ולכן קיבל עליו יעקב אע"ה אבילות כל ימיו כי מצא חטא בעצמו שנגרמה תקלה על ידו. וחשש שמא יבוא לעולם הבא והפגם בידו, וקבלת האבילות היא התשובה והכפרה על החטא, וכל הסבל והצער בו אדם סובל בעולם הזה נחשב לקטנות לעומת העונש הגדול בעולם הנצח, ואף הפסד השכינה שהיה ליעקב במשך כל כ"ב שנות האבילות היה כדאי, והעיקר שחטאו בחוסר הזהירות בשלוח יוסף לשכם לראות שלום אחיו ינוקה ויכופר.

מבואר לנו גודל הפחד והיראה שהיה ליעקב אע"ה עבור נקודה מסוימת של כביכול חוסר זהירות במעשיו, וזהירות יסודה יראת שמים. וזה היתה התביעה של נחום איש גם זו מעצמו.

★★

וא"כ ככהאי גוונא דהוה רבי יוחנן עני גדול כמבואר בתענית (שם) וגם חולה, אף הרמ"ה ז"ל מתיר לו ליהנות מן התורה ודו"ק.

★★

בשו"ת להורות נתן להגאון ר' נתן גשטטר שליט"א (חלק ב' חו"מ סי' קב) נשאל במי שהניח אחריו עזבון וחסד, ובצוואתו כתב ליתן לנכדי צדיק פלוני סכום מסוים, ולא פירש שמותם, וצדיק זה שנפטר לפני למעלה ממאה שנה הניח אחריו זרע קודש שושילתא דדהבא המפורזים בכמה מדינות, ומעתה שאל השואל מי המה הזכאים ליהנות מהירושה, אם רק הנכדים יושבי אהל היושבים על התורה ועל העבודה, או גם אלה שאין תורתם אומנותם ומתפרנסים ממלאכתם.

וע"ש עוד ספיקות בענין הצוואה הנ"ל, והאריך כיד ה' הטובה עליו לברר הענינים באופן נפלא. ובס"ק ו' שם מביא עפ"י דברי רש"י בתענית כאן דמבואר שיש להעדיף וליתן יותר לאותם נכדים העוסקים בתורה ומרביצים תורה ע"ש.

וכותב עוד: ובתשו' זקני פנים מאירות ז"ל (ח"א סי' ע"ט) הביא כן מפורש גם בחולין (קלד): דבאדם חשוב אמרינן ג"כ גדלהו משל אחיו, ופירש"י כגון ממונה ראש ישיבה עיי"ש. ואף בת"ח שאינו ממונה או ראש ישיבה איכא מצוה להנותו מנכסיו, ומכש"כ דסתם ת"ח הוי כממונה וראש להקרובים אליו, וכהא דמו"ק (ו). צורבא מרבנן דאיכא במתא כל מילי דמתא עליה רמיא עיי"ש, וזה שייך בכל ת"ח, דלגבי הנלוים והקרובים אליו הו"ל כראש מתא, דעליה רמיא מילייהו, וממילא מצוה להעשירו כדי שיהיו דבריו נשמעין, וכמבואר טעם זה ברש"י סוטה (מ' ע"א), ולכן אמרו (כתובות פ"ה ע"ב) דשכן ות"ח תלמיד חכם קודם, דאף אם אין הוא עני, מ"מ מצוה להנותו מנכסיו, ולא מדין צדקה מיירינן. ע"כ.

★★

בגמ': אמרו עליו על נחום איש גם זו וכו' הלכתי ונפלתיו על פניו ואמרתי וכו'.

הגה"צ ר' יחזקאל לוינשטיין זצ"ל בספר אור יחזקאל (חלק ו' ע' נו והלאה) מתעכב הרבה בסיפור זה דנחום איש גם זו. וכותב:

בתניא (פרק כ"ו) ובליקוטי תורה (במדבר ס"ב ע"א) האריך בהך דגם זו לטובה, ומתבאר שם מדבריו שהיסוריין בשרשם הינם מעולם גבוה יותר מהחסידים, ולכן יש לשמוח בהם ביותר עיי"ש.

★ ★

בגמ': דלמא הא עפרא מעפרא דאברהם אבוהון הוא דכי הוה שדי עפרא הווי סייפיה.

דברי הגמ' אינם מובנים לכאורה, שהי' עפרו של אברהם אבינו כסייפי, ומה הענין שבאפרו של נחום איש גם זו נעשה נס כזה.

וביאר הרה"ק רמ"י מאוסטרובצה זצ"ל בספר מאיר עיני חכמים מהדו"ת (פר' לך) בהקדם מש"כ שם לבאר דמלחמת אברהם אבינו עם אמרפל, היתה להציל הנשמות העשוקים תחת ידו של אמרפל (זה נמרוז) ברשת האפיקורסות והמינות.

והוא כותב: הנה אברהם אבינו ע"ה אמר ואנכי עפר ואפר, שבא לבחינה כזו שביטל כל כוחות נפשו ומהותו לגמרי כעפר שלא היו נחשבים אצלו יותר מעפר, לזה נתן לו הקב"ה מדה כנגד מדה שאפי' בעפר ממש, התלבשו כוחות הנפש, ושיהי' כסייף וגירי ללחום מלחמות, וכמו שיש פעולה וחוזק בידיו של אדם ללחום עם כלי מלחמה בשעת מלחמה, כן הי' באברהם, בשביל שהחזיק את ידיו וכל כחותיו לעפר, שילם לו השי"ת ממש שיהי' בעפרו כוחות הנפש ללחום כמו עם ידים ממש בלי שום הפרש ביניהם.

ובן נחום איש גם זו הי' לו מדה זו, שעל כל דבר הי' אומר שהוא לטובה, מפני שהי' דבוק בהשי"ת וביטל מהותו והבחנת הנפש שהי' כעפר בלא הרגשה. עיי"כ הי' מלומד בנסים שהם הנהגה למעלה מהטבע הנמשך משם הוי' ב"ה שזה הי' מדת אאע"ה המשכת חסד בעולם, לכן נתן לו הקב"ה אותו הכח שיהי' העפר שלו כסייף וחיצים, מפני שביטל כל כחותיו והרגשותיו כעפר. ולא הי' הפרש בין עפר לכחות נפשו ופעולת ידיו. לזה שילם לו הקב"ה כמדתו שילחום עם עפר שלו כמו עם כלי מלחמה והבן.

ומוסיף הגה"צ ר"י הנ"ל וכותב (שם): ונוסיף עוד, ומה היתה הטענה הגדולה אותה תבע נחום איש גמזו מעצמו, והלא רצה ליתן צדקה לעני, ולא נתעכב אפילו לשעה קלה, אלא רצה קודם לפרוק משאו כדי ליתן לעני. אלא כל הטענה היתה מדוע לא נזהר ולא חשש שמא יגיע לידו מצב כזה בו יבקש ממנו עני הרעב ללחם, ולא יצטרך להמתין עד שיפרק משאו, והיה צריך ליקח בידו מעט מזון שיוכל ליתן לעניים ללא שהות כל שהוא, ועבור חסרון זהירות זה העניש עצמו בעונשים כבדים כל כך. והיינו דוגמת הנתבאר לעיל באבילות יעקב אע"ה, בה תבע מעצמו מדוע לא נזהר ולא מנע עצמו מלשלוח את יוסף לראות בשלום אחיו.

ועוד יש להוסיף, שהנה חזינן שנענש יעקב בכ"ב שנות אבילות על העדרו של יוסף, ואיתא בחז"ל (רש"י בראשית, לז, לד) אותם כ"ב שנה נענש, על כ"ב שנה בה שהה אצל לבן ולא קיים מצות כיבוד אב, ומדה כנגד מדה לא היה עמו יוסף, ולכאורה והלא יעקב היה מוכרח להיות בבית לבן עפ"י שליחותו וציוויו של אביו יצחק, ולא החסיר מצות כיבוד אב מרצונו העצמי, חזינן מהכא כי העונש ניתן לאדם אפילו כאשר החטא מוכרח, אך מ"מ חסרון כיבוד אב היה לו, ואף זה דרוש תיקון. מעתה מובן טפי גודל הפחד והיראה שחייב לחשוש ירא אלוקים, כי אף שאינו מוצא בעצמו פגם במעשיו, מ"מ יתכן ולא השלים את אשר היה מצווה [ואף בנחום איש גמזו חזינן כה"ג אף שלא היה פגימה במעשיו מ"מ נענש ע"ז].

★ ★

בגמ': דכל מילתא דהוה סלקא ל'י אמר גם זו לטובה.
בספר שבחי הבעש"ט (מהדורת רובינשטיין אות קב) מביא סיפור, כי פעם אחת רצו לקחת אנשי חיל מהיהודים, ואמר לו הבעש"ט לר' נחמן מהורודנקא שיתפלל על זה, ור' נחמן ענה לו ע"ז גם זו לטובה, ואמר לו הבעש"ט כמה יפה שלא היית בדורו של המן שהיית אומר על הגזירה שגם זו לטובה וכו'. על סיפור זה פירש הרה"צ ממודו"ץ בספרו דברי ישראל (ריש פ' בשלח על פסוק ולא נח"ם אלקים), כי אל להם לצדיקים להשתמש במדת נחום איש גם זו, כי אם להתפלל לה' לבטל הגזירה.

★ ★

דף כ"א ע"ב

בגמ': כמאן כר' מאיר דאמר וכו'.

כתב חכ"א (בקובץ קול התורה קובץ מ"ו ע' סג): הנה לענין הזכרת גשם בתפלה קי"ל (שו"ע או"ח סי' קי"ד סעיף ט') דכשהזכירו ל' יום בצ' תפילות, ה"ה בחזקת שאמרו, ובמסתפק אינו חוזר, וכ"ש בהרגיל עצמו צ' פעמים ביום א', ק"ו מל' יום. ובנוב"י (מהדו"ק או"ח סי' כ"ו) מביא שהק' ע"ז דהיינו לר"מ דג' נגיחות ביום א' ג"כ הוי מועד, וקי"ל כר"י דפליג עליה. ותירץ דאף ר"י מודה דבקירב מתרגלים טפי מבריקח, ורק דלענין מועד יליף מגזיה"כ דאע"ג דמתרגל טפי, לא נעשה מועד, אבל הזכרת גשם תלוי רק בהרגלו, וכו"ע מודים שבקירב נתרגל טפי.

ובנוב"י (מהדו"ת או"ח סי' פה) הקשו לו מסוגיין, דדבר תלי בהרגל, ומ"מ תלינן זה בר"מ ור"י. והשיב דדבר באמת תלי בשנוי אויר, וא"כ במתו ג' אנשים ביום א' ליכא הוכחה לדבר, דביום א' נשתנה האויר במקרה, וניבעי ג' ימים, אלא דה"ק רנב"י לר"נ בר"ח, דכיון שאתה גוזר תענית על יום א', ודלא כהברייתא דלעיל, ע"כ סבור אתה דמשום הרגל מיתה אתינן, ור"מ ור"י פליגי בהרגל, אבל באמת אינו כן, דלא פליגי כלל אלא לענין דין, ולא לענין הרגל.

★★

בגמ': גם הצאן והבקר א"ל ירעו א"ל מו"ל ההר ההוא וכו'.

וברש"י (ד"ה אל מול וכו'): לא נסתלקה שכינה עד לוחות האחרונות שניתנו ביום הכיפורים, וגם כל ימות החורף שעסקו במלאכת המשכן שהתה שכינה בהר, ומשם ניתנו כל המצוות בקולי קולות ולפידים ביום קבלת עשרת הדברות וכו' ע"כ. וברש"י שבעיני יעקב (עמ' ס"ה:) הגירסא: כיום קבלת עשרת הדברות וכו' ע"ש.

ולפ"ז יש לעיין במש"כ רש"י (שמות לד, ג) מחז"ל: הראשונות ע"י שהיו בתשואות וקולות וקהלות שלטה בהם עין רעה וכו' ע"כ. ומבואר לכאורה דבלוחות השניות לא הי' קולות, וברש"י הנ"ל נראה אחרת, וי"ל.

★★

בגמ': הוגללו הפרוכת - הותרו זבין והמצורעין ליכנס שם.

בשו"ת הרי בשמים (חלק ה' סי' סג) דן לגבי אי הקרקע מקום שהי' בנוי ביהכנ"ס, יש בו קדושה אחרי שביהכנ"ס נחרב. ומביא מהירושלמי (פ"ג דמגילה) דיש קדושה על קרקע ביהכנ"ס גם אחרי חורבנו, וכן הוא במג"א (סי' קנ"ג ס"ק טז) ע"ש.

אך בהרי בשמים מאריך להוכיח דאין בקרקע ביהכנ"ס קדושה אחרי שביהכנ"ס נחרב והוא כותב: אחרי שטעם הירושלמי זה לא הובא בפוסקים כלל, ע"כ דלא איפסק הלכתא כוותי' בזה, ואדרבא אשכחן בבבלי תענית כא: הוגללו הפרוכת הותרו זבין ומצורעין ליכנס לשם, עתוסי' יומא עד. ד"ה בשילה כו', אבל במשכן לאחר שנסעו משם ופירקוהו והעמידוהו במקום אחר אין חייבין על מקומו הראשון ע"ש.

ולכן העלה שם, שאין קדושה בקרקע ביהכנ"ס, אלא דמ"מ ראוי שלא לזולל בקדושת מקום ביהכנ"ס גם אחרי חורבנו, אך יש לשקול הרווח וההפסד בהעתקת ביהכנ"ס ממקומו הישן למקום אחר, גם אם עי"ז יהי' זלזול בקרקע שעליו עמד ביהכנ"ס פעם, ע"ש באריכות.

★★

בגמ': אמר ל"י, מוטב יבוא מנה בן פרס אצל מנה בן מנה וכו'.

מפרשים רבים מקשים: איך היה רשאי רב נחמן לזולל בכבוד אביו, ולהראות שהוא גדול מאביו. השפת אמת כותב דודאי שיש טעות סופר בגמרא, אך אינו יודע כיצד לתקן הלשון. הגאון יעב"ץ בהגהותיו מפרש, שהכל אמור לענין עשירות ולא לענין גדולה. וכוונת רב נחמן שהוא עשיר, ואביו לא היה עשיר. אך רב חסדא היה עשיר מופלג ביותר, כמו שאומרת הגמ' במו"ק (כח ע"א).

פירוש נוסף כותב התורה תמימה (פ' יתרו), דמש"כ בן מנה ובן פרס אינו המוכן התולדה של בן (כמו יצחק בן אברהם), אלא שם תואר, כמו: בן חכם, בן כסיל וכדו'. וגם כאן הכוונה בן מנה - הוא תואר לחכם מושלם, ובן פרס - הוא חכם שאינו מושלם. ורנב"י שבח את ר"נ בר רב חסדא,

שהוא חכם מושלם, ולא דברו במעלת אבותיהם, אלא במעלת עצמם.

★★

בגמ': רב דנפישא זכותי טובא וכו'.

הקשה המהרש"א, דכ"ש שיהיו ניצולין בזכותו של רב, ותירץ, דאם זכותו היתה מגינה עליהם, היו מנכין לו מזכויותיו ע"כ.

וכתב חכ"א בקובץ קול התורה (קובץ מ"ו ע' סג): מבואר מדבריו דבאמת היו ניצולין אף בזכותו של רב, אלא דכיון דהיו מנכין לו מזכויותיו לא הגין זכותו עליהם, וחדוש הוא שבזה שמגין על הסביבה מנכין לו מזכויותיו.

אכן בסידור שיח יצחק [עה"פ יפול וגו' ורובה מימינך] מפרש בשם הבעל יערות דבש, דאילו מצד זכותו של רב, היה רק רב ניצל ולא הם, ורק בזכותו דההוא גברא ניצולו כל השכונה, וביאר שם, דהא דצדיק מגין על שכונתו, היינו משום דכשניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיק לרשע, ונמצא דאי אינו מגין עליהם, לא היה מגין אף על עצמו, ולכן ע"כ דבזכותו מגין הוא אף עליהם, אמנם הא דאמרו שאינו מבחין בין צדיק לרשע, הנ"מ בצדיק שאינו גמור, אבל צדיק גמור ניצל לבדו, אף אי בני שכונתו לא ינצלו, והיינו דאמרו כאן רב נפיש זכותיה, וא"כ לא היו בני שכונתו ניצולים מחמתו, אבל משום זכותיה דההוא גברא שלא היה צדיק גמור זכו ג"כ להנצל.

★★

בגמ': בדרוקרת הוות דליקתא וכו'.

וברש"י: כפר עכו דרוקרת. נ"א דיוקרא עיר ששמה יו"ד, והיא קטנה על שם שיו"ד קטנה באותיות ע"כ.

הגה"ק ר' נתן אדלר מפרנקפורט בהגהותיו שנדפסו בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קר' ב' ע' יב) כותב: נרשם ב' חצאי עיגול סביב תיבת דיוקרא. ונכתב בגליון: יודקרא ע"כ. ובהג"ה שם איתא: עיין קדושין (ט"ז ע"ב): א"ר יוסף, יו"ד קרת קא חזינא, ומש"כ שם בגליון בשם גאון ע"כ.

★★

בגמ': אמרו ליה לרב יהודה איכא מותנא דחזירי, גזר תעניתו וכו', לא שאני חזירי דדמיין מעייהו לבני אינשי.

במסכת חולין (צד ע"א) איתא לא ימכור אדם לחבירו סנדל של מתה בכלל של חיה שחוטה מפני ב' דברים, א' מפני שמתעהו וא' מפני הסכנה, ופירש"י מפני הסכנה שמא מחמת נשיכת נחש מתה והארס נבלע בעור.

וכתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' קלג) דהא דנקט רש"י דווקא דהסכנה היא שמתה מחמת נשיכת נחש, ולא כתב שיש למיחש שמא היה לה מחלה מדבקת שיזיק לאנשים, משום דדבר זה כמעט ליכא בנמצא, ואף דמצינו כאן בגמרא בחזירים דמחלה מהם יכולה לעבור ולידבק באנשים, מ"מ הרי אין הדרך לעשות מעור חזירים סנדלים, אלא הנכרים האוכלים את החזירים אוכלים גם את עורם, דעורו כבשרו וכדתנן בחולין (קכב ע"א), וא"כ רק מעור בהמה עושים סנדלים, ובבהמה ליכא כמעט דבר כזה שמחלה מהם תידבק באנשים, וע"כ שפיר כתב רש"י דהסכנה היא שמא מתה מחמת נשיכת נחש והארס נבלע בעור, עיי"ש.

★★

בגמ': לרבא כ"ז מעלי יומא דכיפורי וכו'.

לפ"י קשה על הגמרא (ר"ה כא ע"א) שרבא עשה ב' ימים יוהכ"פ מספק. מדוע נהג כך, הרי היה לו סימן מתי שאלהו בא אליו - למחרת יהיה יום הכיפורים.

וכתב בספר אור הישר דצריך לומר, שנהג לעשות ב' ימים לפני שקיבל שלום משמים. ע"כ. ובפשטות י"ל דתורה לא בשמים היא, ולא ה"י יכול להורות עפ"י הסימן שקיבל משמים.

★★

בגמ': כי הוות אתיא ל"י איתתא הוה מלביש לה וכו'.

הגאון ר' משה פיינשטיין זצ"ל נשאל בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' נד) לגבי טיפול רופאים בנשים, ובאופן שבעל האשה הוא רופא, וע"ז כותב הגר"מ דפשיטא דהבעל צריך לטפל באשתו, ואחרי שו"ט ארוכה בענין זה הוא כותב:

קדושין (מ' עב), ומבואר שם דפסול לעדות. ורצה השואל לומר דמ"מ כיון שכך נוהגים הרבה אנשים, אין זה נחשב כ"כ פסול.

ובתב על זה במשנה הלכות (שם): ואם השוק הוא מלא רעבתנים ונכנסים למקום אחד גרגרנים ורעבתנים ופרוצים הרבה כמו נוא יארק וכיוצא בו אכתי אין זה עושה הרעבתנים למכובדים, אלא הוא חבורה גדולה עם רעבתנים וגרגרנים, ונפסלים אליבא דכ"ע גם אליבא דהב"י ז"ל. ועיין תענית כ"ב ע"א רב ברוקא חוואה הוה שכיח בשוקא דלפט הוה שכיח אליהו גביה א"ל איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי א"ל לא, אדהכי והכי חזא לההיא גברא דהוה סיים מסאני אוכמי וכו', א"ל האי בר עלמא דאתי וכו', אדהכי אתו הנך תרי אחי א"ל הנך נמי בני עלמא דאתי נינהו ע"ש כל המעשה. והנה רב ברוקא הי' שכיח בשוק, ומסתמא היו שם אנשים הרבה בשוק, ואפ"ה כד שאל רב ברוקא לאליהו אמר לי' שלא הי' שם אפי' אחד שהוא בן עוה"ב, עד שבא האי זנדוקנא והני תרי אחי. ולא נתפעל מזה רב ברוקא שאיך זה אפשר שכל אלו אינם בני עוה"ב. וזה הי' בזמנם, כ"ש בזמנינו בשוקא דנוא יארק או פאריז וכיוצא, אוי לי אם אומר כו'. ע"כ.

★★

בגמ': א"ל מ"ט לית לך חומי וסיימת מסאני אוכמי וכו'. **הנה** בביצה (ט"ו ע"א) איתא: ר' יהודה מתיר ב[מנעל] שחור ואוסר בלבן מפני שצריך ביצת הגיר (וברש"י: גיר מין קרקע המשחיר ע"כ). וכתב בתוס' רבינו פרץ בביצה (שם): משמע דכל המנעלים אוכמי נינהו, וקשה מההיא דפ' הכונס [ב"ק נט, ע"ב ותוס' שם] ר' זעירא הוה סיים מסאניה אוכמי והוה קאים בנהרדעא, אשכחו יתיה עבדי' דריש גלותא, אמר ליה מ"ט סיימת מסאני אוכמי, אמר להו דקא אבילנא על אבלות ירושלם, וכן מההיא [תענית כב, ע"א ע"ש] דאמר ר' ברוקא חוואה הוה סיים מסאני וקאים בבלשפט אשכחיה אליהו אמר ליה סיימת מסאני אוכמי אמאי לא רמית חוטי. אלמא לא היו רגילים לנעול מנעלים שחורים.

ותירין ר"ת דאמת דכל מנעליהם היו שחורים לבד הרצועות, דשל ישראל היו לבנות ושל גויים היו שחורות, (והא) והדא היא דאמר בפ' בן סורר ומורה [סנהדרין עד, ע"ב] אפילו לשנויי ערקתא דמסאני אסיר. ע"כ. וע"ע תוס' סנהדרין ע"ד ע"ב ד"ה אפי'.

★★

עכ"פ לרופאים אחרים הוא מעשה איסור להרמב"ם מדאורייתא ולרמב"ן מדרבנן, אך שמוטרין מטעם שאינן דרך חיבת ביאה ובעבידתייהו טרידי, ועיין בתענית בעובדא דאבא אומנא דלא סמך על הא דבעבידתייהו טרידי, והיה מקיז דם לנשים באופן שלא היה מסתכל בה ולא נוגע בה, ואף שהוא מדת חסידות, מ"מ אם לא היה שום חשש לא היה שייך מדת חסידות בזה, ולא היה זוכה בשביל חומרת דבר שאין לזה טעם וצורך למישגר ליה שלמא ממתיתבא דרקיעא כל יומא. אבל להבעל כשהיא טהורה הא ליכא שום חשש איסור וכו' ע"ש.

דף כ"ב ע"א

בגמ': אסחתינהו מדעתאי לצדקה וכו'.

כתב חכ"א בקובץ קול התורה, (קובץ מ"ו ע' סג): הנה בנדרי צדקה אי צריך להוציאו בפה או דמהני אף במחשבה, דעת הרא"ש בהלכות בפ"ק דתענית (סי"ג) דמהני במחשבה, ובשו"ת הרא"ש (כלל י"ג א') כתב דלא מהני במחשבה, והרמ"א (יו"ד סי' רנ"ח סעיף י"ג) הביא ב' הדעות, וכתב דהעיקר דמהני המחשבה. והנה הכא דקאמר אסחתינהו מדעתאי, ולכן נתנן לצדקה, משמע דמהני במחשבה, וצ"ע על הרא"ש בשו"ת.

וי"ל דמצינו במכות (כד.) דרב ספרא דובר אמת בלבבו היה, דאפי' במקח וממכר לא מכר טפי ממה שחשב בתחילה, והרי דמדה טובה היא לעשות כן, וא"כ י"ל דלכך נתנן לצדקה, אע"ג שלא היה חייב מדין נדר. וכ"כ בהגהת יד אברהם בשו"ע יו"ד (שם): דאפי' להסוברים שאינו חייב במחשבה יר"ש יקיים ודובר אמת בלבבו, וכ"ה בריטב"א [שבועות כו.]. וכ"מ בתענית כב. עכ"ל, והוא כנ"ל.

וע"ע במאירי שכתב דאע"ג דדברים שבלב אינם דברים וצריך להוציא בפה, מ"מ מדת חסידים, כל שנתיישו מאותו דבר להיות לצדקה אפי' בטעות ראוי לקיימה אע"פ שאין חיוב בדבר עכ"ל.

★★

בגמ': א"ל איכא בהאי שוקא בר עלמא דאתי. א"ל לא וכו'.

הנה בשו"ת משנה הלכות להגאון ר' מנשה קליין שליט"א (ח"ה מהדו"ת סי' סב) נשאל בענין הדרך בחתונות היום שהולכים ואוכלים והוא דרך רעבתנות כהולך בשוק בגמ'.

בגמ': הנך נמי בני עלמא דאתי נינהו וכו'.

רבינו הגדול המהר"ל זצ"ל בספרו דרך חיים (פ"ו דאחת) במשנה דרצה הקב"ה לזכות את ישראל וכו' האריך לגבי ענין חלק בעוה"ב שיש לכל יהודי, ונביא מתו"ד:

שאיין כל החלקים שוים, כי יש חלק גדול ויש חלק קטן. וכן כל המעשים שהביא בעל עיקרים ז"ל (בפרק כ"ט מאמר הג') מההוא כובס דפרק הנושא (כתובות ק"ג ע"ב) דהוי בשביבתא ולא הוי באשכבתא דרבי וסליק לאגרא ונפל ומת בשביל הצער שלא היה במיתת החכם ויצאה בת קול ואמרה שמזומן לחיי עולם הבא, כל אלו דברים אין צד ראייה כלל, דהתם בודאי עיקר הזכות היה מה שנתנו עצמם למיתה על דבר זה, ויסוריין כמו אלו אין ספק שמכפרין ולא חלק לעולם הבא אמרו שם אבל מזומן הוא לחיי עה"ב.

וכן בכל המעשים שנזכרו במסכת תענית (כ"ב ע"א) שאמר אליהו עליהם שהם מזומנים לחיי עולם הבא, כל המעשים ההם לא איירי ברשעים שרובם חובות כלל, ולא היה אליהו אומר רק שיש להם חלק לעולם הבא חלק גדול ובענין זה איירי התם, אבל אין ראייה שיזכה האדם במצוה אחת לחיי עולם הבא אם היה לו רוב עונות.

(וע"ש מש"כ לחלוק בהנ"ל על דברי הרמב"ם בפיה"מ) ע"ש היטב.

★ ★

בגמ': ר' עקיבא אומר על השדפון ועל הירקון ככל שהוא וכו'.

רש"י מעיר - דהרי במשנה כתוב השיעור דמלוא פי תנור. ומתרץ, דבמשנה זה לענין תענית, והשיעור שאומר ר"ע זה לענין התרעה. ותירוץ נוסף: דמעשה כך היה.

והקשה השפת אמת, דהרי כל הפוסקים ורש"י בתוכם תמיד מפרשים, שמתריעין כולל גם תענית. ועל התירות השני מקשה - דמה מסתפקת לקמן הגמ' אי מלוא פי תנור תבואה או תנור פת. הרי המשנה רק מספרת איך היה המעשה, ואין בזה נפק"מ, ומדוע מסתפקת הגמ'. והשפ"א עצמו לומד, דבאמת ר"ע חולק על המשנה. אך אגן קיי"ל כהמשנה, דהשיעור הוא כמלוא פי תנור, וע"כ מסתפקת הגמ'.

★ ★

בגמ': ת"ר חרב וכו' אלא אפילו חרב של שלום וכו'.

ביאר בזה הרבי ר' יהונתן זצ"ל מפראג דהטעם שדרשו חז"ל להלן - וחרב לא תעבור בארצכם - אפי' חרב של שלום, כי תכלית העברת חרב של שלום בארץ, היא לעורר את העם, לירא את ד', לבל יבוא גם עליהם חרב, אבל באמת עבודה כזו מחמת יראה, אינה רצויה לפני המקום, וכאשר ילכו ישראל בדרכי ד' לעבדו מאהבה, אין צריכים לפחד של חרב.

★ ★

וכתב בספר לקוטי מהרי"ח (על חנוכה) דהאלי' רבה מביא שהאבודרהם לא גרס בברכת "על הניסים" על המלחמות, ובמקום זה גרס "על הנחמות", וביאר בלקוטי מהרי"ח טעמו של האבודרהם שאין להודות על המלחמות, כי הרי דרשינן כאן וחרב לא תעבור בארצכם - אפילו חרב של שלום, וא"כ אין להודות עליהם.

והוא כותב עוד: ועי' בסידור היעב"ץ שמטעם זה נוסחת הרז"ה על המלחמות בלא וא"ו, ופירושו שנודה על התשועות שנעשו על המלחמות, אך דעת היעב"ץ לאמרו בוא"ו ופירושו שנודה לך על המלחמות שעשית בשביל אבותינו כמו ה' ילחם לכם ע"ש, וכן הוא במחזור ויטרי, ועל המלחמות בוא"ו, והנה נוסח סידורו דידן "ועל הנחמות ועל המלחמות" הוא מורכב משני הנוסחאות ע"כ. ועיי' מש"כ בזה בבני יששכר לחנוכה (מאמר ד' אות ז') ליישב שתי הנוסחאות.

דף כ"ב ע"ב

בגמ': ומפני רוח רעה וכו'

וברש"י: שנכנס בו רוח שידה, ורץ והולך, ושמא יטבע בנהר או יפול וימות ע"כ.

מבואר מדברי רש"י דאף דחולה שנכנס בו רוח רעה אינו סכנה של פקוח נפש, מ"מ היות ויכול לבא לידי סכנה של פקוח נפש מחמת הרוח רעה, שפיר גם זה נקרא סכנה של פקוח נפש, וכ"כ המהר"ם מרוטנבורג בתשובה (שו"ת מהר"ם דפוס פראג סי' קס) הובאה בהגהות מיימוניות (פי"ד מהל' מאכלות אסורות אות ב) לגבי חולה נכפה שנחשב מסוכן מחמת שפעמים שמסתכן ונופל במים או באש וכו'.

דף

תענית - דף כ"ב ע"ב

על הרף

תצה

נקרא חוטא או לא, דלר' יוסי נקרא חוטא, ולית ליה מאי דכתבו התוס' ז"ל דלא פליגי בהכי, אלא דפליגי בהיכא דלא מצי מצער נפשיה, אלא ס"ל דפליגי בהכי, וכיון דהוא פסק בהלכות דעות דנקרא חוטא ממילא משמע דקיי"ל כר' יוסי, וכיון דכן אין היחיד רשאי לסגף עצמו, ולהכי לא הזכיר חילוק בין יחיד לציבור ומדסתם משתמע כר' יוסי עכ"ל.

★★

וכתב תלמיד יח"ל, הבחור אפרים מאיר היימן מקאליש ז"ל-הי"ד (בד"ת שנדפסו בספר כוכבי אור (ח"א ע' ריד): ולפ"ז נמצא, דיש עוד ילפותא לרבינו הא דאסור לישב בתענית, דיליף מקרא ויהי האדם לנפש חיה נשמה שנתתי בך החייה, וא"כ אתי שפיר הא דכתב רבינו (פ"ה מה' שבועות הלכה יז) דהנשבע לחבול בעצמו חל השבועה אע"פ שאינו רשאי, דכוונתו אע"פ שאינו רשאי מחמת איסור זה דהנשמה שנתתי בך החייה דהוא איסור דאורייתא, דמיני' ילפינן ג"כ לכל צער שבעולם דאסור מן התורה לעשות בעצמו, מכל מקום חל השבועה, כיון שזה אינו מפורש בתורה ורק דהוא דרשת חכמים לכך שפיר חל השבועה, וכמ"ש הר"ן (גדרים ח' ע"א) דאם האיסור אינו מפורש בתורה להדיא לא הוי מושבע ועומד.

אבל הגמ' דבבא קמא (צא ע"ב) כרבנן דר' יוסי דתענית דמותר ליחיד לסגף עצמו, ולית להו דרשת ר' יוסי מקרא דויהי האדם לנפש חיה, ובין המתני' והברייתא דר' עקיבא, ובין הברייתא דאביא נשבע להרע לעצמו לא רצה לאוקמי' כיחידאה כר' יוסי, וכהאי גוונא אמרינן בגיטין (ל ע"א) ע"ש.

ולכן שפיר ס"ל להגמ' דלמ"ד אסור לחבול עצמו, הנשבע לחבול את עצמו לא חל השבועה, כיון דלית ליה איסור תורה רק איסור דרבנן דנפקא לן מקל וחומר דר' אלעזר הקפר, וזה הוי אסמכתא בעלמא, ושפיר לא חל השבועה דהוי מבטל איסור דרבנן בידים. עכ"ד.

★★

בגמ': מנין שאין מתפללין על רוב הטובה וכו' ובגולה מתריעין עליה וכו'.

בקרן אורה כתב לבאר החילוק בין א"י לגולה בענין זה, שבא"י הגשמים באים ע"י ה' בעצמו, ומפי עליון לא

וכתב בשו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד סי' כג אות ל), דאף דנכפה נחשב חולה מסוכן וכנ"ל, מ"מ סומא אינו נחשב מסוכן, כי סומא הוא בר דעת באופן תמידי ויכול לשמור עצמו מכל פגע, משא"כ נכפה שעלול לקבל התקפה פתאומית ולסכן את עצמו בתוך כך. וזה דלא כמו שכתב בשבט מיהודה (עמוד שיד) במסקנת דבריו שאין לחלק בין סומא לנכפה, וגם סומא לא יכול לישב כל היום בבית, וכשעובר ברחוב ורק כשצריך לעלות ולרדת במדרגות אין הסכנה נמנעת ונחשב מסוכן כמו בנכפה עיי"ש.

★★

כותב בספר מפניני הרב (ע' קטו): במגן אברהם (סימן תקנ"ד סק"ח) הביא בשם מהרי"ל, מי שהיה חסר דעה ומתרפא מיום אל יום, מותר בבשר ויין כל ימי השבוע (שחל בו ט"ב) ולא יתענה בט' באב.

ועיי"ש בפרי מגדים, דאפילו ביום כיפור יש להתיר לחסר דעה זה לאכול. ובשו"ת אגרות משה הוכיח מדברי רש"י לתענית (כב:) ד"ה מפני רוח רעה, ששגעון דינו כסכנת נפשות כשקיימת אפשרות שיטבע בנהר או יפול וימות. וממור"ר הגרי"ד הלוי סאלאוויטשיק ז"ל שמעתי, בשם זקנו הגר"ח ז"ל, דאפילו כשאין שם חשש שכזה, להציל משגעון גרידא דינו כסכנת נפשות. ואף דקיי"ל בשו"ע דעל סכנת אבר אין מחללין את השבת במלאכות דאורייתא, שאני חשש שגעון, שדינו כסכנת כל הגוף.

★★

בגמ': על כולן יחיד רשאי לסגף עצמו בתענית, ר' יוסי אומר אין היחיד רשאי לסגף וכו' מ"ט דר"י דכתיב ויהי האדם לנפש חיה - נשמה שנתתי בך החייה.

ובתוס' (ד"ה ר"י אומר וכו') כתבו, דהני תנאי לא פליגי בהא דמיירי הני אמוראי בפרקין דלעיל (יא ע"א) אם נקרא חוטא או נקרא קדוש וכו', דהאמוראי פליגי במצי לצעורי נפשיה, והני תנאי פליגי בדלא מצי לצעורי נפשיה עכ"ד.

ובל"חם משנה (פרק א' מהלכות תענית הלכה ו) כתב וז"ל בגמ' איפלוגי ר' יוסי ורבנן אי יחיד רשאי לסגף עצמו או לא, ורבינו ז"ל לא הזכירו, ונראה שטעמו משום דס"ל דהני תנאי פליגי בפלוגתא דאמוראי אי יושב בתענית

דף כ"ג ע"א

בגמ': בעתם בלילי רביעיות ובלילי שבתות וכו'.

וברש"י: זהו בלילי רביעיות ובלילי שבתות דאין טורח על בני אדם דאינם הולכים לדרכים בלילי רביעיות מפני אגרת בת מחלת בפסחים (קיב ע"ב).

בשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח סי' כה) האריך לגבי אמירת ברכת מעין שבע בליל פסח שחל בשבת, שכתבו הפוסקים (סי' תפז) שא"צ לאמרו משום דליל פסח הוא ליל שמורים לה', והוא לילה המשומר ובא מן המזיקים.

ובתוך דבריו (אות טז) הביא דבראש יוסף תמה על הפוסקים דגם כל ליל שבת יש שמירה, וכדכתב הטור (בסי' רסז) שאין חותמין שומר עמו ישראל לעד משום דבשבת א"צ שמירה, ואעפ"כ אומרים ברכת מעין שבע, וא"כ גם בליל פסח אף שהוא ליל שמורים יאמרו ברכת מעין שבע.

ותירץ ביד אהרן (סי' תפז) דשמירת שבת לא מהנים לעם בשדות דהלא אמרינן כאן בגמרא ונתתי גשמיכם בעתם בלילי שבתות דשכיחי מזיקים, וכדאי' גם בפסחים המובא ברש"י, הרי דשמירת שבת אינה מצלת מן המזיקים, וע"כ שפיר אומרים ברכת מעין שבע, אבל בליל פסח הוא ליל שמורים אף לעם שבשדות וע"כ שפיר א"צ לומר ברכת מעין שבע.

והגר"ע יוסף שליט"א שם תירץ בחילוק אחר, והוא דבשבת יש שמירה רק למי ששומר השבת כראוי, ואין אנו בחזקת שומרי שבת כראוי וכדאי' בט"ז (סי' רסז), וע"כ שפיר יש לומר גם ברכת מעין שבע, משא"כ ליל פסח הוא ליל שמורים לכל בני ישראל וע"כ אצ"ל ברכת מעין שבע, עיי"ש.

★★

בגמ': מעשה ששלחו לחוני המעגל וכו' עג עוגה וכו' כדרך שעשה חבקוק הנביא וכו'.

וברש"י: כדמפרש בתרגום של תפלת חבקוק - על משמרתו אעמודה, כמין בית האסורים עשה וישב ע"כ.

הנה כנראה שהתרגום דרש "משמרתו" מעין ויתן אותם במשמר (בראשית מ, ג), ובתרגום לחבקוק שלפנינו אין זה ע"ש וע"ע.

תצא הרעות, ובודאי זה טובה, רק יש חסרון מצד המקבלים, שאינם רואים הטובה בזה. אך בגולה, שבאים הגשמים ע"י שליח, יתכן שהם גשמי קללה, וע"כ מתענים עליהם.

אך בספר האשכול (ח"ב סי' ג') כותב בפירוש, שגם בא"י, אם רואים שהגשמים מקלקלים את הקרקע או הורסים הבתים, מתפללים עליהם. וזה שלא כדברי הקרן אורה.

★★

בגמ': מאי עד בלי די - עד שיבלו שפתותיכם מלומר די.

בהקדמת שו"ת בית אפרים או"ח מביא בשם דודו הגאון מו"ה סענדר זצ"ל לבאר מש"כ (דברים טז, טו): שבעת ימים תחוג לה"א וגו' והיית אך שמח, בהקדם מש"כ (משלי: כב): ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסף עצב עמה, כי אמרו חכז"ל (אבות פ"ב מ"ז) מרבה נכסים מרבה דאגה. והוא ע"ד מאמרם (קה"ר א' בפסוק ונתתי את לבי לדרוש) אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאותו בידו אית ליה מנה רוצה מאתים. אך בברכה הבאה מאת ה', עליה נאמר (מלאכי ג' י') והריקותי לכם ברכה עד בלי די, ודרשו חז"ל (כאן) מאי עד בלי די, עד שיבלו שפתותיכם מלומר די, ובברכה כזאת לא שייך לחשוש שיבקש תמיד יותר, שהרי אדרבה הוא יבלה שפתיו מלומר די, ולכן רק ברכת עושר כזאת היא שמחה בשלימות.

וזה שאמר ברכת ה' היא תעשיר, שיש בה מעלת שנותנת עשירות, ואעפ"כ לא יוסף עצב עמה, שלא יהיה בגדר יש לו מנה רוצה מאתים. וזהו כונת הכתוב כאן כי יברכך ה' אלקיך בכל תבואתך ובכל מעשה ידך, ולכן, והיית אך שמח, אך הוא מיעוט, שלא תהא בשמחה זו שום עצב אלא אך ורק שמחה בלבד, מאחר שהיא באה מתוך ברכת השי"ת, וסיים ע"ז הגאון בעל בית אפרים ודפח"ח ושפתים יושק.

★★

בספר רשפי אש (בלקוטי אגדות אות ר"ג) כותב: הקשה מרן הבעל שם טוב הקדוש זצוק"ל זי"ע, דהרי תבת די אינו כלל ממוצא השפתים, ותירץ דבאמת לכך יבלו השפתים מחמת אמירת די תמיד, ולא ישתמשו במוצא השפתים כלל.

וכמש"כ במק"א, אכמ"ל], לאפוקי שאר בקשות, שנמסרו לצדיקים לגמרי, ושולטים עליהם, וכדאי' להדיא בגמ' (מו"ק ט"ז ע"ב) מי מושל בי צדיק, צדיק גוזר - והקב"ה מקיים.

★★

ועיקר יסוד זה, למדנו בבירור מכמה עובדות וסוגיות הש"ס, ובראשם מהעובדא דחוני המעגל, (שם כ"ג ע"א) שהתפלל על הגשמים, וירדו רק מעט, והתפלל שוב, וירדו יותר, עד שלבסוף באו בזעף, ובעובדא דרבא (שם כ"ד ע"ב), ירדו כ"כ עד ששפכו המרובים מים רבים, שנראו בדיגלת, ולכאו' תמוה מאד, אם זכו צדיקים אלו להתפלל וליענות עליהם, למה לא ענו אותם עם גשמי ברכה, וכעובדא דנקדימון (שם כ' ע"א) ושאר עובדות, שירדו באופן שהיו טוב לשמים ולבריות - ונתקדש שמו ית', ואילו כאן נהפכו לגשמי זעף ואימה, עד שנרתעו תלמידי חוני, ואמרו, כמדומין אנו "שאין גשמים יורדין אלא לאבד העולם", והוצרך שוב להתפלל שיפסקו, עד ששלח לו שמעון בן שטח, אילמלי חוני אתה גוזרני עליך נידוי, וכו' כאילו עשה שלא כשורה, [בהורדתם או בהפסקתם, עיין רש"י ומהרש"א שם], ועל רבא הקפידו בשמים, ונמצא בסכנה, ואמרו על "דאטרח כולי האי", ובעובדא דרב יהודה (שם כ"ד ע"ב) אמר הקב"ה לאליהו, שאם יוריד ר"י מנעלו השני, יחרב העולם מכח הגשמים, ולכאו' למה יגיעו כל אלו לקדושים אשר בארץ, ולא נענו כראוי.

אלא כרחק הוא הדבר אשר אמרנו, שהשליטה על הגשמים, לא נמצאה בידי אדם מאז ימות עולם, כי לא נמסרו מפתחותיה, זולת בידו ית', ובפרט להורידן כראוי, בזמן שנגזר על עצירתן, כעובדא דחוני, ורב יהודה, וכ"ש בימי הקיץ, כעובדא דרבא, דמנוגדים הם אז לטובת הארץ, ופשיטא דאין קל להורידן, וכ"ש שאם כבר נענו והטריחו לפתוח ארובות השמים, לא במהרה יסגרו, ואדרבא זה האות אשר שם הא-ל להראות, שאף בצדיקים כהנ"ל שגבהו כארזים גובהם, וכשהתפללו על הגשמים נענו, מ"מ לא "נמסרו" ונשלט בידם, בכדי להורידם בנחת, וכ"ש אחר שירדו בזעף, שקשה שבעתיים לעצרן, וכמו שהתודה חוני (שם כ"ג ע"א) ואמר, כך מקובלני שאין מתפללין על רוב טובה, [אפשר משום דנראה כחוצפה, וכאילו מורה לשמים, עשה כן, ושוב חזור], וכ"ש אם יורידם בימי הקיץ כעובדא דרבא, ולכן הקפידו עליהם, ועיין ב"ח

וראה ברש"י (ישעי' כא, ו) על הפסוק לך העמד המצפה, אשר יראה יגיד, המביא ממדרש תהלים (פרק ז', יז) עתיד אחד מתלמידיך וכו' והוא חבקוק שעג עוגה ועמד בתוכה ואמר על משמתי אעמודה וכו' ע"ש. וצ"ב מאוד מדוע לא הביא רש"י בתענית כאן את אותו חז"ל במדרש תהלים הנ"ל שהביא בישעי' הנ"ל, והרי דברי חז"ל אלו מתאימים יותר לדברי הגמ' כאן בתענית דהרי שם איתא ג"כ כמו כאן עג עוגה וכו' וצ"ע (וראה בספר רש"י (ע' ערה) בזה).

★★

בגמ': לא כך שא"תי אלא גשמי בורות וכו' ירדו בזעף וכו' לא כך שא"תי וכו'.

כתב בשו"ת שבט הלוי (חלק ט' סי' קמח): יש לדעת שהשליטה על הגשמים אין כלל בידינו ולא בשום ידי בו"ד, ולא כשאר תפלות ובקשות, וכמו שפסקו חז"ל (תענית ב' ע"א) בחד פסוקא, שמפתח הגשמים לא נמסרו בידי שליח, והנה המפרשים נתקשו שם מאד בהבנת מאמר זה, כי עמד לנגדם מה שמצאנו (תענית כג.) לכאו' הרבה סתירות לזה וכדלהלן, ובפרט שמפורש בש"ס, שנמסרו לאליהו וכו"ב, ולכן פירש"י, שדוקא שלשתן יחד לא נמסרו ביד שליח אחד, והתוס' תירצו, שלא נמסרו לצמיתות, ע"כ, ולכאו' פשטות דברי הש"ס שם לא נראים כן ודחוקים, עיי"ש.

איברא אילולי דבריהם הק', י"ל בדרך פשוט והכל יתיישב, והוא עפ"י מה שיש לדקדק, למה נקטו חז"ל ואמרו, "מפתח" של גשמים - ושלא "נמסרו" ולא אמרו בפשטות, שהגשמים אין אדם יכול להביאן, וכן שאר הדברים שם, אלא ע"כ להורות באו אדרבא, שאף אליהו ועמו התנאים והאמוראים הק', שאמנם זכו להתפלל על הגשמים, וגם נענו בתפלתם, ונראה אמנם כאילו ניתנו בידן, מ"מ ה"מפתח" גם בידן לא "נמסרו", כלומר, לא כבעה"ב אשר "מפתח" הבית "מסור" בידו, לפתוח ולנעול בו כרצונו, ובאיזה זמן שירצה, משא"כ כאן, וכמה א"ש בדרך זה, גם קושייתם מאליהו, דהנה הש"ס דקדק (שם) שאמנם זכה שגם המפתחות היו "בידו", אבל מ"מ גם לו, לא "נמסרו" עד שתהא היכולת לעשות בהם כרצונו, וכ"ז משום דכך גזרה מלכותו, שאין נמסרים לזולתו ית', [ואפשר משום שעיקר קיום העולם תלוי באלו השלשה, ולוא היו בידי בו"ד לגמרי, היתה אמונת ה' נחלשת ח"ו,

חי), עד ג' ימים. ובפרישה (יו"ד סי' שצ"ד) כתב דכל זה הוא בימיהם, שהיו קוברים בכוכין, ולא היו צריכים לפתוח הארץ. אך בימינו, שקוברים בארץ, אין צריך לפקוד הקברות. והחת"ס (בשו"ת יו"ד סי' של"ח) מקשה: מה יועיל מה שיפקדו אחרי ג' ימים, שאפילו אי קברו אדם חי, ויתעורר אח"כ בקברו, ימות אם לא יהיה אתו אדם ורפואות. והיו צריכים לתקן שיעמדו שומרים של ג' ימים, לראות אי יתעורר. ומסכם, דזה ודאי דבר רחוק מאד, ואפי" מיעוטא דמיעוטא לא הוי, כמו חוני המעגל שישן שבעים שנה ע"כ.

★★

בגמ': לא נמצא שם שמים מתחלל על ידך וכו' וברש"י: דזה או זה בא לידי שבועת שוא ע"כ.

אכן בספר המספיק לעובדי ה' לרבי אברהם בן הרמב"ם ז"ל (ח"ב כרך ב' ע' 441 פרק כה) כתב דהכוונה כאן כפשוטו, ענין של חילול ה' כשיראו שלא נענה ע"ש היטב. ועי' ברא"ש בתענית (פ"א סי' כ"א) שאם ת"ח לא נענה מחלל שם שמים כיון שהאנשים אומרים שאין תוכו של הת"ח כברו ע"ש. וכ"כ בספר המנוחה על הרמב"ם (פ"ה דתפילה הי"ד) והוסף: או (שיאמרו) שאין הקב"ה משגיח לתפילות הצדיקים ע"כ.

ועי' במהרש"א בתענית (יו"ד ע"ב) שהביא כדברי הרא"ש הנ"ל בשם הירושלמי ע"ש.

★★

בגמ': אזל לבית המדרש שמעיניהו לרבנן דקאמרי נהירין שמעתתין כבשני חוני המעגל וכו' א"ל **אנא** ניהו לא הימנוהו וכו'.

הגר"ח שמואלביץ זצ"ל (בשיחות מוסר) העיר, דאמאי לא הוכיח להם חוני המעגל מי הוא ע"י שיתרץ כל הקושיות שבבית המדרש כדרך שהיה עושה לפנים.

ובתב דהיות דכעת לאחר שבעים שנה לא היה חוני המעגל העומד בראשם, ולא הוא היה המשפיע שלהם, לא היו תירוציו מועילים, ואעפ"י שתורתו היה לומדים מ"מ אינם יכולים ללמוד אותה רק מרבם המשפיע שלהם, שזהו מסגולת התורה שצריך להיות מסורה מדור דור דרך משפיע ומקבל.

(ק"יז) שכתב, שלכן אין לבקש בזמנינו בקיץ על הגשמים, אף בשמע קולינו, ואף לצורך ממש, עיי"ש. ע"כ.

★★

בגמ': הביאו לי פר הודאה, הביאו לו פר הודאה וסמך ידיו עליו וכו'.

כתב רש"י: פר הודאה להתוודות עליו, והביאו שלמים. מקשה הגבורות ארי, דאם הביאו שלמים, מה שייך להתוודות עליהם, הרי הם רק לדורון ולא לכפר, ויודוי הוא רק על קרבן שמכפר, כמו שמוכח מהגמ' ביומא (דף כח) דמתודה על חטאת ועולה, משום שכל אחד מכפר על איזה דבר. ועל כן מפרש הגבורות ארי, דהודאה היינו קרבן תודה, והודאה אין זה לשון וידוי, אלא לשון תודה, וכיון שהיו בצרה גדולה, שעבר רוב אדר ולא ירדו גשמים, הביא חוני קרבן תודה בשם כל ישראל ע"כ.

★★

ובספר רנת יצחק על דברי הימים מביא מש"כ רש"י (שם דברי הימים ב' לג, טז) עה"פ: ויזבח עליו זבחי שלמים ותודה: שהביא קרבן תודה והתודה להקב"ה שהשיבו לירושלים ולמלכותו ע"כ. וכתב ברנת יצחק דלפי זה נראה שלשון וידוי היינו שבח והודאה, וכ"כ התרגום בדברי הימים לעיל (ל, כב) דמאי דכתיב ומתודים על הקרבן היינו הודאה, וכן נראה מפירש"י שם שכתב ומודים לה' על הנס שעשה להם, וא"כ י"ל דמש"כ רש"י בתענית שהביא קרבן תודה והתודה, י"ל דכונתו לשבח והודאה, וא"ש קושית הגבורות ארי.

★★

במעשר שני (פ"ה מ"י) נתקשו המפרשים בלשון וידוי מעשר המורגל כפי חז"ל על מה שאומר בערתי הקודש מן הבית וגו', עיי"ש. ולפי הנ"ל יש לפרש באופן אחר, שהוא מלשון הודאה ושבח על שזכה להוציא תרומות ומעשרות מכל אשר גדל בשדותיו.

★★

בגמ': וניים שבעין שנים וכו'.

הנה איתא במסכת שמחות (פ"ח ה"א): יוצאים לבית הקברות ופוקדים על המתים (כלומר, שרואים אולי עדיין הוא

דף כ"ג ע"ב

בגמ': תו כרוכו פלג ריפתא לינוקי וכו'.

בהגהותיו של הגה"ק ר' נתן אדלר זצ"ל מפרנקפורט שנדפסו בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קר' ב' ע' יב) כותב: נרשם ג' נקודות על גבי תיבת תו. ונכתב בגליון תובו ע"כ. ובהג"ה שם (אות ש) מביא: עי' בספר דקדוקי סופרים כאן בהגהותיו אות ס' ע"כ.

★ ★

בגמ': אבא חלקי בר ברי' דחוני המעגל כו' זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה כו'.

הטור בחו"מ (ס' ת"כ) הביא המשנה שאין אדם רשאי לחבול בעצמו, וכתב בשם הרמ"ה דאין הלכה כמשנה זו אלא להלכה דאדם רשאי לחבול בעצמו. וע"ש בבית יוסף ובב"ח שדנו במקור דברי הרמ"ה אלו.

והנה בכבא קמא (צ"א ע"ב) איתא דרב חסדא הוה מסגא ביני היזמי והגא, מדלי להו למאני, אמר זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה.

וכתב שם בשטמ"ק בשם הרמ"ה שמעינן מינה דאדם רשאי לחבול בעצמו, ואינו רשאי לאבד ממנו ע"כ. וכתב הגרי"פ פרלה ז"ל (בביאור לסה"מ ח"ב ע' מ"ג-מ"ד) שזהו מקור להרמ"ה לשיטתו שהביא הטור, דלהלכה לא קיי"ל כמתניתין אלא דאדם רשאי לחבול בעצמו.

והוסיף עוד דמדשבחו הכא רבנן לדברי אבא חלקי בר ברי' דחוני המעגל שגם כן עבד הכי, דדלי למאני כשהגיע להיזמי והיגא, מחמת סברא זו דזה מעלה ארוכה, וזה אינו מעלה ארוכה, אלמא דהכי קיי"ל, וכן ס"ל להרמ"ה.

★ ★

בגמ': מ"ט כי מטא מר להיזמי והיגי דלינהו למניה א"ל זה מעלה ארוכה וזה אינו מעלה ארוכה.

הברכת אהרן (ברכות מאמר רפ"ד) העיר דהכא משמע קצת דצער איבוד ממון גדול מצער הגוף ונוח לו לאדם לצער את גופו ולאבד את ממונו, ואילו בברכות (לב:) קאמר ר"א דגדולה תענית יותר מן הצדקה, מ"ט זה בגופו וזה בממונו.

וכתב הברכת אהרן דאולי י"ל דשאני צדיקים שממונם חביב עליהם יותר מגופם וכדאיתא בספ"ק דסוטה, וסוגיא דברכות בסתם בני אדם, ובהם קאמר ר"א דגדולה תענית יותר מן הצדקה. עוד כתב דיש להוכיח מברכות (סא:) דהענין תלוי בתכונת האדם, דקאמר אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאדך וכו', אלא יש לך אדם שגופו חביב עליו ממנו, ויש לך אדם שממונו חביב עליו מגופו.

★ ★

בגמ': אי נמי הנהו בריוני וכו' והיא בעי' רחמי דליהדרו בתויבתא וכו'.

הנה כעיי"ז איתא בברכות (י' ע"א) בברוריה שדרשה "יתמו חטאים ולא חוטאים", והסכים ר"מ להתפלל שיחזרו בתשובה. והקשה שם המהרש"א הלא הכל ביד"ש חוץ מיראת שמים, והאיך אפשר להתפלל שיחזרו בתשובה, ומה שאנו מתפללים "השיבנו" הוא בגדר הבא לטהר, ונשאר בצ"ע.

והעיר חכ"א בקובץ קול התורה (קובץ מ"ו ע' סד): וצ"ע שלא העיר כן המהרש"א בסוגיין. ובשו"ת מעיל צדקה (ס' ז') מיישב, שבברכות פירש"י "בריוני" - "פריצי", וכאן פירש "בורים עמי הארץ". וקושיית המהרש"א היא ברשעים שחטאו בבחירתם, אבל ע"ה ותינוק שנשבה, חטאתם הוא בגדר מחלה מחמת אי ידיעתם, ושפיר אפשר להתפלל שיושעו. [עוד מדייק מדאמר אבא חלקי "אני", משמע שהי' מסתפק בדבר אם יש להתפלל שישובו].

ועל עצם קושיית המהרש"א תירץ המעיל צדקה, דמדצערו לר"מ, הוי התפילה לצורכו, ויתכן שהתפלל רק שישובו ממעשיהם שציערו אותו, עי"ש. והנה החזון איש (סוף או"ח) נוקט בפשטות שאפשר להתפלל על אחרים, דכיון שהתפילה נעשית ע"י בחירתו של נברא, לא נחשב זה בידי שמים ע"ש, ומוכיח כן מע"ז ה.. אמנם המעיל צדקה מוכיח משם להיפך (וע"ש במהרש"א).

★ ★

והנה בצל"ח בברכות (שם) תמה בלשון הגמ' שם "בעי רחמי עליהו" משמע שעליהם ביקש רחמים, וא"כ איך קאמר דלימותו, שבזה אדרבה היה מעורר עליהם מדת הדין. ועוד הקשה, דמי לית ליה גם ענוש לצדיק לא טוב (ברכות ז.), ותיירץ דהוא ראה בהני בריוני שהם רשעים גמורים,

בגמ': ונקטי ליה בשיפולי גלימיה וכו'. אבא אבא, הב לן מיטרא.

בספר מרגניתא דבי רבנן (ע' צב) כותב בשם הרה"ק ר' ברוך ממזיבון זצ"ל: אמר ע"ד הלצה, שדרך הגיטע יודען לילך במלבושים לבנים. ומסתמא הלך חנן הנחבא ג"כ במלבושים לבנים.

וזהו דנקטי ליה בשיפולי גלימיה, כלומר במלבושיו הלבנים, ואמרו לו, ממ"נ, אם אתה הולך במלבושים לבנים כמו הגיטע יודען, הב מיטרא.

★★

בגמ': תקיפי דארעא דישראל כגון ר' יונה אבוב דר' מני כי הוה מיצטריך עלמא למיטרא וכו' כי הוה נפיק לברא אויל וקאי בדוכתא עמיקתא דכ' ממעמקים קראתיך ה' וכו'.

כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' כו) דהנה לכאורה היה אפשר להביא ראיה מדברי הגמרא כאן שאין צריך להתפלל כל תפילה במקום נמוך דוקא, דהרי משמע שר' יונה עשה כן רק בתפילה זו בעת עצירת גשמים, דאי ה"י עושה כן בכל תפילותיו, א"כ לא היתה הגמרא צריכה להזכיר כאן דבר זה דלא הוי חידוש, וגם בתפילה בעת עצירת גשמים לא מצינו בגמרא כאן רק על ר' יונה דבר זה ולא על שאר האמוראים המוזכרים כאן בגמרא, א"כ הרי מוכח דאין צריך להתפלל כל תפילה במקום נמוך.

אך באמת אין ראיה מכאן, משום דאפשר דכיון דהטעם שיתפלל אדם במקום נמוך משום דכ' ממעמקים הוא כדי להראות הכנעה ביותר, וכמו דאסור להתפלל במקום גבוה משום דמראה גבהות לפני המקום כדאי' בברכות (י ע"ב), ה"ה מקום נמוך מראה הכנעה ביותר, א"כ י"ל דבכל התפילות ודאי התפללו האמוראים במקום נמוך להראות הכנעה, אבל בעת עצירת גשמים דהוי עת צרה, הלא ודאי יש לאדם הכנעה גדולה מפני הצרה, וע"כ לא הוצרכו האמוראים להתפלל אז במקום נמוך, וזה גם החידוש שקאמרה הגמרא על ר' יונה, דהוא אפי' בעת עצירת גשמים שהי' עת צרה התפלל במקום עמוק מדכ' ממעמקים.

והנה בברכות שם הגירסא בגמרא שלא יתפלל אדם במקום גבוה אלא במקום נמוך שנאמר ממעמקים קראתיך ה',

וראה שקב"ה נותן להם כל טוב בעולם והדין בזה שהם מאותם דכתיב בהו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, וזהו מידת הדין הגמור על שונאיו של הקב"ה להאבידם מעוה"ב, ובעי רחמי עלייהו שלא יתנהג הקב"ה עמהם כמדתו עם שונאיו רק ירחם עליהם להענישם ולפקוד עוונם בעוה"ז.

★★

וז"ל רש"י קהלת (ז, ג) "טוב כעס משחוק" מי שרודפת אחריו מדת הדין אל יצטער, טוב היה להם לדור המבול אם הראם הקב"ה פנים זעומות על עבירות שבידם, משחוק ששחק עמהם, שאילו הראה להם קימעה רוע פנים היו חוזרים למוטב.

★★

הברכת אהרן עמ"ס ברכות (מאמר ס"ה) דקדק גם על הגמרא כאן מה שייך לשון רחמי בתפלתו שימותו. ולכא' נראה דלא קשיא ליה להצל"ח רק בברכות דקאמר בעי ר"מ רחמי "עלייהו", אבל בהא דשמעתין י"ל בפשיטות דביקש רחמים על האחרים שימותו בריונים ולא יצערום. (פירות תאנה).

★★

כתב בספר חרדים (מצות התשובה פרק ה [פרק טז-סח]): לכך תקנו על התשובה ברכה בפני עצמה, "השיבנו אבינו לתורתך [וכו'] והחזירנו בתשובה שלימה לפניך", וצריך לכיין בה [יותר] מכל הברכות האמצעיות, לפי שהוא תועלת הנפש ורפואתה. וכשם שחייב האדם להתפלל על עצמו, כך חייב להתפלל על פושעי ישראל, כדאיתא בסוף קמא דסוטה (יד ע"א) "ולפושעים יפגיע" מלמד שהיה משה רבינו מבקש רחמים על פושעי ישראל שישובו בתשובה ושבו. וכן במסכת תענית (כג ע"ב) אמרו על אבא חלקיה כשהתפללו על הגשמים הוא ואשתו, שנענתה היא תחלה לשתי סיבות, אחת לפי מה שהיתה נותנת לעני ומקרבא הנאתיה, והסיבה השניה לפי שהתפללה היא על רשעים שהיו בשכונתה שישובו בתשובה ושבו. עכ"ל. והובא בשל"ה (מסכת יומא, עמוד התשובה)

★★

ועיין שם במעדני יו"ט על הרא"ש (אות ח) שהביא דבשו"ע ליתא דבר זה דצריך שיהי' מקום נמוך, וגם הפסוק ממעמקים לא מורה על זה עיי"ש מה שכתב עיי"ש.

אך מדברי הגמרא כאן מוכח בהדיא דהפסוק ממעמקים רומז שצריך שיהי' מקום נמוך, וא"כ גם בגמרא ברכות שהזכיר ריב"ח משום ראב"י והברייתא הקרא דמעמקים, הוא משום דסברי שבכל תפילה יש מעלה להתפלל במקום נמוך ולא סגי במה שהמקום שוה ולא גבוה מכל הבית, עיי"ש.

★★

בגמ': אמר ר' אבא אבא הני מצערו ל'.
 עפ"י סוגייתנו מיישבים התוס' במס' סוטה (דף לד ע"ב) מה דאיתא שם שאמר כלב אבותי בקשו עלי רחמים. והקשו תוס' מהגמ' בברכות (יח ע"א) שאין המתים יודעים מאומה. ומיישבים עפ"י הגמרא בסוגיין, דע"י התפילה של האדם מודיעים למתים ע"כ.

★★

בגמ': א"ל מה שמה חנה תתייפי חנה וכו'.

בגמרא ברכות (לד ע"א) איתא דכל המבקש רחמים על חבירו א"צ להזכיר שמו שנאמר קל נא רפא נא לה ולא קמדכר שמה דמרים. וכתב המג"א (ריש סי' קיט) בשם המהרי"ל דזה דוקא כשהוא בפניו אבל שלא בפניו צריך להזכיר שמו עיי"ש.

וכתב הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר (ח"ב או"ח סי' יא אות ד), דמדברי הגמרא כאן יש סייעתא לדברי המג"א, דהרי כאן הי' שלא בפניו, וע"כ שאלו מה שמה וכו'.

אך קשה מדברי הגמרא לקמן (כה ע"א) בההיא שיבכתא של ר' חנינא בן דוסא דא"ל בניתי בית ולא קמטו כשוראי, א"ל מה שמך א"ל איכו אמר איכו נימטו כשוריך. והלא שם היתה בפניו וא"כ מדוע הוצרך לשאלה מה שמך.

וצריך לומר דלשופרא דמילתא בירך אותה בשמה ולא שהי' צריך לעשות כן.

והגאון ר' יוסף חיים מבגדד זצ"ל בכן יהודיע שם תירץ שרק כשמתפללים על גוף החולה כמו שם אצל מרים

א"צ להזכיר שמו כשהוא בפניו, אבל כאן שהתפלל על הקורות שלא היו לפניו שפיר הוצרך להזכיר שמה עיי"ש.

וכתב עוד היביע אומר, דמדברי הגמרא כאן ולקמן מוכח דגם אם צריך להזכיר שם החולה, אז רק שמו עצמו מעכב, אך להזכיר שם אביו או שם אמו אינו מעכב כלל, דהרי לא כאן ולא לקמן הזכירו שם אביהם או אמם, עיי"ש.

דף כ"ד ע"א

בגמ': אמר שמואל, השולח דג מן הים בשבת, כיון שיבש בו כסלע חייב וכו'.

וברש"י ד"ה יומא חד וכו' כתב וז"ל: מפרסם לאחר כן, ובעוד שהוא מפרסם השליכו במים, חייב משום נטילת נשמה שהיא אב מלאכה וכו' ע"כ. וכ"כ בתוד"ה השולח וכו' ע"ש.

וכתב הגאון החלקת יואב (ח"ב בקו' הערות הערה כ): ולכאורה צ"ע דמה בעי רש"י ותוס' לומר בזה שחזר והשליכו למים. וי"ל דהוה קשי' לרש"י ממנ"פ, אי יבש כסלע הרי הוה כמת, כיון דסוף סוף ימות אח"כ לגמרי ויהי' חייב משום נטילת נשמה, לכן פירשו רש"י ותוס' דנפק"מ בחזר והשליכו לים, וא"כ יש לפשוט את ספק הפרמ"ג (בפתיחה כוללת להל' שבת) במתחיל לבשל או לאפות בשבת סמוך לחשיכה ונגמר במוצ"ש אם חייב עליו, דאי נימא דבמת במוצ"ש אינו חייב משום נטילת נשמה, א"כ לא היו צריכים לפרש בחזר והשליכו לים, רק דמת במוצ"ש, א"כ אם לא הוי כמת משעה שיבש כסלע לא הי' חייב משום נטילת נשמה כיון דהמלאכה לא נעשתה בשבת, ומוכרח שמואל לומר דיבש כסלע הוי כמת וחייב משום נטילת נשמה כיון שנתייבש כסלע בשבת.

א"ל ודאי דס"ל לרש"י ותוס' כיון דע"י מעשיו שלקחו מן הים מת במוצ"ש, ג"כ חייב משום נטילת נשמה, ושפיר קשה להם דא"כ מאי נפק"מ בזה שנתייבש כסלע חשיב כמתה. לכן צריכים לפרש דמיירי בחזר והשליכו לים, וקמ"ל דלאחר שנתייבש כסלע שוב א"א לחיות בשום אופן, ולכן אפי' בחזר והשליכו חייב משום נטילת נשמה ודו"ק היטב.

★★

וראה עוד בחלקת יואב (מהדו"ק או"ח סי' י') ומהדו"ת (סי' י"ג) באריכות בספק הנ"ל של הפרמ"ג וס"ל לאסור. והאבני נזר בשו"ת (או"ח סי' מ"ח, מט ונ') וכן באגלי טל מלאכת זורע (ס"ק ח' ובהג"ה שם) ס"ל להיתר ע"ש. ובהערת הגאון החלק"י הנ"ל, ראה בשיח השדה (שער הכללים כלל י"א) ע"ש היטב.

★★

בגמ': קמיה דר' יוסי דמן יוקרת היה וכו'.

בכ"ל המעשה הנורא המובא בגמ', הנה לפי פשוטו תמוה מאד שקנס את בנו ובתו במיתה עבור דברים אלו.

אך הרמ"ע מפאנו גילה (גלגולי נשמות אות ע') דהם היו גלגול של אמנון ותמר בני דוד שבאו בגלגול שנית לתיקון. דהנה ברוד כתיב דלא עצב את אחד מבניו לאמר להם מדוע ככה עשית (במ"א א' ו' כ' כן על בנו אדוניהו). וכאן נתאכזר עליהם אביהם לקנאת ה' צבקות.

כש"מ הגה"ח ר' נתן לוברט ז"ל בשיעור את המעשה של ברתייה דר' יוסי דמן יוקרת. סיפר אודות סבתו מרת דבורה יהודית אשתו של הרה"ח ר' שמעון חיים זצ"ל, (שהיה אחי השפ"א ובנו של הה"צ ר' אברהם מרדכי בן ה"חידושי הרי"מ").

בנעוריה חלתה במחלה קשה. אביה הרה"ח ר' נפתלי אונגר שהיה נגיד גדול לא חס על ממונו וחזיר על גדולי הרופאים, מצבה החמיר מיום ליום עד כי הרופאים אמרו נואש לחייה. שבור ורצוץ פנה ר' נפתלי אל אחד מידידיו, חסיד ישיש בעל טעם זקנים, לשאול בעצתו. ענהו הידיד: "שמע ר' נפתלי, רואה אני כי בדרך הטבע אין לה סיכוי לשוב לאיתנה. אולם יש לי עצה עבורך. אני כבר זקנתי ובאתי בימים, ובתך זו בת יחידה היא, אין לך שארית בעולם זולתה, מוכן אני ליתן את שארית חיי עבורה, ולקבל על עצמי את גזר דינה, ואולי על ידי כך תיוושע".

ואכן, כך היה. באותו לילה נסתלק הזקן לבית עולמו, והבת החולה שבה לבריאותה מעט מעט עד שהחלימה כליל.

עם תום ימי השבעה הופיע הנפטר אל ר' נפתלי בחלום: "דע לך", אמר לו, "נגזר על בתך גזר דין מות, ודברים

בגו, קב"ה לא עביד דינא בלא דינא. היא נענשה משום תקלה שנגרמה בסיבתה. בשכונתכם גר אדם שהיה מביט בחלון ביתו כדי לראותה יוצאת למרפסת הבית. לכן עליך להשיח שתשמור את עצמה מן היום והלאה למען לא תיענש בשנית".

מאז נשמרה הבת מכל משמר וגם את בנותיה חינכה לצניעות מופלאה עכ"ד.

★★

בגמ': יומא חד אינשו זוגא דסנדלי ע"ה ולא אז"ה וכו'

בספר מרפסין איגרא על בראשית (ע' עדר) הקשה: כיצד, אם כן, חמורו של בנימין הלך עם הגביע ששייך ליוסף, וכי מעלתם של בנימין או חמורו היתה פחותה ממעלתם של רבי יוסי או חמורו?

וי"ש לתרץ: מאחר ויוסף, בעל הגביע, שלח שליחים לשים את הגביע באמתחת בנימין, אין זה נחשב לגזל, והחמור לא נרתע ללכת כשהגביע עליו.

★★

בגמ': זבן ל'י חיטי ואסיק וכו'.

כתב כאן בספר בן יהודע דבר נפלא: יש לעיין וכי היה לו צורך לקנות חטים לבתו, הלא הוא הלך לקנות נדונייא בשביל הנשואין, וכיון דנתן המעות למצוה ולא נשאר לו אלא זוז אחד, ישאר בכיסו וילך לבית מדרשו. ונ"ל בס"ד דאלו החיטים קנאם לצורך הנשואין של בתו, שצריך לאפות להם לסעודת האורחין והקרובים, והראה בזה גודל בטחונו בהשי"ת, דודאי ימציא לו מעות לנדונייא של בתו עתה במזומן, ויעשה לה הנשואין בקרוב, דאז החיטים הם צריכין לעת עתה לסעודת הנשואין.

עוד כתב הגאון הנ"ל בספרו בניהו (שם): פירשתי בסה"ק בן יהודע שאותם החטים קנה אותם לצורך הנשואין של בתו ע"ש, וצריך להבין למה התחיל בצרכי הנשואין לקנות חטים, ולא עשה התחלה בדבר אחר הצריך לנשואין.

ונ"ל בס"ד, כי התחיל בחטים לסימן טוב, כי מהחטים עושין לחם, והבת כיון שנשאת נקראת בשם לחם דכתיב כי אם את הלחם אשר הוא אוכל, וגם בעבורה תתברך עסת הלחם בבית, ולכן מנהג עירנו בגדאד שמדליקין לפני הכלה

נר ארוך הרבה של שעות ותוחבין הנר הזה בתוך כלי שהוא מלא חיטים לסימן טוב.

★★

עוד כתב שם: או יובן בס"ד הטעם, ע"פ מ"ש בגמרא דנדה (דף מה) שנתן הקב"ה בינה יתירה באשה יותר מבאיש, וכתבו המפרשים ז"ל הכונה, דחיוב המצות תלוי בשלימות ההכנה אצל האדם, והיא מתחייבת במצות שנה אחת קודם הזכר, ולכן בחר להקדים קניית החיטים לצורך נשואי בתו קודם כל שאר דברים, לרמוז על יתרון שיש לה לאשה בינה יתירה הנז', והבינה נרמזה בחטים כי חטים עולה מספר בינה.

ובאופן אחר נ"ל בס"ד מה שקנה לצורך נשואי בתו החטים תחלה, כי חטים הוא לסימן טוב יען דהחטים אשתנו למעליותא, דבעודם חטים מברכים עליהם בורא פרי האדמה, וכיון דאשתנו דטחנום ואפום לחם, הוי השינוי למעליותא דמברכים עליהם המוציא לחם מן הארץ ובורא מיני מזונות, משא"כ כל פרי שבעולם הן עץ הן אדמה מלבד הענבים אשתנו לגריעותא, דקודם מברכים עליהם ברכתן וכיון דאשתנו מברכים עליהם שהכל.

ודוגמה לחיטים דאשתנו למעליותא תמצא באשה, דבעודה בבית אביה היא בתולה ואינה ראויה להריון, וכיון דנשאת דנשברו בתוליה היא ראויה להריון ותביא בנים, נמצאת אשתנית למעליותא, עוד נמי בעודה בבית אביה היא טפלה ונזונת בתורת צדקה מאביה, וכיון דנשאת נעשית בעלת הבית, והכל מתברך בעבורה, ויש כמה תועליות בין קודם נשואיה לבין אחר נשואיה, ולכן עד"ז ג"כ יתיישב מנהג עירנו שתוחבין לה נר ארוך בתוך החיטים שמאיר שם עכ"ד ודפח"ח.

★★

בגמ': אלא כאחד מעניי ישראל.

וברש"י: משום דמעשה ניסים הוא ואסור לאדם להנות ממעשה ניסים וכו' ע"כ.

והקשו המפרשים דלהלן בע"ב כתב רש"י (ד"ה אמר להו וכו') וז"ל: ובמה דאפשר להתרחק ממעשה ניסים יותר טוב ונכון ע"כ. ונראה שאין זה ענין של איסור וכו' ורק טוב ונכון להתרחק מזה ותו לא. וכתב חכ"א בקובץ נזר התורה (אדר ב' תשס"ג ע' קצה) ליישב בזה, דעפ"י מש"כ

רש"י כאן דטעם האיסור הוא שע"ז מנכין לאדם מזכויותיו, לפי"ז י"ל דאם הוא בעצמו לא נהנה ורק אחרים נהנים ממנו אין שום איסור בדבר, ומעתה מיושבין דברי רש"י אהדדי, דבדף כד: במעשה דר"י הא שם נעשה הנס ע"י עובדא דר' יהודא ונמצא דע"י זכותו נעשה הנס ומצד הדין היה מותר לאחרים ליהנות ממנו, דהא עליהם אין שום איסור דהא לא ינכו מהן שום זכות, מיהו אפ"ה אמר להם שלא תבזנו, ופירש"י דבמה דאפשר להתרחק ממעשה ניסים יותר טוב ונכון.

משא"כ בע"א במעשה דאלעזר איש בירתא שם נעשה הנס בזכותו, וע"כ שפיר קאמר שם רש"י דהוא בעצמו לא היה רוצה ליהנות ממנו ולהשיא בתו ממנו משום דזהו אסור וכמשנ"ת, דהרי מנכה בזה זכויותיו אלא דאמר דליתביה לעניים שזהו מותר, דהא אין הוא נהנה ע"ז ולהם אין ניכוי מזכויות מזה דהא לא נעשה הנס בשבילם, ואמר לבתו שמותר לה כמו שאר עניי ישראל דבזה אין הוא נהנה, דבתו הגדולה אין חיוב לפרנסה, נורק ע"י שהיה עושה מזה נשואין היה נגרם לו הנאה מרובה מחמת הנס ומשו"ה אסור לו ליהנות מזה], ואתי היטב דברי רש"י ואין שום סתירה ביניהם.

★★

בספר מרפסין איגרא (ענינים - ח"ב ע' קמד) מקשה, דכיון דאין נהנים ממעשה ניסים, א"כ קשה כיצד הדליקו "החשמונאים" את המנורה בשמן שנוצר על ידי נס, הרי היה אסור ליהנות מאותו השמן?

וכתב שם ליישב בכמה אופנים:

א. המהרש"א (קידושין כט, ב בח"א) כותב, שנס שנעשה על ידי תפילה אינו נס שאסור ליהנות מתוצאותיו.

לפי זה ניתן לומר, שהיהודים התפללו רבות למציאת שמן הזית קודם שנמצא, לכן כשנמצא השמן מותר היה להם ליהנות ממנו.

ב. במשנה באבות (פרק ה') מתוארים הניסים שהתרחשו באופן רגיל וקבוע בבית המקדש. יתכן, שמפני כך היה מותר להשתמש בשמן שהושג בנס בבית המקדש, שהרי הניסים היו מצויים במקום זה.

להתענות בהם תענית ציבור, שודאי ימים אלו הם חשובים משאר ימים שהם ימי תענית ולא הוי כסתם ימים שמתענים בהם.

וזה צריך לומר בביאור שיטת החתם סופר שכתב בתשובה (או"ח סי' קנז), דביום תענית ציבור אף שאין מתענין כלל שכולם קצירי ומריעי, מ"מ יש לקרא בתורה כיון דביום הוא שנתחייב בקריאת התורה. וההסבר הוא כנ"ל, דהיות ומקודם נקבע ליום תענית, א"כ היום נהי' יום חשוב של יום תענית, והיום הוא שנתחייב בקריאת התורה. [אך דלמעשה כתב שצריך מיתון קצת בזה עי"ש].

אב"ל בשערי תשובה (סי' תקסו ס"ק ד) הביא ממחזיק ברכה בשם מהר"ם בן חביב שאין קורין בתורה א"כ יש רוב מתענים, והכי נהוג עלמא. וביאור טעמו הוא, משום דהוא ס"ל שכיון שלא קבעו את התענית לאיזה קדושה מסויימת, אלא קבעו יום זה ליום תענית שיקובלו בו התפילות והתענית יהי' לרצון לפני השי"ת, א"כ כל התשובות של היום הוא מצד הצום ולא מצד היום עצמו, וא"כ כשאין רוב מתענין אין לקרא בתורה, עי"ש.

★★

בגמ': מש"ל לבל"ה וכו' כל זמן שענינה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה וכו'.

מהר"ם שיק זצ"ל בח"א לאבות (פ"ב מ"ט) כתב לבאר בזה: נראה לפרש על פי מה שכתב בעל העקידה [פרשת נשא שער עג], שבודאי אם היה לאדם שכל הישר והיה שואל שכלו הישר על כל דבר אשר יעשה, לא היה חוטא, כי השכל הישר מחייב את האדם לעבודת ה'. וזה נראה כוונת רבי אליעזר במתניתין [אבות ב, ט] איזו היא דרך טובה שייבק בה האדם, רבי אליעזר אומר עין טובה. כלומר שעין השכל יהיה טובה וישרה, דהיינו שיראה האדם להיות לו שכל ישר וממילא לא יחטא כנ"ל, וזהו כוונת חכמינו ז"ל כל כלה שענינה יפות, דהיינו שעניני השכל שלה טובה וישרה, אז אין צריכה בדיקה, כי בודאי יהיה דרכה דרך ישרה.

★★

בגמ': רבי גזר תעניתא וכו'. א"ל מאי עובדך, א"ל דיירנא בקוסטא דחיקא דלית ביה חמרא

ג. "מצוות לאו ליהנות ניתנו". לכן, אין כל פגם להשתמש בשמן שהושג על ידי נס לצורך מצוות, ואין זה נחשב כ"הנאה" ממעשה ניסים.

★★

בגמ': כמה איכא משמואל הרמתי ליהודה בן גמליאל וכו'.

וברש"י דר' יהודה נשיאה הי' בנו של רבן גמליאל בר רבי ע"כ. והקשה הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספר זרע חיים (סי' ט' ס"ק ב):

וקשה לי והלא אסור לאדם שיזכיר שם אביו, וכמ"ש מרן ז"ל בשו"ע יו"ד (סימן ר"מ סעיף ב'): "ולא יקראנו בשמו לא בחייו ולא במותו אלא אומר אבא מארי" ע"ש, ואם כן הכיצד קרא רבי יהודה נשיאה לאביו בשמו, באומרו יהודה בן גמליאל.

ונל"ע ד' בס"ד דיש מקום ליישב על פי דברי רבי יהודה החסיד ז"ל בספר חסידים והביא דבריו הגהיד"א ז"ל בברכי יוסף יו"ד (סימן רמ"ב בשו"ב אות יו"ד): "וכמ"ש בספר חסידים דאין גבהות לפני המקום, וכשמדבר עם ה' אין לומר אדוני אבי וכיו"ב" ע"ש, והשתא יש לומר דכאן מה שאמר רבי יהודה נשיאה היה גם כן כתפילה ותחנונים לפני המקום, ולפיכך לא הזכיר תואר לאביו, שהרי לא יכון כן, דאין גבהות לפני המקום ודוק. וע"ש עוד שהאריך הרבה בענין זה.

★★

בגמ': דבי נשיאה גזר תעניתא ולא אדעינהו לר' יוחנן ולר' יושל' לקיש, לצפרא אודעינהו, א"ל ר"ל לר"י הא לא קבילנא עלן מאורתא, א"ל אנן בתרייהו גררינן.

כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל (בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' קיג), דהנה מבואר כאן בגמרא שבתענית ציבור צריך שיקבלו עליהם יום קודם, וכן בתענית יחיד אמר שמואל לעיל (יב ע"א) דאם לא קיבל עליו מבעוד יום לא שמיה תענית, וא"כ היות ומקבלים עליהם התענית יום קודם, אז יום התענית מקבל איזה חשיבות שהוא יום תענית ולא הוי כיום סתם שמתענים בו, וא"כ כל שכן בימים שקבעו הנביאים

דף

תענית - דף כ"ד ע"ב

על הרף

תקה

שלא יעבוד בימי זקנתו, הרי צריך שהשי"ת ישפיע עליו ממה שעושה יותר מכפי הראוי בדרך הרגיל והוא כעין דרך נס, ולא כל אדם ראוי וזוכה שיעשו לו נס, ובשבת (נג ע"ב) מגנה אביי למי שהוצרך לפרנסתו בדרך נס ולא בדרך הטבע, וגם כאן בגמרא וכן לעיל בעמוד א' מבואר דאין ליהנות ממעשה נסים.

ולבן כיון שהשי"ת נתן דיעה בדורות האחרונים שיהי' עסק זה של אינשורענס בעולם, שהוא השארה לזקנתו ולירושה בדרך טבעי, הוא דבר טוב וראוי גם לאנשים כשרים יראי השי"ת ובוטחים רק על השי"ת שהוא הנותן עצה למיקני ניכסין, [כמוש"כ התרגום אונקלוס על הפסוק (דברים ח' י"ח) וזכרת את ד' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל - "ארי הוא יחב לך עצה למקני נכסין"] דגם מי שקונה אינשורענס הוא נמי עצת השי"ת למיקני אינשורענס, ובוטח על השי"ת שיוכל לשלם בהגיע הזמן בכל שנה, וזהו הבטחון שאנו מחוייבין.

ובן הוא באינשורענס [ביטוח] של שריפה וגניבה וכדומה, שאין בזה שום חסרון לענין הבטחון, וכמו שנהגו היתר בזה כל העולם אף יראי השי"ת ביותר, עיי"ש.

★★

בענין זה יש לציין מה שנשאל הה"ק משינאווא זצ"ל די"ל דאינו ראוי לעשות ביטוח חיים, שהרי כשנגזר על האדם למות, נלקח בחשבון כל הפרטים מסביב, דהיינו צער בני המשפחה וכו', ואם יש לו ביטוח אם כן שוב אין כאן כ"כ צער וגורם רעה לעצמו.

והשיב ע"ז דאדרבה, בדרך כלל אנשי הביטוח הם עשירים, ויש להם סייעתא דשמיא להרוויח, וא"כ זהו גרמא שלא ימות כדי שלא יפסידו ויצטרכו לשלם תשלומי הביטוח.

★★

במסכת פסחים (ק"ח, א) מובא: "קשין מזונותיו של אדם כקריעת ים סוף", ופירש רש"י: "כלומר: נס גדול עושה לו הקדוש ברוך הוא למי שנותן לו מזונות, כאשר עשה לישראל שקרע להם ים סוף. ונפקא מינה: למיבעי רחמי".

וקשה, הלא הראשונים כתבו כי אסור לאדם להתפלל שיעשה לו נס שלא כדרך הטבע?

לקידושא ואבדלתא ורחנא ומתינא חמרא לקידושא ואבדלתא ומפיקנא להו ידי חובתייהו.

מדברי הגמרא אלו הוכיח במגן אברהם (סוף סי' רסט) שאפשר לקדש בבית הכנסת אף שאין קידוש אלא במקום סעודה, דהלא מוכח בגמרא כאן שקידוש להם אילפא בביהכ"נ והוציאם ידי חובתו אף שלא הי' במקום סעודה, ועל כרחך דעיקר המצוה של קידוש שהוא מה"ת קיים אף שלא הי' במקום סעודה, וע"כ שפיר הוציאם ידי חובתן.

ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"א או"ח סי' טו) שהאריך מאד בענין זה, ובאותו כו הביא בשו"ת חוט המשולש שבסוף ספר התשב"ץ (סי' לב) האריך לקיים המנהג, וכתב עוד סימן עפ"ד רבינו נסים גאון דאע"ג דאין קידוש אלא במקום סעודה, מ"מ אם הי' דעתו מעיקרא לאכול במקום אחר שפיר דמי ומועיל הקידוש אף שלא הי' במקום סעודה, ואף דהרבה פוסקים לא ס"ל הכי, עיין בתוס' והרא"ש והר"ן בפרק ערבי פסחים, מ"מ יש כמה ראשונים דס"ל הכי, וע"כ ודאי אפשר לסמוך על סברא זו ולצרפה לסברות אחרות, עיי"ש.

דף כ"ד ע"ב

בגמ': מהא לא תיזבנון דמעשה ניסים הוא.

לעיל כבר דברנו בענין הנאה ממעשה ניסים, ונביא מדברי הבני יששכר (מאמר ד' הלל והודאה אות קכד) הכותב בטעם הענין שלא תיקנו חז"ל סעודות מצוה בחנוכה, עפ"י המבואר כאן דאין נהנין ממעשה ניסים רק כשהיתה הציווי ליהנות ע"פ נביא, וע"כ היו רשאים בני"י במדבר ליהנות מן המן והבאר. ולכן בחנוכה שנעשה נס בשמן לא נתקנו הימים הללו רק להודות ולהלל - שזהו מצוה, ומצוה לאו ליהנות ניתנה - ולא לאכילה ושתייה, כי אין נהנין ממעשה ניסים.

★★

נשאל הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' קיא) לענין האינשורענס [ביטוח] שעושין כדי שיהי' לו כסף לעת זקנה אי ראוי לעשות כן או שהוא חסרון במדת הבטחון.

והשיב דודאי ראוי לעשות כן, דהרי כדי שישאר לאדם כסף לעת זקנתו וכן שיהי' לו לירושה לבניו ולבנותיו אף

ועוד קשה עפ"י המבואר בגמ' כאן הרי אסור ליהנות ממעשה ניסים?

עוד קשה, במסכת ראש השנה (טז, ב) מובא: "ג' דברים מזכירין עוונותיו של אדם, אלו הן: קיר נטוי", ופירש רש"י: "קיר נטוי - ועובר תחתיו מזכיר עוונותיו, שאומר: כלום ראוי זה ליעשות לו נס? ומתוך כך הוא נבדק".

ואם כן, כיצד הותר להתפלל על מזונות, והלא התפילה על מזונות מזכירה עוונותיו של אדם, ששואלים: "כלום ראוי זה ליעשות לו נס, ומתוך כך הוא נבדק"?

ויש לתרץ: בקריעת ים סוף התרחשו שני ארועים נפלאים ולא טבעיים. האחד, שבני ישראל היו במצב אבוד, לעומת אויביהם שנצחונם היה בידם, ונתהפך הגלגל מהקצה אל הקצה ונושעו הם ונאבדו שונאיהם. והשני, באופן שבו נושעו, והוא ע"י פעולה הפוכה לדרך הטבע, הים הפך ליבשה לצורך מעבר עם ישראל, והפך שוב לים להטביע את המצרים.

והנה, כשהאדם עושה לפרנסתו במסחר ועבודה, אין זו פעולה שיש בה היפוך הטבע, אלא אדרבה כך דרכו של עולם. א"כ אין לזה שום בחינה של מעשי ניסים, כקיר נטוי או כל מעשה נס אחר שלא כדרך הטבע, שאסור ליהנות ממנו, ואסור להתפלל לו. ובאמת בכך אין דומין מזונותיו של אדם לקריעת ים סוף.

אלא כוונת מאמר הגמרא בפסחים היא, שצריך אדם לידע, שלמרות שהוא עוסק לפרנסתו והכל נעשה כביכול בדרך הטבע, מכל מקום הרי הוא במצב אבוד ממש כבני ישראל שנרדפו ע"י המצרים ונקלעו בין המצרים להים, והוא נושע בכל יום מחדש מהקצה אל הקצה, בדיוק כישועת ה' שנראתה בקריעת ים סוף, ולזה ודאי שצריך ליבעי רחמי.

(ספר מרפסין איגרא ע' כז-ח)

★★

ברש"י כאן כותב: ובמה דאפשר להתרחק ממעשה ניסים, יותר טוב ונכון ע"כ.

ולעיל (בע"א) כבר הבאנו מה שקשה בזה דבגמ' לעיל נראה שהוא איסור ממש, וכתב בזה חכ"א בקובץ קול התורה (קובץ מ"ו ע' סד):

עוד קשה דאם יש איסור בדבר, היאך התיר לברתיה אף כאחד מעניי ישראל.

ונראה דיסוד האיסור הוא להרויח ממעשה ניסים, דאז מנכין לו מזכיותיו, כמ"ש רש"י שם, ולפיכך התיר לברתיה ליהנות כאחד מעניי, הואיל ובלא"ה תקבל מצדקה כאחד העניים, נמצא שאין לה ריוח ממעשה ניסים. וכן הכא מבואר בגמ' שהמלאכים מכרו החיטים ולא נתנום בחנם, וא"כ לא היו מרויחים מהנס, דהא נתנו דמיהם, ומשו"ה פירש"י דהוא רק ענין הגון להתרחק ממעשה ניסים, וליכא איסור. וכן בסמוך בדף כ"ה. בנר של חומץ שהיה דולק כל השבת, ולהבדלה הדליק ר' חנינא בן דוסא אור אחר שלא יהנה מנס, התם ג"כ לא הרויח כי אם מעט שמן שנצרך לזמן הבדלה, ולפיכך דומה הוא לסוגיא דידן כפירש"י שם דאין איסור בדבר, ורק שראוי להתרחק.

ובהערת המערכת כתבו ע"ז. [עיין שדי חמד (מערכת א' אות ש"פ) שהביא מהחיד"א, דהא דקאמר רש"י אסור ליהנות אינו אלא משום מדת חסידות].

★★

בגמ': רבא אקלע להגרוניא גזר תעניתא ולא אתא מיטרא. אמר ביתו כו"ע בתעניתייכו.

בברכי יוסף לרבינו החיד"א (או"ח סי' תקע"ה) הסתפק, אם רבא חייב אותם להתענות מכח גזירה, או דלעולם אין כח ביד ב"ד לגזור יותר מתענית פשוטה, ורק בקש מהם והם נתרצו לבקשתו. ונ"מ מה כח ב"ד לגזור על הציבור.

★★

בגמ': כל העולם כולו בנחת וחנינא בצער וכו'.

וקשה וכי חס ושלום ר' חנינא הצטער על הנחת שיש לעולם, והלא בודאי לא היתה זו דרכו של ר' חנינא.

אלא בספר ליקוטי יקרים כתב לבאר מה שאמרו כאן חז"ל "כל העולם ניוון בשביל חנינא בני" היינו, שהוא גרם השפעה לכל העולם, ולכן חשש ר' חנינא שכאשר הוא יהי בצער אז ההשפעה לא תהיה בשלמות, והגשמים לא יהיו לברכה. ולפיכך התפלל ר' חנינא שיפסקו הגשמים עכשיו עד

דף

תענית - דף כ"ד ע"ב

על הרף

תקו

שיבוא לביתו, וכשהוא יהיה בנחת יתפלל שהגשמים יהיו גשמי רצון.

★★

בגמ': כל העולם ניזון בשביל חנינא בני.

ידוע שהאדמו"ר רבי ישראל מרוזין זי"ע התנהג בבגדי מלכות ובתפארת, בפעם הראשונה שנסע הרה"ק הייטב לב זי"ע להרה"ק מרוזין, כשנכנס לבית המדרש ראה שם איש אחד עומד לבוש במלבושי זהב, וחישב בדעתו שזה חסיד אחד נגיד ושוע ושאל אותו אם אפשר כעת ליכנס אל הרבי.

וענה לו הלה: הנה איתא בחז"ל - כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת. והנה פסקינן להלכה בשו"ע חו"מ (סימן ס' סק"ג) דכשאחד הבטיח לחבירו לזונו אזי מחויב לו רק לחם לאכול, אולם אם מבטיח לפרנסו אזי מחויב ליתן לו לחם לאכול ובגד ללבוש בכבוד ובריוח.

וזה מה שאמרו חז"ל: למה כל העולם ניזון רק בדחקות, לפי שחנינא בני די לו בקב חרובים, והוא לא פתח את השביל אשר בו יהיה לבני ישראל כל צרכם, לפי כשהצדיק מסתפק במועט אזי אין משפיעים משמים לבני ישראל שפע רב ע"כ.

★★

בגמ': אם שחונה תהא גשומה.

ברמב"ם (פ"ד דיוהכ"פ סוף הלכה א') וכן בפיה"מ (ביומא פ"ה מ"א) איתא הלשון: שאם תהיה שנה זו שחונה - תהיה גשומה ע"כ.

והנה חכ"א בקובץ הדרום (קובץ מ' ע' 7) מביא שמצא בדפוס ראשון של הרמב"ם (דפוס רומי ר"מ) שהגירסא היא: יהי רצון מלפניך וכו' שאם היתה שנה זו שחונה - תהיה גשומה ע"כ. וכן הוא בתרגום הרב קאפח ז"ל לפיה"מ ליומא הנ"ל. וכן הגירסא בארחות חיים בסדר עבודת יוהכ"פ ע"ש. וראה בקובץ הנ"ל (קובץ מ"ב ע' 20-21) שמובא שבכת"י הרמב"ם הנ"ל מגניזת קאהיר הגירסא ג"כ כדפוס הראשון הנ"ל: היתה ע"כ.

ובתב שם בקובץ הנ"ל לבאר גירסת הדפוס הראשון ברמב"ם הנ"ל, דעל הנוסח שלפנינו: "שאם תהיה" וכו' קשה, היכן מצינו תפלה כזו - שהמתפלל יאמר שאם תהיה כזאת (שחונה) אני מתפלל להבא שתהיה זאת (גשומה), הליועץ למלך נתון הכהן גדול באותו רגע הנשגב כשהוא יוצא מבית קדשי הקדשים!

וע"ש עוד קושיות שבגללם נראה לו שהנוסח בדפוס הראשון וכן בתרגום הרב קאפח ובארחות חיים הוא הנכון ע"ש.

★★

בקובץ הנ"ל (קובץ מ"ב ע' 12) השיב חכ"א על ההערה הנ"ל ומביא מדברי הגמ' (ב"ב קמז, ב):

"אמר רב זביד, האי יומא קמא דריש שתא, אי חמים, כולה שתא חמימא. אי קריר, כולה שתא קרירא. למאי נפקא-מינה? - לתפלתו של כהן גדול".

פירש רבינו גרשום שם: "לתפלתו של כהן גדול - דאי חמים ההוא יומא בידוע שכל השנה מחוממת וצריך לבקש רחמים שתהא גשומה. ואי קריר, צריך לבקש רחמים שאם גשומה תהא שחונה". וכן ברשב"ם שם: "שהיה מתפלל ביום הכפורים שתהיה שנה זו גשומה ושחונה, ועתה לפי הענין שיראה בראש השנה, יתפלל ביום הכפורים".

דברי רבינו גרשום ורשב"ם ברור מיללו, שתפלתו של כהן גדול ביוה"כ - לפחות בהקשר עם החום והגשם - לא היתה קבועה ומנוסחת מראש לכל השנים, אלא בכל יום כפורים היה כהן גדול מנסח אותה לפי הענין של אותה שנה, בהתאם למזג האויר של היום הראשון בשנה שהיה קנה-מידה לשנה כולה.

לפי הנחה זו, סרו מעתה כל התמיהות להגירסא בתפלתו "שאם תהיה שנה זו שחונה", כלומר, אם מזג האויר ביום א של השנה החדשה היה חם ביותר, וזה אות ומופת שהשנה כולה תהיה חמה ביותר, מתפלל כהן גדול ביוה"כ: "שאם תהיה שנה זו שחונה, תהיה גשומה". דהיינו, אם תתאמת האות של ריש שתא והשנה כולה תהיה חמה יותר מהרגיל, שתהיה גם גשומה יותר מהרגיל, וכדברי הרמב"ם בפירוש המשניות שם: ש"ישוה מזג אותה שנה" - שמידת הגשמים

תהיה בהשוואה עם מידת החוסם. והוא הדין להיפך, אם ריש שתא היה קריר ויש חששות שבמשך השנה ירדו גשמים יותר מהרגיל, היה מתפלל: "שאם תהיה שנה זו גשומה, תהיה שחונה". מעתה נסתלקה גם תמיהתו השלישית: "אל יפתח אדם פיו לשטן", ושוב מיושבת היטב הגירסא ברמב"ם: "שאם תהיה שנה זו שחונה, תהיה גשומה".

יתר על כן, לכאורה יש לפרש כן גם את משמעותה של הגירסא ברמב"ם דפוס ראשון: "שאם היתה שנה זו שחונה, תהיה גשומה". כלומר, שאם היתה גזירה לשנה שחונה בריש שתא, מתפלל כהן גדול ביוה"כ שתהיה גם גשומה, ואין כל צורך לפרש את משמעותה של "שאם היתה שנה זו שחונה" לקיץ של השנה שעברה.

★★

ויש לציין שתפילת הכה"ג הזו בלשונה המובא לעיל עדיין צ"ב. דבגמ' יומא (נ"ב ע"ב) שלפנינו א"י: יהי רצון מלפניך שתהא שנה זו גשומה ושחונה - אם שחונה תהא גשומה ע"כ. וזה כגמ' שלפנינו בתענית. אך בירושלמי (פ"ה דיומא ה"ב) א"י: שנת גשומה ושחונה וטלולה ע"כ. וכן במדרש (ויק"ר כ, ב) ע"ש ויש עוד כמה וכמה שינויים בחז"ל בנוגע לתפילת הכה"ג, ויש לציין עוד שבין בנוסח של "אתה כוננת" ובין בנוסח של "אמיץ כח" לא נמצא כנוסח הכבלי שלפנינו ולא כנוסח הירושלמי שלפנינו וכל זה צריך חקירה ארוכה ואכ"מ וצ"ב.

דף כ"ה ע"א

בגמ': ניהא לך דמיכל אכלי כולאי עלמא אפתורא דמשלם וכו'.

בספר זכרון להגרי"ל גרויבארט ז"ל (ע' 223) כתב לבאר מה שאומרים בברהמ"ז: "וכל טוב ומכל טוב לעולם אל יחסרנו". דלכאורה קשה הכפל: "כל טוב ומכל טוב". וי"ל ע"פ הגמרא כאן: "ניהא לך דמיכל אכלי כ"ע אפתורא דמשלם ואנן אפתורא דמחסר", הרי שע"י טובת עולם הזה, מגרעים משכר עולם הבא, ועל זה מתפללים, שיהיה לנו בעוה"ז "כל טוב", ומ"מ בשביל זה "ומכל טוב לעולם" לעולם האמת, לעוה"ב, אל יחסרנו. וכיוצא"ב מובא בספרים בשם בעל ההפלאה.

★★

בגמ': אמרה ל' ומאי נעבד וכו'.

בהגהותיו של הגה"ק ר' נתן אדלר מפרנקפורט זצ"ל שנדפסו בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קו' ב' ע' יב) איתא: צ"ל: אמר לה ע"כ. ובהג"ה שם איתא שכן הוא בדפוס וויניציא שנת רפ"א ע"כ.

★★

בגמ': גמירי דמיהב יהבי מישקל לא שקלי

בשפת אמת מבאר כשנאבד לאדם חפץ כלשהו, הרי זה סימן שנכשל באיזו עבירה וענשו אותו מן השמים שיצטער על החפץ שנעלם לו. אך מכיון שמן השמים "מישקל לא שקלי", לכן חייבה התורה השבת אבידה. ובעל האבידה, כיון שהוא היה גורם שחבירו יקיים על ידו מצות עשה מן התורה, שכרו הוא שהאבידה חוזרת אליו.

מה שאין כן אם בעל האבידה אינו הגון, אזי מסבבין מן השמים כך, שעל פי דין תורה לא צריכים להשיב על האבידה. והמוצא זוכה בה ונוטל חלק חבירו ע"כ.

★★

בגמ': חד בי שמי חזייה לברתיה דהוות עציבא וכו' א"ל כלי של חומץ נתחלף ל' בכלי של שמן והדלקתי ממנו אור לשבת, א"ל בתי מאי איכפת לך מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק וכו'.

וברש"י (ד"ה במנא דחלא) בכלי שיש בו חומץ ושמתי החומץ בנר ויכבה הנר.

בפתחי שערים (שבת כא ע"ב) דן אי כשר להדליק אש של גז למצות נר חנוכה, וכתב דלנר של שבת ודאי כשר אש של גז ולא הוי הברכה ברכה לבטלה, דהלא מבואר כאן בגמרא דר' חנינא בן דוסא אמר לבתו שלא יהי' איכפת לה דמי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק, הרי שא"צ לנר של שבת דוקא שמן אלא כל מה שדולק כשר, וה"ה באש של גז ולא הוי ברכה לבטלה.

אבל הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר (ח"ג או"ח סי' לה אות ב) כתב דאין רא"י מדברי הגמרא כאן, דהלא אף אם נאמר דאש של גז כשר לנר שבת, מ"מ הלא כאן בגמרא מדובר מחומץ שלא ראוי להדליקה, ואם מבואר

בשו"ע (סי' רסג ס"ט) דמי שהדליק בביתו ואכל בחצר ועד שנכנס לביתו כבו הנרות הוי ברכה לבטלה, א"כ כ"ש כשהדליקה בחומץ שאינו ראוי להדליקה אלא דלק מחמת נס דודאי אינו כשר ואין לברך ע"ז.

והא דאמר רחב"ד שלא תצטער, היה רק על זה שלא תצטער שמא יכבה הנר אבל לא בגלל ברכה, וכן משמע מרש"י כאן שזה היה הצער שלה, עיין שם.

אבל זה רק לפירש"י, אבל בפירוש האשל על מגילת תענית (דף ס ע"ב) כתב דודאי יצתה בזה מצות נר שבת והברכה לא הי' ברכה לבטלה, דאם לא כן מה קאמר לה רחב"ד שלא תצטער, הלא עדיין יש לה להצטער על אי קיום מצות נר שבת וברכה לבטלה, אלא ודאי שיש להוכיח מדברי הגמרא כאן שיכולים לקיים מצות נר שבת בכל אש שהוא, והטעם כי מצות נר שבת הוא משום שלום בית, ושלום בית איכא בכל אש שהוא, ועיין עוד בח"ב (או"ח סי' יז אות יב).

★★

בגמ': מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק וכו'

בספר נפש החיים (שער ג' פרק י"ב) כותב: "ובאמת הוא ענין גדול וסגולה נפלאה, להסיר ולבטל מעליו כל דינין ורצונות אחרים שלא יוכלו לשלוט בו ולא יעשו שום רושם כלל - כשהאדם קובע בלבו לאמר: הלא הי' הוא האלקים האמיתי, ואין עוד מלבדו יתברך שום כח בעולם וכל העולמות כלל, והכל מלא רק אחדותו הפשוט ית"ש, ומבטל בלבו ביטול גמור ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם, ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לארון יחיד ב"ה - כן יספיק הוא ית' בידו שממילא יתבטלו מעליו כל הכחות והרצונות שבעולם, שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל וכו"ו.

ומאריך עוד הגר"ח מוולוז'ין זצ"ל שם בענין זה, שכאשר ישראל הסתכלו כלפי מעלה ושעבדו את לבם לאביהם שבשמים מיד התרפאו וניצחו (ר"ה כט.), וכאשר ר' חנינא בן דוסא ידע ש"מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק" - דלק נר החומץ מערב שבת עד ערב שבת (תענית כה.). והיינו דכאשר האדם מתדבק בהשי"ת, אז אין הטבע קשור ושולט במעשיו כלל ע"ש.

★★

כע"ז בקובץ ישורון (כרך ט"ו ע' תטז) מהגאון ר' שלמה זלמן אויערבך זצ"ל: כאשר מתהלך האדם בתומו תומת ישרים, הרי כל המפריעים מסתלקים ממנו, שהרי כל המכשולים העומדים בפני האדם בעבודת ה' הם רק הענינים הטבעיים, וכיון שהעולם כולו לא נברא אלא בשביל ישראל ובשביל התורה הכל נכנע מפניהם בעשותם את רצון ה' בלא שום חשבונות. וכמו דאיתא בגמ' (חולין דף ז' א') על ר' פנחס בן יאיר שאמר לנהר גינאי, חלוק לי מימך חלק לו. וכן אמרו (תענית דף כ"ה א') על ר' חנינא בן דוסא שאמר, מי שאמר לשמן שידלוק יאמר לחומץ וידלוק ודלק. כי זוהי סגולת ישראל שלא נמסרו למערכות הטבע, כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, והבריאה כולה נכנעת בפניהם, אך כל זה הוא רק כשישראל בדרגתם ומעלתם וכו'.

★★

ברש"י ד"ה עד שנטלו וכו'. ונר של מעשה ניסים כיבה, כי היכי דעבד ר' יהודה (לעיל כ"ד ע"ב) בחל"א דהוה פמידא ע"כ.

הנה הרה"ק ר' צדוק מלובלין זצ"ל בספרו רסיסי לילה (בקו' דברי חלומות אות ו') כתב בפשיטות דלצורך מצוה מותרין ליהנות ממעשה נסים אף במצוה דאית בה הנאת הגוף, ומתריץ שם בזה הא דאי' בש"ס סנהדרין (סה ע"ב) רב חנינא ורב אושעיא הוו יתבי כל מעלי שבתא ועסקי בספר יצירה ומיברו להו עיגלא תילתא ואכלי ליה, ולכאורה קשה דהאיך אכלו ממה שנברא להם ע"י ספר יצירה, הרי הוי מעשה נסים דאסור ליהנות מהם, אך כיון דהם היו עניים ולא הי' להם בשר אחר לצורך שבת קדש רק זה, א"כ הוי לצורך מצוה, ולצורך מצוה מותרין ליהנות ממעשה נסים, עד כאן דבריו הקדושים עיי"ש.

★★

וכתב תלמיד יח"ל, הבחור יוסף שאלל ז"ל-ה"ד בקו' נס על הגבעה בשו"ת גבעת הלבונה:

לכאורה יש להביא ראיי' להיפך מש"ס תענית (כה ע"א) גבי רבי חנינא בן דוסא דנתחלף לבתו כלי של שמן בכלי של חומץ והדליקה ממנו אור לשבת, אמר לה בתי מאי איכפת לך, מי שאמר לשמן וידלוק הוא יאמר לחומץ וידלוק, תנא היה הולך ודולק כל היום כולו עד שהביאו ממנו אור להבדלה, ופירש"י עד שנטלו ממנו אור להבדלה הדליק

בגמ': ור' חנינא בן דוסא מהיכן הווי ליה עיונים וכו' מעשה ועבר אדם אחד וכו'.

כתב בשו"ת זכרון יהודה (ח"ב סי' קצ"ז): הנה בחושן משפט (סי' תנ"ט סעיף א') כתב דאין מגדלין בהמה דקה בא"י. ותמוה לי למה לא הזכיר שם דכשמשרם כדי לקיים בהם מצות השבת אבידה מותר כההוא עובדא דרחב"ד תענית כ"ה ע"א דפריך ורחב"ד מהיכן הי"ל עזים וכו' ועוד הא אין מגדלין בהמה דקה בא"י אר"פ מעשה ועבר אדם אחד וכו' וקנה בדמיהן עזים וכו' נתן לו סימן ונטל את העזים, משמע בהדי' דכה"ג שרי גם לכתחילה לקנות עזים.

ועל השו"ע לא קשה כ"כ, דבלא"ה כתב והאינדא שאין מצוי שיהי' לישראל שדות בא"י נראה דשרי, וכיון שאינו נוהג השתא עיקר הדין ע"כ לא האריך בזה, דהא גם לא מייתי הא דאיתא שם בגמ' ב"ק ע"ט ע"ב בברייתא אבל משהה קודם לרגל ל' יום וקודם משהה בנו, ובטור מייתי לי', אמנם ק' על הרמב"ם ז"ל שכ' בפ"ה מנזקי ממון הלכה ז' אף על פי שאין מגדלין וכו' מותר לשהות קודם לרגל וכו' ולא הביא שם דין זה שמוזכר בגמ' תענית הנ"ל וצע"ג.

★ ★

בגמ': אם נאמר תמר למה נאמר ארו וכו'.

בספר בן יהוידע (על ב"ב פ' ע"א) כותב בהקשר לדברי הגמ' כאן: נ"ל רמז לדבר "את" לרבות, א"ת ר"ת ארו תמר, שנמשל הצדיק בהם, והוא רק לרבות לדמיון הרכות שבהם, ונבחרו שתי מינין אלו לדמיון זה של הצדיק, כי הם אחד בראש אלפא ביתא שהוא א' ואחד בסוף אלפא ביתא, שהוא תי"ו.

ובזה יובן בס"ד רמז הכתוב "עמי אות לטובה", אות ר"ת ארו ותמר, תעשה עמי דמיון לטובה שיש בהם, שהם אחד שעושה פירות ואחד גזעו מחליף, ולא דמיון ההפך שיש בהם, וס"ת תמר ארו ר"ז, גי' אור, והתורה נקראת אור, שזוכה לתורה ותהיה לו זר לשון כתר ועטרה. וע"ש עוד.

דף כ"ה ע"ב

בגמ': מעשה ברבי אליעזר שירד לפני התיבה וכו' ולא נענה וכו' לא מפני שזה גדול מזה, אלא שזה מעביר על מדותיו וכו'.

בסידורו של שבת (עמוד פח) מקשה, הלא בעצם הדבר שרבי עקיבא היה מעביר על מדותיו ורבי אליעזר

ממנו נר אחר ליהנות בו ונר של מעשה נסים כיבה, כי היכי דעבד רב יהודא (לעיל כד ע"ב) בחלא דהוה סמידא עכ"ל רש"י עיי"ש. הרי אף דשם היו צריכין הנר להבדלה שהוא צורך מצוה, מ"מ לא רצו ליהנות מאותו הנר, משום דאין נהנין ממעשי נסים, רק הדליקו ממנו נר אחר, ומוכח לכאורה שלא כדברי הגה"ק הנ"ל, רק דאף לצורך מצוה אסורין ליהנות ממעשה נסים.

★ ★

אכן אחר העיון דבריו נכונים, ואדרבה מגמ' זו ראי' לדבריו הקדושים, דהנה לכאורה צריך לעיין בגוף הנס שהי' בשם שדלק כל השבת, והרי עיקר נר בשבת הוא משום שלום בית שיהנו לאורו ובפרט בעת הסעודה [כמבואר בשבת (כה ע"ב) ועיי' בהגהות הב"ח שם אות ד], והאיך היתה בתו של ר' חנינא בן דוסא מותרת ליהנות מהנר שדלק ע"י נס. אלא ודאי כדברי הרה"ק דלצורך מצוה אין שום איסור ליהנות, ולכן בנר שבת דהוי מצוה שפיר היתה מותר ליהנות, אך כל זה בשבת שלא היה עצה אחרת דלא היו יכולין להדליק נר אחר, שפיר הי' מותרין ליהנות, אכן במוצאי שבת דהי' עצה להדליק נר אחר ולא היו מוכרחין ליהנות מהנר שדלק ע"י נס, שפיר עשו כן ולא רצו ליהנות מנר שדלק ע"י נס במקום שאין צורך, וז"ב וראי' לדברי הגה"ק הנ"ל.

ובזה ידוקדקו גם דברי רש"י הנ"ל אף במה שסיים שם כי היכא דעביד רב יהודה לעיל בחלא דהוה סמידא. וצריך להבין מדוע הוצרך להביא דמיון מהא דרב יהודה, הרי הי' יכול לפרש בקיצור משום דאין נהנים ממעשי נסים. ולפי מ"ש מובנים דברי רש"י ז"ל בטוב, דכיון דבאמת עפ"י הדין הי' מותר ליהנות כאן מנר הנסיי, כיון דהוי צורך מצות הבדלה, ורק דהם רצו להתרחק ממעשה נסים הדליקו נר אחר, וא"כ עשו כמו שעשה רב יהודה לעיל בחלא דהוה סמידא, דגם שם היה באמת מותר עפ"י דין ליהנות, ורק דהוא החמיר עליהם משום דטוב להתרחק ממעשה נסים שלא ליהנות מהם אף במקום דמותר עפ"י דין וכמו שפירש רש"י בשם, כמו"כ הכא עשו כן שהדליקו נר אחד ולא רצו ליהנות מנר הנסיי, אף דעפ"י דין הי' מותר להם ליהנות כיון דהי' לצורך מצות הבדלה, משום דטוב להתרחק ממעשה נסים, וזה נכון. ע"כ.

★ ★

בגמ': בשעה שמנסכין מים בחג תהום אומר לחבירו אבע מימיך קול שני ריעים אני שומע שנאמר תהום אל תהום קורא לקול צנורך.

ופירש"י שני ריעים ניסוך המים וניסוך היין. ומשמע ששתיהן יחד מרצין על המים.

ידוע מה שדנו הראשונים והאחרונים אחריהם אי ניסוך המים שבחג הם חובת היום של יום טוב דסוכות, או חובת הזבח של קרבן תמיד, והקשה בקהלת יעקב מנחות (סי' ח') דברמב"ם (פ"י מהל' תמידין ומוספין) איתא שבאותה שעה היו מנסכין ביחד ניסוך היין וניסוך המים ע"ש בלח"מ. והשתא תיקשי הא תנן בסוטה (דף ח') דאין משקין שני סוטות בבת אחת בביהמ"ק משום דאין עושין מצוות חבילות חבילות, וא"כ איך מנסכין ניסוך היין וגם המים יחד. הניחא אי ניסוך המים הוי חובת הזבח, א"כ י"ל דכמצוה אחת חשיבי עם נסכי התמיד של יין, אבל אם נימא דחובת היום הם, האין קרבי בב"א עם ניסוך היין.

ותירין הקה"י עפ"י המבואר ברש"י כאן כנ"ל ששניהם, ניסוך המים והיין, באו לרצות על המים, וכיון ששניהם באו למטרה אחת, יש לומר דכמצוה אחת חשיבי, ואין בזה משום אין עושין מצות חבילות חבילות.

★★

בגמ': קודם חצות לא ישלימו וכו'

וברש"י: דחצות זמן אכילה היא, מחצות ואילך חל התענית כיון שלא סעדו בשעת סעודה ע"כ.

ובירושלמי כאן (פ"ג ה"ד) משמע דהטעם הוא מפני שעבר רוב היום בקדושה, שוב לא יפסיק ע"כ. ובירושלמי יליף מהכא שבשבת אסור להתענות עד חצות, והט"ז (סי' רפ"ח ס"ק א') כתב הטעם שחצות זמן סעודה היא, וכבר נקרא מתענה, וכ"כ המ"א (סי' קנ"ז ס"ק א'), והוסיף דמשמע מרש"י ד"ה שכן דחצות זמן סעודה היא, היינו ו' שעות אחרי שקם ממתנו, ולא חצות היום, וא"כ ליכא איסור להתענות אלא עד ו' שעות אחרי שקם, ומיישב לפ"ז הנהגין להאריך בתפלה בשבת ויו"ט עד אחרי חצות, דחשבינן ו' שעות משעה שקמים ממתנם ע"כ.

לא, בזה הוא כבר גדול ממנו. ולמה אומרת הגמרא "לא מפני שזה גדול מזה". ומתרחץ שענין מעביר על מדותיו שייך במי שנולד במדות רעות והוא נוהג מלחמה בעצמו להכריע את מידותיו, אך מי שהוא נולד במדות טובות אינו צריך להעביר על מדותיו.

והנה רבי אליעזר, שהיה בנו של הורקנוס, שהיה ג"כ ת"ח ומגדולי הדור, ודאי המשך לבנו נשמה קדושה וגוף טהור, ולפיכך רבי אליעזר לא היה צריך לעבוד על עצמו לשיפור המדות. לעומתו, ר' עקיבא שהיה בן גרים ועם הארץ מתחילתו, הוא היה צריך עבודה ויגיעה רבה לשפר מידותיו, וזהו שאומרת הגמ' "לא מפני שזה גדול וכו' אלא שזה מעביר על מדותיו". וברצות ה' דרכי איש, בראותו עבודתו הקשה ויגיעתו להכנעת המדות, הוא מפיץ עליו ענן אורו ומקבל תפלתו ברצון.

★★

בגמ': אין לך טפח ולמעלה שאין תהום יוצא לקראתו שלשה טפחים וכו'.

בב"ח על הטור (או"ח סי' קסז) כתב לבאר דברי הטור שם בשם הירושלמי: ויתן שתי ידיו על הפת שיש בהן עשר אצבעות וכו' וז"ל: ונראה דטעמו על שם הפסוק (תהלים קמה טז) פותח את ידיך ומשביע לכל חי רצון, והוא על שם הפסוק (דברים כח יב) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך בעתו, וכבר ידעת מאמר רז"ל בכתובות (ה). גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשה שמים וארץ דאילו במעשה שמים וארץ כתיב (ישעיה מח, יג) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, אבל במעשה צדיקים כתיב (שמות טז יז) מקדש ה' כוננו ידיך, וזהו אמרו פותח את ידיך שתי ידים.

היך ימין בה' אצבעות הן השמים יפתח את אוצרו הטוב לתת מטר ארצך היא, היך שמאל בה' אצבעות יסדה ארץ, שאין טיפה יורדת מן השמים שאין התהום עולה כנגדו טפחיים (תענית כה:), הנה אם כן, בפתיחת שתי ידיו יתעלה בעשר אצבעות אלו שיוריד גשמי ברכה ורצון, כמו ששאל חוני המעגל (תענית יט.), משביע לכל חי רצון במזון הנמשך ממקור קדושת שמו, וממקור הרצון מקדושת עשר הספירות, וזהו משביע לכל חי רצון. ובפתיחת קדושה זו עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכו'.

★★

גדולה והוסיף ברשעו, שפיר י"ל כמש"כ הכית אלקים דאחאב
התחרט ולא עזב חטאיו, ועם כל זה הועיל לו.

★★

בגמ': למה הדבר דומה, לעבד שמבקש פרס מרבו,
ואמר לו המתינו לו עד שיתמקמק ויצטער ואח"כ
תנו לו וכו'.

בשו"ת להורות נתן להגאון ר' נתן גשטטנר שליט"א (חלק
ד' סי' כ"ב ס"ק י') כותב: י"ל טעם שבני נח לא
נצטוו לברך, ואף שנצטוו על הגזל כבסנהדרין (נו:), והנהגה
בלא ברכה הרי נהנה מקדשי שמים. וי"ל דהנה התבאר בס"ד
דבאמת הותר לבני אדם לאכול משולחן גבוה ואף שנשאר
בהקדשו, אלא דצריך היתר ע"י ברכה, אולם בב"נ אין הקב"ה
חפץ בברכתם, וכש"ס תענית (כה:): משל למה הדבר דומה
לעבד שמבקש פרס מרבו אמר להם תנו לו ואל אשמע קולו
עיי"ש. וי"ל דה"ה בבני נח מותר להם ליהנות בלא ברכה
בבחינת תנו לו ואל אשמע קולו וכו' עכ"ד.

דף כ"ו ע"א

בגמ': רב פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גובר וכו'.

וברש"י: דאבי גובר - שם אדם או מקום ע"כ.

ובתב הגאון ר' יעקב שור זצ"ל: יש לתמוה (על דברי רש"י
הנ"ל), דהאיך נסתפק בשם מקום, והא קאמר שאני
בני מחוזא וכו', ואם כן הרי מבואר שזה היה בית הכנסת
בעיר מחוזא. ועיין עירובין (ס"א ב') דבני מברכתא הוי קא
מותבי עירובייהו בני כנישתא דבי אגובר, ובעל כרחין דאבי
גובר שם אדם. ויש להעיר גם ממגילה (כ"א ב'): "רב פפא
איקלע לבי כנישתא דאבי גובר וקרא ראשון ארבעה ושבחיה
רב פפא". ורב עמרם גאון בסידורו (סדר שחרית לשבת) העתיק
הגירסא ושבחיה אבי גובר לרב פפא, והיינו דרב פפא הוא
דקרא ראשון, ואם כן מפורש דאבי גובר הוא שם אדם, שביית
הכנסת מכונה על שמו.

ועל פי זה יתפרשו דברי התלמוד בברכות (ג' א'): "רפרם
בר פפא איקלע לבי כנישתא דאבי גובר קם קרא בספרא
וכו', אמר רבא פתיא אוכמא" וכו', והפני יהושע בברכות
[אמר המעתיק עיין פנ"י ברכות ח' א'] תמה מהא דמבואר

והעיר בזה חכ"א בקובץ קול התורה (קובץ מ"ו ע' סד-ה):
אכן כל זה ניחא לפירש"י דתלי בזמן סעודה, אבל
להירושלמי שמפרש הטעם משום שעבר רוב היום בקדושה,
לא תלי בזמן קימה, אלא בחצות היום, וא"כ דברי המג"א
צ"ע, דלפי הירושלמי דיליף מהכא לשבת, ע"כ דאף לענין
שבת תלי במה שעבר רוב היום בלי אכילה, וא"כ לא תלי
אלא בחצות היום, וצ"ע.

★★

בגמ': שכן מצינו באחאב מלך ישראל שהתענה וכו'.

הנה בנביא (מלכים א' כא, כט) כתיב: נכנע אחאב וגו'.
ובספר בית אלוקים למבי"ט (שער התשובה פרק י"ב)
כתב לחדש, דאף דהתשובה אינה שלימה עד שתהי' בחרטה
לשעבר ועזיבת החטא לעתיד, עם כל זה החרטה לכד בלי
עזיבת החטא מועיל קצת, וכמו שמצינו באחאב שנכנע מלפני
ה' במה שקרע בגדיו וצם ושכב בשק, שנראה כמתחרט על
מה שעשה ולא עזב כל חטאיו, ועם כל זה הואיל לו כדכתיב
יען כי נכנע מפני לא אביא הרעה בימיו יעו"ש בדבריו.

★★

וכתב בספר רנת יצחק (על מלכים שם): אכן בפרקי דר"א
(פמ"ג) איתא שעשה תשובה גדולה ולא חזר למעשיו
הרעים עוד ונרצית תשובתו, הרי להדיא בפרקי דר"א דעזב
כל חטאיו ולא חזר למעשיו הרעים עוד, [וכן מבואר מסליחות
לצום גדלי' פזמון נ"ג רחם כמודה ועוזב יעו"ש].

אולם נראה דדבר זה במחלוקת שנוי, דבירושלמי (פ"י
מסנהדרין ה"ב) איתא שתעניתו היתה רק ג' שעות,
שהי' דרכו לאכול בו' שעות ואכל בט' שעות, ובפירש"י (תענית
כ"ה ב') איתא שרק התענה באותו היום בלבד, וא"כ לא היתה
תשובה גדולה, וביומא (פ"ז א') לא טוב לו לאחאב שנשא
הקב"ה לו פנים בעוה"ז שנאמר יען כי נכנע מפני לא אביא
הרעה בימיו, ובמהרש"א שם שעיי"ז הוסיף רשעו ואיבד עוה"ב
[ואף שכבר אבד עוה"ב מקודם וכדאיתא בסנהדרין ק"ב דמאי
דכתיב בפסוק כ"א עצור ועזוב בישראל, עצור בעולם הזה
ועזוב לעולם הבא, מ"מ כיון שנכנע הי' זוכה לעוה"ב לולא
שנשא לו פנים והוסיף רשעו, ועיין ביאור הגר"א משלי כ"ז
ה'], וא"כ לפי"מ דמבואר בבבלי וירושלמי דלא עשה תשובה

ובזה עלו יפה דברי הפירוש המיוחס לרש"י ז"ל תענית (כ"ו א'), ודוק.

ומה שכתב עוד הגר"י שור ז"ל להוכיח שאבי גובר שם אדם הוא, ממה שמצא בסדור רב עמרם גאון ז"ל, יש להעיר שרבינו חננאל ז"ל שאף הוא גירסותיו מדוקדקות היו כעדות המלאך המגיד הדבר במרן ז"ל במגיד מישרים (פרשת ויקהל), ומן המקדש הן יוצאות מדברי הגאונים וקבלתם כנודע, וזו לשון הרשב"א ז"ל בתשובותיו ח"ד (סימן קי"ח): "רבינו חננאל מן הגאונים היה ובקי בדברי הגאונים שקדמוהו", והנה רבינו חננאל ז"ל בפירושו למגילה שם גרס כגירסתנו, עיין בו. ובפרט שהגירסא בסדר רב עמרם גאון שממנה הסתייע הגר"י שור ז"ל אינה בטוחה, ואף בדברי רב עמרם גאון יש גורסין כגירסתנו, וכמו שתראה בסדר רב עמרם גאון הנדפס מכתב יד (דף ע"ג סימן כ"ו) ועיין בהערות שם, ודו"ק.

דרבא קרא לרפרם בר פפא בתואר מר, וכאן אמר ליה פתיא אוכמא ע"ש, אך לפי המבואר במגילה דרב פפא הוא דאיכלע לבי כנישתא דאבי גובר וקרא בספרא, וכן מבואר גם בתענית הנ"ל, קרוב להגיה גם בברכות רב פפא, ועליו הוא דאמר רבא [שהיה ראש במחוזא כידוע] פתיא אוכמא, דרב פפא תלמידו של רבא היה עכ"ד.

★★

והעיר על הנ"ל הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספר כנסת יעקב (ע' רכט): ויש לי בס"ד להעמיד דברי הרש"י הנ"ל, דמה שכתב הגר"י שור ז"ל להוכיח שאבי גובר הוא שם אדם, ואין להסתפק דאולי שם מקום הוא, דהא קאמר שאני בני מחוזא, איני מבין דבריו, דלעולם יש לומר שאבי גובר שם מקום הוא, והוא סמוך ונראה לעיר מחוזא, ואולי מפרווריה היה, ועיין רש"י עירובין (מ"ז ב' ושם ס"א ב'),

פרק רביעי

במשנה: אלו הן מעמדות לפי שנאמר צו את בני וכו' וכי האיך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו וכו'.

בשו"ת חדות יעקב (מהדו"ת סי' קמ"ה ס"ק מא) כותב: מה שהעיר כ"ת למה לא ילפינן בקדושין (מ"א ע"ב) שליחות בקדשים מצו את בני ישראל את קרבני לחמי כו' תשמרו כו' וכי אפשר לקרבנו של אדם לקרב והוא אינו עומד על גביו, התקינו כ"ד משמורות ע' תענית כו', ובתוספתא מפורש אי אפשר כל ישראל אלא מלמד ששלוחו של אדם כמותו.

פשוט י"ל, אי לא הוי ילפינן מקרא דשליחות מהני בקדשים, לא הוי מתקינים כ"ד משמורות, ואותם שבירושלים היו מקריבים התמיד וכמו במדבר דשבט לוי לבד הקריבו ע"ש ד"ו. ורק אותם שיכולין לדחוק וליכנס לעזרה הי' מקריבים. ורק לבתר שידעינן שליחות התקינו כ"ד משמורות שיהיו שליחי כל ישראל. וז"פ.

אמנם יקשה קרא דתשמרו למאי אתי, ואמר חתני ההגר"ל אייזנברג שי' דלכאורה קשה איך דרשינן מתשמרו, הא אינו מיותר, דצריך לפסול מוקצה ע' תמורה דף כ"ט, וצ"ל תרתי שמעת מיני, אבל לא מיותר כלל. ונכון.

★★

ובקובץ בית ועד לחכמים (שנה ד' סי' תתצ"ו) ושב ונדפס בספר הזכרון לידי"ג להלחט"א רבי משה ליפשיץ ז"ל (ע' תסז) כתב הגה"צ ר' חנוך צבי לוי מברדין זצ"ל בעל יכהן פאר בזה:

הנה בגמ' קידושין [מ"א ע"ב] מדחו גם מפסח משום דאית לי' שותפות כו'. וי"ל דקרבן תמיד הוי עוד יותר קרבן

ציבור. ויותר צודק הסברא דאית לי' שותפות כו', ויעוי"ש בפרש"י וכו'.

★★

הנה בתוה"ק (ויקרא כד, יד) לגבי המקלל כתיב: ורגמו אותו כל העדה, וברש"י: במעמד כל העדה, מכאן ששלוחו של אדם כמותו ע"כ. ולכאורה תמוה, אם שלוחו של אדם כמותו למה צריך להיות מעמד כל העדה. ושמעתי ממו"ר הג"ר בעריש הפטקה ז"ל דאי' בחז"ל (במדרש רבה ותנחומא פר' פנחס) דהשופך דמם של רשעים כאילו הקריב קרבן ע"ש. והנה בקרבנות אפי' שהכהנים הם שלוחים של בני כדאי' בגמ' נדרים (ל"ה:), אפי' צריך מעמדות של כלל ישראל ג"כ כדאי' בגמ' תענית (כו"ו), וא"כ הי' לגבי שפיכות דם של רשעים דהוי כהקרבת קרבנות צריך מעמדות, ולכן אפי' שיש כאן ענין של שליחות, צריך מ"מ להיות במעמד כולם עכ"ד ודפח"ת.

ולפי הנ"ל מיושבת הקושי הנ"ל מדוע לא ילפינן מכאן דין שליחות, דאי הוה ילפינן מכאן, הוי בעי שיהי' במעמד השליח והמשלח יחדיו, דהרי הכ"ד משמורות הם שלוחי כלל ישראל, וכולם עומדים על הקרבן.

★★

במשנה: קרבן עצים אין במנחה וכו'.

בשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' ד') במכתב נוסע אלמוני שהי' בירושלים בשנת רפ"ב כותב: "נהגו בירושלים שכל שבתות השנה נמכרים להדליק בביהכ"נ, היינו שאחד מירושלים או מחלב או מדמשק או ממדינה אחרת קונה שבת אחת ויעלה כמו ששה דוקטי זהב והוא שלו כל ימי חייו, באותה שבת מדליק משלו כל נרות ביהכ"נ ויעל ההוצאה כמו

אחת חל ט' באב להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שיו"ט שלנו הוא.

ובכתב הב"י (או"ח סוף סי' תקנט) דמזה שראב"צ דיבר מתשעה באב שחל בשבת ודחינוהו לאחר השבת, ולא דבר מכל תשעה באב שחל באיזה יום שחל, משמע דדין זה דלא היו צריכים להשלים התענית זה רק בתשעה באב דחוי, אבל בתשעה באב אינו דחוי וכן בשאר התעניות צריכים גם מי שיו"ט שלו הוא להשלים התענית, עיי"ש.

ובשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' מ אות ג) כתב דיש לדחות הראי' מהתם, דהא הטעם שדיבר ראב"צ בתשעה באב שחל להיות בשבת ודחינוהו לאחר השבת ולא מתשעה באב שחל ביום חול, הוא משום דהיו"ט שלהם היה בעשרה באב וכדקתני כאן במתני', וא"כ תשעה באב לא היה יו"ט שלהם וודאי היו צריכים להשלים התענית, ורק בתשעה באב שחל בשבת שדחינוהו לאחר השבת והיינו ב"י אב, אז שפיר היה יו"ט שלהם והתענו ולא השלימו, עיי"ש.

★★

בשו"ת מהרש"ם (חלק ח' אבהע"ז סי' רמב) לגבי שמות גיטין כותב: מי שנקרא בפי כל סנאה ושמו הקודש לא נודע, ראיתי בשו"ת בר לואי סימן נ"ז וסי' ס"א שחוכך לכתוב רק סנא, ולפענ"ד כיון דמצינו במס' תענית (כ"ו ע"א) בני סנאה בן בנימין, ובתוס' עירובין מ"א ע"א ד"ה מבני סנאב וכו' סנאה גרסינן וכו' ע"ש, א"כ כיון דמספקינן שאין שורשו משם נתניה יש לכתוב כפי המובא בש"ס, ואף דמסתברא דודאי שרשו משם נתניה, מ"מ כיון שכותבים כפי שנקרא יש לכתוב כמ"ש.

דף כ"ו ע"ב

במשנה: ובמ"ל התמיד וכו'.

וברש"י: לפי שגזרה המלכות גזרה מלהקריב עוד ע"כ.

בספר חקל יצחק להרה"ק מספינקא זצ"ל (פר' פנחס) כותב: שמעתי ממגידי אמת, אשר מרן הקדוש הדברי חיים מצאנז זצ"ל כאשר דבר מזה [מדברי רבמ"ע מפאנו זצ"ל בספר עשרה מאמרות מאמר אם כל חי ח"ג סי' כ"ג הכותב שגם בזה"ז עומד אליהו ומקריב תמידין בביהמ"ק ואע"פ ששמם, דהרי תנינן מקריבין אע"פ שאין בית עכד"ק]. ואמר [הרה"ק

דוקט וחצי וכל המצוות של אותה שבת הן שלו, הן התפילה הן השבעה קורים, יקרא את אשר יחפוץ". עכ"ד.

ובקובץ אור המזרח (קובץ ל"א ע' 6-275) מביא מקובץ כת"י מנהגי ירושלים העתיקים וז"ל: "דבר טוב הוא מה שנוהגים פה ירושלים עיר קדשנו ת"ו, שבכל שבת יש מדליק המאורות בביהכ"נ בריבוי כל אחד כפי כוחו, אותו שבת הוא יו"ט לו ועולין אוהביו וקרוביו לס"ת, נראה שלמדו כן מקרבן עצים (תענית כו א)".

★★

במשנה: כל יום שיש בו הל"ל אין בו מעמד בשחרית וכו' באחד בשבת לא היה בו מעמד שהי' בו הל"ל וקרבן מוסף וקרבן עצים.

כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' ע), דהנה מבואר כאן במשנה שקרבן הלל היה דוחה מעמד דשחרית, וא"כ מוכח מזה שאמירת הלל היה בשחרית קודם קרבן מוסף, וכמו בזמנינו שאנו מקדימים אמירת הלל לתפילת מוסף, ויש להבין מדוע הוקדם הלל למוסף שהוא מקודש טפי.

ונראה, דכיון שמצות קרבן מוסף הוי רק במקדש, ואילו מצות אמירת הלל הוי בכל מקום, א"כ אמירת הלל נחשב תדיר מבחינת המקום, ותדיר במקום יותר עדיף מתדיר בזמן, משום שתדיר בזמן אז אין מעלתו משום יום זה אלא משום ימים אחרים משא"כ תדיר במקום הוי מעלתו ביום זה עצמו, והנה בתדיר בזמן ומקודש הוא בעיא דלא איפשטא מה צריך להקדים, ומבואר ברמב"ם פ"ט מה' תמידין ומוספין (ה"ב) שאיזה מהן שירצו יכולין להקדים, וא"כ י"ל דמסתברא למדו חכמים דמדחזינן שתדיר בזמן הוא מעלה עד כדי השוותו למקודש, א"כ תדיר במקום שמעלתו גדולה יותר מתדיר בזמן משום שמעלתו הוא בשביל יום זה גופא וכנ"ל הוא יותר עדיף ממקודש, וע"כ שפיר הקדימו אמירת הלל לקרבן מוסף, ועיי"ש עוד שהאריך קצת בזה עיי"ש.

★★

במשנה: בעשרה בו בני סנאה בן בנימין.

בגמרא לעיל (יב ע"א) ובעירובין (מא ע"א) אי' א"ר אלעזר ב"ר צדוק אני מבני בניו של סנאב בן בנימין, ופעם

ובדרשות ר"י אבן שואיב תלמיד הרשב"א (בדרשה לפר' ואתחנן בסופה) כותב:

ונחזור לענייננו. כבר פירשנו טעם שהיו נוהגות כן בט"ו באב למה, וכן ביום הכפורים פירשו בגמרא בפר' בתרא דתענית מפני שהוא יום שליחה וכפרה שנתנו בו הלוחות השניות ונמחל עון העגל, ובו נאמר סלחתי כדבריך, פי' ג' פעמים עלה ונתעכב בכל עלייה מ' יום. הראשון לקבל הלוחות הראשונות, אמצעים של ענין העגל, אחרונים לקבל לוחות שניות ונשלמו בעשרה בתשרי, וכן תמצא כי אלול מעובר היה, ועל זה היו מיחדים שני זמנים הללו לישא נשים לפריה ורביה שהוא קיום העולם ולכוין אדם בה למצוה ולקדושה ולטהרה, כמו אלו הזמנים. וכמו שיום הכפורים אין בו אכילה ושתייה ויצר הרין, כן יכוין אדם במצות לא לתאוה של יצר מצורף עם זה, כי האוכל ושותה בימי השמחה והמועדות הרי היא קדושה כתענית יום כפורים והיא עבודת השם ית' ונקרא קדוש, ולכן נהגו לעשות השבת הזה אחר ט' באב ביום טוב והיא מצוה גדולה שהוא יום נחמה. ואף על פי שאינו יום טוב ממש, עשו אותו יום מקודש לכבוד השבת ביום ט"ו, ולפעמים הוא [חמשה עשר ממש] כמו עתה בזו השנה, וכל השמח בו זוכה בנחמת בנין בית המקדש, כמו שנאמר צאנה וראנה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו. ודרשינן ביום חתונתו זו מתן תורה וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו.

★★

בליקוטים חדשים, אמרות מבעל החי' הרי"ם מכתבי החסידים, שלא נדפסו בספר חידושי הרי"ם (ע' 21) מובא שאמר בט"ו אב: היום הולכים לראות במחולת הבנות, וזה היו"ט שיוכלו לילך לראות בלא שום תערובות גשמיות חלילה, ומי שהוא כן, עוד היום יו"ט אצלו, שאם לא כן למה באה המשנה להשמיענו המעשה.

★★

בספר ראשית בכורים להגאון ר' בצלאל מוילנא זצ"ל (בראשית הספר) מביא: אמרתי להגיה בזה בפסקי תוס' בתענית סי' ב' במש"ש וז"ל בטלה מגילת תענית הימים שנקבעו לומר על הניסים אבל יום טוב כגון תשעה באב לא בטלו עכ"ל שהוא תמוה מאוד. וע' בדפוס סלאוויטא שהגיהו

הדברי חיים זצ"ל אשר בחורבן ביהמ"ק נשארה לשכת הטלאים מלא בטלאים ופרו ורבו, ומהן אליהו מקריב, עכדה"ק. וכותב בחקל יצחק: אמנם לא זכיתי להבין דבריו הק', דהא איתא במשנה דתענית דבי"ז בתמוז בטל התמיד, וכו' ועוד הא התמיד היה עולה והוא זכר, וא"כ לא היו בלשכת הטלאים רק זכרים ולא נקבות. ואולי טעה השומע הדברים הנ"ל ולא הבין כוונת רבינו הדברי חיים בזה עכד"ק.

★★

וראה בספר יקב אפרים - מכתבי תורה (סי' כ') שר"ל דהמשנה כאן איירי בבית ראשון (וכן מפורש ברמב"ם פ"ה דתענית ה"ב), ודברי העשרה מאמרות והדברי חיים הנ"ל איירי במקדש שני ע"ש היטב.

★★

במשנה: ושרף אפוסטמוס את התורה.

דן הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' ג) בחיוב התענית בנפילת ס"ת ובשריפת ס"ת, וכתב דאין להוכיח מהא דאיתא כאן במשנה דבי"ז בתמוז מתענין משום דשרף אפוסטמוס את התורה, ואף שהי' עוד דברים, מ"מ משמע שבשביל כל אחד ואחד בלבד יש להתענות, א"כ ה"ה כשאחד ישרוף ספר תורה בזרוע.

דו"ה אינו, משום דכאן התענית הוא לא על עצם השריפה, אלא הוא על גזירת המלכות שרצו לבטל תורה מישראל, ובין פעולותיהם הי' המעשה ששרף אפוסטמוס את התורה.

וע"כ אין גם ראי' מהא דמתענין בשני וחמישי דמבואר בשו"ע (סי' תקפ) שהוא גם על התורה שנשרפה, דגם שם הוא על עצם הגזירה, ולא שייך להביא ראייה מזה בשרף אחד ס"ת בזרוע, וכ"ש לא על ס"ת שנשרף מדליקה שנפלה באונס, עיי"ש.

★★

במשנה: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיזהכ"פ וכו'.

כתב הריטב"א כאן: פי' יום הכיפורים שניתנו בו הלוחות שניות, וט"ו באב שבו ידעו שכלו מתי מדבר, ומפני זה נהגו לעשות סעודה בשבת שלאחר ט' באב עכ"ד.

ע"ב) בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולים שלא לבייש את מי שאין לו, וכן במועד קטן (כ"ז ע"א וע"ב) הרבה תקנות בענייני מת ואבל כדי שלא לבייש, וכן בפסחים (פב ע"א) ששרפו את הק"פ שנטמא בעצי הקדש ולא מעצי עצמן שלא לבייש את מי שאין לו, ועיי"ש בתוס' (פא ע"ב) ד"ה נטמא משום דלב ב"ד מתנה עליהם ואע"פ שעיקר התקנה ששרפוהו לפני הבירה הי' כדי לביישן מ"מ לא הוסיפו על ביוש זה עוד ביוש אחר שאינו ענין לו ושיהי' חילוק בין עני לעשיר.

ובבכורים (פ"ג ה"ז) בראשונה כל מי שיודע לקרות קורא וכל מי שאינו יודע לקרות מקריין לפניו, נמנעו מלהביא שהיו מתביישים, התקינו שיהיו מקריין גם את היודע. ונראה שרק מפני ביטול מצות הבאת בכורים תקנו כך ולא מפני הביוש עצמו, וצ"ל דהא דלא הקפידו חכמים על הבושה שרצו שיתביישו כדי שילמדו לקרות בעצמם, וכמ"ש בברכות (כ ע"ב) אבל אמרו חכמים תבא מארה לאדם שאשתו ובניו מברכים לו, ועי' תוס' מגילה (כא ע"ב) ד"ה תנא ותענית (כ ע"ב) ד"ה כליכה וב"ב (טו ע"א). ומנחות (ל ע"א) ד"ה שמונה דמה שנוהגים עתה לקרות בתורה עם העולה מבכורים הנ"ל שלא לבייש מי שאינו יודע לקרות. ורא"ש מגילה שם חולק ע"ז, דשאני התם שעיי"ז נמנעו מלהביא בכורים, אבל הכא מה בכך יקראו את הבקיאים ומחמת הבושה יתנו לב ללמוד, וכתב טעם אחר על המנהג. ועי' תוי"ט בכורים (פ"ג מ"ח) על הא דעשירים מביאים בכוריהם בקלחות של כסף וזהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה, שהקשה הא עניים מתביישים ולמה לא תקנו שיביאו הכל בסלי נצרים כמ"ש סוף מו"ק, ותי' משום כבוד ביד המקדש והדור מצוה נדחה ביוש עניים.

★★

במשנה: בכ"ו ע"ב שאולין שלא לבייש את מי שאין לו.

א"מ ז"ל בספר "הבן יקיר לי אפרים" שואל, למה עשו תקנות כאן שלא לבייש את מי שאין לו, וגם עשו תקנות בהלויית המת בענין ארונות ובענין בגדי המת. אבל כשבא להבאת ביכורים כתוב שהעשירים הביאו בקלחות זהב וכסף והעניים בסלים של נצרים. הלוא היה צריך לעשות תקנה גם בהבאת ביכורים.

שם בזה בר"ח חנוכה ופורים כו'. ואין צריך להאריך ולסתור זאת כלל, אבל האמת יורה דרכו כי במקום "תשעה באב" צ"ל ט"ו באב. וכצ"ל. בטלה מג"ת הימים שקבעו על הניסים אבל יו"ט כגון ט"ו באב לא בטלו כצ"ל שם, (ובאו להוציא בזה מדברי הרוקח ז"ל בס' שי"ב (הובא בב"י ס' קל"א) שכתב דבזה"ז נופלין על פניהם בט"ו באב לפי שבטלה מגילת תענית עכ"ל ע"ש.

אבל הפסקי תוס' הנ"ל ס"ל דאחר שיום ט"ו באב הוא יו"ט בלא"ה כדאי' בסוף תענית (לבד היו"ט שמגילת תענית וכמ"ש"ל מ"ד ע"ש), לכן לא בטל גם בזמן הזה, וכעין זה כתב הגאון בעל בית אפרים ז"ל לתמוה ע"ד הט"ז באו"ח ס' תקנ"ט סק"א שכ' שם מהאגודה בשם הרוקח עצמו דיש לומר תחנון בט"ב משום דבטלה מג"ת ע"ש והוא תמוה ג"כ, אבל באמת טס"ה באגודה בשם הרוקח בזה ופשוט דאט"ו באב קאי ארוקח שם (וכמ"ש בס' שי"ב הנ"ל וכ"ה בספר תניא להר' יחיאל אחי בעל הטורים ז"ל ע"ש).

★★

במשנה: בנות ירושלים יוצאות בכ"ו ע"ב שאולין.

כתב בספר בחיר חיים להג"ר חיים וולפרט ז"ל (או"ח סי' תר"י סעיף ד'): "יש שכתבו שנהגו ללבוש בגדים לבנים נקיים ביוהכ"פ דוגמת מלאכי השרת, וכתב מג"א (סק"ה) דלפ"ז נשים אין לובשין בגד לבן דאין יכולות להיות כמלאכים עיי"ש. ולדעתי נראה מקור מנהג בגדי לבן ממשנה סוף תענית (כו): לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב וכיוהכ"פ שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין וכו', ולפי"ז עיקר המנהג מצינו בנשים".

★★

במשנה: שלא לבייש את מי שאין לו.

בספר חבלים בנעימים (ח"א כלל י"ב אות ג') כותב: במתני' פסחים (פו ע"א) שתי חבורות וכו' והכלה הופכת את פניה ואוכלת וקאמר ר' יוחנן שם מפני שהיא בושה, ועיי'ן רמב"ם פ"ט מקרבן פסח ה"ד שהתירו לה איסור שתי חבורות בק"פ מפני הבושה, וכ"כ תוס' ד"ה הכלה דלא חשבי' כשתי מקומות אע"פ שאכלה מקצת סעודה בלא הפיכת פניה, וכן מצינו שתקנו כמה תקנות מפני הבושה במתני' תענית (כו

אפרים (או"ח סי' ו') שם דן באריכות במנהג בני חו"ל שאין נושאים כפים כל יום, ומביא בשם התשב"ץ קטן שבימי הקדמונים היו עולין לדוכן בכל יום, וכתב שם שמנהג קהילות אשכנז בגולה שלא לשאת כפים כל יום הוא מנהג של בערך כה' מאות שנים ע"ש. ובספר החינוך (מ"ע שעה) כתב: שנצטוו הכהנים שיברכו את ישראל בכל יום שנא' (במד' ו, כג) כה תברכו את בני ישראל וכו' ונוהגת מצוה זאת בכל מקום ובכל זמן בכהנים כי עליהם מצוה זו לברך את ישראל, ובשחרית ובמוסף ובנעילה חייבים לברך את ישראל אבל במנחה של כל יום אין שם נשיאות כפים, אפילו במנחת תענית גזרו אטו מנחה של כל יום, ע"ש. והנה בגמ' כאן מפורש להדיא כן וי"ל.

★★

בגמ': ר"מ סבר כל יומא טעמא מאי לא פרשי כהני ידיהו במנחתא - משום שכרות וכו'.

וברש"י (ד"ה כל יומא וכו') בסו"ד: ונשיאת כפים מעין עבודה כדלקמן ע"כ.

ובתב הגאון ר' ישעיה פיק זצ"ל בחדושי: לא ידענא פירושא, דהא לקמן ליתא כלל מרומז דנשיאת כפים מעין עבודה, אדרבה לקמן בסמוך מפיק לשיכור דאינו נושא כפיו מדסמיך כהן מברך לנזיר. ומהנראה דרש"י ז"ל חפץ בזה להצדיק אליבא דר' יהודה ליכא למילף כהן מברך מנזיר דכתב בפ' נשא במדבר (י-כג), רק יליף דהוי נשיאת כפים מעין עבודה מדכתיב לברך בשמו (עקב י-ה) כדאיתא לקמן בסמוך, והך סמיכות במשנה תורה, דבמשנה תורה דורש ר' יהודה סמוכין עכ"ד.

★★

ולפי"ד הגר"י פיק הנ"ל כתב בקו' עטרת מנחם שנדפס בשו"ת להורות נתן (חלק ח' ע' קעד) ליישב דברי הט"ז או"ח (סי' קכ"ח ס"ק כ"ז) שהקשה במה דאי' בשו"ע שם (סעיף ל'): מי שיש לו מום בפניו וכו' לא ישא את כפיו. ואם הי' דש בעירו וכו' ישא כפיו.

ובתב הט"ז: ותימה לי, אמא לא יהיה פסול משום דאיתקש לעבודה כדאיתא בפרק אלו נאמרין דף ל"ח וכו'.

וכתב עליו הגאון נתיב חיים, שגה ברואה ש"ס ערוך בתענית דף כ"ז, ותוס' במנחות דף כ"ט ודברי הרא"ש במגילה סי'

ומתריץ אבי מורי ורבי ז"ל שהפרשה של מקרא ביכורים מסיימת ב"ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלקיך" ומשם לומדת הגמרא בברכות (נ"ד ע"ב) שכשם שמברך על הטובה כך מברך על הרעה, שצריך לקבולינה בשמחה. ואם כן אז כשאדם מביא ביכורים הוא בא לשמחה "ושמחת" שהוא שמח בכל הטוב "אשר נתן לך ה' אלקיך" שזה מידת הרחמים, וגם מידת הדין, ומקבל את הדין בשמחה.

אם כן חכמינו ז"ל לא היו צריכים לתקן תקנות בהבאת ביכורים בשביל שלא לבייש את מי שאין לו. שבהבאת ביכורים גם העני שהביא הסלים של נצרים היה בשמחה וכנאמר, "ושמחת בכל הטוב וגו'".

★★

במשנה: וכן הוא אומר צאינה וראינה בנות ציון וכו'.

בספר אור זרוע לצדיק (ח"א ע' רנב) מביא מכ"ק אדמו"ר בעל הלב שמחה זצ"ל בשם אביו כ"ק אדמו"ר בעל האמרי אמת מגור זצ"ל: "וכן הוא אומר" - הוא רמז כי החתן אומר, מביע את השקפת חייו על כל שמחת הנישואין: לדידו, אין זה אלא ענין רוחני נשגב - מעמד הר סיני של קבלת התורה, ובנין אחת מחורבות ירושלים, נדבך נוסף לבנין בית המקדש!

לדברי המשנה הזו - הוסיף הלב שמחה זצ"ל נסמכה בגמרא אימרתו של רבי אלעזר: "עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות מחול לצדיקים, והוא יושב ביניהם בגן עדן". ולכאורה מה הקשר? אלא, אומרים לו לבחור: שא עניןך וראה, תן דעתך כי בחתונה כשירה, מכינים מחול לצדיקים, היורדים מגן עדן, להשתתף בשמחת בניהם ובני בניהם וכל צאצאיהם!

והוא מביא סימוכין לדבריו, מהזוהר הקדוש הידוע (ח"ג ריט.) על הפסוק: "ישמח ישראל בעושי"ו" (תהלים קמט, ב), ועל פי ה"שפת אמת" פרשת בא (תרמ"ד) על הפסוק "אשר לא ראו אבותיך".

★★

בגמ': ויש מהן ארבעה פעמים ביום שחרית ומוסף, מנחה ונעילת שיערים וכו'.

הנה בפשטות דברי הגמ' נראה ברור, שבימים קדמונים הי' נשיאת כפים בכל התפילות והאריך בזה בשו"ת בית

ובשנות יביע אומר (ח"ה או"ח סי' כב אותיות א-ה) דן בדין זה אם מותר לאכול קודם תפילת מוסף, ועיי"ש שכתב על דברי השאגת ארי' האחרונים, דאין הדבר פשוט כ"כ שבגמרא נפסק הלכה כמ"ד שיחיד חייב בתפילת המוספין, כי יש בזה חילופי נוסחאות בגמרא ובראשונים עיי"ש שהביא דבריהם עיי"ש.

★ ★

בגמ': והאידנא מ"ט פרשי כהני ידיהו במנחתא דתעניתא - כיון דבסמוך לשקיעת החמה קא פרשי כתפילת נעילה דמיוא וכו'.

כתב חכ"א בקובץ קול התורה (קובץ מ"ו ע' סה): משמע דרק משום דהיא סמוכה ללילה מותר, וא"כ יש לעיין לפי מנהגינו שברוב מקומות בא"י נושאים כפים כל יום, אם מתפללים מנחה גדולה בתענית, האם נושאים כפים או לא. ובחזו"א או"ח (סי' כ') נסתפק בדבר, האם כיון שהתפללו סמוך ללילה הנהיגו מנהג קבוע שנושאים כפים במנחה בתענית, וא"כ אף היכא שמקדים להתפלל מ"מ נגררים אחר מנהגם, או שמא לא הוקבע הדבר, וא"כ במנחה קטנה נושאים כפים. וכתב דמסתימת הרמב"ם וש"ע משמע דבכל אופן נושאים כפים במנחה בתענית, ונשאר בצ"ע.

אולם הקהלות יעקב (כאן סי' ב') מביא דבבית מדרשו של מרן החזו"א זצ"ל נשאו כפים במנחה גדולה, וכנראה שלא רצה לבטל מצוה מה"ת מחמת ספק גזירה דרבנן. וע' שו"ת שבט הלוי (ח"ח סי' כג-ד) שמסיק להלכה שאין נושאים כפים במנחה גדולה, ומוכיח כן מהמג"א (סי' קכ"ט ס"ק א') ואע"ג דבכל השנה מתפללים הרבה מנחה סמוך ללילה, וא"כ ליכא שינוי בין תענית לשאר ימים, מ"מ זו כבר תקנה היא דנושאים כפים במנחה קטנה.

★ ★

ובספר מפניני הרב (ע' קיח-ט) מביא מהגרי"ד סלוביצ'יק ז"ל מבוסטון:

מתבאר מדברי הגמ', הזמן לתפילת המנחה בסיום התענית הוא בסוף היום, ובאמת איננו נכון מה שנהגו בכמה מקומות להתפלל מנחה במיוחד ביום התענית בדוקא בשעה מוקדמת.

★ ★

ל"ה וילקוט ס' שופטים וירושלמי תענית פ"ד הלכה א' עכ"ד. גם הגאון לבושי שרד כתב עליו, כ' הא"ר קושיא זו פריך הש"ס בתענית (כ"ז). אי מה משרת פסול בעל מום וכו', ומשני הא איתקש לנזירות, ועיין מגן אברהם סעיף קטן נ"ד שכתב ג"כ דלא כהטו"ז עכ"ד.

אכן לפי"ד הגר"י פיק זצ"ל הנ"ל א"ש, וי"ל דגם הטו"ז למד כהן מברך דאסור ביין משום דאתקש לעבודה כר' יהודה דלא דרש סמוכין רק במשנה תורה, ולכן שפיר שואל הט"ז אמאי לא יהיה פסול משום דאיתקש לעבודה כדאיתא בפרק אלו נאמרין סוטה ל"ח דכתיב לשרתו ולברך בשמו. ועיין מנחות (י"ח). דנשיאת כפים היתה נחשבת במדבר עבודה כשאר עבודות קדשים וא"כ הוי זה בכלל משרת.

★ ★

בגמ': ר' יהודה סבר שחרית ומוסף דכל יומא לא שכיח שכרות לא גזרו בהו רבנן וכו'.

כתב הר"ח והובאו דבריו ברא"ש (סי' לא) דשמעינן מדר' יהודה דאין אדם רשאי לאכול אלא אחר תפילת מוסף הלכך לא שכיחא ביה שכרות. והובאו דבריו בטור וב"י (או"ח סי' רפו).

אבל הב"ח שם כתב דמדינא מותר לאכול קודם תפילת מוסף, ואף הר"ח לא קאמר דאסור לאכול אלא אחר תפילת מוסף, אלא קאמר דאין אדם רשאי לאכול, והכוונה להיות ונהגו רובא דרובא שלא לאכול א"כ הוי בכלל אל תטוש תורת אמך, אך מדינא מותר, ונפק"מ לאלו החלשים שיכולים לאכול קודם תפילת מוסף.

והנה המג"א (ס"ק א) כתב די"ל דכיון דאיכא מאן דאמר בגמרא דיחיד פטור מתפילת מוסף, מותר לאכול.

ובשאגת ארי' (סי' יח) הקשה עליו דהא ר' יהודה בשם ראב"ע ג"כ ס"ל בברכות (ל ע"ב) שכל מקום שיש חבר עיר יחיד פטור מתפילת המוספין, ואפי' הכי אליבא דר' יהודה אמרינן כאן בגמרא דבמוסף לא שכיחא שכרות שמזה הוציא הר"ח דאסור לאכול קודם מוסף. ואין לומר הא דידיה הא דרביה, דכל כהא גונא הו"ל להגמרא להקשות דר"י אדר"י ולשוניי.

עוד הקשה בשאגת ארי' שם שמה לנו בזה דאיכא מ"ד דיחיד פטור מתפילת המוספין, כיון דבגמרא ברכות (שם) נפסק בהדיא דלית הלכתא כוותיה.

גרשום מאור הגולה והראב"ה. והרמב"ם פוסק שאינו נושא כפיו לעולם.

ובתוס' במס' סוטה (ל"ט ע"א) כתבו דכהן לא ישא כפיו בישיבה, כמו שמצינו בעבודה, שאם ישב - חילל. ומקשה על כך הקרן אורה, שכל הדין שיושב פסול, אינו אלא בבית המקדש, אבל כשהותרו הבמות בגבולין, היתה כשרה עבודה בישיבה. ומדוע שנאמר שנשיאת כפים מגבולין חמורה יותר מעבודה בבמה. ומיישב דבבמות הרי כלל לא צריכים כהן דוקא, ואי אפשר להחשיב דבר זה כעבודה. אך נשיאת כפים, שצריכים דוקא כהן, חשיבא עבודה, ויש לזה גם דיני עבודה בביהמ"ק, ע"כ פסול בישיבה.

★★

הב"ח (או"ח סי' קכח) כתב דשנינו בפ"ב דזבחים (טו ע"ב) שערל שמתו אחיו מחמת מילה פוסל את העבודה, וא"כ מדאיתקש ברכת כהנים לעבודה ה"ה דכהן ערל לא ישא את כפיו.

והמגן אברהם (שם ס"ק נד) הקשה עליו מדברי הגמרא כאן המפורשים דכהן בעל מום מותר לישא את כפיו ואף שבעל מום מחלל את העבודה ואיתקש ברכת כהנים לעבודה, מ"מ הא איתקש גם לנזיר ואמרין דאנו מקישים לקולא ומותר לו לישא את כפיו, וא"כ ה"ה בכהן ערל.

ובפרי חדש הסכים עם הב"ח, והביא דברי הרמב"ם דכהן ערל שעבד לוקה והרי הוא כזר. ובפרי מגדים (אשל אברהם ס"ק נד) הקשה עליו כקושיית המג"א על הב"ח.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' לג) הביא דבריהם, והוסיף להקשות על הפרי חדש מה הוסיף הפר"ח על דברי הב"ח וטעמו, וגם למה הוצרך להביא דברי הרמב"ם שערל מחלל עבודה והלא הן משניות מפורשות בזבחים שם ובמנחות (ו ע"ב).

וע"כ תירץ דהנה הא דערל פסול לעבודה ילפינן מהפסוק מיחזקאל דמדמה ערל לב וערל בשר אהדדי, והנה ערל לב הוי כבן נכר, וא"כ שפיר יש לומר דבדברים שלא מפורשים שפסולין בנשיאת כפים שפיר צריך שיהי' היקש גם לנזיר וגם לשירות ורק אז נפסול, וכמו דלא פסלינן בעל מום, אבל בן נכר שפסול לנשיאת כפים משום דמפורש אהרן ובניו ולא בן נכר, א"כ עכ"ל שיש לו שם בן נכר לגבי חילול עבודה,

בגמ': דכו"ע מיהת שכור אסור בנשיאת כפים מנלן וכו'.

לכאורה מדוע צריך לימוד מיוחד על זה, ומאי שנא משאר תפילות שאסור בשיכור, והנה מובא שכ"ק אדמו"ר בעל האמרי אמת זצ"ל אמר בשם הגה"ח ר' בן ציון אוסטרובר זצ"ל בשם כ"ק אדמו"ר מקוצק זצ"ל דהטעם למה שהביאו התוס' ברכות (ל"א ע"ב) בשם הירושלמי (פ"ג דתרומות) דשיכור חייב בכרהמ"ז הוא, שכוח ברהמ"ז הוא גדול כל כך, שיכול לעורר את השיכור שיברך כראוי ע"כ. ולפי"ז י"ל גם כאן, דס"ד דברכת כהנים יש בה כח לעורר השיכור כמו בכרהמ"ז, ויש הרבה להאריך בזה. גם י"ל דתפילה לא מעורר כיון דסגי בלב דילפינן בתענית (ב). מקרא דלעברו בכל לבבכם, משא"כ ברהמ"ז ונשיאת כפים דבעו בפה דוקא ודו"ק.

דף כ"ז ע"א

בגמ': אי מה משרת בעל מום לא אף כהן מברך בעל מום לא, הא איתקש לנזיר, ומאי חזית דמקשת לקולא וכו' אסמכתא נינהו מדרבנן ולקולא.

בשו"ת רבבות אפרים (ח"ב סי' קצ"ט דף שסט ע"ב) הביא מחכם אחד שכתב שרטיה שנמצאת על האצבע בנשיאת כפים הוי חציצה, דהא איתקש נשיאת כפים לעבודה דכתיב לשרתו ולברך בשמו. וכדאי' בסוטה (לח ע"א) ולעיל (כו ע"ב), אף אנו נאמר שכמו שחציצה פוסלת בעבודה ה"נ פוסלת בנשיאת כפים.

אבל הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' יג) חלק עליו וכתב דהא מבואר כאן בגמרא דכהן בעל מום מותר לישא כפיו אף שהוא פסול לעבודה, משום דכהן מברך איתקש גם לנזיר ואנו מקישים בשני ההיקשים לקולא ולא לחומרא, א"כ גם לגבי חציצה ודאי יש להקל בנשיאת כפים, ומעשים בכל יום שגם כהן שיש בידו תחבושת ורטיה עולה לדוכן ונושא כפיו ואין פוצה פה, עיי"ש.

★★

בתוס' (ד"ה אי וכו') הוכיחו מהגמ' שכהן שהמיר דתו ישא כפיו משום שדינו כבעל מום ע"כ. אכן דבר זה שנוי במחלוקת ראשונים גדולה, כמו שמובא בהגהות מיימוניות (על הרמב"ם פט"ו מהלכות תפילה ה"ג), שנחלקו בדבר רבינו

או"ח סימן כה) "בדבר שאלתו בבית המדרש שנמצאו שם כמה אבלים כולם בסוג אחד מרוצים לקהל להתפלל ואחד מהם כהן, אם יש לכהן דין קדימה ד"וקדשתו", שהוא יתפלל בלי שום גורל, והביא [השואל] דלענין מילה ראה באחרונים דאם נמצא מוהל והוא אומן יד כמו אחרים והוא כהן מחוייבים לכבדו, מכל שכן בנידון דידן".

ובזנות השואל במה שאמר ש"ראה באחרונים" לדברי שו"ת מהרשד"ם (יו"ד סימן רלט) שדן האם יש להעדיף מוהל כהן על מוהל שאינו כהן מדין "וקדשתו" לכל דבר שבקדושה, וזה לשון השאלה: "איש פלוני והוא אומן מוהל בקי ומומחה לרבים לא יצא באומנותו זה מחמת ידו דבר בלתי מתוקן, ויודע כל עמו ובני עירו כי יש לו יתר שאת על שאר המוהלים בעיר, עד שכבר לימים שעברו נמנו וגמרו שאר המוהלים שבעיר למנות אותו ראש למוהלים, יורנו רבנו אם ראוי לכל אדם להקדימו באומנותו זו לכל שאר המוהלים, הואיל ויש לו קדושת הגוף שהוא כהן לא-ל עליון וקרא "וקדשתו" ראשון לכל דבר שבקדושה, וגם מטעם דהוי בקי מומחה לרבים וחמירא סכנתא, ילמדנו רבנו כדת מה לעשות".

ודשיב המהרשד"ם: "גם כי דין זה לא בא בפירושו בפוסקים, מ"מ אע"ג דבפירושו לא איתמר מכללא איתמר, שהרי כתב הרמב"ם וגם הרב בעל הטורים כתב וז"ל כשרים למול אפילו עבד אשה או קטן וערל ישראל שמתו אחיו מחמת מילה, ואם יש גדול שיוודע למול קודם לכולם, ואם אין גדול למול ימול אחד מאלו אבל גוי לא ימול כלל ע"כ. שמעינן מינה שאפילו שעבד אשה וקטן יודעין למול מ"מ יש לנו ליתן למובחר יותר שהוא ישראל גדול. ולע"ד יש לדקדק האי דקאמר ואם יש גדול שיוודע מה צ"ל שיוודע, וכי עלה על הדעת גדול כל שהוא אפילו אינו יודע הא פשיטא דלא.

אלא ודאי נראה דהכי קאמר, אם יש גדול שיוודע כמו אלו, אחר שבידיעה שוים יש לנו לומר שימול הגדול, לפי שיש לנו לבחור היותר ראוי כנ"ל. מכאן משמע שלעולם מי שעדיף טפי ראוי למול קודם.

עוד נ"ל ראה גדולה דאמר קרא (דברים טז, כ) "צדק צדק תרדוף" ואמרו חז"ל (סנהדרין לב, ב) "הלך אחר חכמים, לישיבה אחר רבי אליעזר ללוד" וכו', דהשתא במקום דליכא אלא דררא דממונא צריכים אנו לילך אחר בית דין יפה, במקום דאיכא דררא דנשמה על אחת כמה וכמה דצריכים אנו לילך

ממילא יש לו שם בן נכר לגבי נשיאת כפים, ושפיר אמרינן דפסול לנשיאת כפים.

וזה מה שהוסיף הפר"ח בזה שהביא דברי הרמב"ם, דהרמב"ם כתב דערל לוקה והרי הוא כזר, והיינו מטעם שניתן לו שם בן נכר, וע"כ שפיר כמו שנקרא בן נכר לגבי חילול עבודה, נקרא כן גם לגבי נשיאת כפים ופסול, ועיי"ש עוד שהאריך בזה עיי"ש.

★★

בגמ': ומה טעם תיקנו מעמדות לפי שנאמר צו את בני וכו'.

בגבורות ארי כאן הסתפק אם בקרבן יחיד בעי מעמד שהבעלים יעמדו בשעת הקרבת הקרבן, כיון דחויב מעמד ילפי' בגמ' מתשמרו להקריב לי במועדו, דאיך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גבו, והאי קרא כתיב רק בקרבן ציבור, ממילא אפשר דבקרבן יחיד לא בעי מעמד עיי"ש.

והעיר בזה הגה"ק ר' דוד משה רבינוביץ זצ"ל-הי"ד בקובץ ברכת שלמה - כתר תורה (הנד"מ ע' 8-307): אולם בסוטה (דף ח') קאמר אהא דתנן שם במתני' בשער נקנור שם מטהרין את היולדת, ופריך יולדת מ"ט אילימא משום דאתיין וקיימי אקורבנייהו, ופירש"י וז"ל כשמקריבים את הקרבן קייניהם וכו' ומצוה על האדם שיעמוד וישמור על קרבנו, ונפקא לן בספרי מתשמרו להקריב לי במועדו, ומי שיכול ליכנס לעזרה נכנס, ואלו של"ה יכולות ליכנס לעזרה מפני שהיו מחוסרי כפרה עומדות בחלל שער נקנור שלא נתקדש עכ"ל רש"י, הרי מבואר להדיא דגם בקרבן יחיד בעי מעמד שיעמדו הבעלים בשעת הקרבת קרבנם. וע"ש מש"כ עוד לפי"ז לענין פר יוהכ"פ.

★★

בגמ': והאיך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו - התקינו וכו' משמרות וכו'.

בספר רץ כצבי לרבי צבי רייזמן שיחי' (ח"ב עניני כהונה סי' י"א) דן אם מדין "וקדשתו" שיש להקדים כהן, האם יש להקדים ש"צ כהן שהוא אבל על אבלים אחרים, ומביא שם כי נשאל בשאלה זו בשו"ת חלקת יעקב (חלק

משה (יו"ד סימן רסה סע' יא) דמילה חשובה כקרבן וכקטורת ומכפרת.

ולפי זה שוב אין ראייה מדין מוהל לדין ש"צ כהן אבל, שכן יש לחלק ולומר שדוקא לגבי מילה שהיא כקרבן יש למוהל שהוא כהן עדיפות על מוהל אחר, כיון שהמילה היא כהקרבן קרבן, ועבודת הקרבנות נעשית על ידי הכהנים ולכן דוקא בענין זה יש עדיפות וקדימות למוהל שהוא כהן, אך בשאר הענינים כמו ש"צ בתפילה וכיו"ב אולי אין דין קדימה לכהן, והדמיון של דיני אבילות לדיני מילה הוא לאו בדוקא.

★★

בגמ': אמר רב יהודה אמר שמואל כהנים לזוים וישראלים מעכבין את הקרבן וכו'. במתניתא תנא, ר"ש בן אלעזר כהנים לזוים וכלי שיר מעכבים את הקרבן.

האור הישר מעיר כאן שתי הערות, א. איך פליג שמואל האמורא על דברי ר"ש בן אלעזר התנא. ב. לכאורה יש סתירה מפורשת בדברי ר"ש בן אלעזר, שבסוגיין מבואר שדעתו היא שישראלים אינם מעכבים את הקרבן. ואילו בירושלמי בכמה מקומות (תענית פ"ד ה"ב, עירובין פ"י ה"ב, פסחים פ"ד ה"א) וכן בתוספתא (פ"ג) איתא שדעתו שישראלים גם כן מעכבים הקרבן. והניח בצ"ע.

★★

הרשב"א וריטב"א במגילה (ב:) כתבו דגם בלי מעמד כשר הקרבן, והטורי אבן שם הקשה דכאן איתא דכהנים לזוים וישראלים מעכבין את הקרבן. ובשפת אמת כאן פירש מעכבין מלשון המתנה, שאם אין מעמד ממתנים עד שיבואו, אך מ"מ אם הקריבו בלי מעמד אין הקרבן פסול בכך. ע"כ.

★★

הגבורות ארי כאן מקשה למה לי מכולן למעמד, הא כמו דסגי במעמד דמקצת ישראל ואין צריך רוב ישראל או קצת מכל שבט ושבט, הכי נמי למה לי למעמד בפרטות מכל שלש הכתות, יהיו אנשי מעמד מאחת מהן או מכהנים או מלויים או מישראלים, וסגי בהכי והם יהיו שלוחין מכולם? ומסיק דאין הכי נמי דמשום מעמד סגי בכת אחת, והא דקאמר

אחר המוהל היותר יפה והבקי יותר וגם שהוא כהן הסברא נותנת שהדין עמו, עכ"ל המהרשד"ם.

ומבואר בדבריו חידוש גדול וחשוב, שגם בעניינים נוספים כמו מילה, נאמר דין "וקדשתו" לכל דבר שבקדושה. ובהשקפה ראשונה היה נראה להביא ראייה מדבריו לנידון השאלה אם להקדים ש"צ כהן שהוא אבל על אחרים, שכן בדברי המהרשד"ם מפורש שבכל דבר שבקדושה, וג"כ ש"צ בכלל, יש קדימות לכהן מדין וקדשתו.

וע"ש בחלקת יעקב מש"כ לחלק בין נידון המהרשד"ם במילה לבין הנידון הנ"ל לגבי ש"צ.

★★

וכתב רבי צבי רייזמן שיחי' (שם ס"ק ג):

נראה שאין לדמות את פסק המהרשד"ם שיש קדימות למוהל כהן מדין "וקדשתו" לדין כהן אבל, ונקדים לכך דברי השו"ע יו"ד (סימן רסה סע' ט) "אבי הבן עומד על המוהל להודיעו שהוא שלוחו". וכתב הגר"א בהגהותיו (אות מ) וז"ל: "שהמילה הוא דוגמת קרבן כמ"ש במדרש פ' אמור פכ"ז ושאר מקומות, ואמרינן בפ"ד דתענית (כו, א) האיך קרבנו". וכוונת הגר"א לדברי המדרש (פרשה כז אות י) "אמר ר' יצחק משפט אדם ומשפט בהמה שוים, משפט אדם "וביום השמיני ימול בשר ערלתו" (ויקרא יב, ג), ומשפט בהמה "ומיום השמיני והלאה ירצה" (שם כב, כז), כלומר אם הבאת לפני קרבן ברצון ובטובה הוא קרבנו, ואם באונס ע"כ איני מעלה לך שתקריב לפני אלא אשה לה". ומבואר שמילה נחשבת כמו קרבן, וכמו שבקרבן בהמה ממתנים עד היום השמיני ורק אז מותר להקריב, כך גם מילה נעשית רק ביום השמיני [ובפירושו עץ יוסף למדרש הוסיף: "טעם להמתנת ז' ימים לקרבן ולמילה היינו לרחמים"]. וכמו כן, כמו שקרבן מרוצה לפני ה' רק אם מקריב "ברצון ובטובה", ואם לא הרי זה "אשה", כלומר נשרף באש בחינם, כך גם מילה צריך לעשות "ברצון ובטובה".

ומעתה מה שמבאר הגר"א את דברי המחבר שצריך אבי הבן לעמוד על המוהל על פי מה שאמרו חז"ל בתענית (כו, א) "והאיך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו", היינו שגם במילה שהיא כקרבן אבי הבן צריך לעמוד על, כלומר ליד, הקרבן, וכן כתב גם הרמ"א בדרכי

בתענית דף כ"ז ע"א דמשמע דכהן משורר, ותמוה מערכין י"א דכהן אסור בעבודת לוי, וגם תמוה דמשמע שם דאם עיקר שירה בפה מותר אף בישראל, וזה תמוה, וכבר נשאלתי בזה מחכ"א, ולפי חומר הנושא רציתי לומר דר"ל דכהנים משוררין בחצוצרות ולויים בחצוצרות, ועיין תוס' ע"ז מ"ז ע"א, אבל באמת משמע דר"ל דכהנים מקריבי הקרבן, כך נראה מגמ'.

וגם צ"ע על המהרש"א שכתב דהתוס' ר"ל אם נימא עיקר שירה בפה צריכין לישראל, אבל מתוספתא בתענית משמע דאף רשב"א ס"ל דצריך שיהיו הישראלים שם, ובע"כ צ"ל דהגמ' ר"ל אם צריך כלי שיר. וגם צ"ע בח"א מהרש"א ביומא ל"ח שכ' דגם אחיו הכהנים המשוררים עמו נזדקרו עיי"ש, שהוא תמוה, דכהן אסור בעבודת לויים (ומ"ש רש"י ביומא י"ח ע"א בשכר שהוא מגף למוצ"ש דלתות עזרה וחיל והיכל, ועיין תוס' ב"מ י"א, ולכך מדייק רש"י בערכין י"א כגון ששוררו ולא נקט ששיערו משום דגם כהנים היו משוערים).

גם ילמדנו, בהא דכתב הרמב"ן בספר המצות בשורש הא' דשיר מעכב הקרבן, הרי רבנן פליגי אר"מ, וא"כ וודאי הלכה כרבים. וצ"ע.

★★

בגמ': משה תיקן להם לישראל שמונה משמרות וכו', בא שמואל והעמידן על שש עשרה, בא דוד והעמידן על עשרים וארבעה וכו'.

כתב הגאון ר' דוד אופנהיים זצ"ל (קובץ כרם שלמה שנה ט"ז קו' ח' ע' ט-י): וצריך עיון וטעם למה מכוון מספר הזה בחרו וחלקו אם משמורת בני ישראל ומעמדן, כי הכל הולך אחר המעמד. הנה במדרש תדשא מצאתי טעם לשבח, שהמה לכפר על כ"ד אלפים בבעל פעור, ע"י שם דף ד' ע"ב. (והוא כתב יד עדיין, בבית נכואות אשר זכני ה' ב"ה).

והנה אף אנו נאמר אמירה נעימה, דהנה במס' תמיד בפסקי תוס' (אות ל"ח) פסק, עשרים וארבע משמרות כהנים לויים ישראלים עומדין על הקרבן, עכ"ל. ואיתא שם במס' הנ"ל, איך המשמרות היו חוזרות פעמיים בשנה, יע"ש. מעתה אמור שעשרים וארבע משמרות היו, ובכל משמר הי' שבעה בתי אבות, כי כל יום ויום הי' משמש בית אב מיוחד, וא"כ

שמואל דכהנים ולויים וישראלים מעכבין הקרבן, לאו משום מעמד קאמר, דודאי מעמד מכת אחת סגי, אלא היינו טעמא מעכבין, דכהנים בעינן שיקריבו את הקרבן, ולויים שישוררו על הקרבן, וישראלים למעמד. והא דלא סגי בהני כהנים המקריבים או בהני לויים המשוררים שהם עצמם יהיו שלוחי ישראל לעמוד על הקרבן - הוא משום דלא מתחזי מילתא ולא מינכר שהם אנשי מעמד. ואי קשיא אי שמואל איירי בכהנים המקריבים או בלויים המשוררים, מאי קא משמע לן, הא פשיטא דהני מעכבין? יש לומר דשמואל רק תכסיסי קרבן בעלמא קחשיב, והכהנים המקריבין והלויים המשוררים תכסיסי קרבן הם. אבל בכהנים אחרים שלא הקריבו קרבן זה או בלויים אחרים שלא אמרו שיר על קרבן זה סגי שהם יהיו במקום מעמד.

★★

וכבר קדמו בזה הריטב"א לעיל (דף כו). דגם כן סובר דלא בעי מכהנים לויים וישראלים. וגם מלשון הרמב"ם מוכח דסובר דלא בעינן מעמד מכולהו ולא בעינן כהנים במעמד, דכתב (בפ"ו מהל' כלי המקדש ה"א) וז"ל: אי אפשר שיהיה קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו, וקרבת הציבור הן קרבן של ישראל, ואי אפשר שיהיו ישראל כולם עומדין בעזרה בשעת קרבן, לפיכך נביאים הראשונים תקנו שיבררו מישראל כשרים ויראי חטא ויהיו שלוחי כל ישראל לעמוד על הקרבנות, והם הנקראים אנשי מעמד, עכ"ל. הרי דהרמב"ם פירש דאנשי מעמד הם מישראל ולא בעינן כהנים באנשי מעמד.

★★

ולפי"ז יש לומר, דבאמת עיקר דין מעמד מעכב, אך הדין דרבים דבעי כהנים לויים וישראלים אינו מעכב וא"ש הכל ודו"ק.

★★

בגמ': מר סבר עיקר שירה בפה ומר סבר עיקר שירה בכ"י וכו'.

בתוס' (ד"ה מר סבר) מפורש דכהן היה כשר לשירה ע"ש. וכתב חכ"א אל הגאון בעל צפנת פענח זצ"ל (בקובץ כרם שלמה שנה ז' קו' ה' ע' נח): ילמדנו רבינו בדברי תוס'

וכתב חכ"א בקובץ מוריה (שנה כ"ו גליון ז-י ע' רכח-ט): הוא לכאורה פלא עצום - א. שהרי היה יד ישראל בזמן הבית תקיפה, והגם שבסוף זמן הבית היו תחת ידו הרומיים, מ"מ מה היה להם לירא מפני הנוצרים שלא הי' להם כח באותו זמן. ב. שהנוצרים היו נרדפים שלש מאות שנה גם על ידי הרומיים עצמם, ובסדר הדורות מביא איך השמיד והכרית אנטונינוס מלך רומי שהיה בימי רבינו הקדוש את הנוצרים כי אמר שכל הצרות באים מהם, גם כל המלכים שהיו לפניו נלחמו בהם, וממילא מה היה להם לירא מפני הנוצרים עוד בזמן שבית המקדש היה קיים. ג. כיון שתקנה זו התקינה נביאים ראשונים קודם שהיו הנוצרים מפני מה לא היו מתעניין באחד בשבת.

ומצאתי במהרש"א בחידושי אגדות ד"ה מפני הגלילים פירש"י מפני שעושיין אותו יום טוב שלהן עכ"ל. אין לפרש משום שיעלילו עלינו שאנו מתעניין ביום טוב שלהן, דהא בזמן שבית המקדש קיים קיימינן וידינו תקיפה עליהם, אלא די"ל שאנשי משמר לא היו עושיין מלאכה ביום תעניתם, וחששו שלא יאמרו שאנשי משמר מחזיקין אותו גם כן כיום טוב שלא לעשות בו מלאכה, ומתוך זה נראה דהעמים נהגו כן מקודם שהיו הגלילים, דהא משמע דגם בבית ראשון לא היו מתעניין אנשי משמר ביום א' מטעם זה, והגלילים לא היו עד בית שני - ע"כ.

גם כתב החיד"א על עין יעקב, (בחידושי שם) וז"ל מפני הגויים עיין פירוש רש"י. וקשה דהא ודאי בימי דוד ושלמה תקנו אותן מעמדות, ואז וודאי יד ישראל היתה תקיפה על אומות העולם ומה סכנה איכא התם דלא היו מתעניין, אלא ה"ג מפני הנוצרים כלומר מפני הנבראים שהוא ג' ליצירה ומזלו וטבעו חלוש והא דר' שמואל בר נחמני פירוש לדברי ר' יוחנן ע"כ. כלומר הא דאמר ר' שמואל בר נחמני מפני שהוא שלישי ליצירה מפרש דברי ר' יוחנן שאמר מפני הנוצרים.

אך דברי רש"י ופי' רבינו גרשום וודאי סותרים דברים אלו. ובנוסף במס' סופרים פי"ז ה"ה כתוב וז"ל ד"א מפני העובדי הכוכבים שלא יאמרו על כי אנו שמחים בראשון הם מתענים בו, אבל אמרו חכמים בזמן המעמדות לא היו חוששין לאיבת העכו"ם אלא משום דכתיב וינפש וי על נפש - ע"כ, והוא לכאורה סתירה לדבריהם.

★ ★

בתוך כ"ד משמרות היו כ"ד פעמים שבעה בתי אבות, שהוא קס"ח בתי אבות. ואלו שמשו פעמיים בשנה, הוא שני פעמים קס"ח, הרי הם של"ו מכוון.

והנה לפי דקיי"ל בפיוט דסוכות המתחיל כי אקח מועד, שמביא דיעה אחת שסוברת שהמה שלשה מאות שלושים ושש עולמות. וקיי"ל במס' תענית דף כ"ג ע"ב, ובמס' מגילה דף ל"א ע"א, אמר ר' יעקב בר אבא אמר רב אסי, אלמלא משמרות לא נתקיימו שמים וארץ שנאמר ויאמר ה' אלקים במה אדע כי אירשנה וכו', כבר תקנתי להם סדר קרבנות ואני מוחל להם כל עוונותיהם, עכ"ל. נמצא ע"י משמרות יתוקן כל העולם, וזהו תיקן העולם, ולכן המה של"ו אנשי מעמד בשנה, למען השל"ו עולמות.

ובמס' שבת דף קי"ח, אמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי, אלמלא משמרין ישראל שני שבתות כהלכתן מיד נגאלין, שנאמר כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי, וכתוב בתרי' והביאותים אל הר קדשי. אי לאו דמיסתפיני הוי אמינא פירושו, שני שבועות, כמו שכתוב בקרא שבע שבתות תמימות תהינה, ופירושו של שבת הוא ד' ימי בראשית, כי אלמלא שמרו שני שבתות כהלכתן המה של"ו שעות, כי בשבוע אחת המה קס"ח שעות, כנגד מספר האנשי מעמד שיש בכ"ד משמרות, ואלמלא שמרו שני שבתות כהלכתן, אז שמרו של"ו שעות, ובזה הי' מתקן כל השל"ו עולמות. ועל זה נאמר יש קונה עולמו בשעה אח"ת, ודו"ק. ומשום הכי הי' דוד מעמידן על כ"ד משמורת, שהוא של"ו בתי אבות. **ושמואל** תיקן על ששה עשר, להנצל מחרב פפיות שאיתא במדרש (ע"י זוה"ק אחרי סב. ומג"א תע"ג ס"ק כ"ח) שיש בו שש עשר פפיות. ומשה שתיקן על שמנה, דאיתא במס' ברכות דף ב' ע"ב, תנא מיכאל באחת וכו', מלאך המות בשמונה, עכ"ל. וכדי להנצל מזה, להיות חרות חירות ממלאך המות, מש"ה תיקן משה בקרבנות על שמונה, ודו"ק.

דף כ"ז ע"ב

בגמ': באחד בשבת מ"ט לא. אמר ר' יוחנן מפני הנוצרים וכו'.

וברש"י: מפני הנוצרים - שעושים אותו יו"ט שלהם ע"כ. וברבינו גרשום: לפי שיום חג שלהם באחד בשבת, ואם היו ישראל מתעניין, היו כועסים ע"כ.

שלא להתענות באחד בשבת, אלא הפי' נוצרים היינו הנבראים היינו מפני שהוא שלישי ליצירה ומזל האדם וטבעו חלש אז. וכ"כ בנחל אשכול ח"ב דף ט' אות ב'.

אבל א"א לפרש כן, דבמס' סופרים פי"ז ה"ה מפורש דקאי על האומות וכפי' רש"י, ומה שהקשה יפה מראה הא בימי דוד ושלמה תקנו מעמדות, לא קשה כי אף דמעמדות היה מקדם, אבל י"ל דתקנת התענית חדשה היא ולא היתה עוד אז. אך בעיקר, הלא זה הקשו במס' סופרים אבל אמרו חכמים בזמן המעמדות לא היו חוששים לאיבת הגוים, אבל קושית הנחל אשכול חזקה, דקביעת יום אחד בשבת לאיד הנוצרים לא הי' בזמן המקדש, רק נקבע כ' שנה אחר החורבן.

★★

בגמ': ר"ש בר נחמני אמר מפני שהוא שלישי ליצירה.

וברש"י דאדם נברא ביום שישי, ובכל יום שלישי הוי חלוש וכו' ע"כ. והדברים צ"ב.

ובתב בספר אבן הרא"ש (ע' כג) בשם הגאון ר' אליעזר זצ"ל אב"ד טיסמניץ לבאר בזה, לפי מה שהביאו הפוסקים גבי מרחיצין המילה ביום השלישי דכ"ש ראשון ושני. א"כ קשה אמאי המתינו בני יעקב על יום שלישי היה להם להלחם עליהם ביום ראשון דהווי חלושים טפי. אך יש לומר דיום ראשון למילתם היה בשבת ובני יעקב בוודאי שמרו התורה ולא יכלו לחלל את השבת.

אך עדיין קשה היה להם להרוג אותם ביום השני למילתם, אלא וודאי דיום שלישי ליצירה האדם חלוש טפי. ואם כן כשהיה ראשון למילתם בשבת היה יום ב' למילתם יום א' בשבוע דהוא שלישי ליצירה, והיו בני יעקב חלשים, לכך המתינו על יום שלישי למילתם, וא"כ שפיר מוכח מהא דויהי ביום השלישי דשלישי ליצירה אדם חלוש ודפח"ח.

★★

ובתורה תמימה (בראשית לד, כה) כתב, דמכאן ראייה לשיטת הרמב"ם (פ"ב מהלכות שבת) שרק ביום שלישי למילתו אדם מסוכן. דרש"י (בשבת פ"ו מ"א) פליג עליו וסובר שאף ביום השלישי מסוכן הוא וק"ו בב' הימים הראשונים. ולפי רש"י הרי שבכל הימים אדם חלוש ולא רק ביום השלישי,

והמאירי פי' וז"ל פי' בגמ' מפני הנצרים ונראה לי בפירושו מפני הבבליים שהיו הם מתייראים מהם הרבה, והוא קורא אותם נצרים על שם נבוכדנצר כמו שביארנו בפסוק נצרים באים מארץ מרחק, וידוע שהצלם הגדול לעבודת השמש היה נעבד באותו זמן בבבל, והיו עושים יום אד ביום א' שהוא ממשלתו של שמש כמו שידוע חל"ם כצנ"ש ראשי ימים, וכבר פירשתי כיוצא בזה במה שאמרו בראשון של ע"ז ז' ב' - נצרים לעולם אסור, ומ"מ בתלמוד המערב פירשו בשניהם מפני כבוד השבת - ע"כ.

והנב גם לכאורה דברים תמוהים, שהרי הזמן שהיו יראים מפני הבבלים היה קצת יותר מאחת עשרה שנה מזמן גלות יהויכין ועד החורבן, ובזמן ביהמ"ק השני כבר לא היו הבבלים קיימים, וודאי שלא זה היה הטעם מה שלא התענו כל זמן שביהמ"ק היה קיים.

★★

ולפי מה שנראה מהתוספתא שהיה מפני יראה מהעובדי כוכבים, צריך ביאור דעה זו הרי היה יד ישראל תקיפה בזמן בית המקדש, ואע"פ שבזמנים מסוימים היו תחת הגוים כמו תחת הרומיים והיוונים, הנה על כבוד הבית ועל מצוות התורה לא היו יראים וכמו שדחו את קרבנות נירון קיסר שהיה פסול להקרבה והיו נלחמים על זה עם הרומיים במסירות נפש, ואף מה שאמרו בגמ' ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקילס החריבה את בית מקדשינו לא אמרו אלא על מה שלא הסכים שיהרגו בר קמצא (וכמו שפירש"י וכן הלשון ענוותנותו), אבל זה וודאי שלא היו צריכים להקריב בעל מום. וממילא מעמדות שעל ידי זה נתקיימו שמים וארץ ומעבודת הקרבנות ומתקנת נביאים ראשונים אין מסתבר שיבטלו תענית ביום שלם מפני הנוצרים, או מפני שום עובדי כוכבים.

★★

בשו"ת חבלים בנעימים (חלק ג' או"ח סי' ל"ד) כתב: עי' בפ"י יפה מראה על הירושלמי תענית שכתב דר"ש בן נחמני שאומר בתענית כו: מפני שהוא שלישי ליצירה, הוא פירוש על ר' יוחנן שנאמר מפני הנוצרים, דאין לומר הפירוש נוצרים נכרים, דהא בימי דוד ושלמה תקנו אותם מעמדות, ואז הי' יד ישראל תקיפה על אומות העולם ומה סכנה איכא

ובשׁו"ת דבר יהושע (חלק ד' סי' טז) כותב: אמת נכון הדבר שבבעלזא נהגו עפ"י רבותינו הקדושים זצ"ל שלא למול מילה שלא בזמנה ביום ראשון, ושמעתי ג"כ אומרים הטעם כמו שאמרו במס' תענית דאנשי המעמד לא היו מתעניין ביום א' דאית ביה חולשה מחמת דיום א' שלישי ליצירה, ויצאה הנשמה היתירה.

ומה שהקשה א"כ מילה בזמנה נמי, לק"מ דמילה בזמנה שזמנה קבוע אין לדחות מ"ע דאורייתא מחמת חשש זוטר זה שאין סתם בני אדם חוששין לזה כמ"ש בתשו' רעק"א סי' ס' סוד"ה ולענ"ד יותר פלא, וכ"כ בשלטי גבורים פ' יש נוחלין דף ק"ל ע"ב דאין להקל בדבר משום חשש סכנה עד שיהיו רגילין בדבר וברור מילתא דסכנה, מ"מ מבואר בתשובת רעק"א הנ"ל דכה"ג מקרי שעת הדחק, לכן מילה בזמנה נדחית מחמת שעת הדחק כיון דעובר על מ"ע, אבל מילה שלא בזמנה דלא קבוע ל"י זימנא, ומבואר בנוב"י מהד"ת חיו"ד סי' קס"ו בסופו דאינו עובר אלא אמצות זריזין מקדימין למצוה.

ואף להפוסקים דבכל יום ויום עובר על מ"ע, מ"מ לא מבטל שום מצוה, דהא לא קבוע לה זמן, אלא במשהה להמצוה ועובר על מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, אבל גוף מצות מילה אינו עובר כשמקיימה לבסוף, כמו שביאר בתשו' מחנה חיים ח"ב י"ד סי' א' סתירת המג"א שנתקשה בו המחצית השקל סי' תמ"ד ס"ק י"א עיי"ש, ומ"ש הפוסקים שעובר בכל יום, היינו דכל יום רמיא עלי' מצוה לקיימה, ואם מאחרת למחר ועובר עלי' ואינו מקיימה היום מקרי עובר על המצות עשה לפי שאמרו חז"ל מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה ושמתם את המצוות, ובפרט במילה דכתיב בה שמירה ואתה את בריתי תשמור, צריך לשמרה שלא תצא ממנה כשבאה לידו ולא תחמיצנה, ואית לן למיחש שמא ימות בינתים ותבטל מצות מילה, וכמו שחושש לזה ג"כ הנוב"י שם.

ובזה א"ש שלא תקשה על הנוב"י הנ"ל דמשום זריזין מקדימין למצוות קאתו עלה, הלא הפוסקים הלבוש והמג"א סוברים דבכל יום עובר בעשה, ולפי דברינו א"ש, דכולם אמרו דבר אחד דזריזין מקדימין למצוות שאם באה לידו מצוה אל יחמיצנה לכך אמרו דעובר בעשה בכל יום, אבל אין כונתם שמבטל מ"ע בכל יום, ז"א דהמצוה לא ביטל רק עבר עלי' ולא קיימה דזריזין מקדימין לקיימה תיכף ולא

ובכל הימים לא היו צריכים לקבוע תענית מחמת זה, וחזינן דדוקא ביום השלישי הוי חלוש.

★★

בשׁו"ת גבעת הלבונה (או"ח סי' נ"ה ס"ק ז') כותב: הנני להודיעהו ששמעתי בשם רבותינו הגאונים הקדושים מבעלזא זצל"ה שנהגו שלא לעשות מילה שלא בזמנה ביום א', וטעמם עפ"י המבואר בתענית כ"ז ע"ב דאנשי מעמד לא התענו בא' בשבת מפני שאז חלושים או מחמת ג' ליצירה או מחמת נשמה יתירה, וא"כ גם הילד חלוש אז, ואין למולו שלא בזמנה ביום א', כך שמעתי משמם.

ודנה לכאורה תמהתי ע"ז מהמשנה דשבת קל"ז שם חל יום תשיעי להיות בשבת נימול לעשרה דהיא ראשון בשבת, מפורש דמילה שלא בזמנה עושין ביום א', ולכאורה היא פליאה גדולה.

אמנם נראה ליישב דבריהם הקדושים, דבאמת אין זה חולשה כ"כ לדחות המילה בשביל זה, ורק אם סיבת הדבר שנימול שלא בזמנה הוא מחמת שהילד הי' חולה, אז שפיר אמרינן אף שנראה שנתרפא ביום א', מ"מ עדיין אינו בריא לגמרי, הואיל ויש בו חולשה מצד המבואר בתענית הנ"ל.

וי"ש להסביר הדבר יותר, ע"פ המבואר ביומא נ"א מפני טומאה דחיתו ויעשה בטומאה יעו"ש. וה"ה בזה כיון שנדחה בזמנו מפני חולשה, א"כ גם כעת אין לעשות המילה בעוד שיש בו קצת חולשה, ובפרט דבעינן שיתרפא לגמרי, ומקודם אסור למולו, וכאן ביום א' א"א שיתרפא לגמרי, והוא בחזקת חולה בעינן שיצא לגמרי מחליו ויהי' בריא אולם, וזה אינו ביום א', דחלש קצת, אכן שם במשנה דשבת הנ"ל דנדחה מזמנו לא משום חולשא, ורק משום שבת, שפיר נוכל למולו ביום א'. וא"כ בנ"ד לכאורה הרי כבר הבריא קודם, ורק שהמתינו מטעם אחר שפיר יש למולו ביום א' לכאורה.

אולם לפמ"ש הטעם מחמת הא דמבואר ביומא נ"א מפני טומאה דחיתו, וא"כ כאן ג"כ נדחה מזמנו מחמת חולשה, ושפיר יש לומר דאין למולו ביום א' אף בהבריא, הואיל ונדחה מזמנו ע"י חולשה אין למולו רק כשאין בו שום חולשה וכנ"ל.

★★

דף

תענית - דף כ"ז ע"ב

על הרף

תקנו

אמת וכו' ע"ש. והקשו הראשונים הרי קי"ל דכל פסוקא דלא פסקי' משה אנן לא פסקינן וא"כ איך שרי להפסיק באמצע פסוק. ובשיטמ"ק על ברכות (שנדפס בספר ברכה משולשת) תירץ די"ל דאחרי דיש לנו פסוק שלם (בויקרא י"ח, ב) שנאמר בו: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אני ה' אלוקיכם, א"כ אין זה נחשב להפסקה באמצע פסוק ע"ש.

ובתש"ו חתם סופר (או"ח סי' י ובתש"ו יו"ד סי' ק"ח) הביא בשם מחותנו ליישב כן (וכוונתו על מחותנו רבי יוסף ליהמן מאמסטרדם אבי חתנו הג"ר משה טוביה ליהמן זצ"ל), ולא ראה שהוא מפורש בשיטמ"ק וכנ"ל, וראה גם ביד המלך (פרק ד מהל' ק"ש) שהאריך בתירוץ זה וכן תירץ בשו"ת זכר יהוסף (או"ח סי' ל"ח) ע"ש היטב. וע"ע בדרוש וחדוש להגרע"א בברכות בקוש"י זו ע"ש. אך ראה בתש"ו ערוגת הבושם (או"ח סי' כ"ב) ושו"ת אבני זכרון (ח"ב סי' כ"ו ס"ק ז) מש"כ להעיר על תירוץ זה ע"ש, וע"ע בשו"ת משכן בצלאל (סי' ב) וספר שו"ת כנפי שחר (סי' ד) באריכות בזה, ועי' בהג"ה מהגר"ד גולדשטיין זצ"ל בלקוטי הערות על שו"ת חת"ס (או"ח שם) מש"כ בכוונת הרשב"א בברכות, ועוד שם בלקוטי הערות (ח"ב עמ' של"ב - ג) מש"כ באריכות בביאור כוונת הרשב"א בברכות ע"ש.

★★

אך אדמו"ר זצ"ל מגור בעל האמרי אמת במכתבו שנדפס במכתבי תורה (סי' ס"א) תמה דמה בכך שהוא פסוק במקום אחר, הרי כאן היתה הכוונה לומר פרשת ציצית, וכאן הוא באמצע הפסוק ובכלל בהא דלא פסקינן, וע"ש שתירץ די"ל דמערבא לשיטתם דהם היו מסיימים את התורה בג' שנים כדאי' במגילה (כ"ט:): ע"ש. ואי' בקדושין (ל). שהם היו מפסיקים לפעמים פסוקים לב' וג' חלקים וא"ש עכ"ד. ויש להוסיף מדברי המג"א (תחילת סי' רפ"ב) דאכן הוכיח מהגמ' הנ"ל דבני מערבא לית להו הא דכל פסוקא וכו' לא פסקינן וא"ש. וכ"כ גם בספר ברכת אהרן על ברכות (מאמר ק"ח ס"ק א) ע"ש.

★★

ומצאתי בספר יסוד גדול לתירוץ השיטמ"ק הנ"ל דהיכא דהוא פסוק שלם במקום אחר אין בזה הענין דלא פסקינן בירושלמי (פ"ד תענית ה"ג) לגבי קריאת הפסוק ויהי

יחמיצנה עד למחר, עיין בזה בתש"ו בית יעקב סי' קמ"ב ד"ה וששאלת וכו'.

אך כל זה אם מאחר בחנם, אבל אם יש שעת הדחק או טעם הגון אחר, אינו עובר על מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, לכך שפיר דחו מילה שלא בזמנה מטעם הנ"ל, אבל מילה בזמנה אין לדחות בשביל טעם זה, כיון שקבעה התורה אין לעבור על הזמן.

★★

בגמ': ר"ף אמר: מפני נשמה יתרה.

וכתב רש"י: שמרחיבים דעתו לאכילה ושתייה.

והקשה בספר חמשה מאמרות (עמ' רס"ז) - וכי זהו הנשמה יתירה בשבת, מה שמתאוה יותר לאכול ולשתות? ומפרש שם, שביום חול מקבלת הנשמה תענוג רק מתורה ותפלה, אך בשבת, שמצותה תענוג וזה מצות ה', מקבלת הנשמה תענוג גם מאכילה ושתייה. וזהו הפירוש בדברי רש"י במס' ביצה (טז ע"א): רוחב לב למנוחה ולשמחה ולהיות פתוח לרוחה, ויאכל וישתה, ואין נפשו קצה עליו. ע"כ. דזה הפירוש - אין נפשו קצה בדברים גשמיים אלו, כמו בימות החול.

★★

בגמ': כיון ששבת וי אבדה נפש

בשפת אמת (פר' נשא) כותב, שמקשים העולם שבמוצאי שבת הי' צריך לומר "וינפש" ולא בכניסת השבת. והוא מסביר, שהנשמה יתירה שבאה אל האדם בשבת, מקורה מקודם החטא של אדם הראשון. ולכן האדם בכל ימות השבוע לא מרגיש אותה ואין לו כל מושג ממנה. וכשבא שבת קודש והוא מרגיש תשוקה ורצון להתקרב להשי"ת, אז הוא מרגיש מה שנאבד לו על ידי חטא אדם הראשון. וזהו שהוא אומר אז: "וי אבדה נפש".

★★

בגמ': כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ל"י וכו'.

הנה בגמ' ברכות (י"ד ע"ב) איתא דבמערבא אמרי ערבית: דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם - אני ה' אלוקיכם

אך מזה נמשך שגם הגדולים כשקוראין הפסוקים אין אומרים להשם, אבל אצלם מסתבר שהיות ואין פוסקין הפסוק אלא קורין אותו כולו צריכים גם להזכיר השמות ממש כדי שלא יפסיקו באמצע הפסוק וכנ"ל, עיי"ש.

דף כ"ח ע"א

בגמ': מה הפרש בין זה לזה הללו דברי תורה והללו דברי סופרים.

וברש"י הללו דברי תורה, מנחה כדאמרי' בברכות (כו ע"ב) יצחק אבינו תיקן תפלת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, ודנעילה דברי סופרים.

המבין בקרית ספר (פ"א מהל' תפלה) והפרי חדש (או"ח סי' פט ס"ק א) הקשו מדברי הגמרא כאן על דעת הרמב"ן דס"ל דמצות תפלה היא מדרבנן, דהא מבואר כאן בגמרא בהדיא דתפלת מנחה הוי דאורייתא.

ובשו"ת יביע אומר להגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א (ח"ג או"ח סי' ח אות ב) כתב דבחיודושי רבינו חיים הלוי מבריסק זצ"ל (בפ"ד מהל' תפלה) כתב דאף לדעת הרמב"ן דתפלה הוי רק מדרבנן, היינו רק בחיוב תפלה, אבל קיומה וענינה הוי מן התורה לכו"ע. ולפי דבריו שפיר מיושב דברי הגמרא כאן, דאף דאין התפלה חובה מה"ת, מ"מ קיומה וענינה הוי מה"ת, וא"כ המתפלל הוי כמקיים מצוה מן התורה, וא"כ שפיר קאמרה הגמ' הללו דברי תורה.

אך כתב דיש לפקפק בעצם חידושו של הגר"ח, משום דהרמב"ן עצמו בספר המצות כשכתב שתפלה הוי דרבנן, כתב דהא דאמרינן לעיל (ב ע"א) דהפסוק ולעבדו בכל לבבכם קאי על תפילה שהיא עבודה שבלב, אסמכתא בעלמא הוא עיי"ש. ולפי דברי הגר"ח ה' לו להרמב"ן לתרץ בפשטות ולומר דאה"נ דענין התפלה וקיומה הוי מה"ת, וזה מה שכתוב ולעבדו בכל לבבכם, מ"מ אינה חובה אלא מדרבנן, ובפסוק לא נזכר זאת דרך חיוב, ומדלא תירץ כן ש"מ דכל יסוד המצוה הוי רק מדרבנן, ושפיר הקשו גם הפר"ח והקרית ספר, ועיין בקרית ספר שם מה שכתב בזה עיי"ש.

★★

ערב ויהי בוקר, דכיון שביום השלישי (בימי בראשית) הוא פסוק שלם, לכן שרי לקרוא זאת גם עם היום הראשון והשני ע"ש בקרבן העדה שכתב כן להדיא ודו"ק היטב, והוא ממש כדברי השיטמ"ק הנ"ל, ודלא כמו שהקשה אדמו"ר זצ"ל דמאי שנא וכנ"ל.

★★

בגמ': כל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן ליה וכו', צער גדול ה' לו אצל ר' חנינא הגדול ולא התיר ל' לפסוק אלא לתינוקות של בית רבן וכו'.

כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' נו), דמה שכתב בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' פא) בשם אביו החכם צבי זצ"ל, שהיה גוער בהמלמד שלא היה מזכיר את השם בלמדו הפסוקים לתלמידיו. נראה דהטעם ששייך לאסור דבר זה הוא משום הדין דמבואר כאן בגמרא דכל פסוקא דלא פסקיה משה אנן לא פסקינן, דרק לפסוק כשמלמד לתלמידים ולא יכול לקרא וללמד פסוק שלם התירו אבל בלא"ה לא, וכאשר קורא הפסוק ולא מזכיר את השם כתיקונו הרי נמצא שפוסק באמצע פסוק במקום דלא פסקיה משה, דמה שאומר אלקים או השם במקום השמות ממש אין להחשיבו מקריאת הפסוק, והוי כנחלק הפסוק לשנים וליותר שהרי באמצע הפסוק אמר תיבה שלא הוזכרה בפסוק. אבל בלא טעם זה אינו רואה שום טעם לאסור הדבר.

וכתב דכל זה הוא כאשר מותר להזכיר השימות כתיקונן בקריאת הפסוקים, אך אם היה אסור להזכיר את השמות בקריאת הפסוקים הרי ה' זה כלא אפשר דרשאיין לפסוק הפסוקים כדאייתא כאן בגמרא, וע"ז הביא החכ"צ ראיה שלכולם מותר להזכיר את השמות בקריאת הפסוקין, ואז כאשר המלמד אינו מזכיר השמות ואומר "השם" הוי פוסק בפסוק דלא פסקיה משה וכנ"ל.

אך כתב דלפי"ז לא קשה כ"כ על המלמדים שעושין כן, כיון דבין כה מפסיקים המלמדים באמצע הפסוק, כדי ללמד התינוקות, וזה הרי מותר להם כדמבואר בגמרא, וע"כ גם לא רצו להזכיר את השמות ממש, דילמא התינוק יפסוק אחר שיאמר השם במקום שאין שום פירוש וקשר למה שאמר, ויהי' ח"ו שם לבטלה.

בגמ': זמן עצי כהנים והעם וכו'.

כתב הרמב"ם (פ"ו מהלכות כלי המקדש ה"ט): ומהו קרבן עצים. זמן קבוע היה למשפחות משפחות לצאת ליערים להביא עצים למערכה. ויום שיגיע לבני משפחה זו להביא קרבן עצים, היו מקריבין עולת נדבה, וזהו קרבן עצים. והיה להם כמו יום טוב, ואסורין בהספד ובתענית ומלאכה, ודבר זה מנהג, ע"כ דבריו.

ותמה המשנה למלך, שהרי התוס' (ריש פ"ד דפסחים) הוכיחו מהירושלמי שעשיית מלאכה בערב פסח, לאחר חצות, אסורה מהתורה, לפי שהוא זמן הקרבת קרבן, ומדוע כתב הרמב"ם שהגיע זמן קרבן עצים - אסור במלאכה רק מחמת מנהג. (ומשמע שאפי' איסור מדרבנן אין בזה). עוד מקשה המשנה למלך, מהגמ' במסכתין (לעיל דף יב ע"א) שאומר ר' אליעזר בר צדוק שפעם אחת חל ט' באב בשבת ודחהו ליום חול, והם התענו ולא השלימו משום שאותו יום היה יו"ט של זמן קרבן עצים. ולפי הרמב"ם, איך יש כח מנהג גרידא לבטל תענית ט' באב, שהוא מדברי קבלה.

וכתב בספר עזרת ישראל לבאר את שיטת הרמב"ם, עצם ה"יו"ט ביום הקרבן הוא מהתורה, כמו שמוכח מהירושלמי, אבל איסור המלאכה ותענית והספד - הוא רק היכן שיש קרבן עם זמן קבוע, כמו פסח, ובקרבן עצים הזמן הוא בגלל שכך הונהג במשפחה. וזה כוונת דברי הרמב"ם - מנהג, היינו שמה שחייבים המשפחה להביא, הוא מטעם מנהג, וממילא זה יום טוב עם זמן קבוע ויש ע"ז את כל האיסורים מן התורה.

★★

הגה"ק ר' מנחם זעמבא זצ"ל באוצר הספרא (בנד"מ ע' פט) כתב בענין קרבן עצים יסוד נפלא ואלו דבריו:

ענין הקרבת עצים במזבח מצינו בב' דרכים. הא' בשל יחיד, כגון נדבת עצים שהיחיד מתנדב, כמפורש במנחות (כ':). הב' בשל צבור כגון עצי המערכה דאמר במנחות (כ"ב.) מה מזבח משל צבור אף עצים משל צבור יעו"ש, והנה זה פשוט דגם לרבי דעצים אקרי קרבן דהיינו רק עצים שהתנדבו להקריבם למזבח הם עצמם לא להכשר קרבנות אחרים רק לתורת קרבן שבעצמותם, וכהא דמוכח מדסבר רבי במנחות (כ':) דעצים בעי קמיצה ומלח יעו"ש, והיינו משום דאינם

מכשירי קרבן רק קרבן בעצמו. אבל בעצים דמערכה שאין גופן קרבן רק הם להכשר הקרבנות, לא מקרי כלל קרבן.

ובן מבואר בירושלמי שקלים (פ"ד ה"א) לענין אם יחיד מוסר עצי מערכה לצבור דאמר מה פליגין בגופו של קרבן, אבל במכשירי קרבן כגון עצים כ"ע מודים שמשנתנה לצבור, יעו"ש ובירושלמי תענית (פ"ד ה"ד), הנה דעצי מערכה אין עליהם תורת גוף קרבן רק מכשיר קרבן.

וע"ש מש"כ עוד הרבה בגדר זה דעצי המערכה הם רק בגדר מכשירין ולא בגדר קרבן ע"ש היטב, ושם הביא בשם האור שמח (פ"ה דאסורי מזבח הלכה ה') דלא כתב כן ע"ש היטב.

★★

ועי' בשפתי צדיק (פר' וירא אות ס"ו) שהקשה מדוע לא נזכר בפרשת העקידה שאברהם אבינו לקח מלח והרי הוא חיוב בכל קרבן (וראה בקו' זכרון פנחס בסו"ס אמרי פנחס להרה"ק מקוריין זצ"ל ע' ח') שהביא קושי' זו בשם השפת אמת זצ"ל ע"ש). וכתב בשפתי צדיק בסו"ד: ואולי סבר כרבי דעצים נקראים קרבן וצריכים מלח. ולכך קיים בכיתו מצות המלח על העצים ע"כ.

ובהגהות הגרש"מ זילברמן מויערשוב זצ"ל בסוה"ס העיר: הא דס"ל לרבי דעצים צריך מלח, זה רק אם מתנדב עצים כמנחת נדבה וכו', אבל עצים של מערכה לא צריך מלח גם לרבי וכו' עכ"ד.

ולמוזבא לעיל מהגרמ"ז והאו"ש אין הדברים ברורים וצ"ע.

★★

בגמ': לא מצאו עצים בלשכה ועמדו אלו והתנדבו משלהם וכו'.

כתב חכ"א בקובץ קול התורה (קובץ מ"ו ע' סה): בירושלמי הוסיפו שמסרום לציבור, משמע שהעצים אינם כשרים משל יחיד, ולכן הוצרכו למוסרם לציבור. וכתב המל"מ (פ"ו דכלי המקדש ה"ט) הטעם, דאיתא במנחות (כ"א): דעצים משל ציבור, וע"ש שהוסיף דדוקא עצים שמבערים עליהם הקרבנות אינם באים משל יחיד, אבל מ"מ יכול יחיד לנדב עצים ולבערם על המזבח שלא לצורך קרבן.

שמתנדבין עצים וכמה שני גזרין, וכן הוא אומר והגורלות הפלנו על קרבן העצים, ופסוק זה הוא בנחמיה י' וא"כ תימה למה כתב הרמב"ם פסוק ולקרבן העצים שהוא פסוק האחרון בנחמיה.

ונראה דבתענית (דף כ"ו) תנן דקרבן העצים דוחה מעמד בנעילה, וקרבן העצים הוא בזמן כהנים והעם, וחשיב במתני' ט' משפחות שזכו להביא עצים למערכה בט' זמנים ובאותו יום הקריבו קרבנות, ובברייתא דף כ"ח מייתי ע"ז קרא והגורלות הפלנו על קרבן העצים, והרמב"ם (בפ' ו' מהל' כלי המקדש בהל' ח' ט') כתב דיום שהיו בו קרבן העצים לא היה בו מעמד בנעילה, וכתב ע"ז מהו קרבן העצים זמן קבוע הי' וכו' ויום שמגיע לבני משפחה זו להביא העצים היו מקריבין עולות נדבה וזה קרבן העצים היה להם כמו יו"ט וכו'.

והנה אף דפשטות הברייתא בדף כ"ח מפרשת עיקר זמן עצי כהנים, וע"ז מייתי שנאמר והגורלות הפלנו על קרבן העצים הכהנים והלויים והעם להביא וגו' על מזבח וגו', מ"מ כיון דעיקר זמן עצי כהנים הוא לפרש מה דתנן קרבן העצים, וכן הרמב"ם כתב ומהו קרבן העצים, א"כ יש לומר דכיון שכבר הוקבע שביום שיביאו העצים יביאו הקרבנות, וע"ז תנן קרבן העצים, דממילא אין ראייה דעיקר הבאת עצים למערכה הוי קרבן, אלא דיום זה כבר נקרא קרבן העצים, בשביל שביום זה יביאו העצים למערכה.

לכך הביא הרמב"ם קרא דסוף נחמיה דכתיב ואעמידה משמרות לכהנים וללויים איש במלאכתו ולקרבן עצים וגו', שהעמידו משמרות של כהנים לקבל לבית המקדש קרבן העצים, והיינו לקבל מכל מי שיביא עצים למערכה, שאף שאלו התשעה משפחות כבר זכו בהבאת עצים למערכה מ"מ יש רשות להוסיף עצים.

★★

בגמ': מה היו בני גונבי עלי ובני קוצעי קציעות וכו'.

כתב בספר יורה דרך (ד' מ"ט ע"ב):

יש להביא ראייה דמלת גונב שייך גם בלא לוקח דבר לרשותו לזכות בו מן דברי חז"ל (תענית כ"ח ע"א) בד"ה ת"ר מה הן גונבי עלי וגונבי קציעות פעם אחת גזרה המלכות וכו' כו' הרי דמי שעושה דבר כל יודע למלכות נקרא בלשון גונב,

ובאמת דבר זה מבואר במנחות (כ:): שרבי ס"ל דעצים טעונים מלח כקרבן מנחה, ואי מיירי שמסרם לציבור להקטרת האימורים, אין זה קרבן בפני עצמו, ולא צריך מלח, אע"כ דאיכא דין קרבן עצים בפ"ע, ובא משל יחיד, נוע"ע מקדש דוד סי' י"א, ג', ובכתבי הגר"ז מנחות שם שהאריכו ביסוד זה].

אמנם קשה טובא, דלדבריהם דאיכא תרי דינים קרבן עצים משל ציבור וקרבן עצים משל יחיד, הא הכא מייתי קרא דוהגורלות הפלנו על קרבן העצים לענין קרבן עצים משל ציבור, ובמנחות (כ:): ילפינן מהאי קרא גופא לענין קרבן עצים דיחיד, שיכול לנדב עצים, וצ"ע.

★★

בשו"ת לבושי מרדכי (מהדו"ת יו"ד סי' קמז) כותב: ראה אמרי אש (סי' קט"ז) שהאריך לברר השיטות בענין חזקת מצוה דמנ"ל דזה מקרי חזקה, דלא מצינו רק באיזה קנין ודבר שיש בו ממש אבל זכות חזקה במצוה מנ"ל, עד"ז מביא הגמ' במס' תענית (דף כ"ח) ע"ד זמן עצי כהנים אמרו, כשעלו בני הגולה לא מצאו עצים למערכה ועמדו אלו והתנדבו משלהם, התנו הנביאים שביניהם שאפילו לשכה מלאה עצים יהיו אלו מתנדבים משלהם, אלמא דע"י כח הנביאים והצבור בידם להחזיק אפי' לדורות שלאח"כ בחזקת מצוה זו, וזה פירוש המג"א (בסי' קנ"ג ס"ק מא) שדן אם ביד אנשי מצוה לעשות חברה מקברים לעצמם דשרי דכל אחד ואחד יאמר דרצונו לעשות ג"כ מצות גמ"ח, ועד"ז קאמר דבמדינתנו דיש ממונ' בחברי', ואם רוצים לעשות חברה לבד מהם צריכים לתן לחברה מה שמטילים עליהם, ומהו החלוק במדינתנו היינו שממונ' כלומר שהחזיקו במצוה זו ע"י צבור ומנהיג העיר, זהו יסוד חזקת מצוה ממקור טוהר ההיא דגמ' תענית הנ"ל, והוכיח מדברי המג"א היאך דיש טענה גמורה וערעור ממש בידם להפרד לגמרי וכו' ע"כ.

★★

בגמ': שנאמר והגורלות הפלנו על קרבן העצים וכו'.

הנה ברמב"ם (פי"ד במעשה הקרבנות הלכה א') מביא: עצים למערכה הן כקרבן, שנאמר ולקרבן העצים ע"כ.

וכתב האבן האזל להגאון ר' איסר זלמן מלצר זצ"ל שם: צריך באור דבגמ' (מנחות ק"ו ע"ב) תניא קרבן מלמד

דף

תענית - דף כ"ח ע"ב

על הרף

תקלא

שבכל ארץ ישראל (שמשם בא רב לבבל) לא היו קוראין כלל, ועל כן סבר בתחילה להפסיקם. ורואים שתלוי במנהג, אם לומר או לא, ולפי"ז מסביר שלא מברכים על אמירתו, משום שהוא מנהג. וראיה מהגמ' במס' סוכה (דף מד ע"ב) שלא מברכים על חבטת הערבה משום שזה מנהג, כי על מנהג לא מברכים. ולגבי הטבילה בערב יו"כ מביא הטור (סי' תר"ו) שרב סעדיה גאון אמר לברך על הטבילה. אך הרא"ש כתב שאין דבריו נראים, שלא עדיף מנהג זה מהמנהג של ערבה שאומרת הגמ' לא לברך. ומ"מ לכאורה זה מחלוקת ראשונים אי מברכים על מנהג או לא.

ובשו"ת אבני נזר (או"ח סי' תנ"ה) מיישב הקושי על שיטת רס"ג, ומחדש יסוד, דכל מנהג, שגם ללא החיוב המיוחד שלו כמנהג, מקיים מצוה, כגון - קריאת הלל, שלא גרע מקורא בתורה, וכן טבילה, שגם ללא המנהג, יש בזה מצוה גדולה, שבעל קרי אינו באימה וכדו' - על כזה מנהג יש לברך. אך מנהג מחודש לגמרי, כמו לחבוט הערבה - לא תקנו עליו גם ברכה, ע"ש עוד בזה.

★★

בשו"ת זרע אמת (או"ח סי' סו) כתב דהטעם של רב שרצה להפסיקם הוא משום דאי' בגמרא שבת (ק"ח ע"ב) הקורא הלל בכל יום זה מחרף ומגדף, אך כשראה שמדלגים בהלל לא הפסיקם כי כשקורא הלל בדילוג אין זה מחרף ומגדף, משום דכל החירוף והגידוף הוא שלא יהי' עוד היכר כשקוראים הלל מתקנת חכמים לפרסומי ניסא, אך אם קורא רק בדילוג שפיר עוד יהי' היכר בימים שקוראים הלל מתקנת חכמים דאז לא מדלגים.

ובתב דהדבר פשוט הוא, אך כתבו משום דבמגן אברהם (סי' תכב ס"ק ה) כתב דאסור לקרוא הלל בר"ח פעם שניה משום דהוי מחרף ומגדף, הרי דס"ל דגם בהלל בדילוג איכא חירוף וגידוף, וזה ליתא וכנ"ל עיי"ש.

אך בשו"ת יביע אומר (ח"ה או"ח סי' לה) האריך בזה מה שייך מחרף ומגדף כשקורין הלל בדילוג, והביא דהמהריק"ש בהגהות ערך לחם (סי' תכב) גם ס"ל דהטעם שרב רצה להפסיקם הוא משום דחשש לדברי הגמרא דהרי זה מחרף ומגדף, אך הוא ס"ל דגם כשקוראים הלל בדילוג ה"ז מגדף וכדס"ל להמגן אברהם, אך זה שרב לא הפסיקם

דהרי הביכורים היה שלהם ולא גנבום משום בעלים, בכל זה אמרו "גונב" עלי, "גונבי" קציעות, כלומר גנבו לב השוטרים על ידי עלי או קציעות.

דף כ"ח ע"ב

בגמ': ומאי שנא מוסף דלא דחי דידי' וכו'.

בטורי אבן בחי' למגילה ג' ע"א (ד"ה כהנים בעבודתם וכו') כותב: אם לא הקריבו מוסף שבת ולא קראו את המגילה עד סמוך לחשיכה ואין שהות כדי לשניהן, מבטלין כהנים עבודתן ולוים דוכנן וישראל מעמדן, דהא מוסף דקרבן ציבור נמי בעי מעמד כדתנן בפ"ד תענית, וקורין את המגילה דזמנה נמי עוברת עכ"ד.

והגאון ר' בצלאל רנשבורג זצ"ל מפראג כתב בגליון הטו"א (שנדפס בקובץ כרם שלמה שנה י"ג קו' ד' ע' כד): לא זכיתי לירד לסוף דעת הגאון בזה, דבמוסף עצמו וודאי לא הי' מעמד כלל, כדמוכח בתענית דף כ"ח ריש ע"ב דמעמד דידי' וודאי דחי לי' מוסף, וזה מוסכם שם בלי חולק כלל, וכ"כ הרמב"ם פ"ו מהל' כלי מקדש, וא"כ אישתקל מילולו דהגאון בזה לגמרי. בצלאל ר"ב.

ומ"ו הגאון בעל אור חדש ז"ל השיב לי בזה להליץ קצת בעד הגאון המחבר, עפמ"ש רש"י שם כ"ו ע"א במשנה בד"ה קרבן מוסף כו', וישראל שבהם היו טרודים לחטוב עצים ולשאוב מים ודוחה אפילו מעמד דנעילה, א"כ י"ל זה דוקא במוסף דר"ח, וכן תענית, שהיו רגילין להתפלל תפילת נעילה כמו ביום כיפור, כפירש"י בד"ה נעילת שערים, אבל בשבת שאסור לחטוב עצים, הי' לישראל מעמד במוסף, וצדקו דברי הגאון. ומדוייק לדבריו שאומר כהנים בעבודתן וישראל במעמדן, דגבי כהנים שלא הי' מעמד אין ביטול רק לעבודתן ולישראל מעמדן, עכ"ל מ"ו הגאון במכתבו אלי, ודפח"ח וש"י, ועדיין צ"ע. ע"כ.

★★

בגמ': רב איקלע לבבל (בר"ח) חזינהו דהוו קרו הלי"א בריש ירחא, סבר לאפסוקינהו, כיון דחזא דקא מדלגו דלוגי אמר ש"מ מנהג אבותיהם בירדיהם.

המגיד משנה (פ"ג מהל' חנוכה ה"ז) הביא גמרא זו, ומוכיח דכל ענין אמירת ההלל תלוי במנהג, שהרי משמע

השני הובקעה העיר בי"ז. וחורבן בית שני חמיר לן, ע"כ נוקטים י"ז בתמוז ולא ט' בו.

וכתב הגאון רבי אלעזר משה מפניסק זצ"ל בהסכמתו לספר ברכת אברהם (מרבי אברהם אביש מפרנקפורט זצ"ל) על הש"ס וז"ל: אולם לא אבין בדברי התוס' שם (סוף ד"ה זה ט' בתמוז) שדבריהם מרפסין איגריין. שכתבו דמתוך טרדותם טעו בחשבונם ולא רצה הפסוק לשנות מכמו שהיו סבורין ע"כ. ובירושלמי עיקר הפירוש שמפני שנתבטל חשבון קביעות החודש הקדום וט"ב כמו ר"ח עיי"ש. ולהכי חשיב י"ז דמקמיה ט', כיון שנתאחר החשבון שמונה ימים. ואהא פריך התם נחא נתקלקלו להבא דילמא לשעבר, והדברים ברורים בס"ד נלפנינו הגירסא בירושלמי להיפוך. ועיין בקרבן העדה עכ"ד.

הנה דביאר פירוש חדש בדברי הירושלמי המובאים בתוס' וכנ"ל.

★★

ובדברי התוס' בר"ה הנ"ל שכתבו דמתוך טרדתם טעו בחשבונם. הביא בספר זר זהב להרה"ק ר' זאב וולף מסטריקוב זצ"ל (ע' פב):

והיה קשה לאאדמו"ר הק' זצ"ל אם באמת טעו בחשבונם, אמאי לא רצה הפסוק לשנות, היה לירמיה הנביא לכתוב כפי החשבון האמת, ואמר אדמו"ר ז"ל שהראה הקב"ה לירמיה הנביא את גודל טרדותם באבלות חורבן הבית שיבנה במהרה בימינו, ומתוך זה טעו, אף שירמיה הנביא היה יודע אמיתת החשבון לא רצה ג"כ לשנות מכמו שהיו סבורים.

וממשיך וכותב שם: ואז סיפר מה שהה"ק מקאצק זי"ע דיבר עמו מזה הענין, בזמנים האלו, כי שאל לו אמאי איננו רשאי לאכול בשר מר"ח מנחם אב עד אחר ט' באב הלא כל השנה איננו רשאי לאכול בשר, כמו שפירש רש"י הק' על פסוק כי ירחיב ה' אלקיך את גבולך ואמרת אוכלה בשר, ופירש רש"י הק' שאינו רשאי לאכול בשר רק מתוך רחבת ידים ועושר, אלא מצד בעוונותינו הרבים שהכל חולים ר"ל התירו לנו חכמינו ז"ל לאכול בשר, ומטעם זה היה להם להתיר לנו גם בימים האלה לאכול בשר, ע"כ דבריו הקדושים.

והשיב אדמו"ר ז"ל כי אולי כל השנה לא יכולנו לסבול העינוי שלא לאכול בשר, ותשעה ימים אפשר לסבול.

כשראה שמדלגים דלוגי, זה משום שבציבור לא אמרינן הכי, שכן מנהג אבותיהם בידיהם, אבל יחיד שקורא הלל אף שקורא בדילוג ה"ז מחרף ומגדף.

וכתב עוד דבמחזור ויטרי (עמוד קצה) הביא תשובת הרא"ש שע"כ מברכים בקריאת הלל דראש חודש אף שאין גומרינן את ההלל, כדי שלא יראה כקורא הלל בלא זמנו דה"ז מחרף ומגדף, הרי דס"ל ג"כ בקריאת הלל בדילוג איכא מחרף ומגדף וכדברי המג"א והערך לחם, עיי"ש.

★★

בגמ': הובקעה העיר בי"ז הוה וכו' בתשעה לחודש וכו' כאן בראשונה - כאן בשניה.

הנה בפסוק (זכריה ח, יט) כתוב: כה אמר ה' צ, צום הרביעי וגו' יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה וכו'. ובתוספתא (פ"ו דסוטה) איתא בשם ר' עקיבא דהכוונה על תשעה בתמוז, שבו הובקעה העיר שנאמר (ירמיה נב, ו): "בחודש הרביעי בתשעה לחודש ויחזק הרעב בעיר ולא היה לחם לעם הארץ ותבקע העיר" וגו'. ואילו בירושלמי (פרק ד' דתענית הלכה ה') איתא, דצום הרביעי הכוונה על י"ז בתמוז. ומקשה שם: כתיב בתשעה לחודש הובקעה העיר ואת אמרת הכין, א"ר תנחום בר חנילאי, קלקול חשבונות יש כאן ע"כ. ובתוס' ראש השנה י"ח ע"ב ד"ה זה וכו' מבארים תירוץ הירושלמי: "ורוצה לומר, דמתוך טרדתם טעו בחשבונם, ולא רצה הפסוק לשנות מכמו שהיו סבורים" עכ"ל.

(ובדברי התוס' א"ש מה שהקשה בשיירי קרבן על הירושלמי, דאיך אפ"ל שהיה כאן ענין של קלקול וטעות בחשבונות, דהתייחד די"ל דישאל שכתבו את החשבון ונכתב כן בספר ירמיה, אבל יחזקאל שנאמר לו החשבון כנבואה כנאמר "ויהי דבר ה' אלי לאמר" איך יתכן שהיה כאן ענין של קלקול וטעות בחשבונות עכ"ד. אך לדברי התוס' א"ש, דכיון דחשבו ישראל בצרתם שאז היה החורבן שפיר תפס הכתוב ג"כ כן, ע"ד עמו אנוכי בצרה, ואולי למעלה בשמים כביכול ג"כ תפסו החשבון המקולקל כפי שחשבו בני ודו"ק).

★★

אכן בש"ס דידן משני על קושית הירושלמי: אמר רבא, לא קשיא, כאן בראשונה כאן בשניה וכו' ע"כ. היינו, דבביהמ"ק הראשון הובקעה העיר בט' בחודש, ובביהמ"ק

ועוד דיבר עמו אמאי לקחו גם את יום ר"ח בכלל התשעה ימים.

וע"ז השיב לו, אולי מחמת שבר"ח מנחם אב הוא יום שמח שמת בו אהרן הכהן, ודיבר עמו עוד מזה אם יהיה כדבריך, אמאי אינו רשאי לאכול בשר עוד מער"ח בלילה, הלא מהדין הוא יום תענית אך מהילולא דרשב"י נהגו ג"כ היום לעשות הילולא ביום שמת אדם גדול, והתענית והילולא הוא דוקא ביום ולא בלילה שלפניו.

וע"ז השיב כ"ק אבי אדמו"ר זצ"ל, כי בירושלמי דתענית איכא פלוגתא חד אמר שבתשעה בתמוז הובקעה העיר, וחד אמר שבי"ז בתמוז הובקעה העיר, ובירמיה (קפיטל א) כתוב ויהי דבר ה' אלי לאמר מה אתה רואה ירמיה, ואומר מקל שקד אני רואה, והביא רש"י הק' מדרש אגדה השקד הזה משעת חניטתו עד גמר בישולו עשרים ואחד יום כמנין ימים שבין שבעה עשר בתמוז שבו הובקעה העיר לתשעה באב שבו נשרף הבית.

והשתא מתורץ היא שאלת הרב הקדוש מקאצק זצ"ל כי לפי מ"ד שבתשעה בחודש תמוז הובקעה העיר, ממילא נשלם כ"א יום בר"ח מנחם אב, ואז נשרפה בית אלקינו, מש"ה אינו רשאי לאכול בשר עוד מער"ח בלילה.

דף כ"ט ע"א

בגמ': אותו היום ערב ט' באב היה וכו'.

בהגהותיו של הגה"ק ר"נ אדלר זצ"ל מפרנקפורט שנדפסו בקובץ כרם שלמה (שנה י"ג קו' ב' ע' יב) איתא: נרשם ב' חצאי עיגול סביב תיבת ערב ע"כ.

★★

וכתב בספר מיני תרגומא להגאון ר' ישע"י פיק זצ"ל (פר' שלח): הנה בתענית דף כ"ט, ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא אמר רבה אמר ר' יוחנן (אותו היום ערב) צ"ל אותו הלילה ליל (וכן הוא בעין יעקב) תשעה באב היה, אמר להם הקב"ה אתם בכיתם בכי"י של חנם אני קובע לכם בכי"י לדורות. וכן בסוטה דף ל"ה. איתא כה"ג. ולא ראיתי לאחד ממפרשי הש"ס שבאו על החקירה מאיזה רמז הוציאו זה:

אמנם דע דבסנהדרין (דף ק"ד:) זה תוארו: בכה תבכה (בלילה) שתי בכיות הללו למה, אמר רבה אמר ר' יוחנן אחד על מקדש ראשון ואחד על מקדש שני, בלילה על עסקי לילה (לפי שבכו אותה לילה בכיית חנם. רש"י) שנאמר ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבכו העם בלילה ההוא, אמר רבה אמר ר' יוחנן אותו (היום צ"ל) הלילה ליל ט"ב היה, אמר להן הקב"ה לישראל אתם בכיתם וכו', משמע דבשביל מה דכתיב בלילה הרמז על זה. ודי בזה.

וחובה להעלות אשר כתבתי בתקוני הש"ס שלי בס"ד בסוגיא דתענית שם באותו ענין, נלכדה ביתר גמרא, נחרשה העיר תניא כשחרב וכו' נגזרה גזרה על ר"ג וכו'. והנה הש"ס דמפרש המשנה דלעיל כ"ו: דתנן בתשעה באב נגזר על אבותינו שלא יכנסו לארץ וכו' ונלכדה ביתר ונחרשה העיר. ועל זה פירש הש"ס נלכדה ביתר גמרא. אבל במה דקאמר הש"ס נחרשה העיר תניא כשחרב וכו' נגזרה גזרה על ר"ג וכו', אין מובן כלל, דבכל זה שהביא תניא כשחרב וכו' אין בו שום רמז ורמיזה על הא דנחרשה העיר.

ול"כ עיינתי ובנותי בספרים ומצאתי בעין יעקב דאיתא נלכדה ביתר גמרא נחרשה העיר נמי גמרא. ולא הועתק מ"ש רש"י לפנינו בגמרא ד"ה נחרשה העיר כדכתיב ציון שדה תחרש שנחרשה כולה ונעשית כשדה חרושה. אכן התי"ט במשנה ו' פרק זה העתיק כדכתיב ציון וכו' בשם רש"י. ובאין ספק דגירסת רש"י היא בש"ס נחרשה העיר כדכתיב ציון וכו', ולפיכך פירש רש"י כך הכא בסוגיא ולא כתב דברים אלו לעיל דף כ"ו: במשנה ודי בזה ליודעי בינה. וציון בימינו יבנה.

★★

בגמ': אמר להם הקב"ה. אתם בכיתם בכיה של חנם. ואני קובע לכם בכיה לדורות וכו'.

בבן יהוידע בסוטה (ל"ה ע"א) רמז: בכיה של חנם. דחנם בגי' חץ. וחץ קאי על לשון הרע כדכתיב (ירמיה ט, ז): חץ שחוט לשונם וגו', ומרמז על כך שהבכיה אז (ולדורות) נבעה מחטא לה"ר והדברים נוראים. ועי' ברוקח (פר' שלח) דכנגד ג' הלשונוות שבפסוק (במדבר יד, א) ותשא - ויתנו - ויבכו, כתיב בחורבן הבית ג' לשונות של בכיה ע"ש, ולכן גלו ג' פעמים ע"ש היטב והוא כנ"ל.

וייש להוסיף עפ"י הבן יהודע הנ"ל דחנם מרמז על לשון הרע, וביומא (ט): דביהמ"ק נחרב בגלל שנאת חנם. ומרמז על לה"ר הנ"ל וכנ"ל וכמו שהוכיח הגאון מבריסק וכנ"ל מדברי הפסוקים בתהלים וכדברי הרמב"ן והפסיקתא דכל עצם החורבן נבע מבכיה של חנם - שנאת חנם - לה"ר ודו"ק היטב. (ועי' במאירי (לעיל כו' ע"א) שנראה שלמד פירוש אחר בדברי הגמ' דתענית כאן וז"ל: ואותו הלילה צעקו ובכו בכיה של חנם להם לדורות, שנגזר על כל אותו הדור שלא יכנסו לארץ עכ"ל. וא"כ אין זה מכוון כלל לענין חורבן ביהמ"ק וצע"ג להבין דבריו).

★ ★

וראה בשפת אמת (פרי' שלח) בכמה דוכתי שהאריך בכיו"ב דכל מה שאירע לבנ"י אח"כ נבע מחטא המרגלים וכמבואר בפסוקי תהלים הנ"ל, וכן כתב בהדיא גם בשפ"א בתענית (כאן) עי"ש היטב. וראה בספר אמרי שמאי על במדבר (עמ' צ) שהביא כיו"ב בשם אדמו"ר בעל האמרי אמת מגור זצ"ל וע"ש עוד מש"כ בזה. ועי' בבעל הטורים (במדבר יד, ג) דהשטנה שכתבו הכותים בימי עזרא שלא יבנו ביהמ"ק היה ג"כ בט' באב ע"ש ובהגהות עטרות אד"ר מש"כ בזה ודו"ק.

★ ★

והיות וכך נציג נא דבר נורא שהעירני עליו הרה"ח ר' אפרים מנלה שליט"א, דהנה בשו"ע (או"ח סי' תקפ"א) אי דיום י"ז באלול הוא יום תענית לדורות, ובכ"י כתב ביאור הדברים כיון שאז מתו המרגלים, ואע"ג דכתיב "באבוד רשעים רינה" ומדוע יום מיתתם הוא יום תענית. כתב הב"י - דצער גדול הוא שהמרגלים מתו לפני שהספיקו לעשות תשובה עכ"ד.

והנה מלחמת העולם השניה, שהיה בה פורענות נוראה ואיומה לששה מליון אחינו בני ישראל הקדושים והטהורים הי"ד, התחילה ביום ו' י"ז אלול, עש"ק פרי' כי תבוא - שקוראים בה פסוקי התוכחה שכולם התקיימו אז באחב"י הי"ד, והדבר נורא ומבהיל.

וראה בקונטרס זכרון פנחס מהרה"ק ר' פנחס חודרוב זצ"ל שנדפס בסוף ספר אמרי פנחס (עמ' צ) שהביא מהאר"י הק' דאם לא חטא בעגל היה ר"ה בי"ז בתמוז ויוהכ"פ בט'

והנה במהרש"א בתענית כאן הקשה דא"כ איך אמר ר' יוחנן שאילו היה בזמן החורבן היה קובעו בעשירי, הרי כבר בזמן חטא המרגלים נקבע התאריך דט' אב (ויש להוסיף על קושית המהרש"א, שכן בסנהדרין (ק"ד): מובא דברי הגמ' כאן (בשם רבה) ושם בסנהדרין הם בשם ר' יוחנן גופו שאומר בגמ' כאן דאילו היה, היה קובע התענית בי' ודו"ק).

והנה ברמב"ן (פרי' שלח) הביא הפסוקים בתהלים (ק"ו, כ"ד כ"ז): וימאסו בארץ חמדה וגו' וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים וזרותם בארצות וגו'. וכתב דמזה רואים יסוד הדברים שהבכ"י על חנם בזמן המרגלים גרמה כל הצרות שהיו אח"כ ע"ש בדבריו הנפלאים ובאור החיים (פרי' שלח) מש"כ כן, וכ"כ להדיא במהרש"א סוטה (ל"ה. ד"ה אותו היום וכו') ובספר תולדות המהרש"א (עמ' ל"ט) תמה שלא ציין המהרש"א דמקורו טהור בפסיקתא זוטרא להלן (עה"פ כ"א): ואולם חי אני וגו' ע"ש (והו"ד במרגלית הים על סנהדרין ק"ד: אות ה). וראה בקרן פני משה (פרי' שלח) מש"כ לבאר באריכות בדברי הרמב"ן, ובחתי"ס (מהדרו' הגרי"נ שטון ז"ל על במדבר עמ' ס"ח) רמז בפסוקים (במדבר יד, לב) ופגריכם אתם יפלו במדבר הזה. ר"ת: ואיב"ה, שהוא ר"ת של התיבות: איכה ישבה בדד העיר וגו' וע"ש עוד (ובמקו"א ביארתי דהר"ת ואיב"ה מרמז שכל חטא המרגלים נבע מחטא אדם הראשון שאצלו כתיב לראשונה (בראשית ג, ט"ו): ואיבה אשית וגו' ודו"ק היטב ואכ"מ).

★ ★

וכיו"ב שמעתי בשם הגרי"ז מבריסק ז"ל שהסתפק האם כוונת הגמ' בתענית כאן לומר, דהתאריך ט' באב נקבע בגלל שאז ככו בני' במדבר, או שעצם חורבן הבית נקבע בגלל הבכיה הזו. ופשט עפ"י פסוקי תהלים הנ"ל (שהביאו ברמב"ן ובפסיקתא) שמוכח שעצם החורבן נגרם כתוצאה מהבכיה הזו. וביאר בזה גם הנאמר ביחזקאל (כ, כ"ג): גם אני נשאתי את ידי להם במדבר להפיץ אותם בגוים וגו', וברש"י פי' דקאי על פרשת כי תוליד בנים וגו'. אך צ"ע דהלשון נשאתי את ידי לשון שבועה לא כתיב שם, אלא דבפרשת מרגלים כתיב (במדבר יד, כא) ואולם חי אני וגו' וברש"י לשון שבועה, ומוכח דגם הפסוקים ביחזקאל קאי על המרגלים וחורבן ביהמ"ק עכ"ד ודפח"ח.

דף

תענית - דף כ"ט ע"א

על הרף

תקלה

בספר ברכת שמעון להגאון ר' ברוך שמעון שניאורסון זצ"ל (פר' האזינו) מביא דברי רש"י (דברים לב, מא) עה"פ: אם שנותי ברק חרבי וגו' שכתב וז"ל: למדו רבותינו באגדה וכו' והקב"ה זורק חציו ויש בידו להשיגם כאילו אוחזם בידו וכו' ע"כ. והביא שם מה ששמע מהגה"ק ר' משהני"ו מביאין - קראקא זצ"ל-ה"ד בנידון קושית המפרשים הנ"ל בגמ' כאן עפ"י הנמוק"י וכנ"ל.

ועפ"י דברי רש"י הנ"ל בפר' האזינו תירץ הגה"צ הנ"ל להמבואר בגמ' (כתובות ל"א). בהא דאמרין דעקירה צורך הנחה היא, דיש לחלק בין היכא דאי בעי מצו לאהדורה ובין זורק חץ דלא מצי לאהדורה ע"ש, וא"כ י"ל דסברת הנמוק"י דהכל הולך אחר ההתחלה, הוא רק היכא שנגמרה מעשהו עם ההתחלה ולא מצו לאהדורה, אבל בחורבן הבית שאש הוצת ממרום ובמשפטו של הקב"ה נאמר ותאחז במשפט ידי ובזורק חציו יש בידו להשיבן כאילו אוחזן בידו, לכן לא נדון על שם ההתחלה והיה מהדין לקבוע הצום בעשירי שבו נשרף רובו של ההיכל עכ"ד ודפח"ח.

★★

בספר מרפסין איגרא - ענינים (ע' קפט-קצ) מביא בשם הגאון ר' אהרן ליב שטיינמן שליט"א בישוב הקושי הנ"ל: גם אם כל מעשה השריפה או יריית החץ נגמר בעת תחילתו, אך ברור שהאבילות על מי שמת בגין אותו מעשה שריפה או יריה, תתחיל רק מאותו יום שהוא ימות בפועל, שאז בפועל קורה האובדן המחייב את האבילות, שהרי האבילות נמדדת לפי שעת התוצאה ולא לפי שעת המעשה.

לפי זה הוא הדין לגבי תענית ט' באב, שמהותה אבילות על החורבן, גם היא נקבעת לפי שעת התוצאה, שרובו של היכל נשרף בפועל בעשירי, ולכן אמר רבי יוחנן שהיה קובע את התענית בעשירי ולא בתשיעי.

★★

עוד כתב בזה בספר מרפסין איגרא (פר' משפטים ע' רג-ד): יש לתרץ, כי הסיבה שבגינה רצה ר' יוחנן לקבוע את הצום בעשירי באב היא - מפני שבפועל ההיכל נשרף בתאריך זה, ומזמן זה ואילך איבד עם ישראל בפועל את המקום המקודש לו ביותר, ועל כך הצער היגון והאבל.

באב, עי"ש, וכתב לבאר לפי"ז את דברי חז"ל הנ"ל: ואני אקבע לכם בכיה לדורות, היינו שביום זה, בט' באב, במקום שיהיה יוהכ"פ - מחילת עוונות, יהיה להיפך בכי על החטאים, וזה הפי' במש"כ (במדבר יד, לד): יום לשנה תשאו את עונותיכם וגו' ע"ש היטב ודפח"ח.

★★

בגמ': והיינו דאמר ר' יוחנן, אַלמלי הייתי באותו הדור לא קבעתיו אלא בעשירי מפני שרובו של היכל בו נשרף וכו'.

הקשו המפרשים, דהנה במסכת בבא קמא (כב, א) סובר רבי יוחנן לגבי מהות חיובה של "אש", ש"אשו משום חציו", וביאר הנימוקי יוסף שם (דף י מדפי הרי"ף), שאנו מחשיבים כאילו נגמר כל מעשה השריפה ברגע שהדליק, ולכן מותר להדליק נרות בערב שבת סמוך לחשיכה למרות שהם הולכים ודולקים בשבת.

ואם כן, מדוע רבי יוחנן היה קובע את התענית בעשירי משום שרובו של היכל נשרף בעשירי, והרי לדעתו פעולת ההצתה היא הקובעת, ומאחר ופעולת ההצתה נעשתה בתשיעי באב, הרי שנחשב כאילו כל מעשה השריפה נגמר בתשיעי באב - תאריך ההצתה?

וידוע תירוצו של כ"ק אדמו"ר מקוצק זצ"ל, דסברת הנמוק"י הנ"ל שייכת רק על האדם הפועל, דאם דנין על הפועל אז י"ל דעשה הכל מתחלה, אבל אם דנין על עצם הפעולה א"א לומר שנעשית רק ברגע שנעשית באמת ודו"ק.

וכע"ז הביא בשיח השדה (שער הכללים כלל ה') בשם כ"ק אדמו"ר בעל האבני נזר זצ"ל, והוסיף הגה"ק מקודיגלוב זצ"ל-ה"ד שם ראייה ליסוד זה: ונלע"ד ראי' לזה דהרי אסור ליטע ל' יום ר"ה בשביעית משום שנקלט בשביעית כמבואר בפ"ק דר"ה (דף יוד:): ובתוס' ור"ן, וקשה לכאורה למ"ש הנימוק"י הנ"ל דחשיב הכל כאלו נעשה עכשיו, א"כ חשיב כאילו הקליטה הוא קודם שביעית אבל למ"ש א"ש, דאם דנין על עצם הפעולה א"א לומר שנעשה עתה רק בשביעית, וכיון דשביעית עיקר האיסור על הקרקע דכתי' ושבתה הארץ כמ"ש בתוס' רי"ד ע"ז (דף ט"ו). לענין אמירה לעכו"ם, וכיון דהקליטה הוא בשביעית א"כ הארץ אינו שובת וק"ל.

★★

בגמ': דאמר ר' יוחנן אלמלא הייתי שם לא קבעתיו אלא בעשירי.

לכאורה הלא תענית ת"ב מדברי קבלה הוא כי כך הי' רצונו יתברך ואיך אמר אילו הייתי שם וכו' וכי בדידי' תליא מלתא.

ומחדש המנחת חנוך (מצוה ש"א אות ז') דמדברי קבלה לא נקבע יום מיוחד לד' צומות אלא על אלו החדשים דבטבת תמוז אב ותשרי מחויבים להתענות יום אחד, אבל לא נתייחד איזה יום מיוחד, רק איזה יום שרוצה יוכל להתענות וראי' לדבר, דבזכרי' (ח' י"ט) אינו מבואר איזה יום כלל, רק צום הרביעי וצום החמישי וצום העשירי דהיינו החדשים אבל לא באיזה יום.

ומביא ראי' לזה, דבר"ה (י"ח:): פליגי, ר"ע סובר צום העשירי היינו עשרה בטבת שבו סמך מלך בבל, ורשב"י אומר זה ה' טבת שבאה שמועה לגולה, וקשה דהם היו תיכף לאחר החורבן כידוע ומאי פליגי, פוק חזי מה עמא דבר ומה היו עושין בבית שני דאז היה ששון ושמחה באיזה יום היו עושין ובבית שני היו תנאים ב"ש וב"ה והאיך שכחו הדבר.

ועוד ראי' דמבואר שם דבט' בתמוז הובקעה העיר כמבואר ירמי' (נ"ה ו') ואיך מתעניין בי"ז, ומתרץ רבא דבית שני חמיר לן דאז הוי בי"ז בתמוז, והיאך יכולין לעקור דברי קבלה בקום ועשה לאכול ולשתות, אלא ע"כ דלא נקבע כלל רק החדשים ובאיזה יום שירצו מתענים, וכן בימי ששון ושמחה באיזה יום שרוצין בחדשים הללו עושין ששון ושמחה, ולכן בבית שני היה כל מקום נוהג כמו שהיו רוצים, ואחרי זה כשנחרב הבית בשניה והיו רוצים לקבוע הימים הללו לכל ישראל בשוה כהיא דתקיעות דהתקין ר' אבהו (ר"ה ל"ד). שיהי' כל ישראל בשוה כמש"כ רב האי גאון ז"ל, וביררו חז"ל לאחר החורבן ימים הללו, והי' דעת ר"ע שהצום יהי' עשרה בטבת שבו הי' עת צרה לישראל, ורשב"י סובר בה' טבת, אעפ"י שמביאין ראי' מפסוקים זה אסמכתא בעלמא.

וע"כ אמר ר' יוחנן שאילו הי' שם הי' קובע בעשירי, כיון דמדברי קבלה בעצם יכולין לקבוע באיזה יום שרצו.

★★

אכן אם ר' יוחנן היה רוצה לקבוע את תאריך הצום על פי הזמן שבו נעשתה ההצתה, ולא זמן השריפה בפועל, גם ר' יוחנן היה מודה שהתאריך הראוי הוא ט' באב.

עוד יש לתרץ: בגמרא במסכת בבא קמא (כג, א) מבואר שגם מי שסובר "אשו משום חיצוי", מודה הוא שישנם מקרים שבהם חיובו משום "ממונו", כגון במקום שהאש לא הייתה אמורה להגיע בעת ההדלקה בכוחות עצמה, ורק שינוי נסיבות, כדוגמת רוח שאינה מצויה, או נפילת גדר וכדו' גרמו לאש להגיע למקום שהגיעה, במקרה שכזה הכל מודים ש"אשו משום ממונו", ואינה נחשבת לחיצוי, מכיון שרק סיבות אחרות גרמו לנזק - אין לייחס את האש ישירות להמצית.

והנה במדרשים (איכ"ר פרשה א, מג) מובא, שלולא זאת שהקב"ה ומלאכי מעלה סייעו בהצתת האש לא היה בכוחם של אויבי ישראל לשרוף את בית המקדש.

משום כך סבר ר' יוחנן שאין לייחס את שרפת בית המקדש לאלו שהציתוהו בט' באב, שהרי לא מכוח מעשיהם נשרף בית המקדש. אלא לשרפה בפועל שהתרחשה ב" באב, שהיתה מכוח מעשיו של הקב"ה, ולא מכוח האש שהציתו נבזוראדן או טיטוס.

עוד יש לתרץ: דבריו של ה"נמוקי יוסף" אמורים לגבי זמן חיובו של מבעיר הבערה. אולם לגבי החפץ הנשרף, ברור שהזמן שבו נחשב החפץ לשרוף הוא רק בשעת שרפתו בפועל, לכן אמר רבי יוחנן שלו הדבר היה בידו, היה נקבע הצום לעשירי בחודש אב, שכן אז נשרף בית המקדש, ורק אם תאריך הצום היה נקבע על פי זמן חיובם של הרומאים היה מקום לקובעו בתשעה באב.

★★

כתב בשואל ומשיב (מהדורא ה' סי' ל"ט ד"ה אבל) וז"ל: לכאורה הי' נ"ל דבר חדש, דבט' באב יש להחמיר בספק בין השמשות דאפוקי יומא, ומטעם דהרי ר' יוחנן אמר בתענית, דאילו הואי התם קבענא בעשירי, וא"כ ניהו דנתקן בט"ב, מ"מ עכ"פ ספק עשירי ודאי לחומרא, דעיקר השריפה הי' בעשירי, עכ"ל.

★★

בגמ': ורבנן - אתחלתא דפורענותא עדיפא.

בשׁו"ת חתם סופר (או"ח סי' לט ד"ה ודבר בעתו, ויו"ד סי' רלג ד"ה אמנם מה) כתב דעל כן רבנן לא ס"ל כר' יוחנן, משום דכיון שהציתו האש בהיכל בתשעה באב, הו"ל ובאו בה פריצים וחללוה, א"כ מה שנשרף בעשירי הוא בית חול, שכבר נתחלל ע"י שריפתם בתשיעי עיי"ש.

ועיין עוד בחידושי חתם סופר למגילה (ה ע"ב) על הא דא"י בגמרא דרבי ביקש לעקור תשעה באב, וביארו בתוס' שם דהכוונה דרצה לעקרו מתשיעי ולקובעו בעשירי כדברי ר' יוחנן כאן, דרבי אזיל לטעמיה בע"ז (נב ע"ב) דמשמע דלית ליה הך דרשה דובאו בה פריצים וחללוה, וממילא לא יצא ביהמ"ק לחולין, וע"כ אזלינן בתר יום שרוב ההיכל נשרף בו והיינו בעשירי, עיי"ש.

והקשה בשו"ת יביע אומר (ח"ח או"ח סי' טז אות ב בהג"ה שם) דלכאורה קשה מה יענה החתם סופר על ר' יוחנן עצמו, דבנדריים (סב ע"א) קאמר שהכלי שרת נעשו חול משום ובאו בה פריצים וחללוה, וא"כ לדבריו כשהציתו ההיכל בתשיעי הרי יצא ביהמ"ק לחולין, וא"כ מדוע רצה לקובעו בעשירי.

וכתב דאפשר ליישב קצת עפ"י דהתוס' כאן (ד"ה אמר אביי) שהמרגלים שבו בעצם יום תשעה באב, ולפי"ז כשבכו בלילה ההיא ה"י ליל י' אב, וממילא ס"ל לר' יוחנן שכשקבע הקב"ה בכיה לדורות ה"י בליל י' אב, ושפיר רצה לקובעו בי' אב.

ואח"כ כתב בשו"ת חזון נחום (סי' ב אות ז) הקשה קושיא זו על החתם סופר עיי"ש שהאריך, ועוד כתב שבאור שמח (פ"ה מהל' תעניות ה"ו) כתב דאף דר' יוחנן גם ס"ל דאמר'י ובאו בה פריצים וחללוה, מ"מ לגבי ביהמ"ק ס"ל דכאשר הוצת לא נפקעה קדושתו אלא קדושתו נמשכת גם בחורבנו, דהלא ס"ל לר' יוחנן בזבחים (קז ע"ב) שהמעלה בזמן הזה בחוץ חייב, וע"כ שפיר גם רצה לקבוע ת"ב בעשירי.

וכתב עוד האור שמח שם שרבנן דס"ל דיש להתענות בתשיעי הוא, משום דהא דאמרין דרובו של היכל נשרף בעשירי, זה היה רק בבית המקדש הראשון, אבל בבית המקדש השני נשרף בתשיעי, ואנן אזלינן בתר מקדש שני דחמיר לן, עיי"ש.

★ ★

בגמ': בעל החוטם מתבקש.

כתב הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו ברית יעקב (סימן יט) בענין כינוי שם לחבירו: ולשאר בשרי ריש גלותא דבבל הגאון רבינו יוסף חיים זצ"ל ראיתי בספרו שלו תורה לשמה (סימן תכ"א) שדן במי שחוטמו גדול אם מותר לקראו בעל החוטם או דילמא חשיב זה גנות והוא בכלל לשון הרע, וכתב להוכיח שמצינו בכמה מקומות ששמואל קרא לתלמידו רב יהודה בשם שיננא, [עיינן ברכות ל"ו א' וחגיגה (ט"ו סע"ב) ומסורת הש"ס שם ושם], ויש בזה שני פירושים, הראשון שיננא חריף ומחודד, והשני שיניו גדולות, עיינן בספר הערוך, ולפי פירוש השני ששיניו גדולות יש ללמוד לנדון השאלה שמותר לקראו בעל החוטם.

מיהו נראה דדבר זה נידון לפי העת והזמן ולפי דעתן של בני אדם אם דרכן להקפיד על זה אם לאו, שאם אין שגור ומצוי בין בני אדם לקרוא בעל החוטם לאדם שיש לו חוטם גדול, הרי זה חשיב גנות ואסור, והא דשמואל שאני דיש לומר שדרכם של בני אדם בזמן ההוא היה לקרוא למי ששיניו גדולות שיננא, ולא היה דרכם להקפיד בזה כי לא היה נחשב להם דבר זה לגנות, וע"ש. [ולפי דבריו יש לעיין במה שכתבנו לעיל גבי סומקא ופשוט, ומה שכתוב בשאלה אם יש בזה לשון הרע, טפי הוי ליה למימר אונאת דברים, ודו"ק].

★ ★

ולעיקר חקירת הגרי"ח ז"ל אם מותר לקרוא בעל חוטם וכו', הנה מצינו בתענית (כ"ט א') שאותו אדון קרא לרבן גמליאל בעל החוטם עיין שם, אך פשוט דלא מיכרע מילתא לנדון דידן, דהרי מבואר שם דאותו אדון גוי היה, ואף אם נאמר שגם בן נח מוזהר על אונאת דברים והלבנת פנים, ועיין מה שכתבו בזה הגר"ח פאלאג'י ז"ל בגנוזי חיים (מערכת ה אות כ"ח) והגאון מהרש"ם ז"ל במשפט שלום חושן משפט (סימן קפ"ח סעיף א', דל"ז ע"א) ועינים למשפט ברכות (מ"ג ב', דס"ו ע"ב) ובבא בתרא (כ"ב א', דע"ט ע"ב) ואכמ"ל, מכל מקום מי לימא לן שאותו גוי עביד כהלכה ושפיר עבד. ותו הלא בכוונה מכוונת עשה כן שאמר בלשון ערומים ובלשון סתרים כדי שרבן גמליאל יזהר, ומוכרח היה לנקוט לשון זה, עיין שם בסוגיא ועיין בספר יסוד המשנה ועריכתה (דף ט"ז הערה מ"ב) ובספרו נצוצי אור לתענית

בספר לב שמחה לכ"ק אדמו"ר מגור זצ"ל (פר' בראשית) כותב: על הרמז בזה"ק בראשית ויצר וגו' שהפנים נרשם שם הוי' בעינים וחוטם, אולי זה בגמ' תענית כ"ט ר"ג בעל החוטם מתבקש, ופירש"י בעל צורה, כהנ"ל, גם מ"ש שם אדון שהצילו, בגימ' שם אד'.

★★

בגמ': וזרקום כלפי מעלה וכו'.

בספר פני מנחם לכ"ק אדמו"ר מגור זצ"ל פרשת דברים (תשנ"ד) כותב: "ביו"ט אומרים ואין אנחנו יכולים לעלות וליראות ולהשתחות לפניך וכו' מפני היד שנשתלחה במקדשך. מה הכוונה מפני היד, יש מפרשים (ר"י עמדין) שהכוונה למה דאיתא שבעת החורבן השליך גבריאל גחלי אש על בית המקדש ובלי זה לא היה יכול להישרף.

ויש מפרשים שהכוונה להא דכתיב ידו פרש צר. אך בפשטות הכונה להא דאיתא בגמ' (תענית כט.) משחרב הבית וכו', נתקבצו כתות כתות של פרחי כהונה ומפתחות ההיכל בידן ועלו לגג ההיכל וכו' וזרקום כלפי מעלה ויצתה כעין פיסת יד וקיבלתן מהם, וזהו מפני היד, שהרי כשאין מפתחות אין קרבנות. וכדאיתא ששלמים ששחטן קודם פתיחת דלתות ההיכל פסולין (ראה שם יתר ד"ק).

וראה בפנינים יקרים המופיעים במחזורים לשלש רגלים שגם פירש כן ע"פ הגמ' בתענית הנ"ל.

★★

בגמ': כשם שמשנכנס אב מומעטין בשמחה - כך משנכנס אדר מרבין בשמחה.

ברש"י: ימי ניסים היו לישראל פורים ופסח ע"כ. וצ"ב מה כוונת רש"י במה להזכיר פסח.

וכתב בחתם סופר (או"ח סי' קס): י"ל בהא, עפ"י מה שהרגיש מהרש"א והאריך ג"כ ראנ"ח פ' תצא אהא דר"פ דאמר בריא מזלי, הא קיי"ל אין מזל לישראל, ולע"ד משו"ה כתב רש"י ימי ניסים הי' לישראל פורים ופסח, וביעב"ץ (ח"ב סי' פ"ח) נתעורר בזה מה רצה רש"י להוסיף פסח. ולפי הנ"ל י"ל, דס"ל אע"ג דאין מזל לישראל, מ"מ אחז"ל אע"ג דאין ניהוש יש סימן והוא דאתחזק, וס"ל הכא אתחזק תרי זימנא עכ"פ פורים ופסח, וקיי"ל ב' זימני הוה חזקה, א"נ

(שם). ותו הרי בפירוש המיוחס לרש"י לתענית שם פירש "בעל חוטם, בעל קומה וצורה, לישנא אחרינא גדול הדור", וכיוצא בזה כתב בפירוש המיוחס לרגמ"ה ז"ל שם "בעל החוטם החשוב שבהם", וממילא פשוט שאין ראייה מכאן שהרי לשבח הוא, ודו"ק.

ומינה נמי שאין לפשוט חקירת הגרי"ח ז"ל ממה שמצינו שרבותינו הראשונים ז"ל קראו לרבנו יצחק מקורביל ז"ל בעל סמ"ק, בשם רבי יצחק בעל החוטם וכמפורש בספר תשב"ץ לרבינו שמשון בר צדוק ז"ל תלמיד מהר"ם מרוטנבורג (סימן כ"ה) ע"ש, דכוונתם כפירושים דלעיל שהיה מגדולי הדור ומהחשובים שבהם ודו"ק. ועכשיו ראיתי בספר אוצר הגדולים ח"ה (דרמ"ח ע"א) שהביא שבהקדמת סמ"ק כתוב שנקרא בעל החוטם לפי ששערות רבות היו לו על חוטמו, ע"ש. ולפי זה יש לפשוט חקירת הגרי"ח ז"ל. מיהו לא ידעתי מי בעל דברים אלו. ובסמ"ק שלפני לא נדפסה הקדמה זו, ולי הדבר צ"ע שמשום הך טעמא דשערות וכו' לא היו צריכים לקראו בעל החוטם, אלא בוודאי לשבח נתכונו וכמו שביארנו. שוב ראיתי בסמ"ק, הנדפס עם הפירוש היקר צביון העמודים, ששם נדפסה הקדמה זו, ולפי הנראה שם הכותב הוא מצאצאי בעל סמ"ק וקבל מסורת זו מרבותיו ואבותיו עיין שם, ולפיכך בטלו דברי, או דהא והא גרמו ליה, ועדיין צ"ע.

★★

ובהערה שם מתייחס למש"כ רש"י כאן: בעל החוטם - בעל קומה וכו': ומבואר בפירוש המיוחס לרש"י ז"ל דבעל קומה שבח ומעלה הוא. ומצאתי במדרש אגדת בראשית (פרק ד' דף י"ד) שמבואר שם שבעל קומה חסרון הוא, ועיין מדרש הגדול דברים (ד' י"ג. עמוד קנ"ט וקס"ג) ע"ש. ועיין בזה בהגהות מהרי"ד לתורת כהנים (פרשת אמור) ויפה ללב ח"א (סימן רכ"ה אות ט') בארוכה. ותורה תמימה ויקרא (פרק כ"א אות ס"ד) ומרגליות הים סנהדרין (י"ז א' אות כ"ו) ועיין לגר"ח פאלאג'י בספרו עיני כל חי (דמ"ג ע"א ד"ה אין) ולפי המבואר והמצויין כאן, דבריו צל"ע ע"ש. והגיעב"ץ ז"ל בלחם שמים אבות (פ"ו מ"ח) כתב דבעלי קומה בעלי כח הם וכמאמרם שהקב"ה משתבח בבעלי קומה. ע"ש. וצ"ע מקורו. ומשבת (צ"ב סע"א) לא משמע כן, ע"ש. ונתבאר במק"א בס"ד.

★★

ס"ל בחד זימני איכא למימר שמא ריעא מזלא דעמלקים גרם ולא בריא מזלא ישראל דאין מזל להם, אבל השתא דאירע ע"י ב' אומות שונות רצופים עמלק ומצרים, ש"מ יש סימן טבא דבריא מזלא דישראל, ועכ"פ יש סימן, זה נ"ל דעת רש"י.

ומ"מ השו"ע (שהשמיט הדין דמשנכנס אדר מרבית בשמחה) הוה ס"ל דר"פ אפשר ס"ל יש מזל לישראל, ואנן קיי"ל שלהי מס' שבת כהני אמוראי ותנאי דש"ס דאין מזל לישראל, וא"כ בשלמא באב איכא למיחש דבריא מזלא דאו"ה, אבל באדר מהיכי תיתי לימצי לי, דנהי דריעא מזלא דעמלקים דשאר אומות מי ריעא ולענין בריאות מזלא דישראל הא אין מזל לישראל כנלענ"ד במעט עיון.

★★

ובשפת אמת כאן כתב: לולי פירש"י משום פורים ופסח, יותר נראה מהא דתלי לי' באב, משום שבאדר הי' קיום הקרבנות ובמקדש, דבאדר זמן שקלים לחדש בניסן התרומה חדשה. ונדבו בני' בשמחה שקלי הקודש, וכמבואר כמה פעמים בפסוק כשהתנדבו בני' למקדש היה שמחה גדולה בעולם, וכיון שקבלו עליהם בשמחה נדבת הלשכה, עדיין השמחה נמצא באדר, וכשקורין פ' שקלים מתעורר זה.

★★

ובשפ"א ליקוטים (לר"ח אדר) הרחיב בזה יותר וז"ל: איתא בגמ' כשם משנכנס אב ממעטין בשמחה, כך משנכנס אדר מרבין בשמחה, והגם דרש"י פי' שם הואיל והמה ימי נסים פורים ופסח, אבל לשון הגמ' נראה שעיקר השמחה ממצות השקלים שהביאו בני' בכל שנה בחודש הזה, לכן אמרו כשם שבאב ממעטין בשמחה ע"י חורבן ביהמ"ק, כן באדר הוא זמן קיום המקדש שכל המקדש עמד על יסוד נדבה זו, וכ' בו יפה נוף משוש כו', לכן המה ימי שמחה.

★★

הגאון האדר"ת זצ"ל עמד ג"כ בספרו זכור לאברהם (ע' לח) בדברי הגמ' "כשם... ומה תלוי זה בזה. וכתב: ויותר נראה לי דקמ"ל שכמו שממעטין בנשואין משנכנס אב, כך מצוה להרבות השמחה משנכנס אדר, ויש לקבוע זמן הנשואין בחודש אדר, החודש אשר נהפך מאבל לשמחה לכל ישראל.

אל"א שיש לעיין בזה, אם מותר לאחר, דודאי זריזין מקדימין למצות, וכבר אמרו יקדים עצמו לדבר מצוה, שבשביל לילה אחת שקדמתה כו', כבנוזר כ"ג ב' עכ"ד.

★★

בענין השמטת השו"ע להא דמשנכנס אדר מרבית בשמחה שהבאנו לעיל מדברי החתם סופר בזה, כתב בשו"ת התעוררות תשובה לנכדו הגר"ש סופר זצ"ל (סי' תעג): ונלע"ד ליישב, דבגמרא דידן לא מצינו שום הקדמה לקרות המגילה רק י"א י"ב וי"ג אדר, אבל בירושלמי מגילה (פ"א ה"א) איתא דכל החודש כשר לקריאת המגילה, ויליף ליה מדכתיב החודש אשר נהפך להם מיגון לשמחה, וכיון דכל החודש נהפך לשמחה יכולין לקרות המגילה מר"ח (אלא דמסיים שם א"ר חלבו ובלבד עד חמשה עשר דלא יעבור כתיב).

וביון דהמחבר (סי' תרפ"ח פ"ז) הביא בשם י"א דיכולין לקרות המגילה מר"ח, וברמ"א כתב ע"ז והכי נהוג, א"כ מובן מאליה דמרבין בשמחה מר"ח, דהרי הא דקורין המגילה מר"ח יליף לה מהא דנהפך החודש לשמחה, והיינו מר"ח, וממילא מרבין בשמחה מר"ח.

★★

כ"ק אדמו"ר מוהרמ"מ מלובאוויטש זצ"ל כתב בזה: אולי י"ל שהרמב"ם לשיטתו שצריך להיות שמח כל ימיו (הלכות דיעות פ"א ה"ד), משא"כ רב דס"ל (שבת ל:): בשמחה שאינה של מצוה עלי' נאמר ולשמחה מה זו עושה, הוא מארי' דשמעתי' במסכת תענית משנכנס אדר מרבין בשמחה. ולהעיר מהרמ"א (סוף הל' מגילה) וטוב לב משתה תמיד.

★★

והנה הרמב"ם (פ"ה דתעניות ה"ו) כתב: משיכנס אב ממעטין בשמחה ע"כ. והקשה בלח"מ מדוע לא הביא הרמב"ם להא דמעטין במשא ומתן ג"כ ע"כ.

ובתב בספר נחלת יעקב יהושע (פר' וזאת הברכה) בזה, בהקדם מה שמובא בכתבי האר"י ז"ל דעצבות מקלקלת את הפרנסה, וע"י שיה' לאדם שמחה הוא מביא לעצמו פרנסה, וסימן לדבר כי כתיב "והיית אך שמח" ס"ת חת"ך. והוא אשר הגדול של הפרנסה ע"כ.

כתב הגאון רבי שלמה אליעזר אלפנדרי זצ"ל (קובץ המועדים - חנוכה ופורים ע' שז): לכאורה קשה על מאמר זה שאמרו דבאדר לימצי נפשיה ובאב לישתמיט מיניה, ממ"ש בסנהדרין (ס"ה): מעונן, רבי עקיבא אומר זה המחשב עתים וימים ואומר יום פלוני טוב לצאת, וכן פסקו הפוסקים כמו שיעויין בהרמב"ם (פי"א מהל' עבודה זרה), וסמ"ג (לאוין נ' ונ"ג), והרא"ה בספר החינוך פ' קדושים (מל"ת רנ"ד).

וראיתי בתשו' הרמב"ן במיוחסות (סימן רפ"ג) שעמד בסברת רבי עקיבא הלזו, ע"ש. וגם בתשו' הרשב"א ח"א (סימן תי"ג) עמד במה שנראה סתירה לסברה זו מאיזה מקומות בש"ס, וממה שעשה רבי עקיבא עצמו תפילה ידוע למוצאי שבת עשד"ב, אמנם לא נרגש מזה.

ונראה לענ"ד דהא ודאי לא קשה, ונקדים מש"כ הריטב"א בחידושו לתענית שם, וז"ל ואעפ"י שאין מזל לישראל הני מילי בשאר ימים, אבל בשני חדשים אלו יש מזל, שכן נגזר עלינו מן השמים, ואפשר עוד דמזל לאו דוקא, אלא על הגזירה קרי מזל בלשון בני אדם, ע"כ.

ועל פי דברי הרב אלו בין לתירוצא קמא ובין לתירוצא בתרא יוצא לנו ישוב נכון דלא הוי הא בכלל מעונן, דמה שאסרה תורה הכישוף ומעונן, הטעם כדכתב הרב החינוך (בפ' קדושים ושופטים) דיצא להם מזה סיבה לכפור בעיקר, משא"כ הנמנע בחודש אב ולעשות בחודש אדר, אדרבא הוא סיבה שיאמין בה. והכי מפורש יוצא מדברי התוס' שם ד"ה אמר רב פפא וז"ל פירוש משום דאמרין לעיל מגלגלין חובה ליום החייב, ע"כ. ור"ל דאין בזה משום מעונן, דאדרבא הוא לקבוע אמונה בה' דמה שעושה באיזה זמן הן לטובה והן למוטב ישאר הרושם באותו היום, ונודה על זה לה' כי לא עזב ולא יעזוב חסדו. וזה שנאמר (תהלים ק"ו) הודו לה' כי טוב, מפני כי לעולם חסדו, גם על העתיד באותו יום. ושוב אחר ימים ראיתי מש"כ הרב המגיה בספר פאת ים מערכת מעונן, ובספר אות היא לעולם ח"א מערכת האל"ף (סימן ו'), ועיין עוד תוס' סוף קידושין.

★★

כתב בספר גליוני יואל להגר"י הרצוג ז"ל (ע' קד-ה): מכאן טעם למנהג שלא לעשות עסקים ביום פטירת ההורים, והיינו מש"כ בתוד"ה דאמר, משום דמגלגלין חובה ליום חייב,

ולפי"ז א"ש כאן, דהנה לגבי מיעוט משא ומתן איתא לעיל (כ"ו ע"א) רק בשבת שחל בו ט' באב אבל לא משנכנס אב, ובתענית כ"ט איתא רק משנכנס אב ממעטין בשמחה, ובמחבר או"ח סי' תקנ"ט דבר"ח אב עד ט' באב ממעטין במשא ומתן, ובאמת קשה להבין מנלן כיון דבמתני' איתא רק משנכנס אב ממעטין בשמחה, ומהאי טעמא בב"י ובטור"ז מקילין בזה דמותר לסחור דאין בזה שמחה.

ולפי"ז הנ"ל א"ש, דלכל משא ומתן צריך שמחה מקודם, ובלא שמחה מקלקלת הפרנסה, וא"כ כיון דתני במתני' משנכנס אב ממעטין בשמחה, ממילא ידוע דממעטין במשא ומתן, כיון דאי אפשר לעשות המשא ומתן בשמחה, ומשו"ה הרמב"ם הביא רק דממעטין בשמחה, וממילא נשמע דממעטין במשא ומתן, ומהאי טעמא פסק המחבר דמר"ח אב עד ט' באב ממעטין במשא ומתן, אע"ג דהוא עצמו סובר דמותר לסחור ואין בזה שמחה, מ"מ כיון דממעטין בשמחה ואי אפשר להיות בשמחה בשעה שעושה המשא ומתן, וא"כ לא יצליח כי מקלקלת הפרנסה ממילא ידוע ונכון למעט במשא ומתן, אבל באמת אין איסור בעושה מסחר ולפי"ז הכל על נכון. עכ"ד ודפח"ח.

דף כ"ט ע"ב

בגמ': הלכך בר ישראל דאית ל' דינא בהדי נכרי לישתמיט מיני' באב וכו' ולימצי נפשי' באדר וכו'.

המג"א (סי' תקנ"א ס"ק ב') מדייק מסתמא דגמ' דכל חודש אב יש בו מצב של ריע מזלי' ע"ש ובהגהות החתם סופר בשו"ע.

ובבאורי מהרא"י לבעל תרומת הדשן (פר' מסעי) עמד על עצם הענין שנזכר בתורה תאריך פטירתו של אהרן, וכתב וז"ל: וי"ל, משום דכתיב הכא וישמע הכנעני, ופי' רש"י דכאן לימדך דמיתת אהרן הוא השמועה שנסתלקו ענני הכבוד וכסבור נתנה רשות להלחם. ורמז נמי כאן, שבשביל כך רצה להלחם, לפי שהיה בחודש אב בתחלתו, ובאותו חודש ריע מזליה דישראל כדאיתא בפ' בתרא דתענית לשתמיט מיני' מירח דאב, ר"ל עד לאחר תשעה באב מסתמא עכ"ל. הנה שנקט בפשטות דכוונת הגמ' רק עד אחרי ט' באב וצ"ע.

★★

ואין לך יום חייב ממיתת קרובים, ואף נכון המנהג שנוהגין קצת לכבד במשקה ביום השנה, דהלא ריע מזליה ביום זה, וכל אחד מברך אותו בשעת שתייה שיקויים בו ויהפוך הקללה לברכה. ע"כ. ועיין שו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' קל"ה אות כ').

★★

בגמ': מתיב רב המנונא וכו' אלא להניח, ובחמישי הוא דשרי, אבל השבת כולה אסור וכו'.

והוכיח הגאון האור שמח (פ"ה דתעניות ה"ו) מכאן כדעת הירושלמי דט' באב שחל בשבת, שתי השבתות מותרין והיינו דכיון דנדחה הצום ליום א', אין דין דשבוע שחל בו ט' באב לאותו שבוע, דאל"כ מה פריך בגמ' כאן, לוקמה דמיירי שחל להיות ט"ב בשבת ומותר לכבס וללבוש בשבת דבאופן זה אסור כל השבת דרק להניח אחר ט"ב לרב נחמן. וע"כ דאם חל בשבת אין לשבוע זה דין שבת שחל ת"ב להיות בתוכה כיון דהתענית הוא ביום ראשון. ע"כ.

★★

בהקשר לדברי הירושלמי הנ"ל, כתב חכ"א בקובץ קול התורה (קובץ מ"ו ע' ס"ו):

קצת יש להוכיח כן מבריייתא דסוגיין, דתני חל להיות בא' בשבת... בב' בג' בד' בה'... בע"ש... וכו', ואמאי שייך הדין בשחל בשבת, וניתני דשבוע לפניו אסור, אלא משמע דכיון דנדחה ליום א', ליכא דין שבוע שחל בו כלל.

ובטעם הדבר י"ל, דהיכא דחל תשיעי בשבת וא"א להתענות בתחילת הפורענות, תקנו מעיקרא להתענות בי', הואיל ואף בי' היו פורעניות, ואין זה מדין נדחה, ולכן ליכא דין שבוע שחל בו. ולפ"ז יוצא דלמ"ד לאחריו אסור, יהא אסור בשבוע דעשירי, וכ"כ בנוב"י (מהדו"ת או"ח סי' ק"ה) וכן ס"ל להמג"א. אולם במנחת ברוך (סי' פ"ב) ובאבנו"ז (או"ח סי' תכ"ו) מוכיחים מירושלמי דבת"ב הנדחה מותר אף השבוע שלאחריו לכו"ע, וא"כ מבואר דמה שמתענים בעשירי הוא מדין נדחה. ולפ"ז צ"ל הטעם דליכא דין שבוע שחל בו, דכיון דבת"ב גופא ליכא דיני אבלות בפרהסיא, אין בכחו לאסור השבוע שלפניו.

★★

בגמ': שלח רב יצחק וכו' אע"פ שאמרו כלי פשתן אין בהן משום גיהוץ אבל אסור ללבושן בשבת.

כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' פא), הנה מלשון הגמרא היה אפשר לומר דמיירי מכלי פשתן מגוהצין דוקא, אבל כלי פשתן מכובסין שאינן מגוהצין מותר ללבושן, וכן הי' משמע קצת מלשון השו"ע (סי' תקנא ס"ג) שכתב וכלי פשתן אין בהם משום גיהוץ והרי הם ככיבוס שלנו ומותר, והני מילי לגוהצן ולהניחן עד אחר תשעה באב אבל אסור ללבושן בשבוע זה.

אבל במגיד משנה פ"ה מהל' תעניות (ה"ו) כתב דכלי פשתן מכובסין ג"כ אסורין, הרי דאוסר ללבושן אפי' רק מכובסין לבד, וכן מפורש בביאור הגר"א בשו"ע (בד"ה אבל אסור) וכן במשנה ברורה (ס"ק כה), והגר"א גם ביאר טעם הדבר, כיון דגם הגיהוץ בפשתן אינו אלא כיבוס ואפ"ה אסור ללבושן, א"כ אף כיבוס לבד אסור דאין לחלק בין כיבוס חזק לקל עי"ש.

ולפי"ז קשה לכאורה מה חידש המחבר בשו"ע ס"ו דכתב כלים חדשים בין לבנים בין צבועים בין של צמר בין של פשתן אסור ללבוש בשבת זה, ועי"ש במג"א מה שכתב שדרך לכבוס הבגדים במכבש והוי מגוהצים ואסורים מדינא, וביד אפרים ובלבוש שרד כתבו שט"ס בדבריו ומיירי על ישנים עי"ש, אך מה החידוש בזה, והלא בישנים אף בלא גיהוץ אסור ללבושן וכנ"ל.

ונראה דהמחבר והמג"א שם מיירי בכלי פשתן מגוהצין בלא כיבוס, והחידוש בזה דאף משום הגיהוץ בלבד אסור ללבושן, עי"ש.

★★

בגמ': שבת שחל תשעה באב להיות בתוכה אסורין לספר ולכבס, אמר רב נחמן וכו' ורב ששת אמר אפי' לכבס ולהניח אסור.

וברש"י אפי' לכבס ולהניח כדי שילבוש לאחר זמן לאחר ט' באב אסור דנראה כמסיח דעתו שעוסק בכיבוס בגדים.

בשבילי דוד (או"ח סי' תקלד) כתב דלהשחיר המנעלים בחוה"מ אסור דדמי לכיבוס, ושם (סי' תקנא ס"ק

ביו"ט הוא משום מצות לימוד התורה של הלכות יו"ט כמבואר בסוף מגילה, אבל קריאת התורה של ראש חודש ותענית וחנוכה וכדומה, הוא משום לפרסם ולהודיע ענין היום, ולא משום מצות לימוד התורה.

ולפי"ז בראש חודש וחנוכה שהמצוה היא משום פרסום היום, היה סגי שיקרא אחד, אך היות ותקנו קריאת התורה ביום זה, עשו בזה גם מצות לימוד של קריאת התורה כמו בשני וחמישי ושבת ויו"ט, וקוראים בזה בתורה כמה אנשים. **ולפי"ז** שפיר בתשעה באב שחל בשלישי וברביעי קורא רק אחד, דהלא מצד עצם הקריאה סגי באחד, דהקריאה אינה בשביל מצות לימוד אלא בשביל לעורר בתשובה, וכאן לא רצו לתקן שאם כבר קוראים בתורה שיהי' גם משום מצות לימוד, דהלא תשעה באב אסור בתלמוד תורה, ועל כן נשאר הדבר על עצם מצות הקריאה בלבד שהיא בשביל לעורר בתשובה, וקורא רק אחד.

אבל כשחל בשני וחמישי, שבימים אלו יש קריאת התורה מחמת לימוד, לא רצו לעקור ענין זה, ועל כן גם בתשעה באב שחל ביום זה קורין שלשה.

ור' יוסי ס"ל דאף דמצד קריאת תשעה באב הי' סגי שיקרא אחד, אבל היות ואין בזה איסור של לימוד התורה, דהלא פרשה זו היא מהדברים המותרים בתשעה באב, א"כ תקנו שקריאת התורה זו גם תהי' כמו כל קריאות התורה של ר"ח וחנוכה וכדומה, שאף שעיקר מצותה אינה משום לימוד, אבל אחר שתקנו לקרות, יש בזה גם מצות לימוד, וקורין שלשה או ארבעה, ועל כן גם בתשעה באב קורין שלשה אף כשחל בשלישי או ברביעי עיי"ש.

★★

בגמ': מ' באב שחל להיות בשבת וכן ערב מ' באב שחל להיות בשבת וכו' ומעלה על שולחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו.

הגאון הנצי"ב בעמק שאלה על השאלות דר' אחאי גאון (שאלתא קנ"ח אות ג') כתב לדייק מדברי הרמב"ם שס"ל שרק בערב ט' באב שחל בשבת התירו חז"ל לערוך סעודה יותר מלימודו ואפילו כסעודת שלמה, אבל בט' באב עצמו שחל להיות בשבת לא חייבו אותו לחסר מסעודתו, אבל מ"מ לא התירו לאכול סעודה יותר מלימודו, וזהו שלא כדברי הגמרא שלפנינו שמבואר בשניהם "ומעלה על שולחנו אפילו

(ה) ציין לדבריו הנ"ל, והיינו משום דס"ל דה"ה בשבוע שחל בו תשעה באב יהי' אסור להשחיר הנעלים דהוי ככיבוס. **ועיי"ש** ביו"ד (סי' שפט) לגבי אבל, דכתב דאין לאבל להשחיר הנעלים אף שהוא להניח לאחר האבילות, כמו שאסור לכבס בגדים אף להניח עיי"ש.

אך הגר"ע יוסף שליט"א בשו"ת יביע אומר (ח"ג או"ח סי' לא אות ב) כתב דלכאורה הי' נראה סברא להתיר להשחיר המנעלים בשבוע שחל בו תשעה באב ולחלק בין כיבוס בגדים לזה, דכיבוס בגדים דגם ביום תשעה באב עצמו אסור לכבס או ללבוש בגדים מכובסים, שפיר אסרו גם בכל השבוע שחל בו תשעה באב, אבל נעלים שבתשעה באב אסור בכלל ללבוש נעלים דהלא אסור בנעילת הסנדל, א"כ לא נאסר להשחיר הנעלים בשבוע שחל בו תשעה באב.

וכסברא זו נאמר גם לגבי להשחיר הנעלים בימי אבילות, דעד כאן לא אסרו בכיבוס בגדים אף להניח, אלא בכגדים שיש לחוש שאם נתיר לו לכבס להניח יבא גם ללבשם, אבל בהשחיר נעלים דלא שייך שיבא ללבשם, דהלא אבל אסור בנעילת הסנדל, שפיר יש להתיר לו להשחיר נעלים להניח. **אבל** זה אינו, דהלא מבואר כאן בגמרא וברש"י שהטעם שאסור לכבס להניח אינו מפני חשש שמא יבא ללבשן, אלא משום שנראה כמסיח דעתו מן האבילות שעוסק בכיבוס בגדים, וא"כ טעם זה שייך גם לגבי משיחת נעלים. **ועוד**, דגם מה שאמרנו שבתשעה באב אסור נעילת הסנדל ולא שייך לאסור משיחת הנעלים בשבוע שחל בו תשעה באב וה"ה באבל, זה ג"כ אינו, כי הלא יש נעלי גומי וכיו"ב שמותרים בתשעה באב ובאבל.

אבל ודאי לדינא מותר להשחיר הנעלים בשבוע שחל בו תשעה באב וכן בימי אבילות, והטעם, משום דלא דמיא לכיבוס בגדים, דלא שייך דין כיבוס בעור, עיי"ש.

★★

בגמ': חל להיות בשני ובחמישי קורין שלשה ומפטיר אחד בשלישי וברביעי קורא אחד ומפטיר אחד, ר' יוסי אומר לעולם קורין שלשה ומפטיר אחד. **כתב** הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קא) דטעם הדבר מדוע כשחל ת"ב בשלישי וברביעי ס"ל לת"ק שקורא אחד.

דהנה מצות קריאת התורה בשני ובחמישי ובשבת הוא משום מצות לימוד התורה, וכדמשמע בב"ק (פב ע"א), וכן

אברהם, אבל מ"מ מצד מה שהגיע לכל אחד מהמסוכים היתה סעודת אברהם יותר גדולה מסעודת שלמה, ואם כן הו"ל להברייתא לאשמועינן שבערב ט' באב ובט' באב שחלו להיות בשבת שמותר לאכול אפילו כסעודת אברהם אבינו שזהו רבותא טפי ממה דאיתא בברייתא שמותר לאכול אפילו כסעודת שלמה.

וכתב בפרי צדיק שם, שלפי הערת הבכור שור מדויק מה דאיתא בברייתא "אפילו כסעודת שלמה", שהחידוש בסעודת שלמה הוא שבסעודת שלמה היה עם רב כמבואר בגמרא שם שסעודתו היתה לכל ישראל ויהודה כדכתיב "יהודה וישראל רבים כחול אשר על הים" (מלכים א' ד, כ). והברייתא באה לאשמועינן שבערב ט' באב וט' באב שחלו להיות בשבת מותר לו לאכול כסעודת שלמה, היינו שמותר לאכול אפילו כסעודת שיש בה הרבה אנשים ושיש בה משום סעודת מרעים, ואפילו אם אינו רגיל לסעוד בכל שבת עם חבריו ומיודעיו מותר לו לעשות כן, ושלא כדברי המגן אברהם.

★★

כתב בספר חמדת צבי (פר' יתרו) בשם החדושי הרי"ם זצ"ל: שבת קודש יש בו מדת עין טובה, שבמה שיש בו רוצה להנות לאחרים, מש"ה אם בא בשבת יום טוב, ניתן לו משלו, כגון ראש חודש ניתן לו תפלת מוסף, ואם בא בו רגל נותן לו גם תפלת שחרית, ואם בא בו יוה"כ נותן לו כל התפלות והווידוים כדי שיתכפרו בני ישראל בשמחה, אבל אם בא בו יום מרה שחורה לא הניחו בגבולו, כגון אם בא בו תענית דוחה אותו, מכש"כ אם בא בו תשעה באב לא הניחו בגבולו כמ"ש חז"ל (תענית כ"ט ע"ב) שיאכל בשבת כסעודת שלמה בשעתו.

★★

בספר אמרי שמאי (פר' עקב אות קכד) כתב לבאר ההגדרה כ"סעודת שלמה בשעתו", דהנה איתא במדרש תנחומא (פר' קדושים אות י'): כתוב כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל (ויקרא י"ט כ"ג), זה שאמר הכתוב, עשיתי לי גנות ופרדסים, ונטעתי בהם עץ כל פרי (קהלת ב' ה'), וכו'. אפילו פלפלין נטע שלמה בארץ. כיצד היה נוטעין? אלא חכם היה, והיה יודע עיקר משתיתו (היסוד) של עולם וכו'. מציון נשתכלל כל העולם כולו וכו' והיה יודע איזה הוא הגיד (עורק אדמה)

כסעודת שלמה בשעתו", וע"ש בהעמק שאלה כמה שכתב בדברי השאלות ובמש"כ שם להוכיח שהרמב"ם והשאלות היתה להם גירסא אחרת בדברי הש"ס, ולפניהם היתה הגירסא "ערב תשעה באב שחל להיות בשבת אוכל ושותה כל צרכו ומעלה על שלחנו אפילו כסעודת שלמה בשעתו", הרי דלפי גירסא זו הוזכר בברייתא רק דין ערב ט' באב שחל בשבת, אבל לא הוזכר דינו של ט' באב עצמו שחל להיות בשבת.

★★

במג"א (סי' תקנ"ב ס"ק י"ד) כתב בשם הרוקח, דאעפ"י שמותר לאכול כסעודת שלמה, מ"מ צריך לישב בסעודה זו כדאבת נפש שלא ינהוג בשמחה, ומטעם זה מסיק במגן אברהם "ולכן לא ישב בסעודת חברים, ואם חל מילה באותו שבת יעשה הסעודה קודם מנחה".

ובספר בכור שור בתענית (ל ע"א) העיר על המג"א הנ"ל וז"ל: ותו כיון דמוכח כאן דזה הוה כעין אבילות מה שממעט חברים הרגילים אצלו, א"כ אסור בשבת, ולא דמי למ"ש המ"א שם בשם הרוקח שישב בדאבון נפש, דהוהא הו"ל צינעה ודברים שבלב כמ"ש לב חכמים בבית האבל, ומי שרגיל בכל שבת לסעוד סעודה ג' עם חבריו ומיודעיו ומונע שבת זה הו"ל כאבילות בפרהסיא".

★★

והנה בפרי צדיק להרה"ק ר' צדוק מלובלין זצ"ל (פר' דברים אות יז) כתב להעיר מדוע מקיש הברייתא כסעודת שלמה בשעתו, וטפי הו"ל להברייתא לאשמועינן רבותא טפי שמותר להעלות בסעודה זו אפילו כסעודת אברהם שהרי בבבא מציעא פ"ו: איתא "למימרא דסעודתא דאברהם אבינו עדיפא מדשלמה, והכתיב ויהי לחם שלמה ליום אחד שלשים כור סולת וששים כור קמח עשרה בקר בריאים ועשרה בקר רעי ומאה צאן לבד מאיל וצבי ויחמור וברבורים אבוסים (מלכים א' ה: ב-ג) ואמר גוריון בן אסטיון משמיה דרב הללו לעמילן של טבחים ור' יצחק אמר הללו לציקי קדירה וכו', ואילו גבי אברהם כתיב ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב (בראשית י"ח:ז) ואמר רב יהודה אמר רב בן בקר אחד רך שנים וטוב שלשה, התם תלתא תורי לתלתא גברי, הכא לכל ישראל ויהודה שנאמר יהודה וישראל רבים כחול אשר על [שפת] הים (מלכים א' ד:כ), הרי מבואר מדברי הגמרא שאף שמצד כמות המאכלים היתה סעודת שלמה יותר גדולה מסעודת

שהוא הולך לכוש, ונטע עליו פלפלין. ומיד היו עושין פירות, עכ"ל.

היינו, מציון נברא העולם, ומכאן יצאו עורקי האדמה לכל העולם (יומא נ"ג ע"ב). כי שלמה המלך ועוד חכמים ידעו היכן בארץ עוברים הגידים לכל ארץ וארץ, ובגידים אלו אפשר לגדל פירות לפי טבע הארץ שהגיד נמשך אליה, לכן כתוב "ארץ - לא תחסר כל בה" כי כאן אפשר לנטוע ולזרוע כל הפירות והירקות של כל העולם כולו. לפי"ז, אפשר לפרש הא דאמרינן כסעודת שלמה בשעתו (בבא מציעא פ"ז ע"א), מפני ששלמה ידע לגדל בארץ כל הפירות והירקות שבעולם, ולא חסר שום דבר בסעודתו.

★★

עוד אמר כ"ק אדמו"ר מוהר"א מסטריקוב זצ"ל בביאור ההגדרה "כסעודת שלמה בשעתו" בשם מו"ר מהר"ם שפירא מלובלין זצ"ל שביאר שהכוונה במש"כ שלמה בשעתו הוא על אותו הזמן ששלמה ירד ממלכותו, ואמר אני שלמה וכו' ולא האמינו לו, וכדאיתא בגמ': (גיטין ס"ח): על ההיא שעתא אמר שלמה מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש וזה היה חלקי מכל עמלי, מאי "וזה" רב ושמואל חד אמר מקלו וחד אמר גונדו, היה מחזר על הפתחים, כל היכא דמטא אמר אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים, כי מטא גבי סנהדרין אמרו רבנן מכדי שוטה בחדא מילתא לא סריך וכו'.

וביאר הרב מלובלין זצ"ל שהכוונה כסעודת שלמה בשעתו הוא לאותה השעה, ונרמז בזה מהות ענין האבילות על החורבן, ובא לומר שכמו שמצינו אצל שלמה שהיה מלך בתחילה, וגם בסוף ימיו חזר למלכותו, ורק באמצע היתה אצלו תקופה שירד ממלכותו, כמו"כ נרמז לעם ישראל שאין להתיימשך ממצב זה של החורבן, שהרי היה לנו ביהמ"ק ובקרוב נזכה לגואלה שיבנה ביהמ"ק, ורק כל מצב זה של החורבן הוא איזה תקופה באמצע וכעין המצב שהיה אצל שלמה בשעתו. ע"כ. (והיה זה הד"ת האחרון שאמר ברבים בעוה"ז, בשבת חזון תשס"א שהי' ערב ט"ב שחל בשבת, חודש קודם פטירתו לחיי העוה"ב ביום ט"ז אלול תשס"א זי"ע).

★★

רעיון נוסף בענין זה אמר כ"ק אדמו"ר בעל הפני מנחם מגור זצ"ל דר"ל, דאף דידע שנגזר עליו שיהיה הדיוט וירד ממלכותו, עכ"ז בעת מלכותו נהג במלכות, כמו"כ בערב ט' באב אף שיודעים שבלילה יהיה ט"ב וכו' עכ"ז כעת יש לנהוג כמו בשבת ע"כ.

דף ל' ע"א

בגמ': מ"ד מר"ח ועד התענית מחגה.

וברש"י: כלומר, יליף טעמא מן חגה, דהיינו ר"ח שנקרא חג כדאמרינן לעיל קרא עלי מועד ע"כ.

הנה בשו"ע (או"ח סי' תקע"ב ס"ב) מבואר דאין גזרין תענית על הציבור בר"ח חנוכה ופורים או בחוה"מ, ואם התחילו וכו' מתענין ומשלימין ע"כ. וכתב המג"א (ס"ק ד'): דאע"ג דר"ח איקרי מועד, לא מיקרי יום משתה ושמחה ע"כ.

ובדעת תורה להגאון המהרש"ם זצ"ל (או"ח סי' תקע"ע ס"א) הקשה על המג"א ממש"כ ברא"ש (פ"ג דמו"ק סי' פ"ז) בשם הרי"צ בן גיא, שלא לומר צידוק הדין בחוה"מ ור"ח בחנוכה ופורים, דהללו ימי שמחה נינהו דכתיב וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם, ובכל אחד מהן אומר הלל זה היום וגו' ונשמחה בו וכו' וצ"ע.

ובדברי רש"י כאן מפורש כך דר"ח נקרא חג, ואין ברור דהוא יום משתה ושמחה, וע"ע ברש"י זכחים צ"א ע"א ד"ה מוספי ר"ח וכו' שכתב דשל ר"ח מקודש טפי משל שבת דאיקרי מועד ע"כ.

★★

בגמ': תניא אידך, כל שהוא משום ט' באב אסור לאכול בשר ואסור לשנות יין ואסור לרחוץ וכו'.

עפ"י מש"כ רש"י מבואר, דת"ק ס"ל דבעת סעודה המפסקת שמותר באכילה מותר לרחוץ, וכ"כ הרא"ש כאן בשם הרמב"ן, ותמה הרא"ש בהא דאיתא דמותר לאכול ואסור לרחוץ, ולכן פירש בשם הראב"ד דת"ק אסור רחיצה משהפסיק לאכול ע"כ.

וכתב חכ"א בקובץ קול התורה (קובץ מ"ו ע' טו) לבאר סברות הראשונים הנ"ל, דבת"ב איכא דין תענית ודין

שמצד הדין היינו צריכים לחייבו אך אנו מקילין בזה כמו שאר קולות דמקילין באבילות, א"כ באבילות תשעה באב דהוי אבילות דרבים דמחמירין בזה, אז גם בקטן יש להחמיר.

ואף דביבמות (מג ע"ב) איתא בגמרא לגבי סעודת אירוסין דאבילות דתשעה באב יש להקל מאבילות אחרת משום דהוי אבילות ישנה ואבילות דרבים, כבר כתבו התוס' שם (ד"ה שאני) דרק לגבי סעודת אירוסין אמרינן כן, אבל לא לגבי משא ומתן וכיבוס ותספורת, עיי"ש.

★★

בגמ': כ"ל מצוות הנוהגות באבל נהגות בט' באב

במנחת חינוך (מצוה שי"ג אות יט) מבאר כי הדי' עינויים (חוץ מאכילה) האסורים בת"ב מחמת דין אבילות שהאבל אסור בכל הדי' עינויים, מ"מ אסור גם כן מדין תענית, כמו יוהכ"פ דאין שם אבילות והדי' עינויים אסורים בו כמו"כ השוו התענית ליוהכ"פ.

וראי' דמדין אבילות מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן כמבואר במו"ק (ט"ו): ובת"ב אסור אפילו להושיט אצבעו במים, וע"כ שחוץ מדין אבילות, השוו חז"ל ת"ב ליום הכפורים לדיני עינוי.

ומה"ט מבאר שם המנ"ח בת"ב שחל בשבת דנדחה התענית לאחור שבת ופסק הרמ"א (בסי' תקנ"ד סי"ט) דדברים שבצנעא נוהג גם בשבת והאשכנזים נוהגים כן ומוחים במי שהולך לטבול בשבת, ומ"מ לא נשמע ולא נראה מי שיחמיר לרחוץ פניו ידיו ורגליו כמנהגו תמיד, אלא פשוט דרק רחיצת כל הגוף או סיכה דהוא בת"ב גם מדין אבילות ע"ז אמרי' דנוהג גם בשבת שחל בו ת"ב משום דברים שבצנעא, אבל רחיצת פניו ידיו ורגליו, דאינו מדין אבילות כי אם מדין תענית, וכיון דנדחה התענית לגבי אכילה ושתייה, נדחה מכל וכל גם לענין רחיצת פניו ידיו ורגליו עכ"ד.

★★

בגמ': כ"ל ישעה שמותר לאכול בשר - מותר לרחוץ
וכו'.

כ"ק אדמו"ר בעל האמרי אמת זצ"ל במכתבי תורה (סי' צא)
כותב: בגמ' ר"פ דפסחים (כ"א ע"א):

אבלות, ודין אבלות אינו תלוי בדין תענית, דבשבת שחל בת"ב נוהגין אבלות בצנעא אע"ג דליכא דין תענית, וכ"כ המנ"ח (מצוה שי"ג), וא"כ י"ל דבסעודה המפסקת חלים דיני אבלות לאסור רחיצה, אע"ג דמותר באכילה וליכא דין תענית. אכן לפ"ז מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן, דגם אבל מותר בזה, ורק משום דין עינוי ותענית אסורה בת"ב, כמ"ש המנ"ח הנ"ל.

אבל בתורת האדם לרמב"ן אסור, דהנאתו נמשכת אח"כ, ונמצא מתענג בת"ב. ובמאירי כתב בשם י"א שפניו ידיו ורגליו אסור, ומצאתי שיש חולקין בדבר. ומה שר"י ב"י מתיר לרחוץ ביאר הגרי"ז מבריסק ז"ל דס"ל, דבשעת סעודה המפסקת לא חל דין אבלות אלא דין אנינות, וס"ל דאונן מותר ברחיצה, ולשיטת הרמב"ן דגם אונן אסור ברחיצה, צ"ל דס"ל דליכא כלל דין אנינות ואבלות בסעודה המפסקת.

★★

בגמ': תניא אידך כ"ל שהוא משום תשעה באב אסור לאכול בשר וכו' ואסור לרחוץ וכו' ר"י ב"ר יוסי
אומר משום אביו כ"ל ישעה שמותר לאכול בשר מותר
לרחוץ.

כתב הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סי' רכד), דהנה הרא"ש (סי' לח) והר"ן פסקו כתנא קמא דברייתא משום דסתמא הוא ור"י בר"י משום אביו יחידאה הוא, [ואף הרי"ף שפסק דמותר הוא משום דס"ל דכן ס"ל לתנא דמתני' כמבואר שם ברא"ש ובר"ן], ואף דלגבי אבילות קיימא לן דהלכה כדברי המיקל באבל אף שהוא יחיד נגד רבים, על כרחך דהטעם הוא משום דאבילות דתשעה באב היא אבילות דרבים, ומחמירין בזה יותר מאבילות דיחיד.

וזה הוי המקור של המגן אברהם (סי' תקנא ס"ק לח) דכתב על דברי המחבר בשו"ע שם שאסור לגדולים לספר לקטנים, דהטעם הוא משום דקטנים נמי שייך בהם חינוך משום אבילות או משום עגמת נפש. וכתב דאף דביו"ד (סוף סי' שפד) נפסק דאין אבילות לקטן, נ"ל דאבילות דרבים מחמירין טפי עכ"ד. ומקור דבריו הוא כנ"ל, דכמו דחזינן כאן דמחמירין באבילות תשעה באב אף דמקילין באבילות משום דהוי אבילות דרבים, ס"ל למג"א דה"ה דאבילות של קטן

והביא משו"ת בנין עולם (או"ח סי' ל') הדוחה את דברי השואל שהביא לו ראייה להתיר ממש"כ המג"א (סי' תקנ"ד סק"ו) ובבאה"ט (סק"ד) כי במדינתו נוהגין לומר תהלים ושיר היחוד במנחה אע"ג דאסור בת"ת כל היום, צ"ל דס"ל דכיון שאומרם דרך בקשה שרי, וס"ל להשואל דה"ה לענין ק"ש, והגאון המחבר משיב עליו דגם על אמירת תהלים יש לדון, דהא כמה מזמורים יש בתהלים דהוי דרך שירות ותשבחות ולא דרך בקשה ולמה יגרע משאר דברים שבתנ"ך, ולא אמרו בש"ס להתיר רק לקרא בקינות ובאיוב ובדברים הרעים שבירמי', והמג"א ובאה"ט לא כתבו דבריהם רק ליישב המנהג והוא אינו מנהג ותיקין ע"ש.

וכותב בשו"ת בצל החכמה (שם): ואם כי אינני כדאי תורה היא וכו', ולענ"ד בס"ד מנהג מדינות אלו לקרא ק"ש בתפילין בט' באב בשעת מנחה אין בו נפתול. ומש"כ בתשו' בנין עולם שלא אמרו להתיר רק לקרא בקינות ובאיוב ובדברים הרעים בירמי' תמוה לענ"ד, דא"כ איך התירו לקרא בסדר היום ופרשת הקרבנות ומשנת איזהו מקומן ומדרש רבי ישמעאל כבשו"ע (סי' תקנ"ד סעי' ד'), אלא ע"כ כמש"כ הריטב"א (תענית ל'. ד"ה ת"ר) וז"ל, ומה שאסרו לקרא בתורה ובש"ס היינו, בבא לקרוא דרך מקרא משנה וש"ס ואין סדר היום בכלל שהרי קורין בתורה ומפטירין בנביא וקורין ק"ש, ומעתה אין להמנע מלקרוא פרשת את קרבני לחמי ואיזה מקומן כדרכו ואינו חושש עכ"ל. ועיי' טור (סי' תקנ"ד) בשם הרמב"ן. מבואר כי דוקא דרך לימוד דהיינו דרך מקרא ומשנה וש"ס אסרו, וע"ז קאמר בגמ' (תענית ל'). וקורא בקינות באיוב ובדברים רעים שבירמי', היינו אפי' דרך לימוד, אבל שלא בדרך לימוד, אלא דרך תפלה ובקשה גם שאר מקרא ומשנה שפיר דמי.

וע"ש שהאריך עוד בזה.

★★

בגמ': כך היה מנהגו של ר"י ברבי אי"עאי, ערב ט' באב מביאים לו פת חריבה במ"ח וכו'.

נשאל בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' נה): בהא דקיי"ל (סי' תקנ"ב סעי' א') דבסעודה המפסקת אסור לאכול שני תבשילין, אם מי שאוכל סעודה זו בלא פת רשאי לאכול שני תבשילין ע"כ. - לענ"ד פשוט דגם כשאינו אוכל פת לא יאכל

כ"ל שעה שמותר לאכול, כל שעה שאוכל מאכיל וכו' שמותר לכהן וכו'. בזה מתיישב לי לשון הגמ' סוף תענית ר' ישמעאל ב"ר יוסי [אומר] כל שעה שמותר לאכול רוחץ וכו', ופי' שם הרא"ש והריטב"א שהפי' שמותר לרוחץ גם אחרי סעודה המפסקת עיי"ש. ויהי' הפי' כל שעה שמותר אחר שלא הפסיק לאכול מותר גם לזה שהפסיק לרוחץ.

★★

בגמ': ואסור לקרות בתורה בנביאים ובכתובים וכו', וקורא בקינות ובאיוב ובדברים הרעים וכו'.

בשו"ת יביע אומר (ח"ז או"ח סי' נ) דן במי שמחזיק לעלות בס"ת ביום תשעה באב, ואירע לו אבל, אם רשאי לעלות ביום זה.

דהגאון מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה (ח"ב סי' פד) כתב דמותר, דהלא כולם אבלים ביום זה על החורבן ואסורים בדברי תורה, ואעפ"כ התירו חז"ל לקרות בדברים הרעים, ופרשת כי תוליד בנים שקורים בתשעה באב הוי בכלל דברים הרעים, וא"כ אין בזה איסור תלמוד תורה אף לאבל. והחיד"א במחזיק ברכה (סי' תקנ"ד ס"ק א) הביא דבריו והסכים עמו.

אך הגר"ע יוסף שליט"א כתב דלדידיה צריכא רבה, דהנהג בשו"ת הרשב"ץ (ח"ב סי' רעו) כתב שבימות החול לא יקרא האבל בתורה לפי שהוא בתלמוד תורה, ואף שבתשעה באב אנו קוראים בתורה מענינו של יום, שאני אבילות ישנה מאבילות חדשה עיי"ש. הרי דפרשת כי תוליד בנים שאנו קורים בתשעה באב לא הוי מדברים הרעים, דאל"כ הי' לו לתרץ בפשטות שזה שאנו קוראים בתשעה באב לא נחשב תלמוד תורה כי הוי מדברים הרעים, ומזה שחילק בין אבילות ישנה לחדשה, הרי דס"ל דזה לא הוי מדברים הרעים, וא"כ בתשעה באב אנו מתירין לקרות דהוי אבילות ישנה, אבל האבל הוי אצלו אבילות חדשה, שפיר אסור לו לקרא בתורה בתשעה באב בפרשת תוליד בנים, עיי"ש.

★★

בשו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' פז) דן בדברי המשנה ברורה (סי' תקנ"ה ס"ק ה') שכתב דיראה שיזהר שלא לקרא ק"ש בט' באב כשמניח תפילין בשעת מנחה, דאז הוא רק כקורא בתורה ות"ת אסור כל היום, ע"כ.

בגמ': כל האוכל בשר ושותה יין בט' באב עליו הכתוב אומר ותהי עונותם על עצמותם.

כתב בספר גליוני יואל להגריי הרצוג ז"ל (ע' קה): לכאורה משמע דרק על אכילת בשר ושתית יין אומר הכתוב ותהי עונותם על עצמותם, אבל לא על שאר מאכל ומשקה, מיהו רש"י ז"ל פירש בסעודה המפסיק בה, ונראה דדחקתו לפרש כן, דאי קאי על ט' באב, הרי אמרו כבר האוכל ושותה בט' באב כאילו אוכל ושותה ביוה"כ.

שו"ר בר"ן שכתב כל האוכל בשר ושותה יין בט' באב, יש שגורסין בסעודה המפסיק בה [ואמנם ברי"ף הגירסא: בערב ט' באב].

★★

בגמ': תניא אמרו לו לר"י לדבריד עוברות ומניקות מה תהא עליהן וכו'.

הנה בשו"ע (או"ח סי' תקנ"ט ס"ג) איתא: ליל ט' באב ויומו יושבים בביהכ"ס לארץ עד תפילת המנחה ע"כ. ובהגהות הגר"א (שם) מביא דבירושלמי (פ"ד דתענית ה"ו) משמע דמדינא צריך לנהוג כן, וכתב הגר"א: אלא דבגמ' דידן לא משמע כן, דאמרינן לדידך עוברות ומניקות וכו' ואם איתא, לדידהו (לרבנן) נמי קשיא.

וכותב עוד הגר"א: ועוד, דבירושלמי משמע דלא פליגי [חכמים ור"י] אלא בסעודה המפסקת וכו', אבל לגמ' דידן מבואר דקאי אט' באב, דאמר עוברות ומניקות מה תהא עליהן וכו' ואי הך פורתא [זמן סעודה המפסקת] לישב, לא פריך וכו' ע"כ.

★★

והנה בחדושי הגרי"ז מבריסק זצ"ל (בהל' תענית) הסתפק אי פלוגתא דר"י וחכמים היא בערב ט"ב בסעודה המפסקת או בט"ב עצמו, וכתב דמהירושלמי שאמר הטעם דהוי כמתו מוטל לפניו, ש"מ דמיירי על ערב ט"ב, דאילו על ט"ב, א"כ לא ינהגו כל דיני אבילות בט"ב. וציין לדברי הגר"א סי' תקנ"ב שהביא התה"ד (סי' קנ"א) דסעודה המפסקת הוי דין אנינות כמי שמתו מוטל לפניו, וט"ב הוי כאבילות, עיי"ש.

וכתב חכ"א בקובץ ישורון (כרך ה' ע' תפ): ויש לתמוה, שהרי בדברי הגר"א הנ"ל מפורש איפכא, ואף

רק תבשיל אחד, דטעמא דלא יאכל בסעודה המפסקת שני תבשילין מבואר בר"ן במתני' (תענית דף י' רע"א) בשם הרמב"ן לפי שהוא דרך חשיבות. וברא"ש (שם פ"ד סי' ל"ד) בשם הר"י גיאות שהוא דרך כבוד, ובארחות חיים (הל' ת"ב אות ו') בשם הרא"ה, שאין להתנהג בשררה ע"ש. ופת בודאי שאין בו אף משום אחד מכל הנ"ל, אדרבה היא עיקר מאכל עניים, ומשו"ה כתבה תורה בשבח ארץ ישראל, אשר לא במסכנות תאכל בה לחם (דברים ח', ט'), וכן אמרו חז"ל (ברכות ב'): משעה שהעני נכנס לאכול פתו במלח. וסתם בני אדם הוסיפו בשעתם תבשיל ללפת בו את הפת כדאשכחן בכמה דוכתי בש"ס, וככל שמוסיף תבשיל מתוסף חשיבות, כבוד ודרך עונג שררות לסעודה.

ול"ה קאמר (תענית ל' סוע"א) כך ה' מנהגו של ריב"א ערב ת"ב מביאין לו פת חריבה במלח וכו' ע"כ, ור"ל שאפי' תבשיל אחד ללפת בו את פתו לא הביאו לו, אלא אכל פת "חריבה" במלח, כעני האוכל פתו במלח בלי כל תבשיל. (פת חריבה, אין ר"ל פת ישן ויבש, עיי' פרש"י בראשית (ח, יג-יד) אלא חריבה כהנ"ל). ובודאי שהעני דרכו לקבוע סעודתו עליו אינו מוסיף חשיבות, כבוד או דרך שררה להתבשיל, אלא הכל תלוי במספר התבשילין, ולכן כל שני תבשילין שכבר יש בהם משום חשיבות, כבוד ושררה, אסור בסעודה המפסקת גם כשאינו אוכל פת.

דף ל' ע"ב

בגמ': כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה וכו'.

הקשה רבינו החתם סופר זצ"ל דהול"ל יזכה ויראה לשון עתיד, וביאר עפ"מש"כ רש"י על וימאן להתנחם (בראשית ל"ח ל"ה) מכאן דאין מקבלין תנחומין על החי, ואם לא יהיה תקוה שירושלים תבנה למה מתאבלין עוד, אלא ע"כ צריך לומר דירושלים ובית המקדש בנוי ומשוכלל למעלה רק מאתנו נאבד ויש תקוה, וזהו כל המתאבל על ירושלים, הרי הוא רואה כבר עתה בנחמתה כאילו מקדש כבר עומד בנוי, כי זה התנחומין ולכן נקרא תשעה באב מועד. עכ"ד.

★★

הרי שהסליחה והמחילה שפועל יום הכיפורים הוא מפני כח התורה שבו, וגם תחיית המתים דלעתיד לבוא היא רק מכח תורה כאומרם בכתובות (ק"א ב') דכל העוסק בתורה אור תורה מחייהו, וא"ש הקשר דיוהכ"פ לתחיית המתים, ודו"ק היטב.

★★

ברש"י: שניתנו בו לוחות אחרונות וכו' ובוקר יום כיפור ירד וכו'.

והקשה במהר"י אסאד (בשו"ת סי' צב) בשם תלמידו רבי משה בער שאהן, מדוע בבעיית רב חנניה אם יש תחומין למעלה מעשרה או אין תחומין למעלה מעשרה (במסכת עירובין מ"ג ע"א) לא פושטת הגמ' הבעיא מירידת משה רבנו ע"ה ביום הכפורים מן השמים, ותירץ המהר"י אסאד דלק"מ דעפ"י הדיבור היה שאני, ע"ש.

וכתב חכ"א בקובץ מוריה (שנה כ"ד קו' י-יב ע' קמח):

אולם באמת יש ליישב בפשטות, דבפסוק "ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חוקים ומשפטים לעשותכם אותם בארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה" (דברים ד, יד), כתב האבן עזרא וז"ל: "וטעם ואותי צוה ה', כי בסני צוה ה' למשה את כל החוקים והמשפטים רק הגידם לישראל בשנה השנית, ופעם אחרת ובשנה הארבעים וכו'", הרי כי בשנה הראשונה לצאתם ממצרים עדיין לא נצטוו בני ישראל על קיום המועדים, וממילא ביום עשרה בתשרי במשנה הראשונה לא היה עדיין יום כפורים, ולכן היה משה רבנו יכול היה לרדת מן ההר, וכמו כן להוריד את הלוחות השניות בעשרה בתשרי בלי שום חשש.

כן במסכת תענית בדף ל' ע"ב בד"ה "שניתנו בו לוחות האחרונות" כתב רש"י בין השאר וז"ל: ובוקר יום כפור ירד (=משה) שהוא עשרה בתשרי, ואותו היום נקבע ליום כפור להודיע שמחל וניחם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו, ועל כן נקבע צום כפור בעשרה בתשרי כך שמעתי, ע"כ לשונו של רש"י. ובמדרש תנחומא כי תשא (לא) מובא הדברים דלהלן "עלה ב"ח אלול כולו ועשרה מתשרי, וירד בעשור והיו ישראל שרויים בתפלה ותענית, ובו ביום נאמר לו למשה סלחתי כדברך, וקבעו הקב"ה יום סליחה ומחילה לדורות

שבתחילה רצה לפרש דמיירי בערב ט"ב, מ"מ מסיק דהכוונה היא לט"ב עצמו, והביא מהגמ' תענית ל' ב' אמרי ליה רבנן לר"י לדידך עובדות ומניקות מה תהא עליהן, וש"מ דפלוגתייהו בט"ב גופא, דאילו על שעת סעודה המפסקת לא הוי מקשה על שעה מועטת כזו עוברות ומניקות כו'.

ומה דקשה דא"כ לא ינהגו בט"ב כל מנהגי אבילות, תירץ הגר"א שם, עפ"י דברי הר"פ בשו"ע יו"ד סי' שמ"א בהגהה, דכל דיני אבילות נוהג באונן בשב ואל תעשה זולת נעילת הסנדל, וא"כ באמת הירושלמי מפרש שנחלקו לענין ט"ב גופא, ולכן גם אין חייבים בט"ב בעטיפת הראש וכפיית המטה כאבל, והא דאסור בנעילת הסנדל, אע"פ שאונן מותר, ה"ט דאונן מותר כיון שצריך ללכת ולעסוק בצרכי המת, משא"כ בט"ב. והביא גם ממסכת סופרים פמ"ז דמנהג ט"ב כמתו מוטל לפניו, עי"ש.

★★

בגמ': בשלמא יוהכ"פ משום דאית ב' סליחה ומחילה יום שניתנו בו לוחות האחרונות.

הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספרו הדר יעקב (ח"א ע' קטו) מביא מהרוקח בפירושו עה"ת (ויקרא טז, ל) שכתב: "וביום הכיפורים עתיד להחיות הנפשות, ולכך יסד רבי אלעזר הקליר (פיט למוסף דיוה"כ) ושוכני עפר יקיצו ומראש הרים יליצו", ופשט לשונו מורה דתחיית המתים תהיה ביום הכיפורים, והיא קבלה חדשה.

וכתב שם להלן לבאר בזה, דהנה כל כוחו של יום הכיפורים שמכפר הוא מפני שניתנו בו לוחות שניות וכנרמז ומונח בדברי רז"ל (תענית ל' ב') לא היו ימים טובים לישראל כיום ט"ו באב ויום הכיפורים, ואמרו שם: "בשלמא יום הכיפורים יום סליחה ומחילה יום שנתנו בו לוחות שניות" ע"ש, הרי שרז"ל במתק לשונם כרכו את היות יום הכיפורים יום "מחילה וסליחה" עם זה שבו ביום "ניתנו לוחות שניות", דהיינו שהתורה מכפרת, ועיין בנפש החיים (שער ד' פל"א), והיינו נמי מה מה שאמרו ביומא (פ"ו א') ונקה לא ינקה, ונקה הוא לשבים ולא ינקה לשאינם שבים, וחושבני שהן הם ממש דברי אונקלוס (שמות ל"ד ז') שתרגם ונקה לדתייבין לאורייתיה ולא ינקה למאן דלא תב לאורייתיה ודוק היטב.

שנאמר (ויקרא טז, ל) "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר".
[ועיין בר"ן על הרי"ף ראש השנה דף ג' ע"א מדפי הרי"ף].

הרי שיום עשרה בתשרי בשנה הראשונה לצאתם ממצרים, עדיין לא היה יום כפור, ורק לאחר שירד משה מהר סיני והביא הלוחות, ונמחל לעם ישראל הודיע הקב"ה כי יום עשרה בתשרי יהי יום הכפורים (החל בשנה השניה), ומשום כך מותר הי' לו למשה להעביר ד' אמות ברשות הרבים וכן לרדת מן ההר ביום עשרה בתשרי בשנה הראשונה לצאתם ממצרים.

★★

בגמ': לא היו ימים טובים לישראל כו' יום שהותרו שבטים לבא זה בזה.

ברמב"ן (סו"פ מסעי) כתב דע"פ הפשט ישנו שתי איסורים א' שלא תנשא אשה רק למטה אבותם, ב' ולא תסוב נחלה, דהיינו אלו שכבר היו נשואות למטה אחר, אם מת אביהם בלי בנים, אז אין הן יורשות נחלת אביהם, כי אז תסוב הנחלה לשבט אחר, אלא קרובי אביהן יורשים את אביהן עיי"ש.

ועפ"ז מבאר הגרי"פ פערלא (ח"ג ע' קס"א-קס"ו) מש"כ לדייק בדעת הגאונים דאמנם הותרו שבטים בדור השני להתחתן זה בזה, אבל האיסור דלא תסוב נחלה נשאר קיים לעולם. ואם נשאת אשה לשבט אחר אינה יורשת את אביה. והיינו כנ"ל דיש שני דינים הדין דלא תנשא, והדין דלא תסוב.

וכתב עוד דעל פי זה יש ליישב מה שהקשה המהרש"א דלשמחה מה זו עושה, ולמה עשו אותו יום טוב, הרי מה שמרוויח שבט השני נפסד זה, ואין כאן רווח להכל. אולם לדיעה הנ"ל ניחא, דבענין הסבת נחלה נשאר כמו שהי', והשמחה הגדולה היתה על עצם הנישואין שהותרו שבטים זה בזה.

★★

בגמ': יום שהותרו השבטים לבוא זה בזה.

ובתוס' (ד"ה יום וכו'): פירוש דהיינו יו"ט ע"כ. והדברים סתומים, וכתב ידי"נ להלחט"א הג"ר משה ליפשיץ

ז"ל (בספר הזכרון על שמו שי"ל ע"י ידי"נ הרה"ג ר' רפאל רוזנבוים שליט"א - ע' שלא):

שמעתי מהגאון ר' צבי פסח פרנק זצ"ל שתוס' ארוך הוא כמו מכתב, אך תוס' קצר הוא כמו מברק, וצריך להתייגע בכוננתם.

ומצאתי במפרשים דכוונת הגמרא להקשות שתי קושיות. האחת במה היו ט"ו באב יום טוב. והשנית במה עדיף הוא על שאר ימים טובים?

ועל זה דייקו התוס' דהתירוץ הראשון שהוא משום שהותרו שבטים, זה הוא הטעם דהוי יום טוב, והתירוץ השני שהוא משום שהותר שבט בנימין לבא בקהל, בא לתרץ במה עדיף ט"ו באב על שאר ימים טובים.

ודיוקא מהא דעל התירוץ השני איתא "אמר רב יוסף אמר רב נחמן", ולא כתיב "רב יוסף אמר רב נחמן אמר". מוכח דהטעם השני בא להוסיף ולפרש את הטעם הראשון, ולא בא לחלוק.

וראה בפרי צדיק [דף כד ע"ב] שתירץ עוד באופן אחר, דבשנה ראשונה לאחר השבועה, מצאו הסנהדרין עצה עבור בני בנימין, שיחטפו להם נשים בעת המחולות בט"ו באב. ולשנה האחרת בט"ו באב האיר הקב"ה את עיני הסנהדרין למצוא דרש מתיבת "ממנו" ולא מבנינו, והתירו להם לבא בקהל. ומזה הרגישו שקדושת היום גרם להם להאיר עיניהם, ועל כן קבעוהו ליום טוב גדול, עד שלא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב. ובזה משלים התירוץ השני את התירוץ הראשון.

★★

עוד ביאר הרה"ק ר' יחיאל מאלכסנדר זצ"ל בדברי התוס' הנ"ל, כי בכל יו"ט יש גם כן דינין, כמו בפסח נדונין על התבואה, בעצרת על פירות האילון וכו'. אך יו"ט בלי דינין ישנם רק אלו.

וגדולתו של ט"ו באב בכך שכולו חסד ורחמים, שהותרו שבטים לבוא זה בזה, וזה גרם הרבה אהבה ואחוה ושלוש ורעות. ועל ידי זה הושפע עליהם שפע רב והשראת השכינה כמו יוה"כ.

★★

ובגמרא איתא חד מאן דאמר אשכחי' לאליהו אמר ליה מה עביד קוב"ה, אמר ליה אמר שמעתתא מפי כולהו תנאי מלבד מפי ר' מאיר משום שלמד תורה מאחר. אמר ליה ר' מאיר תוכו אכל וקליפתו זרק, אמר ליה השתא אמר הקב"ה מאיר בני כך הוא אומר (חגיגה טו):

ואומר השפתי צדיק, שאף שהיה גלוי וידוע לפניו יתברך כך, מכל מקום הוצרך שהמאמר יצא מפי תלמיד חכם שבעוה"ז, ואז נעשה כך בעולם העליון. כך היה גם בענין שבט בנימין שהיה כן הרצון למעלה אך נצרך ב"ד שלמטה לדרוש לקרבם עכ"ד.

★★

בגמ': עולא אמר, יום שביטל הושע בן אלה פרוסדיות שהושיב ירבעם בן נבט על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל וכו'.

מדבריו חז"ל נראה שביטול הגזירה התקבל באופן נלהב ביותר, שכן אומרת הגמרא כאן: "לא היו יו"ט לישראל כט"ו באב - מאי היא - אמר רב מתנה יום שביטל הושע בן אלה פרודאות". אולם אנו רואים שביטול זה היה הגורם לגלות עשרת השבטים. ראה בגמרא (גיטין פח, א): א"ל רב כהנא ורב אסי לרב כתיב ביה ביהושע בן אלה, ויעש הרע בעיני ה' רק לא כמלכי ישראל וכתוב עליו עלה שלמנאסר וגו', אמר להו אותן פרדיסאות שהושיב ירבעם על הדרכים כדי שלא יעלו ישראל בא הושע וביטלן, ואעפ"כ לא עלו ישראל לרגל, אמר הקב"ה אותן שנים שלא עלו ישראל לרגל ילכו בשבי".

לנגוד בולט זה נשאלת השאלה, איך יכלו החכמים לקבוע יו"ט ביום ט"ו באב שגורם לגלות השבטים? ואיפה מצאו שהיה יום טוב אם לא ניצלו את הביטול? המהרש"א (שם) עונה: "ואע"ג דלפי סוגי' זו היה רעה לישראל, מ"מ הצדיקים וחכמי הדור שלא נתעכבו לעלות לרגל, קבעו ליו"ט אף שרשעי בני עמנו לא עלו ונחשב לרעה מ"מ נקבע ליו"ט".

יתכן עוד שמה שאחז"ל "לא היה יו"ט לישראל" אין הם מתכוונים שהיתה שמחה וחגיגה ממשית (משום ביטול הגזירה של פרדיסאות), אלא שיום זה (טו באב) הוא יום

הבני יששכר (מאמרי תמוז-אב מאמר ד') מבאר, זי"ע שקושית הגמ' היא, שבשלמא יוה"כ נוכל לתרץ שקראוהו בפרטות יו"ט יותר מכל המועדים, משום דאית ביה טיבותא יתירתא דאית ביה סליחה ומחילה, יום שניתן בו לוחות האחרונות דכתיב "למען ייטב לך" (דברים, ה, טז) על כן נקרא יוה"כ יום טוב. אלא ט"ו באב למה נקרא יו"ט. אמר רב יהודה אמר שמואל יום שהותרו שבטים לבוא זה בזה, וכתוב "לא טוב היות האדם לבדו" (בראשית, ב, יח) וכתוב "מצא אשה מצא טוב", על כן נקרא יום טוב, וזהו שכתבו התוס': דהיינו יום טוב ע"כ.

★★

בגמ': יום שכלו בו מתי מדבר

אולי יש רמז למה שכותבים רש"י ותוס' שחזרו ושכבו בקבריהן בלילות עד ליל חמשה עשר באב וכיון שראו שנתמלאה הלבנה בט"ו ולא מת אחד מהם ידעו שחשבון חודש מכוון וכו' במה שכתוב "וגם יד ה' היתה כם להמם מקרב המחנה" (דברים ב, טו) שה"יד" ימים, היד ה' היתה כם להמם, שלא ידעו ביד הימים הראשונים של אב אם כלתה הגזירה. "עד תמם" עד שהלבנה נהיה מלא בט"ו בחודש. ואז ידעו כי כלתה הגזירה.

ו"תמם" י"ל דהוא לשון תמים, שלם, שהלבנה במילואה ובשלימותה.

(וללוי אמר)

★★

בגמ': יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל

בשפתי צדיק (על ט"ו באב) כותב שהטעם ליו"ט שהותרו שבט בנימין לבא בקהל, אף שהיה להם טעם על מה שנאסר בתחילה, מכל מקום עכשיו הותרו, משמע שהשיגו באותו יום דעת גדולה יותר ממקודם, וראו שיותר טוב לקרב אותם, אף שמתחילה היה נדמה להם שהתרחקות טוב יותר. מכל מקום כשבאו לדעת השלימות ראו שטוב לקרב אותם. וזה היה היו"ט שזכו לדעת השלימה, והעיקר הוא אהבת ישראל וזה מקור הגאולה. וכמו שכתוב "גלה עמי מבלי דעת", שכל עיקר הגלות היה זה שניטל מהם הדעת, וכשזכו לדעת יזכו לגאולה גם כן.

דף

תענית - דף ל"א ע"א

על הרף

תקנא

ובמשנ"ב (סי' קע"ה סק"ב) הביא מרבינו בחיי טעם אחר לתקנת טוב והמטיב ביין, מפני שיין מביא לקלות ראש, וכשמברך הטוב והמטיב יזכור הטוב והמטיב שבברהמ"ז שנתקנה על הרוגי ביתר, ויזכור בזה את יום המיתה ע"כ.

★★

בגמ': רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו יום שפסקו מלכרות עצים למערכה וכו'.

המהרש"ל בים של שלמה סוף פרק מרובה (סי' לז) למד מכאן שיום סיום מסכת הוי יום שמחה וסעודת הסיום הוי סעודת מצוה, דכמו דביום זה שפסקו מלכרות עצים דהוי מצוה היו שמחים ונחשב להם ליום טוב, ה"נ בהשלמת ספר שאין לך מצוה גדולה מזו דודאי הוי יום שמחה ויו"ט, וכ"כ בנמוקי יוסף ב"ב (קכא ע"ב) דמהא שמעינן שמנהג ישראל לשמוח ולעשות יו"ט בהשלמת המצוה עי"ש.

ועיין בשו"ת יביע אומר (ח"ד או"ח סי' יג) שכתב שכמו דהוי יו"ט וסעודת מצוה, ה"ה דנחשב יו"ט לגבי נפילת אפים לפטור המסיים מלומר תחנון. ועיין שם שדן אם פטורים מלומר תחנון קודם סעודת הסיום בתפילת שחרית או מנחה עי"ש.

★★

והנה ברבינו גרשום (ב"ב קכ"א:) מפורש שהיו"ט הוי שעכשיו התחילו ללמוד בהתמדה יותר, שבשעה שהיו עסוקים לכרות עצי המערכה היו מתבטלים מת"ת, ועכשיו שפסקו לכרות היה להם יותר זמן ללמוד תורה ולכן עשאוהו יו"ט.

אמנם ברשב"ם פירש שהוא כעין שמחת סיום, שסיימו מצוה גדולה כזו לכרות עצים לעבודת הקרבנות לכן עשאוהו יו"ט.

רואים מכאן ששמחת סיום אינו דוקא כשמסיימים מצות למוד מסכת אלא גם כשמסיימים עשיית מצוה שייך שמחת סיום.

ובספר קדושת לוי להה"ק מבארדיטשוב ז"ל (על שבועות) מביא שנשאל במדינת ליטא מפני מה נקרא חג השבועות בשם עצרת, והלא לא נזכר בתורה שם עצרת רק בשמ"ע והשיב בג' אופנים, ובאופן הב' מתרץ דכל המועדים

סגולה, וראיה לזה, שיום זה היה יום ביטול הגזרה בזמן הושע בן אלה.

הירושלמי בתענית (פרק ד הלכה ה) נותן תשובה מעניינת לשאלה האמורה, [אם הושע קיים מצוה גדולה זו מדוע באה גלות השבטים בימיו?]: "א"ל ע"י ששמט את הקולר מצוארו ותלו בצואר הרבים, לא אמר כל עמא יסקין אלא מאן דבעי מיסק יסיק".

כאשר חז"ל אומרים ששמט את האחריות מצוארו הם מתכוונים להגיד, שעד זמנו בניי - לפי דעתם של מלכי ישראל - קימו את מצות העליה ע"י שהלכו למקומות העגלים, בית אל ודן. אולם משהוגלו העגלים בימי הושע בן אלה, לא היה להם שום מקום ללכת לפני ה'. הושע לא רצה את האחריות של אי קיום המצוה והוכרח להרשות להם ללכת, אם רצונם כן. ולכן אותם האנשים שלא הורגלו לעליה כמו בימי אלקנה שהתירשלו, חטאו, ולכן קבלו גזרת גלות והושע, חטאו היה בזה שלא עודדם ולא הכריחם לעלות רק פתח את השער לפניהם.

(קובץ אור המזרח, קובץ כ"ג ע' 67)

דף ל"א ע"א

בגמ': אותו יום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, תקנו ביבנה הטוב והמטיב וכו'.

וכתבו התוס' (ד"ה תיקנו וכו') דלכך תיקנו הטוב והמטיב אף על יין, לפי שהרוגי ביתר היו כמו גדר בכרם ולא נסרחו ע"כ. וכתב חכ"א בקובץ קול התורה (קובץ מ"ו ע' סו): משמע דאף ברכת הטוב והמטיב על היין, קאי על הרוגי ביתר. והנה בשו"ע (סי' קע"ה סעיף ד') איתא: אין לברך הטוב והמטיב על יין אלא כשאחר שותה עמו, דהכי משמע, הטוב לו והמטיב לאחרים. ולכאורה נראה דהתוס' כאן חולקים ע"ז, דס"ל דקאי אהרוגי ביתר, דלפ"ז אין צריך אחרים עמו, כמו בברהמ"ז שאין צריך אחר עמו.

וכתב המג"א (סי' קע"ה) שאם שתה יין אחר ברהמ"ז, א"צ לברך הטוב והמטיב, שכבר אמרו בברהמ"ז. ולתוס' ניחא, דהטוב והמטיב שעל היין הוי כהטוב והמטיב דברהמ"ז, אבל אי הטוב והמטיב דייין הוא ברכה בפני עצמה, צ"ע איך נפטר ממילא בהטוב והמטיב דברהמ"ז, אי לא כוון לזה בהדיא.

בספר שפתי צדיק להרה"ק מפילץ זצ"ל (לט"ו באב אות ג') כותב: בט"ו באב פסקו לכוונת עציים למערכה. לא מצאתי מתי היו מתחילים לכוונת, וכי תימא בחודש טבת כשמתחילה החמה להתגדל - זה תמוה כי כח חמימות החמה אחר ט"ו באב הוא הרבה יותר מסוף החורף כמו שהכל מרגישים, ואולי היו מתחילים לכוונת מן העצרת וכו', וגם זה רחוק עכ"ל.

ובתב על זה הגאון ר' יעקב חיים סופר שליט"א בספר כרם יעקב (סי' ו' ע' נד): ויש להעיר שהדבר מבואר בחדושי אגדה לרבינו המהרש"א ז"ל בבא בתרא (קכא). "כיון שהגיע ט"ו באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עציים. זכר התלמוד זמן שפסקו מלכוונת, ולא זכר עד אימת פסקו ושהתחילו שוב לכוונת. ואפשר שזמנו דומיא הכי, דהיינו בט"ו בשבט, שזמנו שוה בימי הגשמים כמו ט"ו באב בימות החמה, ואז מוסיף כח החמה באילנות, דהא מהאי טעמא אמרינן בראש השנה (ב' א') דט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות לבית הלל ואמרינן דטעמא הואיל ויצאו רוב גשמי השנה ע"ש, והיפך זה כאן בט"ו באב שתשש כח החמה ומתחילין ימי הגשמים ולחלוחית נוסף בעציים", עכ"ד. ומפורש שדעת המהרש"א ז"ל שזמן התחלת כריתת העציים למערכה הוא בט"ו בשבט.

★★

והוא ממשך וכותב (שם): איברא דתמה אני על עצמי, שהרי הדברים מפורשים על אתר בדברי הרשב"ם ז"ל שם בבבא בתרא שכתב "מניסן ועד ט"ו באב היו כורתין עציים לצורך המערכה לכל השנה, מכאן ואילך תשש כחה של חמה, ויש בעציים לחלוחית ומעלים עשן, וגם מגדל תולעת וכדאמרינן במדרש איכה" ע"ש. הרי שהדברים מפורשים שבניסן היו מתחילים לכוונת עציים למערכה, ודלא כמו שכתבו הנך רברבי ז"ל, אלא שנעלם ממני מקור הדברים של הרשב"ם ז"ל דמנא ליה דמניסן התחילו לכוונת עציים למערכה, וצל"ע.

★★

מיהו יש לעיין הן בדברי הרשב"ם ז"ל הן בדברי המהרש"א ז"ל, שאם כל הטעם מפני הלחלוחית ובימות הגשמים מתווספת לחלוחית בעציים (וכדכתב להדיא המהרש"א ז"ל),

נקראו שמותן ע"ש המאורע משא"כ שבועות לא נקרא על שם המאורע רק על מצות ספירה [שבעה שבועות תספר לך] והטעם שנקרא היו"ט על שם מצוה שעברה, מפני שהוא כמו סיום מצוה כמו שאמרו ז"ל (שבת קי"ח:): תיתי לי דכד מסיימי וכו' וכמו שבסיום מסכת גדולה מאד השמחה ועושין סעודות גדולות, ולכאורה לשמחה מה זו עושה, והלא כבר עברה המצוה ההיא, אבל באמת הלא המנהג נכון כמו שפירשו על שמיני עצרת שקשה עלי פרידתכם, מלמה"ד לשר אחד שהזמין את המלך עם כל שרי המלוכה על סעודה אחת, אחר הסעודה כשרצה המלך לנסוע לביתו אז אמר השר למלך קשה עלי פרידתכם ממני ע"כ עצור עצמך עוד בכאן בכדי שלא יפרדו איש מעל אחיו, ולכן נקרא שמיני עצרת, לפי שכל ימי החג מקריבים כמה פרים ואילים ע"ז אנו עושין שמיני עצרת בכדי לעצור עוד השמחה, וזה הטעם גם בסיום מסכת, וזה ג"כ הטעם של חג השבועות שאנו עושין אותו יו"ט על סיום מצות ספירה שזיכה אותנו הבורא ב"ה ולכן נקרא היו"ט בשם עצרת עכת"ד ז"ל.

וי"ט דמקור דברי הקדושת לוי הוא מהרשב"ם הנ"ל דעשו יו"ט על סיום כריתת העציים.

★★

וי"ט להוסיף, דבאמת מצות הספירה אינה כי אם הכנה לקבלת התורה וכמו שהשתוקקו בני"י אחר יציאת מצרים להגיע כבר ליום חתונתם ולשמחת לבם יום מתן תורה ולזכור זה עושים מצות ספירה בכל שנה, מ"מ עושים יו"ט בסיום המצוה, כי ההכנה אל המצוה גדול מגוף המצוה כמו שרואים שהדלקת המנורה כשרה בור וההטבה אינה אלא בכהן, וכן ביום ראשון דסוכות מתחילים חשבון עונות כדאי' במדרש דבד' ימים קודם טרודים בהכנת ד' מינים לסוכה ולא חוטאים ועוד בכמה מקומות רואים דהכנה גדולה מהמצוה, ולכן עשו יו"ט בסיום מצות הספירה, וזה רואים גם מסיום מצות כריתת עציים שהוא הכנה לשים את העציים על המערכה, דגוף כריתת העציים אינו מצוה לכאורה כדאי' בגמ' מכות (ח'). אילו מצא חטוב אינו חוטב השתא נמי לאו מצוה רואים שעשו יו"ט על סיום הכנת מצוה ודו"ק.

★★

מש"כ רבינו גרשום בפ"י בגליון הגמ' (כ"ב קכא): בנוגע לשמחה בט"ו באב ולפי דבריו מובנים דברי הגמ' הנ"ל וז"ל: **"יום** שפסקו מלכרות עצים למערכה, ולפי שעה שהיו עסוקים לכרות עצי המערכה היו מתבטלים מתלמוד תורה, אבל אותו יום שפסקו ועשאוהו יום טוב שמיכן ואילך היו עוסקים בתורה": "דמוסיף מן הלילות על הימים לתלמוד תורה, מוסיף ימים לעולם הבא, שמשם ואילך הלילות ארוכים", ע"ש. ולפי ביאורו מובן היטב הקשר בין הענינים בגמ' כאן ודו"ק היטב.

★★

בגמ': ובת משוח מלחמה וכו'.

וברש"י: הוא הכהן המכריז במלחמה מי האיש הירא ורך הלבב וכו' ע"כ. הנה בפרשת שופטים לא ברור כל כך מה הי' אומר המשוח מלחמה, וברש"י כאן מפורש וכנ"ל שהוא הי' אומר את המילים: מי האיש וגו'.

ובפתח עינים לרבינו החיד"א (פר' שופטים) הקשה דבסוטה (מ"ג.) מפורש דאת הפסוקים הנ"ל אמר השוטר ולא הכהן המשוח ע"ש. ואכן בקרן אורה בחדושיו לסוטה (מ"ג.) הביא כמה שיטות בראשונים (רש"י והרמב"ם) וכן בחז"ל (בתוספתא ובירושלמי) איך היה סדר אמירת הדברים לעם, וכן מי היה אומר הכהן המשוח או השוטר ע"ש היטב.

★★

בשם משמואל (פר' שופטים ד' קלא) מביא בשם אביו בעל האבני נזר זצ"ל, שכהן משוח מלחמה לא הי' משמש שום דבר אלא לומר פסוק זה, ומכלל שאין ראוי לזה זולתו, והטעם מפני כי לא דבר ניקל הי' שיפעלו דבריו כ"כ בלב השומעים עד שלא יתבהלו ולא תתבלבל דעתם אלא יעמדו וילחמו בישוב הדעת בכל תוקף ועוז עכ"ד ודפח"ח.

★★

בגמ': מכוערות שבהם מה היו אומרות קחו מקחכם לשם שמים ובלבד שתעטרוני בזהובים.

כתב בקובץ כרם שלמה (שנה ט"ז קו' א' ע' כח) מהגאון ר' נתן אלי' הרמאן זצ"ל: והוא תמוה כמובן. אבל הנראה דכך אומרת, אתה תקחני לשם שמים, אבל הבריות יאמרו דבשביל שאתה כילי תקחני, כדי שלא תצטרך ליתן

אם כן מדוע התחילו לכרות עצים מחודש ניסן (לרשב"ם) או מט"ו בשבט (למהרש"א), והרי בחודש ניסן עצמו נמי משכח שכיחי קטירי וכמפורש בראש השנה (ז' ב') ופירש"י ז"ל "בניסן משכח שכיחי קטירי, עבים מתקשרים וגשמים יורדים והוי כימות הגשמים" ע"ש, ובנדרים (ס"ב ב') הנודר עד שיפסקו הגשמים הוא עד שיצא ניסן כולו, וכתבו התוספות והר"ן ז"ל משום דעד ניסן רגילים גשמים לרדת ע"ש, ועיין מה שכתבתי בס"ד בס' כנסת יעקב (סימן ב', עמ' ד') בהך מילתא אי ניסן חשיב ימות הגשמים ע"ש (ויש להוסיף לשם לרש"י שמות י"ג ה').

ואם היתה לנו רשות לבאר היינו אומרים בס"ד, דזמן התחלת כריתת העצים היה בט"ו בסיון, ואמינא לה מהא דאיתמר בבבא מציעא (ק"ו ב') "חצי סיון תמוז וחצי אב קיץ" ופרש"י ז"ל "קיץ הוא חוזקו של יובש ועל שמייבשין באותו פרק תמרים ותאנים לקציעות והן נקראים קיץ", ולפי זה ימתק שבחצי אב שהוא ט"ו באב היו פוסקים מלכרות שאז תשש כוחה של חמה, ומינה נמי לתחילת הזמן שהוא בחצי סיון דהיינו ט"ו סיון וכנ"ל ודו"ק.

★★

עוד כתב בשפתי צדיק (שם אות ד) להסתפק בהא דהוצרכו העצים למערכה להיות מאותם שנכרתו קודם לט"ו באב, אם היינו דוקא לקרבנות צבור, אבל יחיד שהביא עצים עם קרבנו, היה יכול להביא מעצים שנכרתו אף אחרי ט"ו באב ע"ש.

וכתב הגרי"ח סופר שליט"א (שם): ואיני מבין ספקו, דזיל בתר טעמא, דהא איכא עשן ותולעים וכמ"ש הרשב"ם ז"ל לעיל, ולפי זה לא שנא קרבנות צבור לא שנא יחיד, צריכים העצים להיות מאותם שנכרתו קודם ט"ו באב ודו"ק.

★★

בגמ': מכאן ואילך - דמוסיף יוסיף ודלא מוסיף יאסף וכו'.

וברש"י: דמוסיף לילות על הימים לעסוק בתורה וכו'. וצ"ב מה הקשר של ענין זה לנאמר קודם, ויש להביא

בחיפץ חיים על נ"ך (ע' ג) כותב: הסבר הדבר הוא: אם עושים עגול במחוג, אזי אם נמדוד מכל צד וצד להנקודה האמצעית, יהיה הכל בשוה, אבל בתנאי אם נמדוד רק להנקודה האמצעית בשוה.

כן הרבה דרכים יש בעבודת השם, אבל אם באמת ובלב תמים מבקשים ומתגעגעים אל הקב"ה, אזי כל הדרכים שוים.

וזהו לעתיד לבוא, יעשה הקב"ה "מחול לצדיקים", והוא באמצע, והצדיקים עומדים נגדו מצדדים שונים, וכל אחד מראה באצבעו, "הנה אלקינו זה" - אבל מכל הצדדים ההתקרבות שוה.

★★

בחתם סופר (החדש פר' תולדות) כותב: יש לפרש דבריהם, דהנה הצדיקים משונים זה מזה במעשיהם, דכל אחד אזיל לשיטתו בעבודת ה', אך אם כוונתם לש"ש הכל הולך אל מקום אחד. עוד יש להקדים, מי שרוצה לעשות עיגול מכוון היטב, עושה מעגל ובאמצעיתו נקודה ועושה קוין מסביב ומושך אותם לנקודה האמצעית, ואם כולם שוין יודע שהעיגול הוא מכוון, כמו"כ התאומים כשהם דבקים הוא שלם במילואו, אבל בהפרדם כל אחד הוא חסר.

כך הצדיקים כל אחד בעצמו הוא חסר זה בכה וזה בכה, אמנם כשהם כולם יחדיו, שלמים המה במילואם, לכן יעשה הקב"ה מחול לצדיקים וכל אחד מורה באצבעו שהם הקוין השווין אל הנקודה האמצעית שהוא הקב"ה, וזה ויאמרו הנה אלקינו זה, כלומר שכוונת כל אחד הוא לשם אלקינו לש"ש, ורצוים ומקובלים לפני הקב"ה.

★★

בספר ישועות מלכו להגאון מקוטנא זצ"ל (בליקוטים ע' כד) מביא: מחול ריקוד סביב, ובר"ח שם כי הקב"ה ישב באמצע, והנה בריקוד כזה כל אחד בא פנים בפנים הוא העומד באמצע חוזר חלילה, ולכל צדיק וצדיק מעלה כזו שאינו בחברו, כמו שאמרו כל אחד נכוה מחופתו של חברו, וזה הרמז כל אחד במעלתו המיוחדת יבוא פנים בפנים עם השי"ת.

★★

בספר דרך פקודיך להגה"ק בעל הבני יששכר (מל"ת ט"ו) מביא: שמעתי מפי כבוד אדמו"ר הרב הקדוש המגיד

סבלונות כנהוג ליתן לבעלת מעלה, לזה סיימו, ובלבד שתעטרוננו בזהובים, דבזה יאמרו כולם דכוונתך לשם שמים.

★★

בגמ': עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים והוא יושב ביניהם וכו'.

בספר חוט המשולש מביא מהגאון רבי עקיבא איגר זצ"ל לבאר בזה, דהנה בזמן הזה יש לצדיקים שונים הנהגות שונות, אבל לעתיד לבוא יראו שכולם התכוונו לשם שמים, והיינו כעין מחול שזה עומד מול זה אבל כולם מכוונים אל הנקודה האמצעית, והיינו עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים וכו' וכל אחד ואחד מראה באצבעו הנה אלקינו זה, שאף שאינם עומדים במקום אחד אלא כמחול זה נגד זה, מ"מ כולם מכוונים לשם שמים ומראים באצבע הנה אלקינו זה עיי"ש.

★★

ובספר תורת אמת לנכדו של הגרע"א זצ"ל, הרה"ק ר' לייבל אייגר זצ"ל מלובלין לט"ו באב (ד' ק"א ע"ב) מוסיף על הנ"ל: אולי רמז בתכיבות "הוא יושב ביניהם" בגי' אמת, וגם בתורה מצינו יושב בלא ו' אצל א"א ע"ה ג"כ בלשון ישב ע"כ.

★★

הבני יששכר (תמוז אב מאמר ב' א') כותב: טרם בואי לומר מענין ט"ו באב לא אכחיד אמרי קדוש קדוש ישראל אדו"מ הרה"ק מו"ה אברהם יהושע העשיל מ"כ במעזיבז זצוק"ל [- האוהב ישראל] אמר ברמז דברי רז"ל "לא היו ימים טובים לישראל כט"ו באב", דהנה אמרז"ל עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים וכו', ענין המחול הוא ההולך במחול הולך סביב סביב בהיקף ואין שם מעלה ומטה ראש וסוף, כן לא יהיה לצדיקים לעתיד קנאה ושנאה לומר זה גבוה למעלה מזה, והוא הוא יו"ט לישראל כשאין ביניהם קנאה ושנאה ותחרות, וזהו הרמז לא היו ימים טובים לישראל "כט"ו" "באב", רמז כי אות ה"טו [החמשה עשר] באלף בית הוא אות ס', שהוא עגול סביב, ואין בו ראש וסוף, והוא בחינת המחול, והוא היו"ט הגדול בישראל.

★★

דף

תענית - דף ל"א ע"א

על הרף

תקנה

וְלִהְיוֹן כּוֹתֵב עוֹד: וּעֲפִי"ז אִמְרָתִי שׁוֹה הַכוּוֹנָה שֶׁעֵתִיד הַקִּבְ"ה לַעֲשׂוֹת מַחֹל (דִּיּוּקָא) לְהַצְדִּיקִים, רַצ"ל כְּדֶרֶךְ הַמַּחֹל שֶׁהוּא סְבִיב סְבִיב כַּמְחוּג סְבִיב הַמֶּרְכֵז הוּא הַנְקוּדָה הַפְּנִימִית, וְהֵנָּה נְקוּדַת הַמֶּרְכֵז הַגַּם שֶׁמִּנְקוּדָה זֹאת יוֹצְאִים הַנְקוּדוֹת סְבִיב סְבִיב בַּמְחוּג זֶה לְצַד זֶה וְזֶה לְצַד אַחֵר, עַכ"ז כּוֹלֵם יוֹנְקִים מִנְקוּדַת הַמֶּרְכֵז, וְכוֹלֵם שְׁבִים בַּמְרוּצְתָם לְמֶרְכֵז, כִּי מִמֶּנּוּ יֵצְאוּ וְאֵלָיו יִשׁוּבוּ, וּז"ש עֵתִיד הַקִּבְ"ה לַעֲשׂוֹת מַחֹל לְצַדִּיקִים, הֵינּוּ סְבִיב סְבִיב, זֶה לְצַד זֶה וְזֶה לְצַד זֶה, וְאֲעֲפִי"כ כֹּל אֶחָד מֵרֵאָה בְּאַצְבָּעוֹ (כְּנ"ל) אֲשֶׁר הִילּוּכּוֹ בְּקֶדֶשׁ הוּא לְתַכְלִית הַפְּנִימִי, וְאוֹמֵר לְחַבִּירוֹ רֵאָה נָא כִּי הֵנָּה אֶלְקִינוּ זֶה שֶׁהִשְׁגִּיתִי בְּדַרְכֵי וְהִילּוּכִי וְהִיָּה זֶה כּוּוֹנֵתִי לְתַכְלִית הַזֶּה וְיִגְעֲתִי וּמִצְאָתִי (זֶה מֵה שֶׁנ"ל) עַכ"ד.

מֵה"ר יִשְׂרָאֵל זַצ"ל מִקְאֲזִינִין פִּירוּשׁ מֵה שֶׁאֲחֻז"ל [תְּעִנִּית לֵא.]. שֶׁלְעֵתִיד לְבֹא עֵתִיד הַקִּבְ"ה לַעֲשׂוֹת מַחֹל לְצַדִּיקִים וְכֹל אֶחָד וְאֶחָד מֵרֵאָה בְּאַצְבָּעוֹ הֵנָּה אֶלְקִינוּ זֶה, הֵנָּה יָדוּעַ לְכֹל מִבֵּין שְׁאִין הַדְּבָר הַזֶּה כַּפְּשׁוּטוֹ. וְאוֹמֵר הוּא זַצ"ל דֵּהֵנָּה אִזּוֹ יִהְיֶה תַכְלִית הַהֲתַבּוֹנְנוֹת הַדְּעַת הַשְּׁלֵם וְכֹל אֶחָד יוֹרֵה דְרָכּוֹ אִיךָ הִיָּה הָאֵמֶת אֲתוֹ בְּאַחֲזוֹ דְרָכּוֹ וְכִי דְרָכּוֹ הִיָּה נִכּוֹן לְהַתְּכַלִּית, וְאַצְבָּע הוּא כִּינּוּי לְאַחִיזָה, כִּי אֲחִיזַת הָאָדָם הוּא בְּאַצְבָּעוֹת, וְזֶה יוֹרֵה כֹּל אֶחָד וְאֶחָד מֵרֵאָה בְּאַצְבָּעוֹ, הֵינּוּ דֶרֶךְ אֲחִיזָתוֹ לְאֹמֵר רֵאָה נָא אֲשֶׁר אֲחִיזַת דְרָכִי הִיָּה בְּטוֹב נִכּוֹן לְהַתְּכַלִּית. וְהֵנָּה כֹּל אֶחָד מֵהַצְדִּיקִים יֵרָאֶה כֵּךְ בְּאַצְבָּעוֹ, הַגַּם שֶׁהִיוּ דְרָכֵיהֶם הַפְּכִים, עַכ"ז כּוֹלֵם כְּאַחַד טוֹבִים.

★★